

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL XI

1 IANUARIE 1944

Nr. 1

CARACTERUL

D. CARACOSTEA	Caracterul	3
V. VOICULESCU	Colind pentru vânătorii de munte	30
CAMIL PETRESCU	Sinucidere	31
C. RĂDULESCU-MOTRU	Wilhelm Wundt și filosofia științifică	32
C. I. ȘICLOVANU	Rai	39
EMIL GIURGIUCA	Versuri	40
G. OPRESCU	Arta țărânului român la Zürich	44
PROFIRA SADOVEANU	Versuri	50
ION ZUGRĂVESCU	Hormoni artificiali	54
VLAICU BÂRNA	Ciclu uitat	65
ZORICA LAȚICU	Zeul	70
PETRONELA NEGOȘANU	Hermann Hesse	72
AUREL MARIN	Note de pe front	90
ION TUDOSE	Versuri	93
ION LUCA	Năframa iubitei	96
N. DAVIDESCU	Din ciclul «Țara Românească»	118
ION PILLAT	Versuri	123
P. P. PANAITESCU	«Perioada slavonă» la Români	126

TEXTE ȘI DOCUMENTE

AUREL VASILIU	Eminescu și Kogălniceanu	152
---------------	--------------------------	-----

COMENTARIU CRITICE

PETRU COMARNESCU	Lucrări românești de filosofie	162
OCTAV SULUȚIU	Pe margini de cărți	170
ION ȘIUGARIU	Viața poeziei	185

CRONICI

SUPHI TANRIÖER de D. Caracostea

DELA «LUNA CĂRȚII» LA «ANTOLOGIA PITORESкулUI ROMÂNESC» de Ion Minulescu; CONSTANTIN KIRIȚESCU: PALAESTRICA de Constantin Calavrezo; VALABILITATEA LUI HIPPOLYTE TAINÉ de Dinu Stegărescu

NOTE

LITERATURĂ ROMÂNĂ de Augustin Z. N. Pop, Otilia Cazimir, Ion Pătrașcu, Adrian Marino, Ion Șugariu, George Putneanu, Petru P. Ionescu; LITERATURA GENERALĂ de Adrian Marino, George Putneanu; STRĂINII DESPRE NOI de Elena Isacu; RELAȚII ȘI COLABORĂRI INTERNAȚIONALE de Petru P. Ionescu

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

DIN APRILIE 1941 CONDUSĂ DE
D. CARACOSTEA

Secretar de redacție: OVIDIU PAPADIMA

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
F U N D A Ț I A R E G A L ă P E N T R U
L I T E R A T U R ă Ș I A R T ă
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
T E L E F O N 2-06.40

ABONAMENTUL ANUAL

PENTRU INSTITUȚIILE RURALE: LEI 3000
PENTRU INSTITUȚIILE URBALE: LEI 5000
ABONAMENT DE SPRIJIN: LEI 11000
PENTRU PARTICULARI: LEI 1440
ABONAMENT REDUS (PENTRU ELEVI, STUDENȚI, PREGĂTIȚI
ȘI ÎNVĂȚĂTORI DE LA ȚARĂ) LEI 800

.CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOAIAZĂ

EDITATĂ DE FUNDAȚIA REGALĂ
PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL XI, Nr. 1, IANUARIE 1944

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
BUCUREȘTI 1944

C A R A C T E R U L

Pentru cine a urmărit atent viața ultimelor noastre decenii sub îndoitul aspect al faptei practice de însemnătate socială și al creațiunii pur spirituale, problema caracterului apare ca însăși pârgăia destinului nostru.

În sistemele de filosofie a istoriei, unii gânditori au pus accentul pe conceptul de providență divină, alții pe ideea de libertate etc., etc. La noi, generația vizionarilor renașterii ardelenne sublinia ideea de luminare a maselor; generația dela 1840 a privit întreaga istorie a Românilor, cu luminile și umbrele ei, ca o ilustrare a împlinirii idealurilor sociale ale vremii. Astfel, *Cântarea României* de A. R u s s o și *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul* de N. B ă l c e s c u ilustrează mărimea și decadența fazelor noastre istorice, prin creșterea și descreșterea cultului pentru libertate și dreptate.

Dar dincolo de aspectele ideologiei mereu în prefațere, considerând în chip critic preblemele proprii românești, trebuie să recunoaștem necesitatea de a valorifica faptele raportându-le la acest punct de maximă convergență care este caracterul și prin care se îmbină viața socială și trăsăturile individuale.

Voi dedica problemei acesteia două capitole care se întregesc. În primul, voi privi fapta legată de resorturile spirituale ale conducerii omului în război. Într'al doilea, voi privi realizarea operei de creațiune înaltă, în primul rând raportul dintre caracter și poezie.

I

CARACTER ȘI CĂRMUIRE

Pe baza studiilor mele de folclor, mi s'a făcut în 1919 onoarea de a fi chemat de Marele Stat Major să dau promoțiilor de atunci ale Școlii Superioare de Război o sistematizare psihologică a războiului pentru unitatea națională. Pentru că un cercetător nu poate face toate investigațiile, câte sunt posibile, iar bibliografia străină îmi oferea prea puțin, am recurs la metodele dovedite rodnice în ceea ce Englezii numesc *folklore*, iar Germanii *Volkskunde*, știința despre popor, luând cuvântul în înțelesul lui larg. Am făcut deci apel la bogatele trăiri ale promoțiilor 26 și 27 ale acestei Școli, alcătuite din încercați combatanți, astăzi conducători ai destinelor noastre ostășești.

Pentru ca să-mi asigur o bază obiectivă de selecție a materialului, am căutat să organizez experiența de atunci cu ajutorul unor anchete în care, precizând unele întrebări, am lăsat libertatea răspunsurilor, așa încât acestea să nu fie întru nimic turburate de vâlul considerațiilor teoretice. Realitatea însăși trebuia să fie lăsată să vorbească nestânjenit, atunci când amintirile erau încă proaspete.

Rezultatul investigațiilor a fost concretizat în cartea *Aspectul psihologic al războiului* apărută în anul 1922 și care a alcătuit baza cursurilor de psihologie ținute timp de 10 ani la această înaltă Instituție ¹⁾. Lucrarea a fost privită de unii conducători ai oștirii noastre ca o primă încercare de doctrină românească a omului în război. Gândul călăuzitor a fost să cercetez factorii suletești ai înfrângerii, care ne dusesse pe marginea prăpastiei, și apoi să pun în lumină acele resorturi prin care am biruit

¹⁾ Titlul acesta: *Aspectul psihologic al războiului* marchează opoziția față de metodele și vederile cuprinse sub același titlu într'un capitol din lucrarea d lui D. G u s t i, *Sociologia războiului*.

Pe temelia aceasta de generalități, nu se putea clădi. Era firesc să nu pot cita nimic dintr'această lucrare străbătută de numeroase puncte de exclamație — ale autorului, care mărturisește totuși că «je ne propose rien, je n'impose rien: j'expose»... Lucrarea aceasta m'a întărit în convingerea că era necesar să aplic războiului pentru unitatea națională metodele științei despre popor — *Volkskunde*.

destrămarea, învrednicindu-ne a ne înălța din infernul înfrângerii prin purgatoriul refacerii, la înfăptuirea unității noastre naționale.

Făcându-mi-se onoarea de către conducerea acestei Școli de a fi invitat să țin în Aprilie și Noemvrie 1943, în fața celor mai încercate promoții, un număr de prelegeri, mi-am recitat cartea pentru a vedea ce este caduc și ce dăinuiește, așa încât partea rezistentă să rămână temelie pentru preocupările noi. Mi-am dat astfel seama că partea vestejită și depășită prin progresele științei este aceea a teoriei și abstracției; iar partea vie este aceea în care am izbutit să captez însăși viața, chiar atunci când pulsul ei ar părea că este în contradicție cu unele cerințe normative sau teoretice.

Mai presus de toate, un lucru rămâne: primatul factorilor sufletești. Dincolo de orice pușcă, orice tun, mitralieră, tanc și avion, stă arma aceasta hotărîtoare: un suflet de om. Și cu cât un popor e așezat în situație geografică mai grea sau se află în inferioritate numerică și tehnică, el cu atât mai mult trebuie să facă apel la *Generalul Psihologos*.

Cartea din 1922 a pus în lumină principalele resorturi sufletești ale omului în luptă, iar capitolul intitulat *Șeful* a subliniat calitățile care îl impun cu necesitate. Astăzi, este necesar să arăt cum factorii sufletești superiori dobândesc tot reliefurile grupându-se în chip firesc în jurul acestui centru de maximă convergență: c a r a c t e r u l.

În teoria războiului, cunosc două păreri opuse, dincolo de care stau două lumi și două concepții. Cine vrea să se adâncească în caracterologia poporului rus, nu va scoate mult folos din cărți de tipul *L'âme russe* și nici chiar din studii de sociologie ca acelea atât de documentate ale lui T h. G. M a s a r y k: *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie*. În schimb, va citi cu mare folos vestitul roman *Război și pace* al lui T o l s t o i, care zugrăvește măiestrit războiul Rușilor cu Napoleon I. Cartea aceasta cuprinde, ca un fel de anexă, o filosofie a războiului, potrivit căreia marile lupte apar ca aspecte oarecum cosmice, în care nu poți prevedea și nici măcar observa decât stricte aspecte parțiale. Războiul este o nesfârșită înșiruire de situații

care se desfășoară haotic. Iar tacticianul care anticipează acest fel de a fi este vestitul general rus Kutuzof.

În opoziție cu această teorie, stă concepția apuseană a lui Clausewitz. După el, totul se întâmplă din motive necesare, fără spații și întâmplări neutrale. În concepția aceasta, războiul este un tot care nu poate să fie divizat, ale cărui membre (izbânzile parțiale) nu au valoare decât în raport cu totalitatea. În acest chip, acțiunile și victoriile parțiale nu însemnează prin ele decât prea puțin, căci numai subordonate configurației și cerințelor generale, dominate de izbândă, își dobândesc sensul.

Generalii care reprezintă acest fel de a vedea sunt Frederic cel Mare și Napoleon, pe experiența cărora se întemeiază Clausewitz. În centrul vederilor lui Tolstoi stă concepția mistică a spațiului și a maselor. În centrul concepției lui Clausewitz stă caracterul înălțat la valoarea de personalitate.

Ideile lui Clausewitz, în deosebi cele din lucrarea sa devenită clasică, *Vom Kriege*, sunt astăzi considerate ca cea mai de seamă concepție despre primatul sufletescului în război, deci al caracterului în conducere. Iar de curând un psiholog prețuiește conceptul despre războiul văzut ca o configurație totală — drept o anticipare a vederilor moderne despre configurație (W. Metzger, *Psychologie*, 1941).

Iată în ce chip strategul german pune în lumină valoarea caracterului. « Prin caracter sau tărie de caracter, denumim perseverența într'o convingere, indiferent dacă aceasta este rezultatul judecății proprii sau a unei alte persoane, dacă e urmarea unui principiu, a unei păreri momentane sau a unei inspirațiuni ».

Extinzând izvorul convingerii și la aceea purceasă dela alții, cugtătorul ține seamă de împrejurările omului în luptă, care de cele mai multe ori este executorul unei concepții cu care s'a identificat.

Dominanta rămâne statornicia. « De sigur, despre un om, care-și schimbă părerile în fiecare moment, nu se poate spune că are caracter, chiar dacă aceste schimbări ar proveni numai din convingere personală. Rezultă că numai oamenii cu păreri statornice au caracter ».

Dacă în conducerea războiului este un consensus de a se pune atât de mult preț pe caracter, este pentru că în luptă nu încap amânări, oportuniste și nici apelul la viitorime, ca în literatură. Pentru ostaș, *acum* și *aici* se hotărăște: izbândă sau dezastru.

Faptul că oștirea este o forță organizată dă și criteriul pentru a judeca părerea, pe cât de răspândită, pe atât de primejdioasă, că *psihologia mulțimilor* este cheia izbânzilor militare. Astfel, cea dintâi lucrare de psihologie militară, nu numai la noi, dar în întreaga literatură europeană, aceea a doctorului C a m p e a n u, publicată în limba franceză cu o prefață laudativă de T h. R i b o t și tradusă în mai multe limbi, punând temei pe psihologia mulțimilor, susține că succesul în război atârnă de transformarea regresivă a indivizilor într'o stare caracterizată prin eliminarea a tot ceea ce este însușire personală. Redusă la ceea ce autorul numește « proces de animalizare », o formațiune militară devine ceva ascmănător cu o forță elementară pe care o arunci asupra vrăjmașului. Dar mulțimea este amorfă și schimbătoare. Prin faptul că oștirea are la bază un sistem de organizare și face apel la însușirile de inițiativă și personalitate, ea este negațiunea spiritului gloatelor. Dacă este necesar ca unități să se transforme în mulțime, acestea sunt ale adversarului. Iar mișcările de răsvrătire nu sunt primejdioase în faza de amorfă manifestare a maselor, ci numai în măsura în care acestea dobândesc un centru de organizare prin revoluționarul în stare să le stăpânească.

Dacă mulțimea este negațiunea caracterului, există o altă latură prin care se relevează aspecte statornice: spiritul etnic, așa eum îl descifrăm din manifestările cu caracter obștesc.

O altă părere de largă circulație este aceea care vede în e n t u s i a s m cheia victoriilor. Și aceasta trebuie să fie privită cu spirit critic. Fără a tăgădui puterea avântului, vom conveni că entuziasmul nu este o stare de lungă durată. Dimpotrivă, fiind cea mai intensă dintre toate, ea se istovește repede. În încleștările de astăzi, entuziasmul e stârnit mai ales de succesele inițiale și rapide. Intr'o excelentă revistă germană, închinată vieții ostășești și intitulată *Soldatentum*, în fruntea numărului de 1 Ianuarie 1940, stă un articol cu motto: *Begeisterung*

ist alles. Aceasta se potrivește pentru războiul-fulger; însă când intrăm în faza războiului de durată, altele sunt calitățile necesare, bunăoară tot ce se află în câmpul semantic al cuvântului *Ausdauer*, însușirea de a fi s t a t o r n i c în sforțare.

Din punctul de vedere al caracterologiei etnice, poporul român nu este nici mai entusiast nici mai puțin entusiast decât altele. În firea poporului stă în schimb o prețioasă însușire pe care conducătorul în război e chemat s'o folosească: liniștea cu care în deosebi săteanul privește situațiile, chiar pe cele mai grele. Pe vremuri, a făcut senzație observația *Carmen Sylvei* care punea în lumină trăsătura de *nil admirari* a țăranilor noștri. Nu este aici nepăsarea, ci calmul acelei părți din populație care, fiind un produs al mileniilor, privește întâmplările ca ceva firesc, la fel cu tot ce se întâmplă în natură.

În firea poporului nostru sunt două trăsături care pare că se exclud. Deoparte individualismul, de altă parte nevoia de încadrare în obște. Trăsături de individualism apar și la alte popoare, bunăoară la poporul german, așa cum le-a observat *Goethe*; iar într'un grad și mai accentuat, la cel englez. Și totuși, printr'o nevoie de compensație, ambele popoare sunt exemple de simț organic al vieții sociale. La fel și săteanul nostru, dar sub alte forme. Îndeletnicirea păstorească a dezvoltat cuta individualistă la noi. Ciobanul trebuind să se împrăștie pe spații largi, așa încât pășunea pe unde trece el să nu mai fi fost călcată de alții, — s'a deprins cu o viață de izolare prielnică individualismului, în sens că nu-i convenea să fie cărmuit de alte cerințe decât acelea ale propriei îndeletniciri.

La aceasta s'a adăugat faptul că poporul român a trăit pe spații largi, cu imense păduri și având o populație rară. Împrejurări prielnice izolării și trăsăturilor de individualism.

Dar după cum navigatorul englez, absent cea mai mare parte din timp de acasă, a simțit nevoia conservatoare a unei ordini statornice în patrie, tot astfel păstorii noștri s'au simțit cu atât mai mult legați de păstrarea formelor îndatinat, cu cât cea mai mare parte din timp hălăduiau în depărtări. De aici izvorăște în mare parte conservatismul nostru și organizarea vieții satelor în tiparele îndatinat, în care individul dispăre, rămânând numai funcțiunea lui.

Dintre forțele sociale de coeziune, o m e n i a și d r e p t a t e a cer să fie privite de aproape.

Pentru că vremurile noastre sunt caracterizate printr'o t e n d i n ț ă de ridicare a m a s s e l o r, iar omul care a îmbrăcat uniforma are, oricare i-ar fi gradul, o soartă comună cu a obștei sub forma ei militară, conducerea războiului trebuie să țină seamă de aceste cerințe menite să cimenteze unitatea sufletească a luptătorului.

I n p r i m u l r â n d a ș e z d r e p t a t e a s o c i a l ă. Pentru a ilustra rolul ei, în lucrarea citată am dat exemple care arată cum comandantii unor unități au simțit că deficiențele dreptății însemnează o diminuare a forței de coeziune sufletească. Ostașul care vede că cei rămași la vatră, văduve, orfani nu sunt deajuns ocrotiți de lege, simte o apăsare sufletească pe care comandantul de caracter și inițiativă trebuie s'o înlăture, pentru a face din unitatea lui un tot gata să înfrunte orice încercări.

Războiul dându-se astăzi între toate forțele organizate ale unui neam și acelea ale adversarului, este clar că poporul cu o mai dreaptă alcătuire socială și cu instituții de cheazășie, își va apăra bunurile concretizate în stat cu cea mai mare înverșunare. Subliniind acestea în lucrarea din 1922, afirmam: « Munca e temelia formelor sociale ale viitorului. Prețuirea, răsplătirea ei este ceva sfânt, — iată marea forță socială care, contopindu-se cu instinctul de familie, vă înalță conștiința morală în luptele viitoare ». Cu atât mai mult cuvintele acestea sunt adevărate astăzi.

Numai un comandant om de caracter poate avea inițiativa și răspunderea de a lucra în cadrul dreptății sociale, atunci când simte că în sectorul său măsurile sunt o platformă militară.

I n s t r â n s ă l e g ă t ă r ă c u p r o b l e m a s o c i a l ă, se cuvine să dăm o deosebită atenție instinctelor și sentimentelor de proprietate și familie, nu pentru foloăsele individuale, dar pentru funcțiunile lor sociale. Proprietate nu este numai pământ, casă, plug, pădure, dar toate deprinderile și legăturile morale, fără de care individul s'ar simți rupt din comunitate și n'ar înțelege viața. Intre altele, tot ceea ce este sevă locală, din care crește treptat imaginea totală: patria.

Conducerea fiind expresia neamului, trebuie să țină seamă de trăsăturile de caracter etnic. După cum străvechiul Anteu

își scotea puterile din contactul cu pământul, tot astfel ostașul nostru își simte resorturile sufletești întregi, atunci când stă pe pământul său și pe spațiul vechilor migrațiuni păstorești. Cea dintâi trăsătură de caracter anunțătoare a neamului nostru a fost nepărsirea Daciei.

De bună seamă că dintre toate grijile aceea de copii e cea mai chinuitoare. Adesea am înregistrat afirmări ca următoarea: «majoritatea exclamațiilor celor răniți pe câmpul de luptă s'a referit la copii». Aici este însăși pârguia biologică a neamului. De aceea este o trăsătură de caracter colectiv grija de orfani și văduve. Combatantul care vede în jurul lui că se poate încrede în ocrotirea obștească, atunci când el ar cădea în luptă, este eliberat de cea mai apăsătoare dintre griji și cel care trece se simte integrat în obștea care rămâne.

Există deci o strânsă legătură între starea de spirit a frontului și stările de acasă. Un ochi pătrunzător ar putea descifra din anumite trăsături de caracter ale vieții din interior semnalizatorul destinului pe câmpul de luptă și invers.

Pe linia siguranței familiei, o parte din tăria Germaniei de astăzi stă în faptul că, sub raportul economic, fiecare cetățean își are asigurată partea absolut necesară din bunurile vieții. Ca într'o operă de artă, toate elementele naționale fac un tot din care, dacă se turbură ceva, întregul suferă.

Un alt aspect al omogenității este c u t a p r o v i n c i a l ă a unităților. Având aici o problemă de psihologie diferențială, firea munteană, bănățeană, olteană, ardeleană și moldoveană se cuvine să fie luate în considerație. Realitatea națională care a rezistat acțiunii disolvante străine nu este limba noastră cultă și nici conștiința abstractă a românismului, ci însușirile locale, provinciale, hrânite de seva unei dezvoltări de veacuri. Dela această realitate se cuvine să plecăm, pe ea trebuie să clădim, conduși de imperativul că aspectele provinciale sunt fețe ale acelei unități organice: firea neamului. Când compari deosebirile noastre provinciale cu acelea ale altor neamuri, îți dai seamă că la noi ele nu se pot diviza sufletește.

Indiferent de provincie, este în neamul românesc o trăsătură de ospitalitate, de a fi binevoitor față de străin. Departe de a însemna nevoia de a fi tutelat, aceasta vine din încrederea în pro-

priile puteri. Este înclinarea de a ne pune în lumină comparativ însușirile și de a nu rămânea mai pe jos. Pentru că generozitatea este o trăsătură caracteristică a poporului nostru, calea pe care străinul ne poate cuceri inimile este nu impunerea, ci atitudinea care la generozitate răspunde cu generozitate.

Din mărturiile războiului trecut, bunăoară ale maiorului de atunci Șteflea Ilie, se vede cât de sensibil este sufletul românesc și cum poate să fie câștigat prin mărturii de prietenie, care cimentează credința celor ce se sacrifică pentru victoria comună. Și dimpotrivă, rezerva, nepăsarea aliaților de atunci a fost un factor deprimant. Înainte de trădarea Rușilor, izbise atitudinea lor de așa zis protector, acel: *niet tavarăș, protiektor*, prin care voiau să-și impue superioritatea.

Netăgăduit că, față de popoarele apusene romanice și germanice, există în caracterul românesc și anumite trăsături proprii Orientului. Dar tocmai acest fond, ca și cel traco-iliric, duce la o calitate de care conducătorul și aliatul trebuie să țină seamă: *credința*, însușirea pe care Germanii o prețuesc sub numele de *Treue*. Când știi să-i cucerești sufletul și să-i faci dreptate, coborâtorul traco-iliric îți rămâne credincios. De aceea, își schimbă cu greu sentimentele, dar, odată câștigat, te poți bizui pe el totdeauna.

Vicisitudinile istoriei au putut crea uneori aparența oportunismului, care se mlădie după cum bate vântul, Dar gestul autohton al lui Decebal, care mai bine se distruge decât să primească o definitivă robie străină, a revenit necontenit în istoria noastră; și în împrejurările de față continuă a ne cârmui din adâncuri ancestrale. Este o trăsătură de caracter: în fața marilor probleme ale existenței, cum este războiul actual, o hotărîre odată luată trebuie dusă până la capăt, sub pedeapsa de a fi desprețuit de forul tău interior, de aliați ca și de vrăjmași. Și aici se aplică acel cuvânt al Evangheliei: cine stăruiește până la capăt este mântuit.

Firește, o trăsătură de caracter al unui popor este și sentimentul dinastic, pârghic a coeziunii morale și a rezistenței. E tipic proverbul nostru: schimbarea domnilor, bucuria nebunilor. O dinastie este un mare capital moral, în care generațiile își concretizează cuceririle. Spiritul dinastic reprezintă continuitate, izbăvire de intrigi, solidaritate.

Intregul nostru folclor, chiar atunci când zugrăvește Voievozi ușurateci, este pătruns de evlavie față de monarhul care trebuie să rămână intangibil.

Familia și rasa prin care timp de veacuri s'a săvârșit funcțiunea de a conduce oferă garanții de caracter. Istoricul și criticul literar H. T a i n e în cartea sa *Les origines de la France contemporaine*, afirma că distrugerea aristocrației franceze și executarea familiei regale, săvârșite de revoluție, au dat semnalul decadenței pe care o prevedea. Spre deosebire de poporul francez, Germanii au continuat să vadă în monarh un simbol național; ei nu și-au distrus aristocrația, care împotriva aparențelor are și astăzi un rol conducător.

Caracterul nu este însă un apanagiu al marilor familii. Apare adesea și în acele pături care au o dezvoltare organică. Individul format în cadrul unei ordini firești are cuta necesară pentru a prețui unitatea în manifestări. Eroul dela Mărășești, Generalul Cristescu, era fiu de țărani din Argeș. Cel care-și crează el hrisovul de noblețe are conștiința că este începător de tradiție familiară și ca atare simte îndemnul de a fi la înălțimea coboritorilor aleși ai vechilor familii. Caracterul nefiind un șablon, diversitatea originilor sociale implică virtualități felurite, a căror dezvoltare este necesară, întru cât războiul cere multiple funcțiuni și cel destoinic pentru una nu este potrivit și pentru alta. Egalizarea socială, crearea unei pături-standard, așa cum sunt obiectele uzuale, nu este prielnică tipurilor multiple de caracter, așa încât vin împrejurări când cauți omul de caracter și nu-l găsești, pentru că ai stârpit posibilitățile multiple și ai vrut să ai un singur tipar de oameni.

Toate considerațiunile acestea ne duc la psihologia diferențială a fiecărui popor și a feluritelor forme de Stat.

Dintre filosofii istoriei, cel dintâi care și-a pus problema resorturilor morale proprii fiecărei forme a vieții de Stat a fost M o n t e s q u i e u. El credea că onoarea este suportul monarhiei, iar datoria suportul republicei. De fapt, ambele sentimente iau forme felurite, după caracterul popoarelor și al vremilor.

Ar fi greșit să identificăm sentimentul onoarei în sens francez medieval cu acela sub Ludovic al XIV-lea sau sub Napo-

leon I. Dar, dincolo de deosebiri, este un fond general omenesc. Esența onoarei este afirmarea calităților morale care te integrează cu demnitate într'un tot. Sub forma ei înaltă, onoare e aceea stare de demnitate morală care se naște din nevoia de a ne ști prețuiți nu numai de noi, dar și de ceilalți. După cum literatura franceză ține constant seama de părerea și înclinările celor care o recepționează, ca și cum ar fi auditori, și după cum limba, în deosebi sintaxa, ține seama de ceea ce un cunoscător numește « *Einstellung auf den Hörer* », tot astfel societatea franceză a ținut seamă, în chip deosebit, de valorificarea prin onoare.

Funcțiunea socială a onoarei la poporul francez nu vine din înclinarea meridionalului de a fi văzut, aprobat, admirat, dar din întreaga directivă a culturii franceze. Literatura, poezia, filosofia, ideologiile politice au pus de secole onoare în fruntea valorilor.

Cel dintâi monument literar caracteristic acestui popor *Chanson de Roland*, preamărește în vestitul Paladin întruparea onoarei.

Literatura medievală prețuește onoare ca o supremă întrupare a demnității. După ce Renașterea aduce forme literare nouă, cea dintâi creațiune clasică este *Le Cid*, în care onoare apare ca bunul sufletesc intangibil. Diagrame făcute asupra frecvenței reprezentărilor dramatice arată că, în timpul războiului trecut, autorul clasic cel mai des reprezentant și mai gustat în Franța a fost *Corneille*, a cărui operă este, sub felurite aspecte, preamărirea onoarei. Napoleon spunea că, dacă ar trăi *Corneille*, l-ar face *Pair de France*. Când la 1830, literatura franceză este la o răspântie și o nouă operă reprezentativă stârnește entuziasmul, piesa-stindard a generației romanticilor este *Hernani* a lui *V. Hugo*, în care eroul, un bandit, luptă pe terenul onoarei cu însuși monarhul Carol al V-lea. La fiecare nouă treaptă în desvoltarea literaturii franceze, primul motiv care a găsit larg răsunset în public a fost preamărirea onoarei. În drama burgheză creată de *Emile Augier*, aceea care a avut un mai larg răsunset este *Le fils de Giboyer*, în care eroul, fiul unui declasat, ridică în fața aristocrației demnitatea și onoarea pătu-rei burgheze pe care o reprezintă.

Aceeași trăsătură de caracter și în viața politică, în care *le point d'honneur* și *la préséance* au fost punctele cardinale. Cu-

vântul din captivitate al lui Francisc I: Tout est perdu, hors l'honneur, departe de a fi panaș, reprezintă o răspicată poziție față de existență. Și în timpul frământărilor feudale și la apogeul monarhiei franceze și sub republică, punctul de onoare a rămas un îndreptar statornic. Când din vârtejul revoluției încep a se desprinde valori sociale noi, onoarea predomină; ceva mai mult: când, în 1802, consulul Bonaparte vrea să creeze o supremă distincție, întemeiază ordinul *la légion d'honneur*.

Toată cultura franceză a lucrat de secole în această direcție. Dispozițiile născute ale poporului au susținut-o.

Felul clar-văzător și realist al poporului acesta i-a arătat că idealismul onoarei e departe de a fi în contrazicere cu rațiunea, și cu preocupările practice. Intr'adevăr, fiind un sentiment social care se hrănește și din părerea altora despre noi, din aprobarea sau desaprobarea acestora, onoarea are prețiosul avantaj că ține trează luarea aminte nu numai asupra propriilor stări sufletești, dar și asupra psihologiei altor popoare.

Amintita părere a lui Montesquieu că onoarea este resortul monarhiilor, pe când al republicilor este datoria, fusese formulată într'o vreme când nu existau elemente suficiente pentru o caracterologie a popoarelor moderne. De fapt, ambele resorturi coexistă; de aceea felul de a fi al deosebitelor popoare se oglindește și în chipul cum fiecare întrupează îndemnul datoriei. Când Francezul a vrut să formuleze un imperativ suprem, el a creat expresia *un devoir d'honneur*.

Dacă la Grecii vechi predomina etalonul *kalos și agatos*, iar la Romani principiul de drept, dintre popoarele moderne, acela care are drept trăsătură etnică fundamentală *sentimentul datoriei* — este poporul german. După cum onoarea este o funcțiune socială, tot astfel și datoria, aceasta izvorînd din imperativul subordonării și al ordinii.

Individualismul poporului român, cu acel *câte bordeie atâtea obicei*, îngădit prin nevoia de integrare spirituală, de care am vorbit într'un context anterior, își poate găsi material de meditare și corectiv în trăsătura fundamentală germană a datoriei, care de fapt este subordonarea față de anumite exigențe obștești cerute din ce în ce mai mult de viața modernă. Cu cât o populație este mai rară, cu atât rămâne loc liber pentru anumite

porniri individualiste. Și dimpotrivă, cu cât populația este mai densă, înclinarea înăscută pentru rânduială devine o necesitate.

Unii cercetători ai sufletului german au pus accentul pe individualismul acestui popor. Și dacă privim originalitatea orașelor și dezvoltarea a ceea ce se numește *Heimatkunst*, precum și diviziunea statelor și stătuțelor care aici au dăinuit mai mult ca oriunde pe continent, trebuie să recunoaștem că a existat în acest popor o răspicată trăsătură individualistă, prielnică originalității locale și vădită în creațiunea literară. Privind însă lucrurile în dezvoltarea lor istorică și căutând totodată să pătrundem în esența acestui popor, ne dăm seamă că, după cum la Francezi onoarea s'a altoit pe unele predispoziții, tot astfel la Germani datorita. Cine consideră viața locală a acestui popor, atât de dornic de a-și păstra originalitatea provinciilor, își dă seamă că aceasta implică un răspicat simțământ al încadrării. Implinirea individului nu se săvârșește decât în cadrul unui grup social. Pentru fiecare este o nevoie elementară să facă parte dintr'un *Verein*, dintr'o corporație. Și ideea că monarhul este primul slujitor al Statului, dacă și-a găsit formularea în Prusia, a fost de mai înainte reprezentată prin conducătorii ereditari chiar și ai numeroaselor stătuțe. Funcțiunea de a fi rege, nicăiri n'a fost mai reală ca în cuprinsul familiilor domnitoare germane. De aici, faptul că niciun popor n'a dat altor neamuri dinastii mai multe decât cel german.

Paralel cu această trăsătură, stă faptul că în nicio altă societate calitatea de a reprezenta o anumită funcțiune nu e mai subliniată ca în Germania. Titulatura nu este, ca într'alte părți, o măgulire sau o convenție, ci e pronunțată cu stima pe care o conferă funcțiunea ca o parte din ordinea socială.

Când Germanii vorbesc de ordine, aceasta vine la ei dintr'o necesitate adâncă. Să privească cineva din istoria germană cel mai caracteristic dintre capitole: secularele frământări și lupte pentru imperiul roman de nație germanică. Era formula politică a unei ordini europene, așa cum fusese ordinea romană, înfăptuită însă prin străduințele germane. Astăzi uriașele lupte ale acestui popor sunt de fapt continuarea vechii idei potrivit vremurilor noi. Și dacă astăzi problema socială stă pe primul plan, este de prevăzut că, dintre toate marile popoare ale lumii, poporul german va fi cel chemat să găsească forma socială a vieții

de mâine, în care tocmai cerințele de organizare și de subordonare a individului față de imperati­vele obștești își așteaptă pe cel care vine, nu să strice dar să împlinească.

Această îmbinare organică între ordine și datorie este în concordanță cu o altă trăsătură de caracter a acestui popor: Germanii sunt singurul neam de pe continent care n'a făcut revoluții în sens de răsturnări fundamentale și distrugerii de clase.

În literatură, față de individualismul purces din Renaștere, Germanii au reprezentat, chiar și în plină romantică, necesitatea integrării creatorului în totalitatea din care a purces. De aici, curentul mai puternic decât oriunde al valorificării substratului poporan. Și tot de aici noile concepții de *volkshafte Dichtung*, ca o terapeutică împotriva exceselor individualismului de singularizare.

Pentru nevoia de integrare a creatorului în patrimoniul obștesc este reprezentativ R. Wagner. Iar filosoful reprezentativ al neamului acesta este creatorul doctrinei imperativului categoric: necondiționata subordonare față de datorie. Formula­rea lui: două lucruri îmi umplu sufletul cu o nesfârșită evlavie, cerul înstelat deasupra mea și legea morală în interiorul meu, este tipică pentru însăși poziția poporului german.

Iar dacă în literatură căutăm un simbol dominant, finalul din *Faust*, în care eroul își găsește izbăvirea prin munca închinată nevoilor obștești, confirmă primatul acestei trăsături de datorie în caracterologia poporului german. În sfârșit, în domeniul religios, creațiunea poporului german este Reforma. Aceasta înseamnă absoluta subordonare a individului față de cuvântul lui Dumnezeu, cuprins în Evanghelic, fără niciun alt mijlocitor și fără nicio altă autoritate decât directă legătură dintre textul sfânt și sufletul credinciosului. Glasul intern al propriei conștiințe este aici, ca și în datorie, supremul îndreptar.

Pe când în caracterul poporului francez privirile sunt îndreptate în afară, caracterul poporului german este mai interiorizat, ca și al zeităților vechii mitologii germane, privirile fiind ațintite în propria conștiință. Idealul ar fi îmbinarea acestor două resorturi. Cine ascultă exclusiv de glasul onoarei riscă să atâr­ne prea mult de părerea altora și să alunece în ispita gesturilor care cer aplauze. Iar cine ascultă numai de glasul datoriei,

întâmplă-se orice s'ar întâmpla, este uncori ursit la izolare. Cei mai de seamă cârmuitori politici și conducători militari ai celor două popoare de frunte ale Europei, un Richelieu și un Napoleon, deopotrivă cu un Frederic cel Mare și Bismark, au avut ambele calități, semn că întrunirea lor este idealul caracterului de conducător.

Nu mă pot opri aici la caracterul rus, de care m'am ocupat în studiul *Limba română în Basarabia*, publicat într'al doilea volum de *Critice literare* (pp. 353—385).

De sigur, este o trăsătură mistică și misionară în firea rusă, dar este în același timp o lipsă de măsură, în discordanță cu firea noastră. De aici, sentința lapidară a lui B. P. Hasdeu, acela dintre Români care a cunoscut mai adânc Rusia: « *Drama rusească este o piesă în cinci acte: primul act: dragoste; actul al cincilea: asasinat; cele trei acte dela mijloc: ruble, decorații, titluri, minciuni și infamii* ». Astăzi, mijloacele s'au schimbat, țelul a rămas. Instinctul nostru european vorbește prin toți marii noștri scriitori moderni care, dela Helia de-Rădulescu până azi, au luat, fără excepție, atitudine contra Rusiei. Este o trăsătură din caracterologia poporului român și un imperativ al destinului nostru istoric. Oricât de tragic ar fi, numai împlinind acest destin ne vom mântui.

Numărului și mijloacelor gregare și mecanice, opunem sentimentul înăscut al valorii și puterea de rezistență a caracterului. Sub aspect sufletec, mulțimea nu poate să fie biruită de cât prin fermitatea simbolizată în David.

Din orice parte am privi situația noastră sufletească, revenim la caracter.

Știința ea însăși este o formă a caracterului, la fel puterea de organizare.

Locul central al caracterului în viața sufletească vine din faptul că el implică unitate și un chip statornic de a reacționa în feluritele împrejurări. Aceasta ne duce la mijloacele prin care asigurăm unităților caracterul militar.

Dela uniformă până la deprinderea și automatizarea mișcărilor, inclusiv marșurile, în organizarea militară, totul are ca țel de a spori conștiința luptătorului că face parte dintr'o unitate

pe care o susține și de care atârnă soarta sa de combatant. Este și aici un aspect al caracterului colectiv.

Dintre toate mijloacele menite să dea caracter unităților, deprinderea și automatizarea mișcărilor merită o deosebită atenție. Este vorba de chipul cum sunt stăpânite unitățile, așa încât să li se asigure în orice împrejurare caracterul ostășesc.

Trăim în vremuri de luptă între nevoia de ordine și tendințele de răsvrătire. Acestea înfățișează tocmai pornirea de a sfărâma deprinderile câștigate. Dar firea conservativă a omului și deprinderile dobândite printr'o experiență de veacuri sunt o forță de echilibru. Nu ne putem desface de ele așa cum s'ar desbrăca cineva de niște zdrențe. Fondul câștigat continuă să înrăurească viața noastră. De aceea, un puternic mijloc de a stăpâni tendințele care vor să facă din oștire o masă anarhică și instrument în serviciul răsturnărilor este apelul la caracterul ostășesc dobândit prin deprinderea devenită o a doua fire. Ceea ce pentru comandant este caracterul sub formele lui înalte, pentru mulțimea ostașilor este reacțiunea automată sădită în deprindere.

Un caz sugestiv din răscoalele dela 1907. Autenticitatea lui mi-a fost confirmată de mai mulți. Intr'un sat din șesul Munteniei, spiritele erau profund agitate. Răscoala se întinsese în comunele învecinate și incendiile pustiau hambare și locuințe. Comandantul din această regiune, trimete în satul acela un sergent pentru a culege informații. Acesta găsește oamenii adunați în fața primăriei, gata să înceapă opera de incendiere. Indemnurile la liniște ale sergentului neavând niciun alt efect decât de a spori agitația, gradatul are inspirația de a se adresa rezerviștilor din regimentul local dând comanda: pe două linii v'aliniați! Oamenii, surprinși și sugestați de tonul poruncitor și sigur, se așează în ordinea cerută și sergentul, dând ordinul de marș, izbutește să conducă în satul vecin pe cei care până atunci erau amenințatori. Este aici o îndoită trăsătură de caracter. Forța automată a deprinderii la care instinctiv recursese gradatul, a biruit agitația înainte de a lua forma răzvrătirii.

Cazuri concludente s'au întâmplat în reacțiunea ostașilor noștri față de mișcările anarhice ale Rușilor când, în Moldova războiului pentru unitatea națională, voiau să stârnească revo-

luția. Va rămânea pildă vrednică de meditat acțiunea unităților noastre care au izbutit să dezarmeze un număr neasemănat superior de Ruși mult mai bine înarmați. În astfel de împrejurări, nu încap șovăire. Gestul ofițerilor noștri care au reacționat imediat împotriva încercărilor de a li se smulge epoletele, este un simbolic fapt de caracter.

Dacă este o tehnică a revoluțiilor, există din fericire și o tehnică a ordinii. Este necesar să ne pătrundem de ea, pentru că tot patrimoniul culturii românești precum și întregul nostru destin stă în tăria de caracter a păturilor luminate. Aceasta nu în interesul lor, ci în interesul însăși al maselor.

A lua în calitate de conducător măsurile menite să dea pilda dreptății sociale, a sublinia primatul factorilor superiori, onoarea și datoria, a lua măsuri împotriva răsnetului desordinii morale din dosul frontului, a afirma neclintit credința în dinastie, a păstra neștirbită autoritatea și a fi totuși bun camarad, — toate aceste calități și câte decurg din ele arată că în caracter este o funcțiune socială.

Trăsăturile proprii spiritului etnic sunt de fapt aspecte a ceea ce trebuie să numim caracterul colectiv. S'ar părea că între tendințele fundamentale proprii neamului și între caracterul individual este distanța dela factorul social la acel personal. Dar acesta din urmă nu-și scoate puterea decât ca exponent al forțelor sociale, pe care trebuie să le mânuiască. N'a fost mare conducător de oștiri, în care trupa și ofițerii să nu recunoască întruparea tendințelor și aspirațiilor înalte. Este ceva asemănător cu ceea ce întâlnim la scriitorii reprezentativi ai unui neam: în răspicata lor personalitate, descoperim o parte din însuși sufletul nostru.

Pentru că termenul de caracter are multe accepțiuni, oarecare precizări sunt necesare. Mai întâi separarea lui de temperament. Acesta este cu totul desfăcut de funcțiunile sociale. O reacțiune de temperament se poate produce și la un ins care ar trăi într'o pustie, pe când caracterul implică socialul.

Înțelesul cel mai vechi al cuvântului este scoaterea la iveală a trăsăturilor proprii. Caracterologia antică a unui Theofrast, ca și cea modernă a lui Labruyère, reprezintă o portretistică a diferitelor tipuri de oameni; lingușitorul, sgârcitul,

gelosul, neîncrezătorul, vanitosul iubitor de adulație și aplauze etc. Înțelesul acesta al cuvântului caracter este cel mai general și e mai mult un instrument de clasificare decât de valorificare. Din punct de vedere al conducerii, atari tipizări sunt necesare, mai ales pentru cel care trebuie să-și cunoască adversarul. Când, de pildă îți dai seama că adversarul reprezintă un tip gol și umflat, care ține mai mult la a părea decât la a fi, cunoașterea îți înlesnește prevederea reacțiilor obișnuite ale adversarului. De asemenea când ai înaintea un sfors etc. etc.

Toți marii conducători au fost și intuitivi cunoscători de oameni. O alegere nepotrivită a colaboratorilor diminuează prestigiul. Tocmai pentru că în trecutul nostru apropiat au fost mari deficiențe de caracter, sporite și prin faptul că vechea noastră aristocrație s'a pulverizat, făcând loc «apoliticilor» aviatori de cluburi politice, — spiritul nostru public este astăzi deosebit de sensibil asupra fermității de caracter.

O altă accepțiune a cuvântului caracter, mai utilă selecțiunii, este aceea care ține seamă de directivele permanente ale voinței. La noi, unde exhibiția și abilitatea sunt trăsături frecvente și unde ușurința de a vorbi este pentru mulți un semn al valorii, aspectului intelectual al unei personalități trebuie să i se aplice criterii severe. Alminteri schimbăm decorul, dar realitățile rămân. În împrejurările acestea, se cere o terapie specială. Și aspectul volițional în sensul fermității de caracter este un mijloc de selecțiune care se impune.

Considerațiunile acestea ne duc la o a treia accepțiune a cuvântului caracter. Note proprii poate să aibă oricine, dar conceptul de caracter este nedespărțit de ideea de temeinicie. Numai acesta poate să aibă o rodnică funcțiune socială. Caracterul este un centru de organizare, pentru că acțiunile și reacțiunile lui reprezintă un factor statornic în caleidescopia împrejurărilor. Conducătorii înzestrați cu astfel de însușiri sunt asemănători farurilor. Opus caracterului este amorful, ale cărui reacțiuni sunt imprevizibile, pentru că se schimbă dela caz la caz, potrivit întâmplătoarei dispozițiuni.

O diferențiere este necesară: între caracter și ceea ce poporul numește încăpățănare nu este nicio legătură, După cum caricatura onoarei este exhibiționismul dornic de adulații,

de aplauze și de succesul zilei, tot astfel încăpățânarea, atitudinea lipsită de înțelegere a celui care persistă într'o apucătură egoistă și absurdă, este caricatura caracterului.

În caracter, stă o mare putere de catarsis, în sens că te ridică deasupra succesului și insuccesului vremelnice. Caracterul este o condiție a izbânzilor trainice, dar înfrângerea pe o mare platformă de caracter plătește uneori cât o victorie. Când Romanii cinsteau pe generalul înfrânt, dar care dusesse până la capăt acțiunea, aveau sentimentul că învinsul experimentase voința zeilor, ceea ce le porunca să ducă mai departe acțiunea celui vremelnice învins.

Între doi conducători, unul înzestrat cu toată știința tehnică a vremii și altul la care luminile minții sunt puse în slujba unui caracter, cel dintâi poate fi chemat să alcătuiască un admirabil plan de operațiuni, poate fi deci un strateg, nu însă un tactician pe teren. În sensul acesta, a formulat mareșalul *Moltke* aforismul: « În război, calitățile caracterului cântăresc mai mult decât cele ale intelectului ».

Calitățile de unitate ale caracterului nu implică unilateralitatea.

Nimic mai primejdios de a introduce în intuiția și valorificarea caracterului spiritul geometric prin care, eliminând divergențele adânc sădite în firea omenească, ne lăsăm ispitiți de pedanteria să construim caracterul dintr'o dominantă, în chip deductiv.

Adesea extremele se îmbină în caracter, ca în viziunile shakespeareiene; și în orice caz, polaritatea aspectelor, ca și dualitatea lor, aduce o tensiune care dă personalității orizont și adâncime.

Din mărturisirile și firea marilor cărmuitori, ca și din a creatorilor, avem adesea prilej să observăm cum firile deosebite ale părinților dăinuiesc în urmași. Când Platon înfățișa omul prin simbolul unei hidre cu mai multe capete, dădea expresia acestei realități. La fel când Goethe mărturisa că de-abia târziu și-a dat deplin seamă de propria lui fire.

Sunt unii care se minunează cum, în concepția unui om de știință, ca și în caracterul unui mare poet, intră adesea extreme care ar părea că se exclud. Ochiul superficial al pedantului lipsit de simțul organic, este înclinat să vadă eclecticismul acolo unde este lărgime de orizont care, la temperatură înaltă, crează noi sinteze.

Pentru ca să ne mărginim numai la domeniul faptei, dinamica ei arată, în caracterul cărmuitorilor istorici, o trăire dualistă a existenței, în care însușirile marelui comandant nu sunt unilaterale, ci pătrundere și voință în același timp. Când Platon a zugrăvit idealul de conducător, el și l-a întruchipat ca gânditor și războinic totodată: deoparte însușirile de agresivitate, curaj, agerime, putere nefrîcătă; de alta înțelegere măsură, liniște și adâncime. Firește, totul dominat de țelul cu care se identifică.

* * *

Față de însemnătatea problemei, cineva ar putea zice, pe drept cuvânt, că teoretizarea și exemplele nu ajung, ci este nevoie de o adâncire cu mijloacele de precizie pe care știința de astăzi le pune la îndemâna studioșilor. Și pentru că în ultimul timp s'a dezvoltat o nouă ramură a psihologiei, psihotehnica, disciplina care are de scop să afle printre altele calitățile înăscute ale indivizilor, așa încât rezultatele cercetărilor ei să slujească la selecționarea și îndrumarea profesională potrivit aptitudinilor fiecăruia — să vedem ce ne spune această disciplină despre posibilitatea de a cunoaște însușirile de caracter.

Cum se întâmplă adesea, preocuparea de problemele militare a servit științei, care a fost chemată să pue la îndemâna unor servicii speciale mijloacele de a cunoaște și de a selecționa pe cei mai apti dintre luptătorii deosebitelor arme. Nu este deci de mirare că s'a dat o atenție deosebită problemei caracterului.

În privința aceasta, o interesantă lucrare recentă: Dr. M. S i m o n e i t, *Wehrpsychologie*, apărută într'o a doua ediție în 1943, își propune să adâncească, pe cât posibil, cunoașterea practică a oamenilor.

Este ceva analog cu ceea ce încearcă să facă T i t u M a i o r e s c u în articolul său: *Din experiență*. Și se poate măsura distanța dela eseul maiorescian la preocupările moderne de a scoate la iveală însușirile caracteristice.

Interesul cercetărilor actuale stă și în faptul că ele vor să ne pună la îndemână mijloace pentru a prevedea pe ce teren anume este dat fiecăruia să-și valorifice însușirile. Se introduce astfel o preocupare de previziune, care, întru cât oferă prilejul de a fi valorificată pe teren, se supune prin chiar acest control probei

temeinicieii. Când este vorba de datele elementare ale simțurilor, rezultatele unui observator controlate printr'ale altora în felurite împrejurări, duc la o aproximație de adevăr. Din nefericire, nu tot așa stau lucrurile, când este vorba de funcțiuni mai înalte și mai complicate. Aici numai totalitatea deosebitelor aspecte poate să ducă la o dreaptă înțelegere.

Pentru ca să dăm un exemplu de greutatea problemei, voi lua unul din domeniul posibilității de a prevedea dacă un începător în poezie — fie el chiar E m i n e s c u adolescent, de care ne vom ocupa în numărul viitor — are darul adevăratului poet. Un psihotehnician îi va cerceta din primele poezii ritmul în sens de mișcare interioară, altul tiparele metrice, alt examinator va da atenție imaginilor, alții construcțiilor fie muzicale, fie arhitectonice etc. etc. Dar toate acestea sunt la începător virtualități și simptome și mai rămâne ceva, anume tocmai esențialul: însușirea de caracter, totalitatea sufletească, primul contur al caracterului menit să se înalțe mai târziu la personalitate. Aici stă marea greutate, căci se cere un sistem de selecțiuni și o privire unitară, care presupun un dar propriu de intuiție din partea celui chemat să judece și să prevadă.

După cum în poezie, tot astfel și în caracterologia vieții practice, însușirile calităților sau defectelor parțiale nu pot spune ceva decât integrate organic în totalitatea insului de cercetat.

Pentru a ne mărgini la problema caracterului în funcțiune de viața practică, în special sub forma atât de actuală a omului în război, sunt recomandate și folosite în citata lucrare a lui S i m o n e i t unele procedee, care deșteaptă rezervă. Nu ne unim de pildă cu cerința de a pune temei, în selecțiunea valorilor, numai pe acele caracteristici asupra cărora sunt de acord toți examinatorii sau majoritatea lor. Acest principiu ar putea să fie admis numai când însușirile de caracter și-au făcut dovada prin faptă, deci pe câmpul de luptă.

Mașina psihotehnică atârnă deci și ea de darul intuiției. Și aici valorificarea unei virtualități prețuiește atât cât cel care o întuiește direct, aparatele fiind numai un mijloc de a spori precizarea impresiunilor noastre.

În concepția autorului citat despre lupta pentru apărare, există o contradicție între teze. Într'un capitol, el recunoaște

oă pătrunderea psihologică atârnă de puterea și puritatea umană, ca și de darul psihologic al examinatorului. Și pentru că la unii acest dar este redus și numai la prea puțini este puternic, rezultă că sunt grade între examinatori, deci nu toate au calitățile necesare. Astfel cade teza anterioară, care cerea consensul sau cel puțin majoritatea cercetătorilor.

M'am oprit la chestiunea aceasta a sondajului în caracter, pentru că și în literatură ne interesează de aproape. În capitolul deosebit *Caracter și poezie*, mă voi reîntoarce la vederile acestea, când voi cerceta dacă și în ce chip se poate prevedea în chiar faza adolescenței că un adevărat poet s'a născut. Magii legendari descifrau din stele ivirea lui Mesia; noi astăzi avem, când este vorba de poezie, ceva mai ușor de pipăit: înainte de apariția expresiei definitive, sunt virtualitățile dovedite prin *expresia simptom*, care ne desvăluie din începuturi însușirile latente ale celui chemat la un mare destin literar.

Când însă este vorba nu de mărturia prin cuvânt ci prin faptă și este deci vorba de cel ursit să fie cârmuitor fie politic, fie militar, aici expresia ne mai fiind hotărâtoare, numai intuiția totală este chemată să scoată la iveală dominantă. Reguli nu pot fi date.

Dovada că așa este, o avem în chiar lucrarea de psihotehnică amintită, care, după ce trece în revistă mijloacele tehnice de selecțiune a celor înzestrați, pentru viața ostășească, simte că ele nu sunt de ajuns pentru a ilustra pe cel chemat să fie conducător. Proba acestei chemări este numai fapta împlinită. De aici, capitolele despre analiza caracterologică a unor personalități istorice, îndeosebi aceea asupra lui C l a u s e w i t z, cel ursit să afirme primatul sufletului în război.

Aceasta ne duce spre ultima treaptă a împlinirii omenești.

Caracterul care și-a însușit toate mijloacele de pregătire pentru a putea face față multiplelor cerințe ale îndeletnicirii lui — reprezintă cea mai înaltă formă de valoare socială: configurația statornică în învălmășala împrejurărilor: personalitatea. Altoiță pe caracter, personalitatea nu se poate mărgini la ideologie. Când Eminescu notează undeva: «Complexul ideilor obișnuite, iată vertebrele personalității», aceasta era de sigur numai un gând fugar al poetului. Temeiul cel mai sigur pentru a intui o

personalitate este însăși fapta, deci creațiunea. Cine zice personalitate, zice unitate profundă a sufletului și acord între deosebitele aspecte ale manifestărilor caracteristice. Când Eminescu traducea cunoscutele versuri ale lui Goethe:

Numai personalitatea
Este binele suprem,

el împământenea la noi o formulare confirmată de istoria diferitelor terenuri de activitate umană.

Știința însăși este o formă a caracterului.

Din nefericire, caracterul stă în afară de posibilitățile noastre de a-l produce. Cu îngrădirile arătate, putem să-l selecționăm, dar nu să-l creăm.

Dar după cum există o psihologie ca știință a sufletului, există și o psihologie, o artă de a mânui realitățile sufletești. De nimic n'are mai multă nevoie azi societatea românească decât de o cale de a descoperi și a selecționa caracterul, dându-i toate putințele de dezvoltare, pentru a deveni o personalitate în sensul larg al cuvântului.

După cum în acțiunile comune săvârșite cu rânduială de unele animale — de pildă, în conducerea cocorilor în sbor — individul cel mai destoinic ocupă pieptiș locul cel mai greu și prin aceasta conduce, tot astfel și în organizările primitive de ofensivă și defensivă șeful se impune prin valoarea lui.

În trilogia istorică a d-lui M. Sadoveanu, Frații Jderi, până astăzi cea mai amplă creațiune epică de adâncire a etnicului românesc, în centru stă icoana lui Ștefan cel Mare, conducătorul pretutindeni prezent, dar care apare rar pe scena povestirii. Este aici zugrăvită icoana ideală a conducătorului. Și probabil așa a fost în esența lui Voievodul: în frunte totdeauna unde este greul faptei, răsplătind exemplul de preț și selecționându-și colaboratorii în așa chip, încât încrederea dată să rămână nedesmințită. Cuvântul Evangheliei « cel din urmă va fi cel dintâi » se adevărește și aici, în sensul că cel mai vrednic să servească se impune la conducere.

Nimic nu arată mai bine nevoia de conducător și adevăratele lui însușiri decât experiența războiului. De orice grad ar fi, șeful devine în primejdie centrul de grupare al energiilor. Privirile se

îndreaptă instinctiv spre el, acțiunea lui pilduitoare hotărăște acțiunea oamenilor. Aici, în fața primejdiei, se face adevărata dovadă dacă șeful impus prin organizare și ierarhia galonului este și șeful născut și pregătit pentru chemarea lui.

De aici, puterea exemplului. Niciun epolet și niciun discurs nu pot să înlocuiască autoritatea faptei temeinice. Pentru că ostiirea este afirmarea unei soarte comune, puterea exemplului se vedește mai ales în situații grele, cum ar fi, de pildă, retragerile în urma unei înfrângerii ca cea din 1916. « Simțeam, ne spune o mărturisire, ceva ca o forță care venea spre noi ofițerii. Toți se grupau în chip firesc în jurul comandantului și ofițerilor, pentru că aceștia duceau într'adevăr aceeași viață ca soldații. Dacă noaptea, în marș, ne opream undeva, unde s'ar fi găsit 2—3 case, și ofițerii sau comandantul s'ar fi dus să se adăpostească acolo, n'ar mai fi fost acea oțelire pe care o dobândisem. Puterea exemplului și suferințele îndurate în comun au făcut să ajungem compacti ca unitate și cu spiritele dominate de încrederea că vom reînvia curând ».

Ca urmare a împărțirii soartei comune sunt curențe actele de devotament pentru șef. În carnetul unui ofițer din reg. 10 roșiori, am citit următoarele cu privire la moartea comandantului de escadron: « Toți călăreții plâneau și numai cine nu-l cunoștea putea să nu regrete pierderea. Căzuse lovit cu un foc de mitralieră, ducându-și unitatea la asalt sub o ploaie de gloanțe care făcuse ca soldații să se grupeze în jurul lui, pentru a face un parapel din corpurile lor pentru iubitul șef ».

Ceea ce aici se petrece în mic, se petrece în mare când șeful are nimbul unor probe excepționale.

Prestigiul șefului se întemeiază pe destoinicia lui care nu poate să fie separată de pregătirea profesională. Trebuie ca fiecare om să aibă convingerea că acela așezat la cârmă este și cel mai destoinic. Numai astfel ierarhia morală corespunde cu aceea a galonului. Ordine clare și scurte vădesc pătrunderea situației și siguranța internă. În privința aceasta, ordinele și proclamațiile lui Napoleon, atât de sobre și vibrante totodată, dau măsura celui dela care au purces.

Echilibrul de însușiri ale inteligenței și voinței dă șefului liniștea în toiul pericolului. Pentru biruința fricii în subalterni,

liniștea șefului este un element prețios. Atitudinea aceasta calmă este o chestie de temperament, dar se cucerește și prin deprinderea de a prevedea mai multe ipoteze în desfășurarea situației.

A fi optimist, a lucra cu toată energia pentru atingerea țelului propus, dar a conta și cu împrejurări neprielnice și a fi pregătit să le faci față, e o atitudine înțeleaptă în lupta vieții. Cu atât mai mult în război. Dacă s'ar studia bine cazurile numite de inspirație genială, s'ar vedea că secretul lor nu este numai dispoziția momentului, dar și o îndelungată meditare și pregătire în vederea eventualităților.

Când împrejurările impun o anumită personalitate, când acțiunea unui șef se arată binefăcătoare în multe și grele împrejurări, prezența lui este un factor de îmbărbătare și deci de stăpânire a fricii. Spiritul popular își creează o figură reprezentativă, de care își leagă toate nădejtile, și care câteodată ia proporții mitice.

Este cea mai înaltă treaptă a conducătorului, atunci când el face una cu permanența instinctelor neamului său, pe care îl reprezintă în raporturile internaționale.

Cu cât conducătorul are mai multă răspundere și stă mai sus, cu atât e necesar să se libereze de grijile mărunte, pentru a realiza scopurile mari. Aceasta atârnă de chipul cum își alege colaboratorii. Orice împreună-lucrare cere ca șeful să fie nu numai temut, dar și iubit. N'a fost șef mare fără o dreaptă înțelegere a oamenilor, Numai cunoscându-i poți să-i mânuești. E darul acela rar de a pătrunde dintr'o privire, dintr'un cuvânt, felul de a fi al colaboratorilor.

Numai un om într'adevăr mare poate să spună cuvintele:

— *Increderea mea o dau odată, definitiv și pentru totdeauna*, pentru că numai un conducător înăscut poate să pătrundă intuitiv calitatea sufletească a celor ce-i stau în față, ca să pună omul potrivit la locul potrivit, fără să fie desmințit. O atare alegere sporește încrederea subalternilor. Ei văd în ea o pătrundere superioară și iubesc pe acela care a știut să deosebească valoarea de simulacrul ei.

Ca să judeci valoarea unui om, nu este de ajuns să-l observi cum se poartă atunci când execută o mișcare impusă, ci se cuvine să-i observi resorturile sufletești statornice; acestea apar în

deosebi, atunci când impunerea a dispărut. De aceea se cere să vezi ce face, ce este și cum judecă cineva și în timpul răgazului. Pentru aceasta trebuie să știi să fii uneori familiar cu înfrîngerea. Spune-mi ce te preocupă în răgazul tău și-ți voi spune exact ce ești și ce poți deveni.

Toate trăsăturile înfățișate până aici sunt funcțiuni de integrare a conducătorului într'un tot pe care este chemat să-l ducă la victorie. Dar mai este o integrare, care le depășește pe toate: situația față de forțele tainice care ne învăluie și ne cârmuesc de sus, — sentimentul religios.

Acesta este altceva decât dogmă. Este o realitate sufletească pe care trebuie s'o iei ca atare, obiectivitatea ei stând în însăși existența și funcțiunea ei. N'aș putea da o formulare mai potrivită acestei funcțiuni vitale decât aceasta: «La serviciile divine care se făceau pe front, vedeai îngenunchind alături și credincioși și necredincioși: toți credeau acum, aveau *nevoia să creadă...*»

Am subliniat cuvintele acestea pentru că, ilustrând nevoia de a crede, ne înlesnesc și înțelegerea fenomenelor de conversiune. Câmpul de bătaie este adesea un drum al Damascului.

Cu toată deosebirea tipurilor de convertire, ele au ceva comun: dominarea primejdiei, încrederea că ești purtat de o putere mai presus de tine. Fără acest sentiment, nimic de seamă nu s'a făcut pe lume. Ne-am ocupat de el de aproape în ultimul capitol al lucrării din 1922, intitulat *Experiența religioasă a războiului*.

Dintre doi conducători cu egale însușiri, va birui acela care are și puterea credinței.

Dacă, după ce am arătat calitățile conducătorului, s'ar pune întrebarea unei expresii rezumative, aceasta nu-mi vine ca o formulă, ci ca o iconă. Este idealul pe care *Michelangio* l-a dăruit, tăiat în marmoră, cetății sale: *David*, luptătorul de nebiruit.

Priviți-l. Temeinic așezat pe piciorul drept, înfipt parcă în marmora pe care calcă, simți că nimic n'ar putea clinti din loc energia mușchilor. Mijlocul sprinten, pieptul tare, mușchiulatura de oțel a mâinii drepte, totul arată putere liniștită, dar gata de faptă. Eroul e înfățișat în momentul când își observă adversarul. Piciorul drept adus înainte indică un început de acțiune, pe când

mâna stângă ține praștia așezată pe umăr. Bărbia energică, buzele strânse, tăietura imperioasă a nasului și fața, în care fiecare mușchi arată încordarea, sunt încadrarea potrivită pentru privirea aceea încărcată de fulgere și iscoditoare ațintită asupra dușmanului: Dincolo de privirea aceea, simți parcă zămislindu-se gestul care va culca pe uriaș la pământ. Nimic teatral și mai ales nimic provocator, necum vorbăreț, în această marmoră care veșnicește un ideal uman. E o îmbinare de tânără putere a corpului și de pătrundere a minții. Frica nu se poate sălășlui în acel ce așteaptă astfel dușmanul. Și liniștea care învăluie această putere stăpânită este efectul siguranței lăuntrice, al credinței în victorie. Privindu-și dușmanul în față, eroul fără seamăn știe că mintea-i arată clar calea de urmat și că lovitura, când va fi necesară, va merge în plin. E siguranța celui care simte puterea pietrei lui Dumnezeu în praștia lui David.

Cum Florentinii așezase icoana aceasta pe înălțimile dela San Miniato, ca o straje înaintea porților cetății, așa o vedem în cuget la hotarele amenințate ale graiului nostru...

D. CARACOSTEA

COLIND PENTRU VÂNĂTORII DE MUNTE

Pe cei munți cărunți
Iuți roind prin ger
Ingeri dârzi trag punți
Incheiate 'n cer.

Val-vârtej străbat
Smârcuri și pustii
Fulgerând se bat
Cu grele stihii.

Codrii cad surpați
Apele s'ascund
Fug înspăimântați
Demonii la fund.

— Ingeri din Apus
Luminos obraz
Ce cătați voi sus
Tocma 'n Caucaz?

Viscol țipă 'n brazi
Urlă lupi în vânt.
Voi vestiți că azi
E Crăciunul sfânt.

Foc și vâlvătăi
Pumnii voștri-aprind
Clocotește 'n văi
Aprigul colind.

Dar nu știți c'aici
Nu mai e Isus?
Negrii bolșevici
Iarăși l-au răpus.

— Deși 'n munți ședem
Cu armele în mâni
Ingeri nu sântem
Ci ostași români.

Prin zăpezi cât teancul
Cum ne-a prins Crăciunul
Colindăm cu tancul
Și urăm cu tunul.

TRANSCENDENTIALIA

SINUCIDERE

Tot pasul își răstoarnă fața
Fapta crește poate clipele
Indreptate — dar moi aripele.

Steaua polară își cerne ceața.

Fiecare plătește foaia de drum a vieții,
Coboară bolnavi spre brădet
Pașii de tipic ai albului ascet.

Scrie cuminte condica dimincții.

O, dacă acest rac ar putea fi uitat...
Dar niciodată ochii din oglindă,
Inima stupidă de sub grindă.

Cuvântul nu l-ai vrut, dar a stat.

Cum ai putea să știi ce a fost?
Ceea ce azi e cu puțință alege
Mâine zarul e dincolo de lege.

Istovită-i urchea. Mai greu, și fără rost.

Uitaseși și iar ai venit.
Moartea te așteaptă din ajun.
Către ea te duce orice drum

Cauți doar pe cel mai ocolit.

1 Dec. 1940.

CAMIL PETRESCU

WILHELM WUNDT ȘI FILOSOFIA ȘTIINȚIFICĂ

Wilhelm Wundt se apropia de vârsta de 50 de ani, când fu chemat de Universitatea din Leipzig, pentru a succeda la catedra lui Gustav Theodor Fechner; catedră pe care el o înavuți pe dată prin crearea unui laborator de psihologie experimentală și o ilustră apoi cu o activitate profesorală care a durat până aproape de vârsta de 80 ani. Până a fi chemat de Universitatea din Leipzig, Wundt se ocupase cu cercetări de fiziologie și fizică medicală. Și-a început cariera universitară, ca docent, în Heidelberg; apoi a fost asistentul marelui fizician și fiziolog Helmholtz în Berlin și în sfârșit, înainte de a veni în Leipzig, profesor la Universitatea din Zürich.

La Facultatea de filosofie a Universității Leipzig el a predat mai multe cursuri, în afară de Psihologie. A făcut cursurile de Istoria Filosofiei, de Etică, de Logică și de Teoria Cunoștinței.

Cursul care i-a stabilit însă o reputație mondială și a atras lângă el studenți din toate țările culte a fost acela de Psihologie. În laboratorul de Psihologie experimentală al lui Wundt se găseau studenți de toate naționalitățile. Atât de nediscutată era faima școalei de Psihologie experimentală pe care o conducea Wundt la Leipzig, că spre sfârșitul secolului trecut și începutul secolului actual, majoritatea catedrelor de Psihologie experimentală din Universitățile europene, americane și japoneze le aflăm ocupate de elevii lui Wilhelm Wundt. Unde o Universitate introducea, în locul, sau pe lângă vechea Psihologie tradițională metafizică, Psihologia nouă experimentală, acolo găsim mai totdeauna, ca profesori, pe elevii școalei din Leipzig. Numărul acestora este

extrem de mare. Cităm pe cei mai cunoscuți. În Germania, funcționau la diferitele Universități: Oskar Külpe, Ernst Meumann, Felix Krueger, Th. Elsenhans, Wirth, Störing, Otto Klemm, Karl Marbe, Hellpach, J. Cohn și mulți alții. În Italia, Felix Kiesov și Benussi. În Elveția, Eduard Claparède. În Belgia, Bierlivet, Dwelshauvers. În Statele-Unite ale Americii, Titchener, A. Kirschmann, Cattell și încă alții. Iar în România, la ambele Universități unde au fost înființate laboratoare de psihologie, la București și la Cluj, profesorii titulari ai catedrei de psihologie au fost formați la școala lui Wilhelm Wundt. Profesorul dela Cluj este astăzi d. Florian Ștefănescu-Goangă, iar cel dela București a fost până de curând însuși autorul care are cinstea să scrie rândurile de față. Și la Universitatea din Iași profesorul de psihologie, C. Fedeleș, a fost un elev al lui Wundt. În această Universitate însă un laborator de psihologie nu s'a înființat până acum.

Lucrările lui Wilhelm Wundt, pe terenul variat al Filosofiei și în special pe al Psihologiei, sunt foarte numeroase și sunt și până astăzi considerate ca lucrări fundamentale pentru acei care-și îndreaptă munca lor spre aceste obiective. Enumerăm pe cele principale, dând titlul lor în traducere și în ordine cronologică:

Lecțiile asupra sufletului la om și animale au apărut în prima ediție la 1863. La 1906 ajunseră la a 4-a ediție.

Principiile de Psihologie fiziologică au apărut în prima ediție la 1874. La 1908 erau la a 6-a ediție. Aceste *Principii* au fost traduse în mai multe limbi. Ele formează astăzi trei volume masive.

Logica, apărută la 1880, este astăzi la a 4-a ediție.

Etica, apărută la 1886 este de asemeni încă dela 1907 la a 3-a ediție.

Sistem de Filosofie, apărut în 1889 este dela 1907 în a 3-a ediție.

Psihologia popoarelor, apărută până acum în zece volume, a început să fie publicată dela 1900 înainte.

Toate aceste lucrări au un caracter filosofic, în înțelesul dat de Wundt Filosofiei. Pentru Wundt, Filosofia are de scop să completeze și să aprofundeze datele pe care științele speciale le dobândesc prin observație exactă și prin experiment. Științele speciale își au hotarele determinate de metodele lor proprii, pe care ele trebuie să le aplice. Filosofia depășește aceste hotare, îmbinând metodele diferitelor științe speciale, și completând datele obținute

de acestea prin raționament. Căci logica raționamentului nu se oprește la observație și experiment; ea merge mai departe, căutând să fuzioneze observația și experimentul pe principii, care au să mijlocească omului o unitate de concepție asupra lumii și victorii. Prin logica raționamentului, filosoful ajunge astfel la afirmații, care nu se sprijină direct pe observație și experiment, dar care sunt necesare pentru a stabili o ordine unitară de cunoștințe în mintea omenească.

Această Logică a raționamentului, nu este dat numai filosofului să o aplice. O aplică și omul de știință specială, de multe ori prin constrângere. Matematicianul, bunăoară, este constrâns, prin Logica raționamentului, să inventeze ficțiuni prin mijlocirea cărora își duce calculul la bun sfârșit. Tot așa și Fizicianul. *Legea* inerției este o invenție a raționamentului, fără de care fizicianul n'ar putea generaliza faptele de experiență. Tot așa și psihologul, când vorbește de inconștient, pe care el îl presupune, alături de conștient, deși contrazice natura faptelor sufletești, fiindcă altminteri nu ar putea ajunge la explicarea continuității acestora.

Dar atunci, dacă Logica raționamentului este aplicată și de omul de știință specială, ce rost mai are filosoful? Mai este oare o deosebire între omul de știință specială și filosof? O deosebire esențială nu există, — răspunde Wundt. Există numai o deosebire de gradăție. Omul de știință specială începe operația de Logică, pe care o desăvârșește filosoful. În științele speciale stau începuturile filosofiei. Filosoful duce mai departe și consolidează, pe bază de principii, aceea ce omul de știință specială a dibuit la lumina metodelor sale proprii. Fiecare om de știință specială poate deveni filosof, dacă izbuțește, prin ajutorul raționamentului, să construiască pe baza datelor științei sale speciale o concepție ordonată unitară despre lume și viață. Între știința specială și filosofie nu este așa dar o contrarietate, ci o continuitate. Filosofie continuă științele speciale; ea este știința științelor; sau în termenii lui Wundt: este filosofie științifică. Filosofii cei mari ai omenirii au fost toți filosofi și oameni de știință în același timp. Astfel, Platon a fost matematician și filosof; Aristotel, om de știință naturală și filosof; Descartes și Leibniz, matematicieni, fizicieni și filosofi; Kant și Hegel, enciclopediști ai științei timpului lor și filosofi; și așa cu toți marii filosofi.

În acest înțeles, socotim și pe Wilhelm Wundt ca un mare filosof. Toate lucrările lui pornesc dela rezultatele dobândite de cercetările științelor speciale, pe care apoi în mod critic, prin ajutorul raționamentului le coordonează și le unifică în sinteze filosofice. Ceva mai mult. Acolo unde el nu găsește rezultate sigure, dobândite de către științele speciale, se substituie el specialistului, și începe singur prin a-și aduna asemenea rezultate. Astfel în Psihologie și Etică. Înainte de a construi teorii filosofice asupra vieții sufletești, el observă cu metoda specialistului această viață, supunând-o observației și experimentului, și numai după aceea face filosofie asupra ei.

Bine înțeles, acest fel de a lucra nu este pe placul tuturor și de aceea nu se poate zice că punctul de vedere al lui Wundt a triumfat peste tot în rândurile gânditorilor înclinați spre filosofie. Multora le place să facă de dreptul saltul în sfera înaltă a abstracțiunilor filosofice, fără a mai trece prin școala observației și a experimentului. Vanitatea de a dobândi dela inspirație, în mod direct și fără trudă, aceea ce cercetarea metodică a specialistului dobândește numai după multă trudă, a fost și va rămâne pentru totdeauna o meteahnă nedespărțită de natura omenească. De aceea, alături de filosofia științifică, și poate mai bine răspândită decât filosofia științifică, va fi totdeauna filosofia speculativă metafizică.

Wundt totuși s'a bucurat în timpul său de o mare popularitate. A fost pus în comparație cu Aristotel și cu Leibniz și a avut în centrele universitare cei mai mulți elevi.

Iată cum se explică această popularitate și mai ales cum se explică numărul cel mare de elevi.

Lumea cultă, din a doua jumătate a secolului trecut, era prea obosită de speculațiile metafizice. Noile invenții științifice apoi, care se succedau din ce în ce mai des, ridicaseră foarte sus prestigiul omului de știință specială. Wundt cu filosofia sa științifică venea tocmai să corespundă unei cerințe generale. Marea lui inovație de a cerceta faptele vieții sufletești prin metode experimentale, care pe la începutul secolului trecut ar fi provocat numai surâsuri în lumea cultă, în a doua jumătate a aceluiași secol a provocat dimpotrivă o vie curiozitate. Ea a câștigat din primul moment aderenți, care au propagat-o cu entuziasm prin scrieri și lecții

de pe catedră. În Paris, bunăoară, Sorbona era potrivnică Psihologii experimentale; în schimb, la Collège de France, Th. Ribot, și la Hautes Études, Jules Soury o prezentau ca pe singura Psihologie îndreptățită să poarte numele de știință. Chiar în București, pe când îmi făceam studiile, numele lui Wundt era foarte des citat în lecțiile de psihologie ale profesorului Ion Crăciunescu.

Această vie curiozitate deșteptată prin inovația adusă în studiul vieții sufletești explică și marele număr de studenți, veniți din toate țările culte, ca să lucreze sub direcția lui la laboratorul de psihologie din Leipzig. Dar această curiozitate nu explică faptul că cea mai mare parte dintre acești studenți au rămas elevi credincioși metodei lui de lucru și după terminarea studiilor. Acest fapt are o explicare specială, pe care voi încerca să o definesc, înainte de a termina.

Elevi mulți și ușor de identificat, de regulă au filosofii, cu stil frumos și cu sisteme orânduite anume pentru a servi ca un fel de cheie magică la deslegarea oricărei probleme. Ca exemplu tipic de asemenea filosofi poate fi luat Henri Bergson. Sistemul filosofic al lui Bergson, scris într'un stil atrăgător, are toate calitățile pentru a servi contemporanilor săi la înlăturarea oricărei dificultăți ce stă în calea gândirii. Matematicianul, biologul, psihologul, juristul, moralistul, până și misticul găsesc în el formulate gata teorii care pot să le vină în ajutor. De aceea, deodată cu filosofia lui Bergson, a apărut și bergsonismul. Filosofia lui Wilhelm Wundt nu prezintă aceste calități. Stilul în care ea este scrisă nu face concurență literaților. Nici concluziunile teoretice la care ea ajunge, nu pot servi pentru deslegarea oricărei probleme. Atât prin formă, cât și prin fond, Wundt nu urmărește să pară a fi mai mult decât aceea ce este. El a rămas un gânditor conștiințios cu sine însuși și cu cititorii săi. Mulțimea elevilor săi se explică prin altă cauză; cauză care intervine ceva mai rar, decât aceea care a produs bergsonismul, dar care i-a asigurat elevi mai credincioși de cum a avut Bergson.

Wundt este departe de a prezenta sistemul său de filosofie ca un ultim cuvânt al raționamentului filosofic, și în consecință să pună în lumină numai aceea ce convine concluziunilor sale și să lase în umbră ceea ce nu convine; dimpotrivă, raționamentul filosofic este dus de el până la capăt, cu toată rigoarea și cu toată

sinceritatea; « parti pris », adică păreri preconcepute, la el nu există; concluzia la care el ajunge nu are niciodată caracterul de dogmă. În aceasta stă secretul mării sale influențe asupra acelor care l-au ascultat la cursuri, sau i-au citit scrierile. Pentru că nu toți care se ocupă de filosofie vor să aibă o soluție gata, în opera magistrului lor, pentru a o folosi; sunt mulți care vor să găsească în opera magistrului numai o călăuză pe care să o poată urma. Adevărații elevi sunt tocmai aceștia care continuă opera magistrului, nu aceia care imitează. Din elevii care continuă se formează școlile filosofice și științifice, pe când din elevii care imitează se formează numai clii sau coterii. Meritul cel mare al filosofiei lui Wundt stă în aceea că ea a servit drept călăuză mai tuturor cercetătorilor, veniți după el, pe terenul Psihologiei și al Sociologiei. Căci, fără teoria « sintezelor creatoare » sprijinită de el pe baza experienței sufletești și fără teoria « realităților sociale », care stau deasupra organismelor individuale, unde ar fi astăzi stadiul științei Psihologiei și Sociologiei? În filosofia aceasta, așa dar, fără strălucire ca formă și fără pretenție exagerată ca fond, stă în bună parte progresul gândirii filosofice contemporane. Elevii lui Wundt au cu ce se mândri, recunoscându-l ca magistrul lor.

Adaog că în aceea ce privește Țara noastră, Wundt a avut ca auditori și în parte ca elevi, continuatori ai operei sale, nu numai pe aceia care au lucrat în laboratorul său de psihologie experimentală, ci pe mulți alți intelectuali, care au studiat la Universitatea din Leipzig și i-au citit scrierile. Nu cred să mă înșel afirmând că Wundt este, dintre filosofii străini, unul dintre cei mai cunoscuți la noi. Aș putea afirma că el nu este numai un profesor al profesorilor noștri, ci este și profesorul multora dintre profesioniștii noștri de frunte.

Ce dispoziții sufletești excepționale au întreținut la Wundt o muncă atât de intensă și de persistentă? Din contactul meu personal cu dânsul; cred că aceste dispoziții s'ar putea defini în următoarele rânduri, pe care le-am publicat și cu altă ocazie (*Icoana savantului european*, în *Europa Tânără*, 1943, nr. 4). Avea Wundt dispozițiuni excepționale de memorie? Nu. Memoria lui era bună, dar nu excepțională. Se servea foarte des de fișe. Dispoziții de imaginație inventivă? Și acestea nu erau peste nivelul normal. La vârsta de 10—11 ani, a avut, cum spune singur, înclinații spre

reverie, pe care le-a pierdut însă cu înaintarea lui în munca școlară. Nici încordarea atenției lui nu era dintre cele extraordinare, precum am avut ocazia să mă încredințez personal dintr'o examinare cu teste. Pe planul dispozițiilor psihologice, luată fiecare din acestea în parte, nimic excepțional. Excepționalul începea la el pe planul de sus, al corelațiilor dintre aceste dispoziții. Memoria, imaginația, atenția se asociau la el într'un mod atât de fericit, că împreunate ele constituiau un instrument perfect pentru munca intelectuală. Un instrument, făcut nu din materialul cel mai fin, dar rezistent la uzură, și gata să se plece la toate întrebuințările pe care i le cerea stăpânul: un instrument perfect pentru munca de savant.

* * *

În scrierile filosofice contemporane numele său este din ce în ce mai puțin pomenit. Aceasta nu se poate contesta, dar faptul nu trebuie să ne mire. În filosofia contemporană, prestigiul științei este pentru moment eclipsat de speculațiile metafizice. Dar eclipsarea aceasta este trecătoare, ca toate care au fost până acum. Speculațiile metafizice sunt față de progresul științei aceea ce sunt nourii față de lumina soarelui. În curând lumea secolului nostru va fi obosită de speculațiile Metafizice, așa cum a fost și lumea secolului trecut. Când secolul nostru va ajunge în a doua sa jumătate, sunt convins că eclipsa în care se află filosofia științifică va fi trecută și atunci numele lui Wundt va fi din nou pomenit, alături de numele marilor filosofi științifici, ca Aristotel și Leibniz.

C. RĂDULESCU-MOTRU

R A I

La bălțile raiului cum ai ajuns,
De pe pământ prin ce poartă?
Ai trecut prefăcându-te moartă?
În ce fel de vis te-ai ascuns?

Prin gospodăria cerească îngerii scotocesc,
Deretecă, muți în nesfârșită osândă.

Coapsele tale nu mai sclipesc,
Obrazul de plâns nu ți se mai strâmbă.

Trupul sufletului, fără asemănări în cuvânt,
Se deslușește numai când umblă.
Cum de-l presimt când aicea nu sunt
Nici ecouri măcar, nici amintire, nici umbră.

Din putrezite dureri storși în rai,
Eu te mai știu cum erai.

C. I. ȘICLOVANU

CÂNTECUL PĂDURII

Fuiorul ploii fruntea mi-a atins
Și dintr'odată o pădure-mi pare
Că s'a deschis în preajmă cântătoare
Și de frunzișe moi mă simt cuprins.

Și ramuri mari, domol legănătoare,
Spre fața mea întoarse dinadins,
Ca spre un cerb în raza flintei prins,
Murind pe-un țârm de prietene izvoare,

Adună 'n jurul meu adânci poene,
Imi plouă somnul florilor pe gene
Și 'n cântecul pădurii adormind,

În mușchiul cald genunchiul se scufundă
Și inima, fântână, bate blând
Sub bolți de frunze, undă după undă.

VIS IN ZADAR

Arzând mormântul călător al verii,
Un trist amurg lințoliul să-i poarte,
Rotinde nalbe fumurii împarte,
Eres floral, sub stelele puzderii.

Landoul nopții, înfloritul, arde
Iluzii, visuri, iedera durerii,
Ajunsa primăvară, prunii, merii
Mânând pe roți scăpărătoarea Moarte.

Orfeu plângând în cele patru vânturi
Limanul pur, cătându-l printre gânduri,
Dumnezeindu-te Euridike,

Oracol nefiresc în drum încearcă,
Veghează visul stins să se 'nfirepe,
Amar rugând neîndurătoarea Parcă.

COPIL DELA NORD

Copilul aplecat pe cartea veche
Iși mai aduce-aminte, Domnișoară,
De graiul dulce, fără de pereche,
In care l-ai strigat întâia oară.

Ca floarea era gura dumitale
Când povestea, c'ai fi putut să vezi
Cum înfloresc curatele vocale
Ca pietrele de rouă pe livezi.

Unde-ai plecat? Copilul, singur, plânge
Și cată îndelung peste hotar.
Dar seara lângă lampă 'ntreg se strânge:
Miei, melci — cornițe scot pe-abe cedar.

Acuma 'n locul tău e un străin.
Degetul sfânt cetindu-i: *o-i, oi*
Copilul doar l-aude cătilin
Și-ți simte răsuflarea caldă 'n foi...

FEREAȘTRA

Cuprins de-al lumii nesfârșit suspin,
Cărare nouă sufletu-mi încearcă.
Din umbră 'n matca unui câmp virgin
Cată 'n azur fragila, alba arcă.

Și aspra suferință, din vultori
Neîncăpute crengi întinde-afară,
Fumegătoare de aprinșii sori
Care 'n copac s'au desfrunzit să moară.

Fereaștră dulce cu văzduhul plin
De bruma dimineții luminate
Cum să cuteze îngerul străin,
Cernitul înger către cer să cate?

Dar tu, pe veci a cerului mireasă,
Nesocotind tărâmul înoptat,
Multul albastru i-l reverși în casă,
Seraf prieten, bunul meu curat!

EMIL GIURGIUCA

ARTA ȚĂRANULUI ROMÂN LA ZÜRICH

Intre multiplele arme de atac, de care se servesc dușmanii noștri, după afirmații neîntemeiate cu privire la originea noastră, la regiunea unde s'a făurit națiunea română, la rostul nostru în trecut, și după jonglarea cu statisticele de tot felul, cea care a fost mai des întrebuințată în ultimul timp — și, trebuie să mărturisim, cu oarecare succes — a fost acuzarea că suntem un popor semi-sălbatec, impropriu pentru cultură, un element de « balcanizare » în acest colț de Europă, unde ne-a fixat soarta. Se prezintă în sprijinul acestei insulte ce ni se aducea, pentru a o face plauzibilă, fotografiile mai mult sau mai puțin trucate, numărul neștiutorilor de carte dela noi, multe slăbiciuni administrative, unele reale, altele imaginare, traiul modest și mereu același, de sute de ani, al celor dela sate, anume insuficiențe din organizarea vieții noastre de stat, care existau, ce e drept, comparativ cu situația din Apus, dar care existau, și uneori mai evidente, la cei care ne acuzau de ele. Și, cu oroarea de minciună a oricărui om civilizată din Apus, cu obiectivitatea dela care obișnuit nu se depărtează nimeni acolo, chiar în cursul celor mai violente discuții, nu se putea bănui că dușmanii noștri jucau cu cărți măsluite. Iar aceștia, profitând de faptul că proba contrară era greu de făcut pentru cine nu s'ar fi deplasat din Apusul lui, ca să vină și să vadă cum se prezentau în realitate lucrurile, continuau calomniile lor, când în articole și publicații arogante, pe ton de polemică, când insinuându-le la te miri ce ocazie, pe un ton dulceag. Totul era organizat și subvenționat dela centru, condus cu bagheta, ca de un bun șef de orchestră, care indica fiecăruia intrările și tempo ce trebuie să execute.

Ministerul Propagandei a înțeles primejdia și a luat hotărârea s'o combată. Trebuiau produse în fașa Apusului probele preemtorii că suntem un popor nu numai maleabil și permeabil, capabil să-și însușească toate formele culturii, chiar ale celei mai rafinate, ci și inventiv, vioi, posesorul unor daruri de creație, care de sute de ani au lucrat pe tot întinsul pământului românesc, cu o vitalitate fără precedent, uneori în condiții excepțional de grele; că în straturile superioare ale neamului s'a practicat și se practică arta cultă, cu rezultate ce pot sta alături de cele întâlnite chiar la popoare vechi și numeroase, iar în cele inferioare, la cei cu adevărat neștiutori de carte, dar crescuți în contact permanent cu pământul și posesori ai unor experiențe milenare, se găsește o altă artă, cea țărănească, atât de variată în aspectele ei, de armonioasă, de potrivită scopului, de perfectă ca execuție, încât nicio altă producție similară europeană n'ar putea-o întrece.

Așa s'a născut ideea celor două expoziții destinate străinătății, cea de artă cultă contemporană și cea de artă țărănească. Și una și alta au costat multe parale; mă îndoesc însă dacă vreodată banul public a fost mai cu folos și mai cu efect cheltuit. Prima a străbătut Italia, Germania, Elveția, iar acum se găsește la Stockholm, având pretutindeni un succes desăvârșit; cea de a doua a parcurs aceleași ținuturi, iar acum se află în Elveția, la Zürich deocamdată, de unde va fi în urmă transportată la Berna.

Fiind însărcinat să pregătesc opinia publică elvețiană, prin conferințe, în vederea acestei ultime expoziții, cea a artei țărănului; conducând apoi, la anumite date, scara, pe vizitatori, făcând adică ceea ce, în limba germană, se numește o Führung, este natural s'o fi urmărit de aproape și s'o cunosc mai bine. De aceea în deosebi de această manifestare mă voi ocupa în prezentul articol și, pentru ca să nu mi se poată face imputarea de părtinire, mă voi mărgini aproape numai la citarea unor pasaje din articolele ce s'au publicat în presa elvețiană, cu ocazia expoziției. S'au scris astfel câteva zeci de note și de articole, în cele mai însemnate ziare din Zürich ori din Geneva, în revistele de artă, în revista Societății de Radio, în reviste ilustrate populare. Iar ziarele din provincie, pentru a informa direct pe lectorii lor, pe măsură ce succesul expoziției se afirmă, și-au trimis corespondenți speciali, pentru a face dări de seamă. Ca o curiozitate voi adăoga numai

că cele mai mari case de confecțiuni feminine din Zürich și-au trimis de asemenea directorii, pentru ca, eventual, să introducă în moda pentru iarna viitoare unele broderii, după iile, fotele sau betele țărâncelor noastre ori, chiar croieli de hainc de damă, după cojoace și mantale țărănești.

Aranjarea expoziției, care prezenta un aspect cât se poate de original, era suficient de modernă, ca să constituie o curiozitate, dar evita bizareriile întâlnite mai pretutindeni în ultimul timp. Catalogul, afișele, mai ales cel pentru expoziția din Geneva, care se va repeta și la Berna, au deșteptat mult interes. Totul s'a executat sub direcția a doi tineri arhitecți din personalul Ministerului Propagandei, Cucu și Gherghiceanu. Felul ingenios în care au crezut că trebuie făcută prezentarea celor peste o mie cinci sute de obiecte, cu un mobilier destul de impropriu, de vreme ce primitiv fusese destinat unei expoziții vânătorești, a găsit aprobarea tuturor, în presă, ca și în conversațiile cu publicul și cu artiștii elvețieni.

Neue Zürcher Zeitung, cel mai mare și mai răspândit ziar elvețian, a publicat două articole și o pagină ilustrată, ca supliment, în numărul de Duminecă, 15 August, cu o troiță, cu câteva furci de tors, câteva oale și un cojoc. Articolul prim, scris de d-rul Briner, unul din criticii artistici ai jurnalului, la 29 Iulie, adică a doua zi după deschiderea expoziției, spunea între altele: « In adevăr, impresia izbitoare și fericită, pe care o căpătăm dela această strălucită selecție (prachtvolle Auslese) din arta țăranului român, este că acolo există încă viguroase și neînfrânte puteri creatoare. Este cu adevărat uimitor să vezi ce intensitate în fantezia colorilor, în invenția ornamentelor, bazate pe puternice tradiții, în îndemânarea tehnică cea mai ingenioasă, se exprimă aici, în toate domeniile cele mai felurite ale artei țărănești. Și trebuie notat că e vorba, în genere de obiecte de întrebuințare practică, așa încât în chip necesar căpătăm o impresie uimitoare despre cultura artistică de toată ziua, despre plăcerea naturală în ornamentare și despre solid înrădăcinata bogăție de forme, la acest popor. Chiar și concepțiile de obiect de artă actual și istoric se șterg într'o mare măsură. Căci multe produse, care după dată sau după alte semne sunt evident moderne, posedă nobleța artistică a unei vechi tradiții ».

Un al doilea articol, din 27 August, scris de d-na Schulteiss, și el extrem de elogios, se ocupă mai ales de latura tehnică a confecționării unor obiecte, insistând mai mult asupra scoarțelor, opregelor și cusăturilor: Rumänische Textilien.

Volksrecht, ziar de stânga, din 29 Iulie, spunea între altele: « Putem, dacă vrem, și dacă privim nu numai cu ochii realității, dar și cu imaginație, considera vizita prin expoziția de artă a țaranului român, ieri deschisă oficial, ca o adevărată vizită prin România. Se cuvine să vorbim deci despre ea ca despre o mulțumire a ochilor, fiindcă de pretutindeni ne întâmpină mulțimea obiectelor bogate în colori și de cele mai frumoase forme. Cineva, cu greu ar ieși de aici obosit. Din contra, parcurgând sălile te simți înviorat și îmborsărit. Mai întâi, te impresionează puternic coloritul. Apoi, ești nevoit să admiri formele. Și, în cele din urmă, totul împreună formează o atât de puternică armonie, încât avem în fața noastră, putem spune, o imagine de ansamblu evidentă a întregii arte populare românești ».

Die Tat, din 31 Iulie, ziar care avusese o atitudine foarte rezervată față de expoziția de artă contemporană, de data aceasta este poate cel mai călduros. « Sunt puține momente în viața unui om, în care să avem convingerea că am prins și am înțeles, cu privire la frumos și la aparițiile frumosului, creația la izvorul ei, ca pe un fenomen care nu se mai poate deriva. Minunea unui astfel de moment s'a îndeplinit! Aceasta s'a întâmplat în expoziția de artă țărăncască românească, la Kunstgewerbemuseum... Natura omenească, ieșită acum, ca și cu mii de ani mai înainte, ca un fruct dureros de frumos din tiparul creațiunii, a produs aici cea mai omenească operă de artă. Intre a fi și a deveni, între a trăi și a te strădui, nu mai intervine nicio separație. Nu e vorba de o « art pour l'art », nici chiar de o artă despărțită oarecum de nevoile zilnice. *Operele de artă sunt aici chiar obiectele necesare vieții.* Și aceste obiecte de întrebuințare zilnică sunt cele ale *vieții țaranului* ».

Și mai departe: « De fapt, arta țaranului român merge pe drumuri, care aproape s'au pierdut, până în epoca pietrei... și, pentru că urmele acestei antice origini s'au păstrat în ea, trăim creațiunea oarecum la izvorul timpurilor. Ceea ce ochiul nostru vede s'a înscris, nevăzut, în cea mai adâncă amintire. Și mișcarea amândorora, a trecutului de mult uitat și a prezentului ce nu se

poate uita, devin un eveniment, a cărui violență, în zadar cere să se exprime prin vorbe ».

Articolul se termină cu constatarea: « Așa dar expoziția ne vine ca un dar prețios, abia compensat de recunoștința și mulțumirile noastre ».

Tagesanzeiger der Stadt Zürich publica de asemeni, la 31 Iulie, un lung articol, care începea astfel: « Cam acum patru săptămâni am avut ocazia, în Kunsthaus din Zürich, să cunoaștem arta română contemporană, pictura și plastica. Întâlnirea cu această artă a fost o surpriză, căci nu ne-am fi așteptat să găsim o artă așa de înalt cultivată, de european-internațional îndreptată. Însă surpriza este și mai mare când trecem prin sălile dela Kunstgewerbemuseum, unde este neînchipuit de bogata expoziție a artei țăranului român ».

Toate aceste articole cuprindeau, ca foiletoane, trei sau patru coloane.

Revista die Kunst-Zeitung din August, care apare în formatul mare al ziarelor, a publicat două pagini întregi, iscălite de Karla Goetz, și ilustrate cu nouă clișee, obiecte din expoziție. Textul, foarte admirativ, se baza mai ales pe informațiile din introducerea catalogului. Iar Werk, cealaltă mare revistă elvețiană de artă, condusă de profesorul dela Universitatea din Zürich, Gotthard Jedlicka, îmi cerca un articol care, însoțit de ilustrații în colorii și în negru, a apărut în numărul de Septembrie.

Publicul elvețian a răsplătit cum doream inițiativa noastră și munca celor însărcinați cu realizarea expoziției. La Geneva ea a fost vizitată de aproape zece mii de persoane; la Zürich, la plecarea mea și înainte cu două săptămâni de închidere, de peste șapte mii. Printre ele am fost fericit să constat clase dela școlile secundare și dela cele profesionale, conduse de profesorii lor. În unele zile câte cincizeci de elevi lucrau în sălile muzeului, copiind un obiect sau altul, sau făcând proiecte, inspirându-se dela formele ori dela decorația lucrurilor expuse. În chipul acesta nici unul din el nu va uita că în această parte a Europei există un popor de țărani, mulți din ei neștiutori de carte, e adevărat, și trăind o viață lipsită adesea de confort, dar posedând un suflet impresionabil de artist și cele mai evidente însușiri de practician, spre a crea sutele și miile de obiecte de întrebuințare zilnică, ale căror

forme și ornamente le-au făcut demne de a figura în muzee și de a fi arătate în expoziții. În fond un neam de oameni dintre cei mai interesanți, tocmai contrari portretului odios pe care-l răspândiseră în lume, despre ei, cei care nu le erau prieteni. Avem deci motive să fim satisfăcuți cu rezultatele acestor manifestări românești, într'o țară amică, a cărei opinie contează până dincolo de hotarele ei.

G. OPRESCU

DESCÂNTEC

Du-te, Domn
al plaiurilor mele
însorite,
peste care treci
cu-a armăsarului copite, —
să măsoari ca vremea
veşnicia mea
şi ca veşnicia
vremea să mi-o bei
cum îşi sugă taina
din laptele ei.

Du-te, Zmeu
al mlaştinelor mele
nesfinjite
de pe tărâmul celălalt,
unde cresc de veacuri,
înflorite,
păcatele căzute din înalt.

Du-te,
du-te, cum se duce clipa
pe care veşnic
o scăpăm din mâni
şi care ți-a împrumutat aripa.
Urcă 'n zborul disperării
ca un şoim
al veşniciei,

spre lumina care 'nșală
ce ridică stea 'nainte
și în urmă
umbră pală.

Du-te,
până 'n podul lumii,
unde viața se oprește,
unde mintea nu mai curge
și 'ntrebarea ostenește.

Că eu,
buza 'n spinul dragostei
ți-am aninat,
părul în șuvița dorului
ți l-am legat;
ți-am lăsat
veninul amintirii 'n sânge,
să mă iei cu tine, —
zână moartă, —
amândoi deavalma
să pășim spre poartă,
să intrăm în raiul
fără ceas
unde vremea în sfârșit
face popas,
de ne-ajung din urmă
pașii din trecut
și toate câte le-am dorit
și le-am pierdut.

Du-te,
Domnul și Stăpânul meu,
du-te pân' la Dumnezeu.

PÂNDĂ

De sub streșina lumii
afară privesc:
plecatu-s'a 'nseratu 'n brânci
și ochii lui nenumărați, —
de cețuri viorii —,
mă urmăresc.

Trageți perdeaua!
nu-s încă gata. —
Să rămân pe-acestălalt mal. —
Mai așteptați-mă,
paseri albastre cu ciocul de cristal;
că ciuma roșie e încă în mine,
o simt cum fierbe
ca un stup de-albine.
Mai așteptați-mă,
din zarea voastră moartă,
nu mă luați cu zorul,
pân' mă cunun cu viitorul;
mai așteptați-mă,
în apa ochilor albaștri
numai cu vălul lacrimilor,
din zbor să m'arunc,
să mă scufund.

Dar pân' atuncea,
unde să m'ascund?

PSALM

Iartă-mă, Doamne, m'a durut
și cu floarea ruptă a sufletului
la picioare ți-am căzut.

Apleacă ochii să ți-i cetesc
și să simt că din nevăzut și neștiut
puteri adevărate-mi cresc.

Lasă-mă aici lângă tine,
căci văd că toate mă părăsesc
câte cântau semeț în mine.

Stai tăcut, cu zâmbet dulce,
și numai când ne-am copt trimiți un înger
să ne cosească și să ne culce.

Greșit-am c'am crezut în mine
și că din soare, flori, inimi și rai
nu te-am urzit pe Tine.

Că n'am știut să Te 'nțeleg
și apele luminii nesfârșite
din îngheț să le desleg.

Iartă-mă, Tată, și nu mă părăsi,
că poate-odată, până la sfârșit,
ales al Tău voi fi.

PROFIRA SADOVEANU

HORMONI ARTIFICIALI

Ideea de acțiune fiziologică hormonală apare pentru prima oară în știință, datorită observațiilor lui Théophile de Bordeu (1775) făcute asupra acțiunii extractului testicular. Mult mai târziu Berthold (1849) reușește să modifice caracterele sexuale secundare ale claponului grefându-i glande de cocoș. În același an, se dovedește că prin încetarea funcțiunii capsulelor supra-renale apar simptomele caracteristice ale unei maladii cunoscută de atunci sub numele de « maladia Addison ».

Deși aceste fapte și multe altele încă păreau să demonstreze existența secrețiunii interne, lumea științifică de atunci, într'o exagerată prudență, prefera să examineze toate aceste date experimentale ca « fapte izolate ».

De abia către sfârșitul secolului trecut, înainte de a se fi putut izola și cunoaște vreo substanță chimică fiziologic activă, marele fiziolog și gânditor francez Claude Bernard enunță principiul secrețiunii interne.

Câțiva ani mai târziu doi cercetători englezi, Bayliss și Starling, reușesc să pună în evidență principiul activ al secrețiunii interne a pancreasului, pe care îl numesc « secretină »; Starling dă apoi numele generic de hormon ($\delta\phi\mu\alpha\omega$ = a excita) oricărui principiu chimic înzestrat cu activitatea fiziologică, care este secretat intern de o glandă. Față de cunoștințele din acea epocă, un hormon părea a fi un instrument de care o glandă se servește, pentru a produce un efect de distanță.

Începând cu secolul nostru, acest capitol nou constituit al științei face uimitoarea progrese mai ales în ultimii 15 ani, când colaborarea dintre fiziologi și chimiști se dovedește a fi deosebit

de fecundă. În liniștea discretă a laboratoarelor, cercetătorii reușesc să izoleze și să dovedească constituția primului hormon, arătând că el nu este altceva decât o combinațiune organică cu o structură simplă și bine definită. Se părea în acel moment că un alt vâl gros care ascundea esența misterioasă a procesului glandular a fost îndepărtat. Știința nu s'a oprit aici; plecând dela combinațiuni relativ simple, dar utilizând metode ingenioase, cercetătorii au reușit să sintetizeze unii hormoni. Și au constatat atunci cu emoție că substanța fabricată în aparatul de sticlă a laboratorului posedă aceeași acțiune fiziologică ca și extractul glandular.

Primul hormon izolat în stare pură a fost adrenalina, secretată în organism de regiunea medulară a glandelor suprarenale. Un an mai târziu Abel (1902) îi stabilește constituția chimică, iar Dakin și Stolz reușesc să-l reproducă pe cale sintetică. După 20 de ani dela această memorabilă sinteză, un alt chimist, Harington, izbuțește să determine formula chimică a hormonului tiroidian, tiroxina, și să-l reconstitue sintetic. Tiroxina sintetică are aproape toate proprietățile fiziologice cunoscute ale produsului natural și poate să-l înlocuiască de multe ori.

Cercetările de natură biochimică din ultimul deceniu aduc un mare progres în cunoașterea unei importante grupe de hormoni: hormonii sexuali.

Prin descoperirea acestei interesante clase, un câmp vast de experiențe se deschide oamenilor de știință și mii de fapte noi desvâlue treptat natura chimică a procesului hormonal.

* * *

Hormonii, ca și vitaminele, se găsesc în cantități mici în organismul animal. Această constatare cum și alte proprietăți comune, interpretate ca fiind rezultatul unor reacțiuni de natură catalitică, au tentat pe unii cercetători să considere acești doi factori ca aparținând unei aceleași clase. Deși sunt unele argumente care pledează pentru această apropiere, este mai științific totuși de a-i studia în mod separat.

Vitaminele se pot defini, fie ca substanțe exogene de origină vegetală, fie ca factori parțiali sintetizați în organism din producții naturali și care sunt necesari în cantități mici vieții animale. Sunt vitamine care, după unele lucrări recente, joacă roluri de hormoni

în planta care-i conține. Pentru regnul vegetal deci, nu vom putea găsi o definiție în acest sens, care să distingă pe acești doi factori: vitaminele sau phytohormonii și hormonii animali, secretați intern de glande, sau zoohormonii. În timp ce botanistul L. Jost nu acceptă deosebiri de origină — endo sau exogenă — a substanțelor active prezente în organism, F. Kögl, chimistul care a descoperit clasa hormonilor vegetali, susține că o delimitare între acești doi factori este necesară. Astfel punctul de vedere biologic este susținut de chimist, iar botanistul apără cu convingere pe acel al biochimistului. Dar dacă este greu să stabilim deosebiri între hormoni și vitamine, luând în considerare originea lor, deosebirea între acești doi factori devine evidentă atunci când este vorba de modul lor de acțiune în organism.

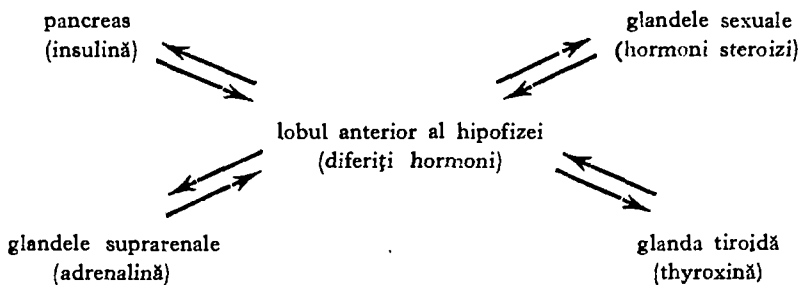
Astfel se constată experimental că intensitatea procesului fiziologic este direct proporțională cu cantitatea de hormon prezentă în acel moment în organism, iar desfășurarea acțiunii hormonale se face cu participarea sistemului nervos, în timp ce acțiunea enzimatică sau vitaminică se desfășoară independent de acesta. Dependența dintre sistemul nervos și acțiunea hormonală ne face să bănuim că procesul hormonal nu poate fi identic sau comparabil la animalele care se găsesc pe diferite trepte ale evoluției biologice.

Pentru nevertebrate nu se cunosc încă substanțe hormonale active — aceasta poate și din cauza lipsei unei metode sigure de detecție. — dar logic trebuie să le admitem existența atât timp cât la plante întâlnim phytohormonii. Hormonii de proveniență animală, din clasa vertebratelor, nu se deosebesc între ei în ce privește ansamblul de reacțiuni fiziologice pe care le provoacă. Din pancreasul de pește se obține un extract hormonal brut care se dovedește a fi activ la mamifere și chiar la om. Aceasta nu ne dă dreptul însă să tragem o concluzie pripită asupra identității celor doi hormoni, cu atât mai mult cu cât astăzi este dovedită existența hormonilor artificiali. Sunt totuși unele cazuri în care aceste substanțe sunt identice din punct de vedere chimic, iar acțiunea pe care o desfășoară în corpul animalelor de specii diferite, este asemănătoare.

În general se admite că există o strânsă legătură între glandele endocrine și sistemul nervos, care totuși pot să nu se manifeste

în mod permanent. Sunt cazuri când atât hormonul cât și sistemul nervos acționează asupra anumitelor organe independent unul de altul; aceasta este o acțiune directă. În mod indirect, sistemul nervos comandă asupra unei glande, iar hormonul secretat de aceasta provoacă excitarea organului respectiv. Se cunoaște însă și o acțiune hormonală inversă, în care hormonul secretat excită sistemul nervos, iar aceasta la rândul lui comandă organului respectiv. Ultimele cercetări par a dovedi că chiar în cursul unei așa zise acțiuni directe, sistemul nervos acționează tot prin intermediul unor anumiți componenți chimici.

Mecanismul acțiunii hormonale nu se cunoaște și nu se poate urmări prea bine, din cauza nenumăratelor acțiuni inhibitoare sau stimulante, care au loc atât între diferitele glande, cât și între hormoni și vitamine. Pentru a ne face o idee despre această dependentă, vom reprezenta printr'o schemă acțiunile reciproce dintre lobul anterior al hipofizei și celelalte glande (după Ruzicka):

Nu putem stabili asemănări între acțiunile diferiților hormoni în organism sau o erarhie între secrețiunile diferitelor glande. Lipsa unor anumiți hormoni, de exemplu a inșulinei sau a corticosteronei, produce într'un timp relativ scurt moartea individului; alți hormoni, — cazul hormonilor sexuali, — pot lipsi din organism, fără ca individul să moară, el însă nu se mai poate reproduce.

În primul caz se produce destul de repede moartea organismului, în al doilea caz însă este primejduită conservarea speciei. Depinde de punctul de vedere pe care-l preferăm pentru a stabili o ordine erarhică. Un hormon care lipsește parțial sau total din organismul unui individ, fără a-i provoca moartea, poate să conducă totuși la o degenerare și în felul acesta întreaga speță este amenințată. Din aceste motive, nu putem avea criterii pentru a

decide dacă un hormon este mai important decât un altul; deși au roluri diferite, sunt toți la fel de importanți în desfășurarea fenomenului vital.

În raport cu activitatea fiziologică pe care o desfășoară, hormonii se deosebesc între ei din punct de vedere al constituției chimice: insulina este o proteină cu greutatea moleculară mare, adrenalina un difenol conținând în catenă o funcțiune amino, androsteronul are o structură sterinică. Hormonii din aceeași grupă fiziologică însă au pentru aceeași speță biologică o configurație asemănătoare. Astfel toți hormonii sexuali se aseamănă între ei, indiferent de sexul căruia aparțin, cum și de locul sau felul acțiunii pe care o desfășoară. Este firesc ca, în urma acestor constatări, să ne punem întrebarea dacă nu putem stabili unele relațiuni între constituția chimică și natura activității. A găsi un răspuns la această întrebare înseamnă să putem cunoaște tocmai locul legăturii posibile dintre chimie și fiziologie; descoperirea hormonilor artificiali a făcut ca răspunsul la această problemă să devie și mai greu de găsit.

Cercetările din ultimii ani au dovedit că unele substanțe cu o constituție chimică complet diferită de a hormonului natural, pot să provoace în organism o aceeași reacțiune fiziologică și în anumite cazuri să-l întrecă în activitate. Această remarcabilă descoperire, datorită lui E. C. Dodds și colaboratorilor săi, a produs o mare încurcătură printre cercetătorii acestui domeniu.

Primele lucrări în domeniul hormonilor artificiali au arătat că unii polinitrofenoli preparați sintetic au o acțiune fiziologică asemănătoare cu tiroxina. Tiroxina provoacă creșterea metabolismului bazal la persoanele normale, vindecă mixedemul și, în cantitate mai mare, produce reacțiuni caracteristice în sistemul cardio-vascular. Cu ajutorul unui derivat din clasa nitrofenolilor, se poate obține o ridicare a metabolismului bazal proporțional cu doza administrată și la prima vedere ar părea că acțiunile tiroxinei și a nitrofenolului — a cărui constituție chimică este complet diferită de cea a hormonului — ar fi identice. Dacă însă vom supune unei atente examinări modul de acțiune al produsului natural cât și a nitrofenolului respectiv, vom constata că deși amândoi ridică metabolismul bazal, modul lor de acțiune este diferit. Cercetând activitatea ambelor substanțe asupra unei por-

țiuni de țesut izolat, după metoda manometrică a lui Warburg, se constată că în timp ce dinitrocresolul accelerează respirația și glicoliza, tiroxina — ca de altfel toți hormonii naturali — nu are nicio acțiune asupra țesutului animal in vitro. O altă deosebire între aceste două substanțe este că în timp ce tiroxina vindecă complet mixoedemul, dinitrocresolul nu are nicio acțiune curativă. Din aceste deosebiri se constată că nitrofenolul amintit nu este un hormon artificial, ci mai degrabă un « fals hormon », înzestrat numai cu o parte din activitatea produsului natural; experimental, avem oricând posibilitatea să stabilim o deosebire netă între natura acțiunilor fiziologice, pe care le desfășoară aceste două substanțe.

În alte cazuri însă, nu mai avem posibilitatea să facem aceeași distincție. Adrenalina, secretată de regiunea medulară a glandelor suprarenale, are proprietatea de a ridica presiunea sanguină, când este introdusă în organism pe cale paraterală. Astăzi se cunosc produși de sinteză, ca paradrina sau benzidrina, a căror constituție chimică este complet diferită de a adrenalinei, însă introduși în organism ridică de asemeni presiunea sanguină. Nu putem afirma în prezent, din lipsa datelor experimentale, dacă acești hormoni artificiali posedă absolut toate proprietățile adrenalinei; considerând însă variația presiunii sanguine ca un test valabil, benzidrina apare mai mult ca un « hormon artificial » decât ca un fals hormon.

Cele mai interesante rezultate, pe care ne vom strădui să le expunem în rândurile ce urmează, s'au obținut însă în clasa hormonilor sexuali.

Urina femeilor gravide furnizează pe lângă hormonul folicular cunoscut sub numele de foliculină sau oestronă și o altă substanță, cu o constituție chimică diferită de foliculină, oestriolul, care s'a dovedit că are proprietăți fiziologice asemănătoare cu foliculina. Faptul acesta a făcut să nască întrebarea dacă nu cumva și alți produși cu o structură analogă cu a ostronei sau oestradiolului sunt fiziologic activi. Cercetările lui Cook, Hewit Lawson și mai ales ale lui Dodds, au condus la rezultate extrem de interesante. După migăloase experiențe în care s'au întrebuițat toate mijloacele de detecție s'a reușit să se dovedească că o întreagă serie de substanțe conținând nucleul fenantrenic, dar cu o constituție moleculară deosebită de foliculină, sunt înzestrate cu

acțiune oestrogenă. Câțiva din acești produși sintetici sunt capabili să producă instinctul de acuplare la șoarecele femelă castrat și împiedecă totodată apariția, în lobul anterior al hipofizei, a celulelor de castrație întocmai ca și foliculina. Aceste rezultate dovedesc că acești produși sintetici, care prezintă toate acțiunile fiziologice până acum cunoscute ale foliculinei, sunt identici din acest punct de vedere cu aceasta. Cercetările nu s'au oprit însă aci și în marile institute din străinătate s'a întreprins studierea acțiunii hormonale, a diferite clase de substanțe fără structură fenantrenică, căutându-se în felul acesta să se evite orice posibilitate de înrudire a acestor produși cu hormonul folicular. S'a putut dovedi astfel că unii produși de sinteză din seria acenaftenului sau a stilbenului posedă toate acțiunile cunoscute până în prezent ale oestronei, între altele și pe acelea de a feminiza penele claponului. Intre aceste substanțe și oestronea naturală nu există nicio asemănare de constituție; ne aflăm astfel în fața unor veritabili hormoni artificiali.

Dela început trebuie să constatăm că un hormon natural produce în organism un șir de reacțiuni care formează ansamblul acțiunii hormonale. Prin utilizarea hormonilor sintetici înzestrați numai cu o parte din activitatea produsului natural (hormoni falsi), putem decela, prin compararea celor două activități, reacțiunile fiziologice pe care le produce hormonul adevărat și care rămăneau până atunci oarecum ascunse.

Aceste constatări nu mai sunt însă valabile în cazul hormonilor sexuali artificiali, căci toate reacțiunile cunoscute ale substanței secretată de organism sunt reproduse și de hormonul artificial. S'ar putea obiecta că nu cunoaștem încă în întregime activitatea fiziologică a foliculinei, identitatea pe care o constatăm este aparentă, rezultând din coincidența că hormonul artificial reproduce acele reacțiuni care în prezent ne sunt cunoscute. Indiferent dacă această obiecțiune ar fi valabilă sau nu, este important de aflat însă, căror factori putem atribui facultatea ce o prezintă hormonul artificial, de a « induce în eroare » la un moment dat organismul.

Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să lămurim în ce măsură suntem îndreptățiți a recunoaște o specificitate chimică și fiziologică a hormonilor cunoscuți până în prezent. Lucrările lui Korenchevski și Laqueur au arătat un lucru surprin-

zător: majoritatea hormonilor sexuali izolați în stare pură — astăzi se cunosc 11 — prezintă activitate față de ambele sexe. Progesterona este singurul hormon propriu zis feminin, neavând nicio acțiune asupra sexului masculin. Până acum nu se cunoaște un hormon unic masculin, deoarece s'a dovedit experimental că așa zișii hormoni masculini, andresterona și androstandiolul, care în doze mici au o acțiune regeneratoare a glandelor sexuale a șoarecilor castrați, când sunt administrați în doze mari, pot provoca dezvoltarea uterului și a vaginului la șoarecele femelă. Tot astfel hormonii feminini, oestrone și oestradiolul în doze mari, influențează într'o oarecare măsură dezvoltarea glandelor seminale a șoarecilor bărbați castrați. Adevărații hormoni bisexuali, testosterona și androstandiolul produc la ambele sexe regenerarea până la starea normală a organelor sexuale atrofiate.

Astfel privind faptele, s'ar părea că nu mai putem susține cu convingere ideea unei specificități chimice absolute a moleculei hormonului; acțiunea hormonală este dirijată și în alte sensuri, atunci când cantitatea de hormon prezent în organism îngăduie lucrul acesta. De altă parte nu putem renunța ușor la noțiunea de specificitate chimică a unui hormon, conformă structurii lui moleculare și cu atât mai mult la conceptul de specificitate fiziologică. De aceea trebuie să găsim alte ipoteze pentru a da o explicație existenței hormonilor sexuali artificiali.

Avem două posibilități pentru a interpreta faptele fără a compromite noțiunea de «specific»: 1) hormonii sexuali artificiali sunt utilizați de organism ca material de sinteză, transformându-i în oestronă, sau 2) atât hormonul artificial cât și hormonii din clasa foliculinei sunt transformați în organism în molecule mult mai simple, care singure sunt înzestrate cu activitate oestrogenă. Deși nu avem argumente hotărâtoare pentru una din aceste două interpretări posibile, sunt însă unele indicațiuni de ordin experimental care nu ne permit să considerăm primul mecanism drept posibil. De exemplu: Verificarea acțiunii oestrogene a hormonilor artificiali se experimentează pe animale femele al căror ovar a fost extirpat; dacă — după prima ipoteză — hormonii artificiali ar servi drept materie primă pentru sinteza oestronei, această sinteză trebuie să aibă loc chiar în ovar, care în acest caz lipsește. De altă parte, e greu de conceput că substanțe așa de diferite între

ele, cum sunt stilbenii substituiți sau derivații dibenzantracenului, s'ar putea transforma în foliculină.

A doua ipoteză însă pare a fi mai verosimilă și mai ușor de susținut din punct de vedere chimic. Astfel se poate admite că molecula de foliculină se desface, după o schemă posibilă, în așa mod încât să rezulte o moleculă de difenil. De altă parte s'a arătat experimental că unii produși din grupa difenilului posedă activitatea oestrogenă. Nici această ipoteză însă nu lămurește legătura posibilă dintre transformarea chimică pe care o suferă molecula hormonului și activitatea fiziologică pe care o desfășoară. Pentru a putea lămuri în mod științific legătura dintre aceste două procese, vom încerca să întregim aceasta a doua ipoteză cu unele dovezi experimentale care fac posibilă o înțelegere a fenomenului sub o perspectivă mai largă.

Putem considera că acțiunea hormonală propriu zisă este rezultanta unei transformări, — în sensul unei degradări, — a moleculei de foliculină. Această transformare, dacă are loc, nu se poate face decât treptat în organism și în sprijinul acestei afirmațiuni putem cita unele constatări de ordin experimental. Se cunosc mai mulți hormoni sexuali, toți prezenți la un moment dat în organism, înzestrați cu acțiunea fiziologică identică, însă de intensități diferite. Astfel foliculina și dehidrofoliculina sunt hormoni oestrogeni; primul se găsește în cantitate mai mare și are o activitate mai redusă decât al doilea, care se găsește în cantitate foarte mică și are o activitate cu mult mai pronunțată. De altă parte, utilizând metode chimice, putem trece dela dehidrofoliculina (hormonul mai activ) la foliculina (mai puțin activ), supunând primul hormon unei acțiuni moderate de oxidare. Molecula de dehidrofoliculină, pierzând în această reacțiune doi atomi de hidrogen și trecând în oestronă, suferă astfel și o degradare a activității hormonale. Din aceste motive, putem considera că acțiunea hormonală este legată numai de posibilitatea pe care o are molecula unui anumit hormon, — respectiv dehidrofoliculina, — de a suferi în anumite condițiuni acea reacțiune chimică care conduce la pierderea a 2 atomi de hidrogen (dehidrogenare) dintr'o poziție determinată. Procesul fiziologic se desvoltă în organism în momentul și din cauza acestei reacțiuni chimice care conduce astfel la o sărăcire, la o degradare, a activității hormonale.

Desfășurarea procesului hormonal ar semăna, sub raportul transformărilor chimice, cu un proces de natură enzimatică fără a fi însă reversibil ca acesta din urmă. Tot în sprijinul acestei ipoteze pledează și constatarea că hormonii care sunt eliminați din organism în cantitate mai mare au și cea mai scăzută acțiune fiziologică. Nu putem stabili până la ce punct teoria specificității chimice satisface actualele cerințe ale științei, notăm totuși că imaginea dată de Fischer, — există numai o anumită chee care deschide o anumită broască, — rămâne încă valabilă pentru întreg domeniul biologic.

Dovezile de ordin experimental, pe care le putem aduce astăzi în sprijinul mecanismului propus de noi, nu sunt nici numeroase și nici hotărâtoare și de aceea, până la noi probe, ipoteza de mai sus continuă să rămână în domeniul posibilităților de ordin speculativ.

* * *

Nu putem ști astăzi în ce măsură un organ este «indus în eroare» atunci când prezintă o anumite reacțiune față de un hormon artificial, identică cu aceea provocată de un veritabil hormon, căci nu putem examina problema decât din punct de vedere chimic, deci parțial, și nu știm în ce măsură cele două reacțiuni sunt identice. Argumentele, care fac astăzi să deosebim între ei cei doi hormoni și care sunt numai de ordin chimic, poate să nu prezinte valoare din punct de vedere fiziologic. Nu avem argumente hotărâtoare pentru a putea face legătura între constituție chimică și activitatea fiziologică; toate dovezile care sunt astăzi la dispoziția științei nu pot fi utilizate decât exclusiv pentru a demonstra neconcordanțele. Când este vorba însă de concordanțe, de indentități, ca în cazul hormonilor sexuali, argumentarea sau lipsește sau nu mai este valabilă.

Criteriile chimice, de care ne servim spre a face asemănări și deosebiri între molecule, nu pot servi pentru a găsi explicațiuni în domeniul fiziologic. Din această cauză nu putem descoperi bazele specificității chimice și nu se poate da pentru noțiunea de specificitate o singură definiție cu conținut științific care să fie valabilă în același timp, în domeniul chimic și în acel fiziologic.

Legătura posibilă dintre procesul chimic și fenomenul fiziologic trebuie căutată poate într'un alt domeniu, în care aceste două discipline s'ar reflecta într'o egală măsură.

Astăzi oamenii de știință încearcă mai degrabă să substituie după împrejurări, datele experimentale dobândite cu metodica și în cadrele unei discipline, unei alte discipline. Acestea sunt însă metodele științei actuale care, pentru a cunoaște mai bine lucrurile, trebuie să le dividă, să destrame ansamblul în cazuri particulare și unice, pe care le clasifică apoi în diversele compartimente ale unei discipline științifice. Drumul invers, de resinteză a acestui întreg din elementele care au fost divizate (pentru că știința numai astfel poate să le cunoască), este foarte greu și adeseori imposibil, căci ne lipsește planul după care trebuie să așezăm cunoștințele noastre elementare, pentru a constitui mozaicul care să ne redea întreaga și adevărata față a unui fenomen.

ION ZUGRĂVESCU

FATA DIN VIS

Fata din vis a pierit,
Fata din vis a trecut...
Povestea acum e sfârșită
Dar când, oare când a 'nceput?

E o liniște stranie 'n casă
Ca 'ntr'un cer pustiu, fără îngeri.
Inimă taci. Să nu plângi.
Să nu sângeri.

Așteaptă mai bine. Poate,
In vis va veni totdeauna
Când peste apele vinete
In nopțile reci trece luna.

TOAMNA ACEIA

Toamna aceia lângă munți,
Lângă poalele de ceață ale munților,
Ne 'nnegurează și azi
Palida lumină a frunților.

Prin văzduhul ei, brazii
Iși plecau întunecimile, frământători.
Ecourile lor se 'ntorc de departe
Ca un vârtej de ninsori.

Zilele toamnei de-atunci,
Luminile ei transfigurate,
Mă 'nvăluie cu gene de-amurg
In singurătate.

O, dacă poți cu 'blesteme și farmece
Din gând și din inimă frânge-le...
Mereu, beția lor mă cuprinde,
Cu sevele-i grele ca sângeie.

ACOLO LÂNGĂ MUNȚI

Acolo lângă munți, toamna
Intre neguri și brazi...
Erai departe. Neliniștea de-atunci
Mă cuprinde și azi.

Noaptea toate sub palizi luceferi
Zilele singure cu neguri de-argint.
Ca un fum alb, prin visuri, —
Brațele tale 'n alint.

Apoi ai venit. Printre ierburi,
Lângă florile de munte, aavea erai —
Sus, pe colinele umede
Cu-al brazilor verde alai.

Culegeam flori împreună
Flori galbene, cu arome de câmpie...
Sus ne străjuiau neclintiți
Munții cu-a lor veșnicie.

A M A B O T E

Te voi iubi mereu cum te iubesc
De-atâția ani sub spuzele tăcerii.
Cu toamnele mă scutur și renasc
In mugurii și 'n zarea primăverii.

Mă pierd într'una și din nou m'adun
Precum furtuna își adună norii.
Pogor din noapte lin ca un izvor
Spre mările de foc ale-aurorii.

Mă chiamă dorul, chinul mă alungă,
Se sbate 'n mine demonul visării...
O, de m'ar coperi cu albe văluri
Ninsorile de-azur ale uitării!

Să dorm adânc sub alba lor urzeală
Ca o cetate stinsă în abisuri,
Să-mi piară umbra vechilor neliniști,
Fantomă de chinuitoare visuri, —

Și drept, ca un stejar culcat de vânturi,
Să putrezesc sub zodia de veci
Când steaua—singură—pe mări și codri
Își luminează sborurile reci.

JOC DE COPII

Anii au trecut ca un val .
Mereu legănat sub stemele lunii,
Pe o mare stăpânită într'una
De duhul furtunii.

În tiparele inimii toate sunt treze
Imagini de-atunci, speranțe și trude,
Bruma dimineților, umbre și stele
Miresmele nopților, crude.

O, amarul acelor tristeți
Revine ca un val repezit în stâncă;
Tu auzi cum răsună 'n străfunduri
Prăpastia lor adâncă?

O, dar totul n'a fost decât
O glumă ciudată; o știi...
Un joc liric și trist —
Joc de copii.

PRINTRE UMBRE

Te regăsesc printre umbre
 Cu-aceleași zâmbet, cu aceleași priviri.
 Sfioasă — uneori — ca o taină,
 Fluidă ca un lan de trestii subțiri.

Senină și tristă — jocul tău favorit,
 Jocul știut al acelor zile...
 Mai stărue urmele noastre, urmele
 În uitatele lor argile.

De undeva de departe
 Din codrii sfioaselor umbre
 Cornul prelung al lunii
 Ne 'ntoarce ecouri sumbre.

Sunt demonii nopților noastre,
 Demonii uitați ai iubirii;
 Neliniștea lor — pârâu înspumat
 Sub stelele nemuririi!

N'AI VREA...?

N'ai vrea să retrăim o clipă numai
 Acele zile cu beția lor de brume,
 Tristețile și vechile neliniști,
 Amețitorul vis peste genune?

N'ai vrea să-mi dai ca altădată mâna
 Și buzele cu zâmbete, și ochii,
 Să mă 'nfioare lin ca o pădure
 Foșnirea de mătase-a unei rochii?

Nimic din câte-au fost să nu mai fie,
 Când inima — aceeași — ți le cere?
 Zâmbește-mi, ca în serile de-atunci,
 Cu buzele crispate de durere.

A E T E R N A

Prin anii târzii,
Prin zile târzii,
Aceeși rămâi:
Icoană a Sfintei Marii.

P L E C A R E

Scriu poate ultimul poem,
Ultimul joc la despărțirea noastră
Lin, ca o lină cădere de stele
Pe bolta albastră.

Măine pășesc în hora ciudată,
In hora umbrelor. La festinul lor,
Demoni de fier, lugubri convivi,
Ne vor soarbe sângele clocotitor.

Măine, mâine, voi întâlni
Pe un câmp aurit de lună,
Spectrul Ei, — cuprinzându-ne
Cu bucuria-i nebună.

Numai oasele ne-or mai rămâne
Spălate de ani, — ivoriu de flute;
Sub stele, sângele nostru — pârae
De ape neîncepute.

EHEU FUGACES

Și totuși, anii se duc
Înapoi, tot mai departe.
Tinerețea noastră — cu ei...
Noi — tot mai aproape de moarte.

Curând vom pleca spre abisuri,
Curând — pe apele vremii.
Tovarăși de veci: Neființa
Scarabeii și viermii.

VLAICU BĂRNA

Z E U L

Zilele mele s'au scurs, liniștite ca cerul de vară.
N'am cunoscut niciodată, Lamprissa, plăcerea amară.
Ochii mei n'au cunoscut niciodată arsura de lacrimi,
Trupul meu fraged și tânăr departe stătuse de patimi.
Nu știu ce zeu a voit să-mi sfâșie viața senină.
Sunt amețită, Lamprissa, ca omul ce-i beat de lumină.
Simt cum o dulce sfârșeală-mi pătrunde tot trupul subțire,
Pieptu-mi se sbate și ochii-mi sunt umezi de-o caldă simțire.
Toate le știi tu, Lamprissa. In zori ne sculam amândouă
Și ne scăldam pe 'ntuneric, ca florile noaptea în rouă.
Ne pieptănam la lumină — ți-aduci tu aminte, surioară? —
Pentru a strânge 'n cosițe a razelor mândră comoară.
Cât era soarele sus, torceam și țeseam împreună.
Pânza de in era fină și albă ca raza de lună.
Caprele-apoi le păzeam împreună, stând sus pe stâncă.
Noaptea ades ne-a găsit pierdute în zarea adâncă.
Stele ardeau în văzduh, aprinzându-ne 'n suflet lumine,
Cântecul nopții-și țesea armonia din blânde suspine.
Astfel, în noapte, stăteam amândouă cu ochii la stele.
Nopțile verii sunt scurte, Lamprissa, ca clipele rele.

Viața-mi curată și plină era ca o rujă 'nflorită.
Vântul fierbinte de patimi suflă peste ea o clipită.
Nu știu ce zeu mă atinse, în noapte, cu suflu-i fierbinte.
Știu că din clipa aceea tot haosu-mi urlă în minte
Vântul îmi scutură ruja, — bogată și dulce risipă.
Anii senini mi s'au dus, mi s'au dus ca un vis de o clipă.

Nu știu ce zeu mă făcu să cuprind adâncimile firii,
Cine făcu să-mi pătrundă în inimă patima lirii,
Cine e cel ce mă 'mbată cu caldă mireasmă de floare,
Cine îmi arde obrazii cu blândă mătasă de soare?
El mi-a robit trupul tot, în sufletul meu locuiește,
Mâna mi-o poartă pe liră și 'n cântece line-mi vorbește.
Patima sfântă în mine cu flacăra tainic aprinde.
El, numai el, și viața și visul întreg mi-l cuprinde.
Cine e zeul puternic ce 'n suflet îmi zace și cântă?
Cerul întreg și pământul cu drag către el se avântă.
El e puternic și mare, — e mult adorat în Larissa.
Mâna mi-o poartă pe liră, mărețul Apollo, Lamprissa !

ZORICA LAȚICU

HERMANN HESSE

Scriitorul german de circulație europeană, Hermann Hesse, este ultimul cavaler din șirul glorios al romanticilor. El este pe linia lui Jean Paul, de care-l leagă iubirea de natură și de neliniștile inimii, este grațiosul și piosul romantic din școala fraților Brentano și a lui Hölderlin. În sufletul lui poartă pe toți nerealizații, și dacă aș putea da cuvântului înțelesul cel bun, aș zice pe toți neisprăviții, ale căror temeri, necazuri, doruri și experiențe le găsim în opera lui.

Hermann Hesse nu iubește cărțile de mare format. La el arta scrisului constă în puterea de a reduce, de a omite. O propoziție, o tăcere, înlocuște un întreg capitol. Ceea ce atrage la el, nu este tehnica romanului și a teatrului de pasiuni etalate, dar nici abstracția și goana după impresie. Mai mult ca niciunul din poeții contemporani, Hermann Hesse este înrădăcinat în tradiție. El este însuși cântecul popular german în infinitele lui variațiuni. Și este mai mult: este interpretul profunzimilor și înălțimilor lui. Modulațiunile, coloratura, arabescurile și contrapunctul de abia te mai lasă să recunoști melodia inițială. Paginile lui Hermann Hesse amintesc de Schubert, de Hugo Wolf, de Chopin și de Mozart. Dar la bază găsim întotdeauna cântecul popular. Găsim copacii, liniștea, parcul, pădurea Neagră și Odenwaldul, grădina care doarme, noaptea fremătătoare și moartea, pentru care găsește cuvintelor fraților franciscani. Pentru spiritul pătrunzător al acestui poet nu există înflorituri; cuvântul său măsurat, șlefuit, exprimă îndeosebi stările inimii, cu aceeași putere cu care reușește să le dea strălucirea și pregnanța.

Pentru a înțelege însă mai bine firea ciudată a poetului, însingurarea lui nu numai literară ci și omenească, cât și înrudirile sale spirituale, trebuie să cunoaștem familia din care se trage.

S'a născut la 2 Iulie 1877 în orașul württemberghez Calw, pe Na-gold. Cu toate astea, niciunul din părinții săi nur era suab. După tată avea și sânge balt. Unul din străbuni a fost soldat hanseatic la Lübeck, cu trăsături fine, deși tip puternic, cu ochii albaștri vii, păr deschis și temperament calm, liniștit, înclinat spre plăcerile nobile și cavalerești ale vieții. Mama sa se născuse în India răsăriteană, tatăl ei fiind misionar calvin din Neuchâtel. Bunicul său după mamă este unul din primii misionari pietiști în India. Aici își descopere un extraordinar talent pentru limbi. El învață multe dialecte indiene, stă în legătură cu numeroși savanți filologi și scrie în domeniul acesta foarte multe cărți. Nu mai puțin interesant este și bunicul său după tată. Medicul Hermann Hesse este un om vioi, plin de viață, cu o mare pasiune pentru florile din grădina sa și pentru religie. In casa lui Biblia se citea zilnic. Deci și acest bunic este pietist. Fiul său Johannes, tatăl poetului, devine la 21 ani predicator misionar.

De sigur că Hermann Hesse a suferit magia numelui bunicilor, amândoi cu numele de Hermann.

Părinții săi, legați prin activitate de orașul Calw, care i-a asimilat, erau mult deosebiți ca înfățișare. Mama, sosită din India, avea o figură de țigancă, în timp ce tatăl său avea o figură de nobil balt. Johannes Hesse, care a fost pentru un scurt timp în India, n'a putut suporta clima, de aceea s'a întors și a fost trimis la Casa Gundert, unde a redactat 11 ani revista misionară « Basler Missionsmagasin ». In casa indclogului, care devine a doua sa familie, își găsește și viitoarea tovarășe de viață. Astfel poetul Hermann Hesse își petrece copilăria între trei și șapte ani nu în Suabia, ci la Basel.

Calwul este descris de poet în multe cărți. Il găsim în « Schön ist die Jugend », « Unterm Rad », « Knulp », « Märchen ».

Intr'o veche și puțin cunoscută carte a sa, apărută înainte de « Camenzind », există un scurt impromptu, intitulat « Convorbire cu mutul », care dovedește o dragoste aproape geloasă de locul natal. Dar atmosfera spirituală a acestui oraș este amintită de abia mai târziu. Pietismul micului orașel, totuși de extindere mondială, l-a preocupat mult pe Hesse. In el găsim rădăcinile sale spirituale, ale conștiinței sale estetice, ale felului său de viață și ale celor mai de seamă conflicte spirituale ale sale. In această lume i se dezvoltă simțul pentru natură, pe care o redă atât de sensibil, într'o limbă ale cărei

subtilități le-a învățat dela bunicul și tatăl său, constituind pentru el un atât de flexibil instrument.

Pietismul, cu toate că multora le provoacă un zâmbet, nu trebuie desconsiderat. Un Schelling, un Meigel, Mörrike, Hölderlin, Strauss ori Fischer nici nu pot fi concepuți fără el. Mișcarea aceasta trebuie înțeleasă ca o tendință de a împăca în mod practic marea discordanță creată de Reformă. Importanța ei filologică, de care se leagă o serie de studii și traduceri din limba indiană, chineză și japoneză, este cu totul deosebită. Oamenii acestui curent sunt mult mai liberi în considerațiile lor asupra mișcărilor spirituale hinduse și brahmane, pe care și le-au apropiat. Realizând o cunoaștere a templelor și zeităților păgâne, ei au depășit cu mult cadrul mișcării romantice.

În tinerețe, Hermann Hesse nu și-a căutat idealul artistic într'un cenaclu, curent literar ori experiență proprie. Nu, el îl căuta în cărțile vechi, în biografiile timpurilor trecute și în legendele italiene. El găsește pentru fiecare situație cuvintele adecvate. În localuri de noapte știe să spună complimente spaniole cu aceeași ușurință cu care, acasă în singurătate, se ocupă de părțile nobile ale sufletului. În acest ideal se împletesc demonica vioară a lui Lenau și sunetele vesele ale Renașterii.

Poetul rămâne și în căsnicie un izolat. Soția sa e prea legată de familia proprie și nu are înțelegere pentru veselie. Anonimatul uman al poetului începe să se disolve de abia după 1911. Nici relațiile sale cu lumea externă nu sunt mai ușoare. El își găsește greu adevărata sa poziție în lume, un fapt care se oglindește puternic în opera sa. « Camenzind » de exemplu, este un afront adus culturii și lumii moderne.

Aceeași operă care poate fi luată drept inofensivă, constituie o periculoasă divergență cu cultura actuală.

În cărțile scrise pe Bodensee, Hesse se străduiește să renunțe la problematica socială. Pe atunci îi lipsea încă experiența. Dar depresiunile produse de războiul mondial găsesc la Hesse o mare rezonanță. « Demian » este o creație mai mult simbolică decât reală. Mai târziu, Hesse cel din « Camenzind » reapare. « Pot iubi pietrele — scrie el — copacii și scoarța lor. Acestea sunt lucruri. Dar nu pot iubi cuvintele, de aceea învățăturile nu înseamnă nimic pentru mine. Nu există un lucru care să fie Nirvana. Nu există decât cuvântul

Nirvana ». In « Kurgast » acest limbaj devine agresiv. In sufletul poetului se dă lupta între lumea creațiilor și lumea mecanizată, care pentru el nu are nicio realitate. De aici și până la convorbirile anarhiste de noapte ale lui « Steppenwolf » nu mai este decât un pas. In prăbușirea civilizației dimprejur, el își simte anacronismul, iar în singurătatea lui absolută, încearcă să găsească viața, într'o oarecare măsură, suportabilă.

* * *

Copilăria lui e plină de parfumul florilor și al morții, de lacrimi și temeri care depășesc cu mult o limită normală. El încearcă să evite întotdeauna această copilărie învăluită în mister, de aceea crează deasupra ei. Temerile îngrozitoare din acei ani îl fac să iubească pe Baudelaire și pe Chopin. In însemnările lui « Hermann Lauscher » găsim foarte multe lucruri interesante din copilărie. El ar dori să știe cum beau copacii apă cu rădăcinile. Dar învățătorul la școală știe o sumedenie de lucruri plictisitoare, în afară de aceasta. Lauscher regretă mai mult supărările făcute mamei decât tatălui. O seară în care merge să se culce fără sărutul mamei, nu e uitată niciodată. Corecțiunile făcute de tatăl său, deși le recunoaște, îl amărăsc mult. Acest copil nu poate uni piozitatea de persoana care-i aplică corecția. De aceea el va compara în viață totdeauna, în modul cel mai sever, cuvintele cu ținuta oamenilor.

Caracteristic operei lui Hesse este că ea rezultă din observație. Fiecare epocă a vieții sale e descrisă pe bază de experiență și observație. Am putea considera acest fapt un narcisism foarte evoluat, dar totodată și o necesitate de a da lumii socoteală despre sine. Niciunul din poezii de azi nu scrie cu atâta sinceritate despre lucrurile care-l înconjură. La niciunul imaginile și cuvintele nu sunt atât de cumpănite și gândite, izvorînd dintr'o mare cunoaștere a limbii. Fiecare lucru pe care-l spune este desvăluit în esența sa. Limba sa e matură, desăvârșită, iar proza e calmă, profundă, înțeleaptă, simplă, lucrată și totuși fără artificii. Toate acestea sunt la poet o consecință a preocupării de sine, de propriile impulsuri și simțuri, ca și când și-ar fi examinat fiecare moment al vieții și l-ar fi distanțat și obiectivat. In afară de Goethe, aproape că nu există poet care să se fi observat atât de mult ca Hesse. Toate sentimentele sunt la el foarte libere, curate și ascuțite.

În cărțile pe care le-a scris, Hesse a spus despre viața sa tot, sau ceea ce n'a spus, a trecut intenționat sub tăcere. Poetul își aduce aminte de acei ani în care credea că a iubi este ceva pentru copii, că numai aceștia au gândurile delicate, jena simțurilor și a lacrimilor de dragoste.

O epocă în care Hesse nu-și descrie viața, este aceea a alegerii carierei. Familia l-a destinat să studieze teologia la Maulbronn. Fuga lui Hermann Heilner din « Unterm Rad » este propria sa fugă din acest seminar. Cartea nu este tipică pentru creația sa literară. Se simte un fel de reticență, precauție și străduința de a păstra o aparență liniștită. Ruptura cu familia din cauza carierei la care a renunțat a lăsat mult timp în sufletul lui Hesse o rană. În « Siddhartha » conflictul cu părintele său se rezolvă armonios. Într'o scurtă autobiografie (Neue Rudschau 1925) poetul vorbește de acei ani, afirmând că la 13 ani era decis să se facă poet sau să renunțe la orice. « Există fel de fel de meserii pe lumea aceasta — scria Hesse — pentru fiecare există o școală pregătitoare, numai pentru poeți nu. Era îngăduit să fii poet și chiar o cinste, dar să vrei să fii era ridicol și chiar rușinos. Despre aceste lucruri mi-am dat în curând seama ».

Faptul că Hesse fuge din seminar nu e atât de neobișnuit cât modul în care săvârșește fuga. Se pare că în Suabia există o adevărată nevroză a celor care sufereau de pe urma seminarului. Hölderlin a suferit îngrozitor la Maulbronn, tot așa Waiblinger și Mörke. Hesse simte că la Maulbronn urmează să fie « omorît » fără să știe de ce. Într'un articol intitulat « Încăpățânare » scris în timpul războiului mondial, spune că a asculta este o virtute. Dar, a asculta de cine? A asculta de legile făcute de oameni sau de propria ta lege? Numai încăpăținatul nu întreabă de legi; el are legile sale proprii, ca și eroul care are curajul să-și urmeze calea destinului. Articolul e scris în epoca lui « Demian » când două lumi stau față în față: voința sa proprie și voința celor din jur. Dar Hesse nu e dispus să cedeze, și cu atât mai puțin să capituleze.

După fuga dela Maulbronn, Hesse cere să fie trimis la Basel. Problemele care se pun cu această ocazie încep în Hermann Lauscher, pentru a fi continuate în Demian și a se termina în Steppenwolf, prin dizolvarea propriului său eu.

Hermann Hesse este un autodidact. Cunoștințele și convingerile sale despre artă, morală și religie le-a dobândit singur. « La cincisprezece ani am început energic și conștient educația mea ». Nu este vorba de educația pe care a avut-o acasă cu prisosință, ci de o educație romantică a simțurilor, care n'avea nimic comun cu realitatea. Mama sa avea o dragoste rece, era dedicată Domnului, iar tatăl său era uneori de o severitate draconică. « Pios n'am fost decât până la treisprezece ani, — recunoaște poetul. La patrusprezece ani gândirea mea a devenit lumească și în curând pietismul a devenit pentru mine ceva subaltern, ceva lipsit de gust. În prima mea tinerețe m'am revoltat împotriva lui ».

În opera lui Hesse educația și autoeducația iau proporții foarte mari. « Demian » își face educația prin prieteni și femeie; morală este înlăturată în favoarea unei lumi interioare izgonite, stingherite. Omul poartă în sine multe lumi. Acestea trebuie să iasă la lumină pentru ca să poată începe o educație constructivă.

Apoteoza autoeducației o găsim în « Siddhartha ». Băiatul de misionar părăsește casa părintească în care a trăit conform tuturor riturilor și se duce să-și facă educația la un negustor și o curtezană. Viața trebuie să înceapă dela început. Concluziile la care ajunge nu sunt deci rezultatul ascultării și al învățăturii, ci al experiențelor și al durerilor.

« Steppenwolf » una din cele mai interesante opere ale poetului, este tot o carte de educație. Pentru a disolva conturul său interior puternic, îi trebuiesc contraste mari, de aceea intră în școala unei dansatoare și a unui saxofonist. El vrea să fie un om al timpului său, să nu fie înșelat în viață. Această viață nu este nicidecum o plăcere pentru el, dar totuși e obiectul meseriei sale. Este o forță pe care o stăpânește și o menține în echilibru, pe care o poate descoperi, sublima și pe care trebuie s'o cuprindă cu sufletul său înainte de a o reda.

Germania este un stat cu o permanentă tendință de reformă. Cu toate acestea Hermann Hesse pune problema educației și a școlii într'un mod foarte serios. În nicio altă țară nu apar atâtea romane educative ca în Germania, majoritatea autorilor fiind autodidacți. Problematika lui Hesse e tipică, și mai jos ne vom da seama de ce s'a făcut în jurul operei sale o tăcere din ce în ce mai mare. Spre deosebire de Franța, unde elevii eminenti ajung deobicei oameni de seamă,

unde figuri ca Rimbaud sunt excepții, în Germania lucrurile se petrec tocmai dimpotrivă.

În confesiunile sale, Hesse nu tinde să rezolve probleme; el merge totuși pe drumuri noi. Se poate afirma că din aceste cărți înveți să te cunoști mai bine, chiar dacă dela triumful spiritului mergi până la apăsătorul infern al conștiinței. În « Demian » Hesse a încercat să îmbine în persoana sa tipul german cu cel protestant și să-l mântuiască. Dar pentru a ajunge aici, a trebuit să asimileze toate neliniștile, imoralitatea, demonismele, romantismul și pe Steppenwolf însuși. Conflictul de educație este în Germania tradițional. Cele mai de seamă exemple sunt Luther, în filosofie Fichte și Kant, iar în literatură Goethe, Schiller și Herder. Încăpățânarea, o trăsătură a caracterului german, este la Hesse atât de pronunțată, că merge până la înclinarea spre sinucidere și nevroză. În timpul războiului mondial el își apără opera față de critică, așa cum numai un Luther sau un Calvin ar fi făcut-o.

Cunoștințele dobândite în biblioteca din Calw sunt amplificate la Tübingen, unde Hesse nu merge ca student, ci ca negustor de cărți. Aici studiază cu multă atenție pe Goethe, căruia mișcarea pietistă nu i-a fost străină.

La douăzeci și doi de ani, adică în 1899, Hesse a plecat la Basel, fiind deja cunoscut ca poet și literat. Apăruseră deja « Cântecelul romantic » și « O oră după miezul nopții » schițe cărora Rilke le-a acordat o deosebită considerație. În acest oraș, centrul pietiștilor, Hesse începe să câștige mai bine, atât cât să-și poată permite o excursie și să aibă câteva relații. Tot la Basel termină pe « Hermann Lauscher », care apare în 1901, studiază pe Nietzsche, poezia romantică și pe Jakob Burckhardt. Numai datorită cunoașterii lui Nietzsche se poate explica de ce două cărți atât de apropiate, ca Lauscher și Camenzind, sunt atât de deosebite una de alta. Lauscher este o reîntoarcere spre trecut, spre tristețe, cu nuanțe și cuvinte pe care tot atât de bine le-ar fi putut întrebuița Hofmannstahl, George, Trakl ori Maeterlinck. Lauscher este un timid, nu are educație, nu știe sărută mâna unei femei elegante și nu știe lega cravata. Severitatea conștiinței și coralele învățate acasă i se vedeau în maniere.

Cultul pentru estetic este la Hesse foarte mare. « Știu că religia mea nu e bigotism — scrie Hesse. Această religie poate da înălțarea,

care în puritate și spiritualitate este aproape de aceea a sfinților ». Și mai departe: « Pentru noi esteții, singurii inamici sunt credincioșii. Ei cunosc profunzimea vieții de toate zilele, știu ce însemnează respectul adevărului și al unui ideal. Dela prăbușirea antichității numai aceste două căi s'au ridicat deasupra comunului ».

Spre sfârșitul șederii sale la Basel, Hesse e pe cale să împace protestantismul cu catolicismul în idealul romantic. Majoritatea romanticilor sunt de proveniență pietistă și însuși pietismul este un fel de compromis între cele două religii. « Peter Camenzind » este opera care-l face pe Hesse celebru. În ea găsim vinul, soarele dar și înfrățirea cu moartea. Romancierul Paul Ilg a atras atenția editorului Fischer asupra lui Hesse. Acesta cere poetului să-i prezinte un manuscris. « Este prima recunoaștere și încurajare ce mi s'a făcut », scrie Hesse. Și în anii cei mai grei, Fischer a înțeles să întrețină atmosfera unei elite intelectuale, un sprijin care dădea operei un fel de realitate, chiar înainte de apariție. Este probabil că această editură a dat lui Hesse acel sens care-i era necesar și fără care, întreaga sa operă n'ar fi fost poate unde este azi.

« Camenzind » este cunoscut de un cerc larg de cititori. Vehemența cu care poetul încearcă să-și facă o patrie este foarte mare. Părinții lui puteau fi considerați tot atât de bine ruși ca și englezi, francezi și elvețieni, ca și indieni. Până la treisprezece ani, când s'a naturalizat german, poetul era supus elvețian, cum a cerut să fie din nou, după războiul mondial. Totuși problema unei duble patrii a rămas, pentru că poetul și-a petrecut la Calw cea mai frumoasă parte a copilăriei. Dacă Lauscher este rezultatul studiilor și al bibliofiliei, Camenzind este pasul în viață, în natură, este descoperirea sa proprie.

Odată cu apariția lui Camenzind, începe în viața lui Hesse epoca burgheză. În vara anului 1904 se însoară cu Maria Bernoulli, care e cu nouă ani mai în vârstă decât el. Pentru noi, ea este femeia căreia Hesse îi închină în 1913, după ce s'au separat, una din cele mai minunate povești ale sale, intitulată « Iris ». « Dacă ar fi să trăiesc cu un bărbat spunea Iris — ar trebui ca muzica sa lăuntrică să fie în concordanță cu a mea, și singura lui dorință ar trebui să fie ca această muzică să fie în armonie. Atunci vei înceta să mai devii celebru, casa ta va fi liniștită, iar cutele de pe fruntea ta se vor netezi. Câteodată spui că rostirea numelui meu îți aduce aminte de ceva sfânt, înde-

părtat. Eu cred că sufletul tău a pierdut acel ceva sfânt și îndepărtat și ar trebui să te trezești ca să regăsești ce ai pierdut ».

În felul acesta vorbește o vrăjitoare. Poetul care-și dă seama cât de greu este să dai ceva acestei femei frumoase și reci, vrea să lupte cu toate problemele vieții, nu să renunțe la ele.

După ce s'a însurat, s'a așezat în satul Gaienhofen pe Bodensee, aproape de natură și de pământ. Scurta biografie pe care ne-o dă din această epocă, ne face să credem că evoluția lui s'a terminat. El e mulțumit că a dovedit celor de acasă că și scrisul are laturile sale bune și e măgulit că a învins atâtea adversități.

În Gaienhofen se pare că anii de studiu s'au terminat, ca și problemele autoeducației. Izolarea are totuși pentru Hesse un sens. La Basel problemele deveniseră prea amenințătoare. Deși renunță la aparatul intelectual, el este totuși departe de a fi satisfăcut cu această viață. În soție, în care aude vocea iubită și temută a mamei, nu găsește tovarășul care să-l înțeleagă. Schițele din această epocă sunt edificatoare. În mediul calm al casei, cu muzică de Schumann și Chopin, se trezește nostalgia după cavaleri și castele spaniole, apoi un fel de a se simți vinovat, de a se acuza, și dorința de fugă (Wenn es Abend wird). În schița « Lindenblüte », care datează din epoca în care-și clădește casa, fericește pe călători: « Pe fiecare din voi îl văd ca pe un rege. Chiar dacă-i dau câțiva bani, el e mai bogat decât mine, e un cuceritor. Dar și eu sunt cu voi. Cunosc dorul de țară, lipsurile și nesiguranța. Între mine și oamenii cu socoteli nu s'a încheiat nicio înțelegere. Aud în mine cum mă cheamă vocea din tinerețe și n'am de gând să-i devin necredincios ».

Epoca burgheză nu însemnează nimic în viața lui Hesse. Viața sa de pe Bodensee se aseamănă cu a lui Walt Whitman pe lacul Michigan și a lui Knut Hamsun în Fiorduri. Dar vocea lui Knulp și a lui Steppenwolf îl chiamă.

În căsătorie, poziția sa e destul de ciudată. În « Roshalde » romanul căsătoriei, el va lupta pentru salvarea sufletului copiilor împotriva mamei. Tensiunea dintre femei și bărbat este la el tensiunea între a fi și a deveni, între liniște și mișcare, între armonie și disonanță. Hesse, ca și Strindberg, este un admirabil observator al tuturor nuanțelor sufletești. În femei Hesse vede întruchipată mama și soția. Atâta timp cât soția are chipul mamei, el se simte acuzat, iar când e numai soție, atunci devine străină, dușmană. În primele cărți

ale lui Hesse toți tinerii suferă pe urma unei iubiri neînțelese. Toți acești tineri n'au noroc, ei vor să fie mângâiați de prietene, dar au opriri și ajung să li se pară că a fi îndrăgostit este o absurditate. Problematika de pe Bodensee are totuși format, dar poetului îi lipsesc termenii de comparație pentru a se putea verifica.

Puternica dorință de evadare îl decide să facă o călătorie în India, țara pe care o cunoaștea atât de bine din casa părintească. Dar cu această împrejurare, cultul Indiei se sfarmă. În loc să se reîntoarcă eliberat, el își simte și mai grea și mai apăsătoare situația.

Când izbucnește războiul mondial, în 1914, Hesse are închiriată la Ostermundigen la Berna o casă, unde primește un cerc de prieteni. Insuflețirea sa patriotică nu este de loc mare. În această epocă scrie romanele « Roshalde » și « Gertrud » Poeziile dovedesc o atât de mare luptă interioară că este aproape de marginea prăpastiei. « Die Musik des Einsamen » este una din cele mai tipice confesiuni. În același timp publică în ziarul « Neue Zürcher Zeitung » un articol intitulat « O Freunde, nicht diese Töne ». El cheamă pe toți poeții și gânditorii Europei să salveze pacea. Romain Roland a scris cu această ocazie despre el că este « au dessus dela mêlée » și că dintre toți poeții germani, este singurul care a păstrat în acest război demonic o atitudine goetheană. La el simțul vechi aleman, universal și puternic în felul cum a existat pe timpul Staufenilor, era foarte accentuat. Presa germană, care n'a încetat nicio clipă să-l prețuiască, l-a criticat ca pe un trădător. Doar câțiva prieteni au curajul să-l apere. În anul 1926, când este invitat să citească cu ocazia unei comemorări a lui Schiller, unul din ziarele din Stuttgart, afirmă că este « de neînțeles » această invitație.

Dar care a fost atitudinea lui Hesse în timpul războiului? Deși pe jumătate elvețian, el s'a pus la dispoziția Consulatului german și împreună cu profesorul Waltereck a înființat o secție exteritorială pentru aprovizionarea prizonierilor de război germani cu cărți de literatură. Tot Hesse conduce publicațiunea « Sontagsboten für deutsche Kriegsgefangene ». Hesse suferă cumplit din cauza « marilor timpuri ». Nici zece ani mai târziu, când publică Steppenwolf, nu poate uita critica adusă lui de presa germană, ce a constituit pentru el un imbold spre o nouă estetică.

Divergențele de atunci, cât și conflictele personale, îl aduc într'o stare de nervi insuportabilă și se internează în sanatoriul Sonnmatt din Lucerna, unde este tratat de tânărul medic D. B. Lang, elevul lui Jung, și are ocazia să cunoască amănunțit toată psihoterapia.

În cărțile care urmează după Lauscher, deasupra căreia fălăie imagina mamei, găsim o tânguială, o nemulțumire, când pe față când ascunsă. Tendința poetului de cercetare îl duce la revoltă, la nemulțumire și melancolie. Este ciudat că în tinerețe Hesse se simte bătrân și abia la bătrânețe reușește să se elibereze și să fie cu adevărat tânăr. În romanul « Gertrud » el încearcă să-și dea seama de motivul izolării sale. Profesorul vorbește elevului său astfel: « Dumneata ești bolnav în spirit. De sigur medicii nu cunosc această boală. Este înrudită cu « moral insanity » și ar putea fi denumită și individualism ori singurătate închipuită ». Hesse scrie aceste rânduri când nu cunoaște încă pe Jung și pe Freud, dar citise filosofia romantică și cunoaște drumul spre sine.

Experiența războiului îl apropie pe Hesse de viață. În acest timp citește pe Freud, pe Lang, Bleuler și Steckel. Concluziile la care ajunge Lang în psihanaliză sunt datorite unei convingeri creștine catolice, conform căreia individul este responsabil de toate împrejurările vieții exterioare. Rezultatul cercetărilor și al convorbirilor cu medicul dela Lucerna, este redat de Hesse parțial în « Märchen » și pe larg în romanul său « Demian » care a luat naștere în 1917, în mod vehement, aproape ca toate cărțile lui Hesse. Convorbirile dintre Hesse și medicul său sunt redată în forma apolinicului pus față în față cu dionisiacul. Toată cartea oscilează între real și ireal, în colori și tonuri de o mare finețe, pe care numai un mare artist le poate întrebuița. O astfel de carte n'a putut lua naștere decât în împrejurări extraordinare.

Demian, una din cele mai profunde și rare cărți ale literaturii germane, este opera care-l duce pe artist spre sine, spre eul său, cel mai ascuns, este un imn adresat mamei. Frau Eva, o femeie înconjurată de toate elementele furtunatece de dincolo de real, este cultul eului legat de cultul mamei. Stilul este clar, străveziu și totuși într'o lumină lunatică. Până la sfârșit învinge însă lumina.

După cum am spus la început, muzica și îndologia au jucat un rol foarte mare în viața lui Hesse. Când scrie Siddhartha, Hesse

aprofundează cunoștințele sale de teozofie și pentru prima dată apare în opera lui divergența dintre occidentul personal și orientul impersonal, cu Confucius, Laotse și Bhagavad Gita.

Primele studii de chineză apar în «Das Haus der Träume» și apoi în «Märchen», «Klingsor» și «Bilderbuch».

Dela Camenzind până la Siddhartha este o cale enormă. Mediul din Camenzind este foarte restrâns, pe când Siddhartha își începe evoluția într'un palat. Totuși cele două cărți se întregesc; una începe acolo unde se termină cealaltă și ambele sfârșesc în natură.

Anii de oscilație ai războiului, în care politicienii și nu poeții reprezintă umanitatea, sunt pentru Hesse foarte bogați în experiență.

Cu «Demian» Hesse ispășește ultimul rest de nebunie și de vis. Ce însemnătate mai avea că erai poet, când toate realitățile oscilau? În Germania, politicienii dela sfârșitul războiului mondial erau extremiști, anarhiști și comuniști. Oricât ar fi fost Hesse de anti-burghez și desrădăcinat, această epocă nu era pentru el binevenită. Knulp are o ținută, o puritate sufletească, are maniere și e curat. Dacă Hesse nu era de acord cu regimul lui Wilhelm II, aceasta nu însemna că el este anarhist. «Zarathrustas Wiederkehr», scrisă în Decembrie 1918, este testamentul revoluționar al lui Hesse și cea mai de seamă publicațiune politico-literară a sa.

În 1919 apare «Demian». Hesse alege numele de Emil Sinclair, pentru că în acea epocă citise pe Hölderlin, al cărui cel mai bun prieten se chema Sinclair.

Cât de legat este Hesse de germanism o dovedește faptul că în Iulie 1919, când se serba 100 ani dela moartea lui Keller, el amintește de următoarele cuvinte ale acestuia: «Wehe einem jeden der nicht sein Schicksal an dasjenige der öffentlichen Gemeinschaft bindet!». Dar unde mai există atunci această comunitate? Hesse își dă seama de aceasta și mai ales de tristul fapt că scriitorii germani pierduseră legătura cu masa poporului.

Această stare de disolvare, la Hesse este și mai accentuată de faptul că i se îmbolnăvește soția de nervi. «Unde să mai găsești realitatea și adevărul? În muzică? În cărți?» Hesse pierde considerația față de sine, totul i se pare un fard și, în poeziile pe care le scrie atunci, își cântă propria durere.

Voll von Freunden war mir die Welt,
Als mein Leben noch Licht war;

Nun, da der Nebel fällt,
Ist keiner mehr sichtbar.

Prietenii încep să fie împotriva lui, pentrucă ceea ce scrie nu aduce nicio deslegare pe de o parte, iar pe de altă parte, pierduse din frumusețe și armonie. În « Lebenslauf » Hesse le răspunde: « Prietenii au dreptate să mă ocolească. Ceea ce scriu a pierdut din frumusețe. Dar astfel de cuvinte nu mă fac decât să râd ! Ce însemnează frumusețea și armonia pentru cel condamnat la moarte, pentru cel care gonește printre ziduri ce se prăbușesc? ».

Dintre publicațiile din acea epocă, « Frații Kamazovra ori prăbușirea Europei » este deosebit de interesantă. Sub semnul Europei din 1913, ca și Spengler în « Declinul Europei », vedea și Hesse prăbușirea continentului nostru. Dar spre deosebire de Spengler, Hesse o vedea venind mai mult din profunzimile spiritului, din interior. Cuvântul declin, conform învățăturii sale despre iluzia divergențelor, devine în curând și pentru el identic cu înviere. Ceea ce înțelege Hesse din Dostojevski, este divergența dintre idealul Renașterii și al Reformei, divergență ce apare mai întâi în Demian și care pentru Hesse înseamnă suspendarea moralei, eliberarea de lege, stat, școală, și în special emanciparea de educația părintească.

În Siddhartha, Hesse încearcă o sinteză între omul din Naumburg și cel din Moscova, pe care i-a trăit și împletit în considerațiile fiului de preot indian. De data aceasta, lui Hesse nu-i mai rămâne decât propria sa persoană, propriul său vis, în fața figurii rănite a omului. Ceea ce rezista în el, era sensibilitatea și elasticitatea, puterea de a trăi o viață, în care din când în când mai apărea și o bucurie. Era o mângâiere, un stimulent și o speranță aceasta și conținea în sine atât curiozitatea de a merge mai departe cât și sentimentul că este încă în căutare, pe drum, că tot n'a ajuns la ceva definitiv.

În vara anului 1919 Hesse merge la Tessin, unde scrie « Klingsors Letzter Sommer », care conține un clocot de sentimente. Este un strigăt în fața unui public care nu-l mai înțelege și care nu mai are pentru el nicio bunăvoință. Considerată în întreg complexul ei, cartea este una din cele mai curioase din câte a scris Hesse. « Aud cheile cum se învârtesc — scrie unui ziarist elvețian — cum se învârtesc spre ce are poetul mai profund ». Povestirea « Kinderseele » este grozavă prin felul cum desbate problema geniului: « Cum să știe părinții că ei au dat naștere unui geniu? » Modul cum se dezvoltă con-

știința copilului, tăcerea și durerea lui, și spiritul său de pătrundere în tainele părinților, sunt tot atât de impresionante ca și volumul lui Marcel Proust « Du côté de chez Swan » atunci apărut, care descrie o copilărie plină de spaime. Această bucată de un extraordinar tragism este lupta copilului dusă împotriva părinților care nu-l înțeleg.

După fragmentul « Klein und Wagner » în care găsim disolvarea propriei sale familii, interesul poetului se îndreaptă și mai mult spre sine; își descrie propriul roman, încercând să dea vieții sale o semnificație. În autoportretul din Klingsor, durerile devin vizibile și suportabile. Hesse vorbește despre Arles și Gauguin, deși pictorul van Gogh îi este mult mai apropiat. Citind pe Hesse, ne amintim de cuvintele lui van Gogh: « Und im Gemälde möchte ich eine Sache sagen, tröstlich wie Musik ».

Prin anul 1920, editorul îl invită pe Hesse să-și revadă opera și să se pronunțe asupra ei, și despre felul în care a luat naștere. Într-adevăr a urmat o revizuire, al cărei rezultat îl avem în primul rând în « Ausgewählte Gedichte » din 1921, apoi în 1924 « Das Bilderbuch » care redă fidel activitatea sa dintre anii de pe Bodensee, până la Tessin. « Kurzgefasste Lebenslauf » datează din aceeași epocă. Poetul se străduiește aici să termine cu scriitorul burghez Hesse. El încearcă să creeze spațiu pentru operele sale de după război. Nu mai găsim în el pe moralist și pe clasic, iar în locul armoniei întonează disonanța. Dar și această biografie este întrecută azi de opere ca « Kurgast » și « Steppenwolf ».

Pentru Hesse, cea mai mare artă constă în aceea de a lucra cu o spiritualitate de neobișnuit nivel, în contrast cu simțurile, la fel de puternice. Contrastul acesta este la el foarte mare. Moralistul luptă împotriva actorului, ascetul, cavalerul și eroul, luptă împotriva omului căruia-i place viața și societatea.

Poetul trebuie să împace încă din copilărie aceste două tendințe opuse ale sale. El trebuie să-și lărgescă mereu spiritul pentru a ajunge la sfera culturii moderne, și să dea libertate și simțurilor, pentru a putea evolua, pentru a găsi o ideologie spirituală și una sensuală. Se înțelege că societatea din acea epocă nu putea fi prea prevenitoare față de el.

Intr'o carte de mic format, care a trecut pe atunci aproape neobservată, « Kleiner Garten » (1918) găsim una din cele mai dureroase confesiuni ale lui Hesse, dovedind cât avea de luptat cu sine. « Leide nur mein Sohn, leide nur und trinke den Becher aus! » scria el.

Studiile sale psihanalitice îl aduc probabil la concluzia că bună-tatea naturală a omului nu este tocmai o realitate. Analiza nu-l duce numai spre poezie și natură ci și spre o lume perversă și denaturată. În orice caz imaginea idilică a lui Rousseau și chiar ideea divinității naturii a lui Goethe sunt tulburate.

În « Gertrud » putem citi următoarele: « Das Leben war launisch und grausam, es gab in der Natur keine Güte und Vernunft ». Bunătatea și înțelegerea puteau fi găsite numai la oameni și atunci numai în chip accidental. Nu este aceasta oare o renunțare la tot ce e mai nobil în om? Nu este un fel de nihilism? La Hesse exista însă ceva dureros, era sufletul pe care nu-l putea elibera. Dacă dădea libertate simțurilor, se răsvăraea spiritul, cu ură și dispreț. Dacă se întorcea spre spirit, pierdea terenul de sub picioare. Încercării de a se găsi în « Demian » i-a survenit conflictul cu societatea, iar dacă se lăsa la voia întâmplării, ca în « Klingsor », devenea un netrebnic și un mizerabil. Nicio experiență nu putea da rezultate, pentrucă cele două lumi, a spiritului și a simțurilor, nu puteau fi conciliate; dorul de fericire în viață era crucificat de disprețul spiritului.

Aceasta este poate cel mai puternic conflict al lui Hesse. El descoperise că există în viața sa un ritm al divergențelor, adică perioade de izbucniri pasionale, urmate de epoci de liniște și însănătoșire. În « Kurgast » aceste izbucniri sunt foarte mascate. Cetățeanul Hesse se duce să se vindece într'o stațiune balneară de ischias. Dar cititorul își dă seama curând că boala nu este decât un simbol, că gluma, satira și ironia ascund probleme cu mult mai grave. Cuvintele spuse ușor, sunt aici dovada unei depresiuni periculoase. Sub acest aspect facil și delicat, alături de poet apare gânditorul de mari finețuri și profunzimi, debătând probleme atât de bine cunoscute de psihiatrii.

De sigur, nu este o simplă întâmplare că oameni ca Nietzsche, Strindberg, van Gogh ori Dostojevski, au fost mai mult sau mai puțin nevropați. Suferințele lor nu pot fi considerate numai organice, ci și o consecință a factorilor noștri religioși, educativi, și în general a tendințelor de exagerare. Este semnificativ că găsim această nevroză mai ales la geniile nordice, spre deosebire de cele latine. Arti-

stul neurastenic este caracterizat de cuvântul interiorizare, intro-versiunea însemnând o mistică personală, care face foarte grele relațiile cu lumea dinafară.

Romantismul este azi mai viu ca oricând în Germania. Din romantismul francez întârziat, avem spirite ca Bloy, Péguy, Suarès, Claudel. În Germania, unde romantismul părea a se fi terminat cu Nietzsche, orientalismul și accentuarea psihanalizei au deschis căi noi. În aceste condiții, un spirit care nu numai că este înrudit cu romantismul, dar îl și trăiește, putea simți o adevărată misiune în a apăra această moștenire. În felul acesta trebuie să-l înțelegem pe Hesse și dorința lui de a se menține într'o lume cavalierească, spre deosebire de o lume desiluzionată. Credința lui Hesse este considerată azi nu numai ca întruchiparea unui mare trecut ci și ca o reînviere.

În ultimul timp, tragedia geniului a preocupat din nou pe Hesse. În « Steppenwolf Gedichten » necesitatea de autodistrugere apare din nou. Ecce Homo lui Nietzsche face la prima lectură aceeași impresie. Cât l-au costat pe Hesse aceste poezii nu o știu decât cei care-i cunosc discreția, puterea de ascundere și suferință.

Sagt, seid ihr alle so scheusslich allein
Oder muss nur ich auf der schönen
Welt so einsam und wütend und traurig sein ? »

Mărturisiri ca acestea nu sunt rare, și nici recunoașterea ce, de acum încolo, clădește pe ruine.

În Hölderlin și Novalis, Hesse vede pe omul genial căruia nu-i reușește adaptarea la lume. Aceasta este problematica pe care o găsim și în poeziile sale. În « Nachwort » asupra lui Novalis Hesse scrie următoarele: « Asemenea vieții sale scurte, lipsite de fapte, care dă totuși impresia unei plenitudini rare și pare a fi secăt orice spiritualitate și sensualitate, este și opera lui Novalis, care pătrunde până în abisurile spiritului, ale dumnezeirii prin spirit, și care dispare în spirit ». Iar despre Hölderlin: « Este un pericol de moarte să supui viața instinctelor vieții spirituale, pentru că fiecare instinct căruia nu-i reușește să se sublimizeze pe deplin, aduce mari suferințe. Aceasta a fost problema individuală a lui și Hölderlin, datorită ei a sucombat. El a cultivat în sine o spiritualitate care-i violenta propria sa natură ».

Hesse nu vrea însă să fie distrus de aceste două forțe contrarii. În romanul « Steppenwolf », una din cele mai recente incarnații ale sale, el luptă să aducă la lumină pe inamicul său din interior. În felul acesta ar distruge animalul din om, imaginea demonică ar fi nimicită și temerile și histeria înlăturate. După apariția lui Steppenwolf, figura lui Hesse devine foarte cunoscută. La cincizeci de ani el nu vrea să se lase înșelat de viață, merge până acolo încât învață să danseze step. În această carte modernă, profundă și serioasă, romanticismul în formă negativă, apare din nou.

În toate cărțile lui Hesse până la Steppenwolf, vom găsi aceeași evoluție, care pleacă dela copilăria lui Camenzind, cu mistice religiozități, ca să ajungă la Demian, a cărui singură profesiune de credință este reîntoarcerea la sine însuși. În Steppenwolf însă, finalitatea nu mai este desăvârșirea propriei persoane, ci reîntoarcerea spre natură, spre Dumnezeu, spre tot.

Cu toată diversitatea și bogăția, problematica lui Hesse nu are nicio fisură. Ființa lui e prea adâncă, ceea ce însemnează o unitate în spirit și viață. Viziunea unității o aveau și Sinclair și Siddhartha, pe care Steppenwolf încearcă însă să o sublimeze. Acesta ne desvăluie străduința lui Hesse spre o nouă devenire, cu disperările, pierderea credinței și durerile tuturor nașterilor sale în teatrul magic al lui Pablo: disarmonia lumii îmbinată cu propria sa disarmonie.

Dualitatea trebuie demascată în favorul diversității aspectului spiritului. Prăpastia care-l separă pe Steppenwolf de această lume, nu poate fi trecută decât cu insistența înțeleptului de a accepta lumea așa cum este și cu un anumit umor. (Deși umorul este un compromis). Libertatea la care se poate ridica Steppenwolf este libertatea spiritului, depășirea ordinii burgheze și împăcarea prin acceptare.

În « Morgenlandfahrt » care este o întregire a lui Steppenwolf, Hesse mai redă odată trezirea omului spre sine. Călătorul H. H. este un frate mai înțelept al lui Steppenwolf, așa cum este și Leo un frate mai mare al lui Pablo, ei luând lucrurile mai ușor, ridicându-se deasupra înșelătoriei lumii. Disonanțele se armonizează iar forțele terestre se disolvă aici într'un surăs.

Asupra marelui roman « Glasperlenspiel », din care au apărut câteva capitole în revista « Corona », nu se poate spune încă ceva definitiv. Este un roman educativ, absolut unic în felul său, fiindcă poruncește cu o desinvoltură tipic romantică la construirea unei lumi noi,

imaginare. Ordinul care conduce diferitele instituții de educație, este conceput după modelul unui ordin călugăresc și înseși instituțiile sunt asemenea celor călugărești. Viața care se desfășoară în ele este însă cu totul nouă. Elementul religios lipsește iar formele vieții călugărești sunt puse în slujba unui ideal estetic — umanitarist, care își are rădăcinile în ideologia clasicismului și romantismului german. Joseph Knecht este figura principală a cărții, care-l preocupă de mult pe Hesse. De abia acum suntem lămuriți asupra misterioaselor poezii « Gedichte des Joseph Knecht » apărute cu mult înainte.

Se pare că în această carte Hesse și-a realizat idealul său uman în forma cea mai apropiată de intențiile sale, spre deosebire de dualitatea Demian-Sinclair, Harry Haller-Pablo, Narziss-Goldmund și H. H.-Leo.

În 1936, cu un an înainte de a împlini 60 ani, împrejurare în care Hesse a fost sărbătorit cu deosebită cinstită, i s'a decernat premiul Gottfried Keller, nu numai ca un omagiu literar dar și ca o recunoaștere adusă omului care a rămas credincios liniei sale, și a cărui semnificație și contribuție la literatura modernă nu poate fi încă apreciată în toată plenitudinea sa.

PETRONELA NEGOȘANU

IARĂȘI OPRIM

Iarăși oprim. Ce naiba ! Să te oprești, să mergi,
Tălăzuind coloana, că noaptea nu-i destul ce
Ne sâcăie ! Și calul visează să se culce
Și stă ca o momâie, o labă să i-o ștergi.

Hăt, către ziuă 'n câmpul imens și neclintit
Din care fug ca umbre pasărilor stârnite
Dela un cap la altul trec ordine pripite.
— Bivuacăm ? — Nu-i glumă ? — Nu ! — Doamne, în sfârșit.

Jos cu bocancii. Numai o clipă, peste tot,
Lungiți în ierburi nalte, ostașii trag aghioase ;
Ii stânjenesc ciudate și multe flori ochioase
Și vântul îi îngână și-i mângâie pe bot.

* * *

O, somn obligatoriu, vei mai fi fost cândva ?
La drumuri lungi, în grâne, să-ți dăruim tributul.
O, noapte nesfârșită, oferă-ne iar scutul
Și nu lăsa ca luna să scapete 'n vâlcea.

Bolborosim de una, de alta, ca și cum
N'am prețui răgazul ce nu știm cât va ține.
Simt sufletul deodată că s'a desprins de mine
Și-mi pare că rămâne, călcat de toți, în drum.

E O LUMINĂ, NUMAI UNA

E o lumină, numai una,
În câmp, în grânele prea coapte.
Patrula noastră e de noapte
Și tocmai că răsare luna.

Până să pregătim, scurt, saltul
Târâș, în marginea de groapă,
Un nor, ca o enormă pleopă,
Ne-acopere. La unul și-altul

Mă uit. Ce palizi, fără veste !
Dar să pornim oricum, acuma.
Parcă sunt morți. Dar lasă gluma.
Pândarii se târăsc la creste.

Un glonț îmi piuie aproape,
O pasăre-a țâșnit năucă.
Simt gura cum mi se usucă.
Și fruntea toată numai ape.

Ne ridicăm și nu știm unde
Și, cum ne fofilăm, ne trece
Pe frunte raza lunii rece
Și norul repede ne-ascunde.

Și dintr'odată înaintea
Sunt numai limbi de foc subțire.
Sub apriga deslănțuire
Stăm țintuiți, cu luare-aminte.

Răniți îmi cad echipierii.
Dușmanul a fugit ca unul !
Arareori mai bate tunul.
În zori, ne strâng brancardierii.

Cei răniți, nici să le vie-a crede,
Dintr'un loc în altul se tot mută !
Și când, tolăniți, nimeni nu-i vede,
Boarea nopții trece și-i sărută.

DOAR O RAZĂ

Doar o rază mai străbate până 'n cort
Dela luna peste vârfuri clătinată.
Când și când, în șoapte, se arată
Sanitarii care poartă înc' un mort.

Somnu 'n gene cade ca de plumb
Și-l înlătură prelunga prohodire,
Râgâiala broaștelor subțire,
Pe deasupra verdelui porumb.

Mă trezesc sărind afară drept
In picioare, care-mi tremură deodată.
Pe brancarda slab iluminată,
Stau întins c'o rană grea în piept.

AU RĂMAS

Au rămas pe câmp răniții, morții,
Sub obuze 'n șuer și șrapnele,
Până ce apar sfioase stele,
Ca să lumineze calea sorții.

Vaiete străpung tăios văzduhuri
Imbibate cu mirosuri crude,
Unuia-i se pare că aude
Cum aleargă, printre rânduri, duhuri.

Dă ca să se 'nchine, brațul însă
Ii atârnă frânt de jumătate.
Aiurează-apoi întins pe spate.
Vântu-i șterge leneș fața plânsă.

In privire cerul se destramă.
Lacrimile curg lin, în neștire.
Singură, aproape, cu iubire,
Luna-l oblojește, ca o mamă.

INTRE HOȚI

Voi n'ați vrea să alunecăm cu toții
Pe povârnișul muntelui vieții
Când tremură răcoarea dimineții
Și se odihnesc sfornăind, hoții... ?

Schimbăm baltagul, toporul, cuțitul,
Pragul casei îl legăm în cruce.
Voinicul, cuib ascuns, te părăsește, se duce,
Il gonește singurătatea, uritul.

Schimbăm cușmele, chimirul încins
Inelele de argint, ca șerpui, încolăcite
După măciucile sfințitelor bâte,
De teama lor multe nedreptăți s'au învins.

Opincilor le luăm juratul legământ
Și năravul îl desbrăcăm în pădure
Știrbim tăiușul lucios de secure
Ne botezăm din nou, cu pământ.

Spunem apoi cinstita rugăciune
Ieșim printre oamenii blânzi, de treabă.
— « Cât vom ține jurământul, Buzarabă ? »
— « Un ceas, două până ce luna iarăși apune »

I N C A S T E L

Fugii în castelul unde moartea
A uitat coasa ruginită.
Coaste rupte, mână răvășită
Fostă cine știe cărui vas-om, toartea.

Lespezile mari par omoplate
De uriași, cu iarbă printre ele.
Locul ochilor, locuri de stele
Cerurile largi, câmpii neumbrate.

Sun din cornul prințului păgân
Ce s'a întors în ev dela vânătoare,
Privesc spre balcon, prințesa nu apare
Să facă semn marelui stăpân.

Chem robii, chem pagii în zale
In coifuri, cu săbii, cu lănci de fier,
D'abia acum ecourile cornului pier
Cu ele deodată, și razele pale.

Bat din palme, buruienile se mai apleacă
Suflata de vântul rătăcit.
De sub treptele sfărâmate o șopârlă s'a ivit,
Se coace la soare o clipă și pleacă.

M'au alungat aici, frica sau soartea,
Furtuna vieții sau iubirea?
Ori pașii mei s'au înfrățit cu rătăcirea?
Nu mai plec, aici a murit moartea.

ARIPILE VĂZDUHULUI

Cânt deodată cu zorile
Ce coborîră pe nevăzute trepte,
Lumina lor albă să se 'ndrepte
Să-mi aducă 'n palmă depărtările.

Ploile de stele din icoane,
Florile împrăștiate pe piept,
Armele toate să le îndrept
Spre inima ta puternică, Ioane!

Cântecile din fluier, din cimpoi
Ce scormonesc grădinile aplecate
Sub greul stelelor negre, pe spate
Să le 'mpletim în zumzetul de roi.

O lopată de pământ asvârl peste gard,
Ies limbi de foc la miezuină,
Ca Eva, fata din vecini, vrăciuește 'n grădină;
Peste cotârlaie stelele clipotesc și ard.

Trecui. Foșnetul e încă aproape
Aripile văzduhului încă bat
Capul rotund al lunii tremură beat,
Ca un ochi galben fără sprincene și pleoape.

Cătărămile nopții deschise
Peste vaduri, peste ape ce clicotesc;
Bat dimineața pe umăr, s'o trezesc,
In treacăt ascund fulgerul ce lucise.

Toate câte veniră le făcui glob
Ce-l asvârlii pe acoperișul cerului, de-a dura,
Simt sub limbă, sub tălpi și călcâi, arsura
Marelui nimic peste micul lui rob.

NĂFRAMA IUBITEI

Acțiunea se petrece în Bizanț
în sfertul din urmă al veacului
al optulea.

SCENA I-a

Grădină publică în Bizanț. Zi nouă. Scena e lipsită de perspectivă din pricina neluminei.

SINCELUL. (*Intrând cu Nichifor*). ...îmi dau seama. Vânturăm lumi felurite.

NICHIFOR. Dragă Sincel. Tu ești istoric. Râvnești a fi cronicarul Bizanțului. Eu sunt omul cifrelor. Vreau s'ajung vistiernicu împărăției. Degetele să-mi fie asprite în numărutul banilor ca judecata istoricului asprită în socotirea întâmplărilor.

SINCELUL. O, o! Apropiere de lucruri prea depărtate! Judecata istoricului și socoteala vistiernicului...

NICHIFOR. Nu eu le apropiu. Calapodul lor!

SINCELUL. Ce calapod?

NICHIFOR. Calapodul prețului... Vezi, noi vistiernicii de bani, pe voi cronicarii, vă socotim vistiernici de fapte. Adunați întâmplările care au preț, scădeți pe cele care n'au, le mulțiți amănuntele când vă pare prețul mai chipeș, iar împărțirea lor o faceți cu-același cântar.

SINCELUL. Prețul faptelor în aritmetica noastră n'are cuscrie cu prețul din socotelile vistierești.

NICHIFOR. Adevăru-i ca banul. Nu face osteneala nimănuși dacă n'are preț. Iar prețu-i hotărît de interes!

SINCELUL. (*Ca în fața unei nelegiuiri*). Vai, vai!

NICHIFOR. (*Urmând*). Ce preț are-o baniță de aur în deșertul fără apă, când mori de sete? Și adevărul tău istoric de ce să-l am când pier flămând cu el, sau poate-i otravă în bucătura care mi-o 'ntinde?

SINCELUL. Dar bine! Ca istoric n'am niciun interes a înșira fapte altminteri de cum sunt.

NICHIFOR. N'ai niciun interes?

SINCELUL. Nu.

NICHIFOR. Fă-ți-l! Un om care n'are interes în ce trăiește sau face, nu-i om!

SINCELUL. (*Răzvrătit*). Dar...

(*Trece Irina citind și Doica ei*).

NICHIFOR. Privește!

SINCELUL. A!

NICHIFOR. Irina, Atenianca.

SINCELUL. Cea mai frumoasă fecioară din Bizanț.

NICHIFOR. Uimește cu învățătura ei aleasă și cu înțelepciunea timpurie. (*Irina și Doica ies*).

SINCELUL. (*După o tăcere de privire*). Iată un prilej să vezi că ești nedrept cu adevărul.

NICHIFOR. Ce prilej?

SINCELUL. Irina e frumoasă.

NICHIFOR. Așa-i.

SINCELUL. O spunem din interes?

NICHIFOR. Bărbăția-i interesată la vederea unei femei frumoase.

SINCELUL. Cred, un bătrân ar vedea-o la fel.

NICHIFOR. (*Cu desgust*). Im... Nu-ți doresc s'o vezi frumoasă ca un bătrân... Că frumusețea unei femei stă în taina bărbăției, te rog închipue-ți: Cum o văd pe Irina? nu bărbații! Femeile din Bizanț! Tot frumoasă?

SINCELUL. Eh, femeile!... Femeile invidioase pe...

NICHIFOR. Tocmai! Și invidia svonește-a interes. Așa că frumos și urît, adevărul lor îl poruncește oriunde și mereu: interesul! (*Trece Tarasie iscodind*).

SINCELUL. Tarasie!

NICHIFOR. Teologul... Are degetele bătătorite în măsurătorca lui Dumnezeu.

SINCELUL. Degetele minții.

NICHIFOR. Ale cărnii!

SINCELUL. Carnea măsoară pe Dumnezeu?!

NICHIFOR. (*Arătând pe Tarasie*). Il vezi? Caută o femeie. Nu ne-a băgat în seamă.

SINCELUL. Suntem bărbați...

NICHIFOR. Urmărind o femeie, umblă după însușirile lui Dumnezeu. Frumusețe, bunătate, sfințenie, desăvârșire... E ciudat să cercetezi Cerul și să nimeresti o pământeană. Și vrând să te pleci Atotputernicului să te trezești închinându-te unei plăpânde femei... M'am întrebat de multe ori: ce-i mai Dumnezeu pentru bărbatul tânăr? Dumnezeu însuși ori femeia? Și ce atotputernicie simte mai apăsător? A celui veșnic ori a unei muritoare dragi? (*Chemând*). Tarasie!

TARASIE. Cine strigă?

NICHIFOR. Vino 'ncoa!

TARASIE. A! Voi sunteți?

NICHIFOR. O cimilitură!

TARASIE. Ce anume?

NICHIFOR. Vino mai aproape.

TARASIE. Haide spune!

NICHIFOR. Mai aproape! Să simt din răsuflare și din lucirea ochilor tăi minciuna și neminciuna.

TARASIE. Mereu nădrăvan în vorbe.

NICHIFOR. (*Ținându-l în ochi*). Teologule! Pipăitor de veșnicii!... Hm... (*Rămâne cu un surâs de batjocură. Tăcere*).

TARASIE. Dar spune ce ai de spus!

NICHIFOR. Nu te pripri să afli întrebarea când te așteaptă zăbava în răspuns... Ia spune tu...

TARASIE. Da.

NICHIFOR. Gingășia unei flori, ce-ți trezește în minte? Gingășia Creatorului sau gingășia iubitei? Și foșnetul crângului înserat ce-ți stârnește? Freamătul de taină al vecinătății cu Dumnezeu, sau apropierea celei așteptate?... Răspunde!... (*Intorcându-se la Sincel*). Privește-l! Teologului i se înclieie limba când noi, ceștilalți, pentru a gusta vraja celor dumnezeești, picurăm în vorbe puțintică mirodenie omenească. (*Trece Irina și Doica. Nichifor le vede*). Im... Ți-aș ciufuli mai sdravăn sfiala, dar...

TARASIE. (*Văzând pe Irina*). O! Mă iertați...

NICHIFOR. Eh! Nu spuneam eu?...

TARASIE. (*Incurcat*). Mă iertați...

NICHIFOR. Du-te, du-te, și...

TARASIE. Întâlnire obișnuită...

NICHIFOR. ...și ai îndrăzneală cu dumneaei, câtă obrăznicie ai în scotocirea lui Dumnezeu! (*Tarasie se grăbește la Irina. Se desprinde limpede că revederea li-e plăcută. Tarasie, Irina și Doica ies*).

NICHIFOR. Se țese-o poveste-acolo.

SINCELUL. El are patruzeci, ea douăzeci.

NICHIFOR. Destul să fie ceva.

SINCELUL. A început dând lecții de filosofie.

NICHIFOR. (*După ce a privit ieșirea Irinei și a lui Tarasie, tresare la un gând*). Uite-mi vine...

SINCELUL. Ce-ți vine?

NICHIFOR. Să intru în pielea ta de istoric!

SINCELUL. Să...?!

NICHIFOR. Te întreb...

SINCELUL. Da.

NICHIFOR. Irina e frumoasă.

SINCELUL. Am spus-o.

NICHIFOR. Dacă avem un interes.

SINCELUL. Cum asta?

NICHIFOR. Eu râvnesc să fiu vistiernicul împărăției. Tu, cro-
nicarul ei.

SINCELUL. Bine. Și?

NICHIFOR. Irina-i frumoasă dacă... Ai priceput?

SINCELUL. Nu văd ce.

NICHIFOR. ...Dacă are cu năzuințele noastre vreo legătură
mănoasă...

SINCELUL. Tot nu pricep.

NICHIFOR. Să ne strecurăm de-aici... Ei au pornit un basm.
Noi ne-amestecăm în el. Schimbându-i făgașul, facem din basmul
lor basmul nostru. ...Cât privește cronicăria ta, ce vei scrie în
hârtoagele tale... nu te griji! Voi avea eu grijă mai multă ca
tine... Hai! Uite-i! Vin. (*Ies. Intră Irina și Tarasie. Doica
după ei.*)

IRINA. Dragul meu. Am să-ți lămuresc. Prietenii se pot lămuri
între ei.

TARASIE. Poate-i îndrăzneală că mi-am desvăluit sufletul
întreg...

IRINA. De ce? Nimic mai firesc decât să fii sincer.

TARASIE. Neîndemânarea în dragoste amestecă teamă în
îndoiala mea.

IRINA. (*Arătând banca*). Aici. La locul nostru.

(*Se așează. Doica împletește pe altă bancă*).

TARASIE. Locul prieteniei noastre...

IRINA. Tarasie! Cutează a spune: Locul dragostei noastre.

TARASIE. (*Prins de nădejde*). O!...

IRINA. Aici două suflete s'au legat, năzuind aceleași culmi...
Lecțiile tale vrăjite, înlesnind înțelegeri mari, mi-au dat aripi
gândului... Iată, refac în amintire toate cugetările tale...
Aripile mele bat sus, sus de tot, departe de carne, departe de
pământ... Când sunt cu tine, sau cu amintirea de tine, am o
trăire ciudată... Uite acum. Mă uit în jur... Văd toate, parc'aș
privi prin sita genelor strănse... (*Unește pleoapele și caută în
jur*). Umbre colorate întinse ca o zugrăveală pe un perete larg...
Lucrurile au pierdut din adâncimi, din forme, din linii. Colorile
se fac simple. Desenurile simple... și ceva mai mult! In simpli-
tatea înconjurului simt... Trupul meu se strânge, se ghemose,
se pierde, dispare!... Il am fără să fiu în el. Trăiesc numai
sufletul! Descărnare!... Prea m'ai fermecat cu tainele nemate-
riei, să mai pot gândi la cele trupești... De m'ai întreba ce ochi
ai, ce gură, ce mâini, ce haine... (*Strângând umerii*). Intreabă!

Dar cuvinte potrivite nu voi afla... (*Văzând tristețea copleșind pe Tarasie*). Nu te mâhni. Tu ești pentru mine omul duhovnicesc. Întâlnirile noastre mi-au înfiripat icoana ta astfel: Câteva linii pe o tencuială nelămurită. Din ele, privirea-mi desprinde înțelegeri peste înțelegeri. Nălcuită mă poartă spre înflorata nemărginire a lui Dumnezeu.

TARASIE. Să nu mai stărui...!

IRINA. Nu. Rămâi ce-ai izbutit să fii. Și chiar de-ai stărui... (*Turburată*). Nu, nu! Mi-i peste puțină să-mi închipui! Sfarm icoana ta de om fără de trup!

TARASIE. Iartă-mă Irina. Bănuiam pentru mine și o altfel de vieță... Ai dreptate. Dăruit cugetării, mi-am destoinicit mîntea în căutări înalte. Să rămân acolo în lumea sufletului. La anii mei pot mai lesne înfrâna răzmirița lumescului din mine. (*Tăcere. Apoi cu durere, dar senin*). Știu ce voi face...

IRINA. (*Trecându-i mâna*). Știu ce vei face... Vei adăoga icoanei tale din sufletul meu o pensulare mai mult. Și adaosul va fi minunat. Tu nu poți adăoga sufletului altminteri decât minunat!

TARASIE. Îți făgăduesc. În armonie cu totul de până acum. (*Ii sărută mâna. Luarea mîinii, sărulare, desprindere, sunt prelungi. O despărțire duiosă, care o lasă pe Irina cu ochii triști în gol. Intră Aëtius, căpitan implătoșat. Voinic, vioi și aspru, vine la Irina ca la o biruință*).

AËTIUS. Irina!

IRINA. (*Trezită, se scoală dintr'odată*). O!...

AËTIUS. (*Dându-i mâna sdravăn*). Te caut nebun.

IRINA. (*Copleșită de bucurie*). Aëtius! Tu?! Cum ai venit?

AËTIUS. Mi-am cerut voie din tabără. Pe Saraceni i-am lăsat dracului! I-or scărpinga ceilalți cu lancea! (*Scoate năframa iubitei*). Mă chinuia neliniștea, dorul!... Vezi tu năframa care mi-ai dat-o la plecare?

IRINA. Năframa!

AËTIUS. Era destul s'o privesc, era destul s'o pipăi! De-ar fi fost zi ori noapte, de-aș fi stat culcat ori în fierberea luptei, ochii mei jăruiau de chipul tău!... Irina! Năframa ta-i vrăjită!

IRINA. Lucrând-o, mi-am dăruit tot sufletul în ea!

AËTIUS. N'am mai putut răbda. Și-am venit! (*Arătând pe Tarasie*). Doamnă?

IRINA. Profesorul meu de filosofie, Tarasie.

AËTIUS. În loc să împletești ciorapi, te ții de...

IRINA. (*Astupându-i gura*). Sst! Vorbești copilării. Dar... dar le vorbești așa de plăcut!... (*Intorcându-se la Tarasie*). Nu te-ai supărat?

TARASIE. De loc.

IRINA. *(După o tăcere în care a sorbit ochii lui Aëtius. Ca beată).* Aëtius!

AËTIUS. Ce ai? Te-ai schimbat la față!

IRINA. Da, iubitul meu. Trăiește o schimbare. *(Innourarea își ia cerșaful de umbre. Soarele crește lumina puternic. Scena capătă perspectivă. Irina se întoarce deodată la Tarasie. Il ia de mână, apoi la fel pe Aëtius, aducându-i lângă sine. In nedumerirea lor le vorbește înfrigurată, nălucită, privind înainte, la ei, în jur).* Tarasie! Aëtius!... O! De-ați trăi ce trăiesc eu!... Se rostogolesc și se înalță în mine toate! Iată! Pâlpâire de duh, cobor văzduhul, mă întrupez! Carnea capătă rotunjimi, vinele-mi bat, pieptu-mi răsuflă. Inconjurul și-a schimbat înfățișarea. Grădina e adâncă. In arbori frunze multe, multe. Liniiile-s limpezi, umbrele grase. Colorile se aprind vii. Toate-s bucălate, toate mlădiază forme de-aproape în departe... *(Intorcându-se la Aëtius).* Aëtius! Sufletu-mi îmbracă haine noi, și cu dânsul toată firea!... Haideți!... *(Ii ia de mână).* Haideți! Duceți-mă acasă și... *(Tarasie nu se lasă dus).* Nu mergi?

TARASIE. Nu.

IRINA. *(După o tăcere, împărtășind durerea lui).* Pricepe, dragul meu. Banca aceea-i numai a noastră. Pe ea, m'am deprins să văd toate prin alți ochi. Acum văzul mi-e schimbat. Nu pot rămâne.

TARASIE. *(Trist).* Rămân eu cu ea.

IRINA. *(După ce-i măsoară din nou mâhnirea).* Rămâi... Nu uita porunca dragostei: Bucură-te de bucuria mea. *(Irina, Aëtius și Doica ies).* *(Tarasie se întoarce la bancă. O privește lung și îndurerat, apoi iese prin stânga. Intră din dreapta Nichifor și Sincelul).*

NICHIFOR. Ai văzut?

| SINCELUL. Am văzut.

NICHIFOR. Ce-ai văzut?

| SINCELUL. Ce-ai văzut și tu.

NICHIFOR. Inchipue-ți că treci la cronică. Știi cum stau lucrurile?

SINCELUL. Aproape.

NICHIFOR. Nu, aproape! Istoricul știe adevăru-adevărat... Hai spune, ce-ai scri la cronică?

SINCELUL. Deocamdată nu-s bine lămurit. Să mai prind câteva amănunte. In timp. Așa numai... Am văzut doi. A venit al treilea. Au plecat doi și-a rămas unul... Asta nu-i de ajuns. Cuvinte, știi prea bine, nu s'au auzit. Fețele nu se vedeau să citească măcar de pe ele. Așa că...

NICHIFOR. *(Cu dispreț).* Istoric ai rămas, istoric ai să piei!... Bine, omule! Umblă să lipești cioburi de fapte și-ți închipui că

durezi un vas din care să bei răcoarea adevărului. Dar nu izbu-
tești nimic. Nu-i mai bine să scrii istoria așa... ca să fie bine?

SINCELUL. (*Nedumerit*). Ca să fie bine?!

NICHIFOR. Iar nu pricepi.

SINCELUL. Firește.

NICHIFOR. Svârle priceperea la găște!... Nici atâta nu știi:
Istoricul nu-i istoric decât din mila priceperii altora...

SINCELUL. Cum vine asta?!

NICHIFOR. Haide, și te-oi lămuri! (*Il ia smucit de braț și
iese*).

Cortina

SCENA II-a

Odaia de desfătare a împăratului Leon al patrulea. Hazarul.

LEON. (*Chirchilit*). Hazarca, hăzărcața mea! (*Bea*).

HAZARCA. Ce-i frumosule?

LEON. Nu mă simt mai bucuros de viață decât alătura de
tine.

HAZARCA. Măgulești, cintezoiiule drag. Și când măgulești,
jumătate e minciună.

LEON. Ai dreptate. Numai jumătate-s vesel că-s lângă tine.
Jumătate-s vesel din pricină că-s beat!

HAZARCA. Asta nu mă prea măgulește.

LEON. Ba da! Trebuie să te măgulească!

HAZARCA. De ce?

LEON. Eu nu mă îmbăt decât la bucurie. Și cum nu mă bucur
decât alături de tine, urmează că bucuria din băutura tot dela
tine îmi vine!

HAZARCA. Nu pricep.

LEON. (*Lămurind*). Eu nu stau treaz decât la treburile împă-
răției. Treburile împărăției se strâmbă la mine. Mă scârbesc.
Dacă beau, se face scârba și mai mare!

HAZARCA. Parc'ai spus, băutura-ți mărește bucuria nu?...

LEON. Și bucuria și scârba! Vezi tu? Când mă îmbăt, sufletul
crește, crește! Se umflă, se umflă! Și crește și se umflă tot ce
se află în el. Dacă-i bucurie, mă bucur mai vârtos. Dacă-i năduf,
se îngroașe amarul grozăvit... Ai priceput, hăzărca mea, de ce
beau când stau lângă tine?

HAZARCA. Am înțeles. Ești ca nelumea. Lumea bea la necaz.
Să-l uite.

LEON. Păi nu știi?

HAZARCA. Ce să știu?

LEON. Sunt împărat.

HAZARCA. Ești.

LEON. Împărat înseamnă că nu-s om ca toată lumea.

HAZARCA. (*Lămurită*). Aha!

LEON. Ai priceput, moșule! Haha! (*Hohotește*). Vino să te pup!

HAZARCA. (*Intinzându-i obrazul*). Cum vrei mata, pițigoiele. Pițigoiele scump!

(*Intră feciorul*).

FECIORUL. Măria ta...

LEON. (*Mâniat*). Bine, dobitocule!

Eu sunt Leon cel viteaz,
Cel viteaz și veșnic treaz!

Cum ai îndrăznit să-mi tai pupatul?

FECIORUL. Nevoile împărăției... Așteaptă de un ceas prea naltul Nichifor.

LEON. Nichifor?

FECIORUL. Mi-ai poruncit Măria ta. Să-ți vestesc, dacă uiți.

LEON. Eu?!

FECIORUL. Da, Măria ta.

LEON. (*Chipuri își aduce-aminte*). Așa-i, băiete. Eu!... Fire-ar ale dracului de treburi împărătești! Le uit ca pe moarte!... Și... Aoleu, hăzărco!

HAZARCA. Ce-i, mândrule?

LEON. Aoleu! Sunt beat!

HAZARCA. Să fii sănătos!

LEON. Nu! Nu se poate! Nevoile împărăției! Nu se poate! Trebuie să fiu treaz!... Ia, ia ia! Ia, mai bine spune-mi cum mă trezesc?

HAZARCA. Poi dă! Știu eu?

LEON. (*Amintindu-și*). Aha, da! Mă trezesc dacă ronțai migdale. Trece buimăceala. (*Stropșit*). Unde-s migdalele? Migdalele!

HAZARCA. (*Oarecum îngrozită, se scoală de pe divan*). Migdalele?

LEON. Ei?

HAZARCA. Nu știu.

LEON. (*Răstindu-se la fecior*). Unde-s migdalele, vită încălțată?

FECIORUL. Nu știu, Măria ta.

LEON. Cată-le!

(*Hazarca și feciorul caută*).

LEON. Vine Nichifor! Poftim! Nichifor cu ghicitorile lui. Cu nevoile stufoase ale împărăției! (*Strigând*). Migdalele!

(*Hazarca dă peste cutia cu migdale și le aduce lui Leon*).

HAZARCA. Nu te înfură, pupăzoiule!

LEON. Cum să nu mă înfură când?...

HAZARCA. (*Alintându-l*). Te faci urît.

LEON. (*Speriat*) Ce vorbești? Mă fac urît?

HAZARCA. Nu te speria. Ești așa de frumos! Ai de unde scădea!

LEON. (*Convins*). Și tot frumos rămân?... Așa-i! Dacă-i așa, i-așa!... Păi, știam și eu! Știam! (*Ronțâie migdale fudul*).

HAZARCA. Un bărbat deștept ca mata, se poate să nu știe?!

LEON. (*Molțâind*). Băiatule!

FECIORUL. La poruncă.

LEON (*Impărătește*) Să vină!

FECIORUL. Indată. (*Iese*).

LEON. Tu... (*Molțâe*).

HAZARCA. Eu...?

LEON. (*Scurt și stropșit*). Pleacă!

HAZARCA. (*Parcă nu i s'ar fi răstit*). Da... tehuiala matale a trecut?

LEON. (*Autoritar*). Așteaptă! (*Inghite vârtos*). S'ajungă migdalele în pânțece. Apoi ți-o spune!

HAZARCA. (*Dându-i dreptate*). Așa-i.

LEON. Am zis... (*Intră Nichifor*). Șterge-o! (*Hazarca, văzând pe Nichifor intrând, iese fără altă ceremonie. Nichifor nu știe ce-i cu « Șterge-o! ». Crede c'a intrat prea curând. Se uită nedumerit la statuia ronțâind măreț pe divan și-i gata să iasă*).

NICHIFOR. Mă iartă, Măria ta...

LEON. Stai, stai, stai!

NICHIFOR. Stau. (*Rămâne și s'apropie cu plecăciuni*). Măria ta...

LEON. Vorbește!

NICHIFOR. Intâi, mulțumesc Măriei tale pentru înalta înțelepciune de a mă fi primit.

LEON. Bine. N'ai pentru ce. Mai departe! (*Ronțâie*).

NICHIFOR. Treburile Bizanțului s'au încălzit. Taina lor stă în trei fețe tucirii. Trei, care una sunt, nedespărțite și neimpărțite. Una fără alta nu are ființă, și unimea lor nu poate fi micșorată prin nimic. Bizanțul rămânând ori cu una ori cu toate, așijderea încurcat...

LEON. Stai, stai, stai! Să înghit. (*Inghite*). N'am înțeles. Prea filosoficească-i predoslovia ta.

NICHIFOR. Să lămuresc...

LEON. (*Ronțâind*). Zi-i!... Dar vezi...

NICHIFOR. Da.

LEON. (*Certăreț*). Mi se pare c'ai luat-o dela Sfânta Treime?

NICHIFOR. Doamne ferește! Nu m'am gândit...

LEON. Ia, ia! Ia sai peste facerea lumii. Treci peste potop. Lasă profetii și venirea lui Hristos la o parte. Nu pomeni de începutul dinastiei mele și... și trage-i mai dincoace! Din ziua în care mă privești acum la față! Da! (*Molțâie*). Înțeles?

NICHIFOR. Tocmai.

LEON. Hai, zi-i!

NICHIFOR. Din cele trei înfățișări tuciurii ale Bizanțului...
întâia!

LEON. Im?

NICHIFOR. Păgânii lui Mahomed primejduesc iarăși hotarele
împărăției. Hotare și așa destul de scâlciate...

LEON. Ce vorbești?! (*Ronțâie furios*).

NICHIFOR. Da, Măria ta.

LEON. Nu cred.

NICHIFOR. Vești dela iscoadele noastre.

LEON. (*Tâmpit*). Zău?

NICHIFOR. Dacă vrei... Zău!

LEON. (*Inghite prelung ca o găscă la îndopat*). Rău.

NICHIFOR. Rău, Măria ta.

LEON. (*După o tăcere de stat pe gânduri, sbucnește certăreț*).

Ei, ei! Ce te-ai oprit?... Dacă ești breaz, spune! Să te-aud!
Cum o dregem la hotare? Ce-ai venit aici? Numai să cobești?...
Hai, zi-i!

NICHIFOR. Ii zic, Măria ta.

LEON. (*Impărdlește*). Te-ascult! (*Ia mutră șațoșe pentru
ascultare*).

NICHIFOR. Avem armată minunată. Dar îi lipsește ceva.
Căpitanie! O căpitanie tot așa de minunată ca și armata.

LEON. Eu nu plec în tabără. Altcineva!

NICHIFOR. Știam.

LEON. (*Arăgos*). De unde știai? Nu ești prooroc!

NICHIFOR. Iartă-mă. Voiam să spun... Bănuiam!

LEON. Asta-i altă poveste!

NICHIFOR. Căpitanie destoinică poate fi...

LEON. (*Cu răutate*). Mă rog. Poate fi?

NICHIFOR. Fără să întunece neajunsa iscusință ostășească a
Măriei tale!

LEON. (*Mulțumit*). E-e-ei! Vezi? Așa trebuia să începi!

NICHIFOR. Mă iartă.

LEON. Bine. Te iert. Și... care-i grozavul ăla?

NICHIFOR. Aëtius, căpitanul străjii tale. A venit acum din
tabără. De cum a sosit în Bizanț, au și pornit să umble din gură
în gură basme despre vitejia și destoinicia lui.

LEON. Ce vorbești?!
NICHIFOR. Da.

LEON. Bun. Să fie căpitania oștirii la hotare!... Și... Dacă-i
el căpetenie, voi învinge?

NICHIFOR. Sigur!

LEON. (*Inveselit*). Nu mă 'nebuni!

NICHIFOR. Da.

LEON. Atunci... Haha! (*Hohotește*). Intâia față tuciurie a Bizanțului s'a du...us! Haha! (*Hohotește*).

NICHIFOR. Așa-i, Măria ta.

LEON. (*Năpădit de veselie*). Nichifore! Bucuria unui împărat e să fie învingător! Să beau în sănătatea vitejiei lui Aëtius! În sănătatea izbândeii mele împotriva necredincioșilor. Haha! (*Hohotește*).

NICHIFOR. Cum vrei Măria ta.

(*Leon își toarnă, ia cupa, o duce lacom la gură, dar când să bea, peste marginea largă a potirului, ochii lui holbează de spaimă*).

LEON. Nichifor!

NICHIFOR. Da.

LEON. Zici... Mai sunt două fețe tucurii ale împărăției?

NICHIFOR. Mai sunt.

LEON. (*Lasă cupa galeș și tot galeș ia migdale, măcinându-le în fălci*). Zi-i, Nichifore, că te-ascult.

NICHIFOR. A doua față tuciurie... (*Codindu-se*). Lumea vorbește... (*Tace*).

LEON. Ei?

NICHIFOR. (*Neîndrăznind*). Vorbește...

LEON. Vorbește, vorbește. De ce are gură? Să vorbească!

NICHIFOR. Vorbește... (*Găsind*). Te laudă!

LEON. Mă laudă. Firește. Ce vrei să faci decât să mă laude?

NICHIFOR. Ești cel mai desăvârșit artist al Bizanțului!

LEON. (*Prins tâmp*). Cum ai spus? Artist?

NICHIFOR. Lumea Bizanțului, neîntrecută în priceperea de frumos, când spune că ești artist...

LEON. Hai, zi-i!

NICHIFOR. Te laudă pentru neasemuitul gust ales... subțire...

LEON. E-ei! Spune mai repede!

NICHIFOR. ...de-a fi luat pentru desfătarea Măriei tale, pe cea mai frumoasă femeie!

LEON. (*Ușurat și încântat*). Hazarca, hăzărçuța mea!

NICHIFOR. Tocmai.

LEON. Bine dragă! Asta-i... asta-i... Apoi asta nu-i față tuciurie în Bizanț!

NICHIFOR. Parcă eu zic...? Dar...

LEON. Ce dar?

NICHIFOR. Poporul știe că în alegerea ta artistică n'ai dat greș. Dar hazarca e păgână. Și poporul vrea să ai soție, nu ibovnică. Soție creștină. Să dai moștenitor pentru tronul strălucit al Isaurilor!

LEON. (*Zădărit*). E-e-ei! Și?

NICHIFOR. Și norodul ține să nuntești cu o fecioară. Fecioria îmbată norodul. Au cântat-o de veacuri poeții noștri în versuri, lăutarii în strune și în organe, iar filosofii în cinstitoare cărți... Luând o fecioară, aduci blagoslovenie pentru împărăție dela Prea Sfânta, prea Curata, prea binecuvântata Fecioară, Maica Dumnezeului nostru și oblăduitoarea steagurilor noastre ostășești... (*Face cruce prelungă. Leon rămâne nălâng. Tăcere*).

LEON. (*Deodată în nedumerirea lui*). Zău?

NICHIFOR. Zău, Măria ta.

LEON. Și spui... să mă însor cu o fecioară?

NICHIFOR. Da, Măria ta.

LEON. De unde să iau o fecioară?

NICHIFOR. Din neamul nostru.

LEON. Se găsește?

NICHIFOR. Firește.

LEON. De unde știi?

NICHIFOR. N'ai nicio grijă.

LEON. (*Arțagos*). Cum să n'am grijă? Ce vorbă-i asta?

NICHIFOR. Am vrut să spun... Ai încredere în sftnicul tău, Nichifor! Văd eu...

LEON. E-ei! Asta-mi place! Tu s'o vezi și eu s'o iau?!

NICHIFOR. A! Nu, nu! Adică, eu mă interez de purtarea tinerei. Mă rog. Să fie sigur... Am și găsit-o!

LEON. Ce vorbești?! Ai și găsit-o?

NICHIFOR. Dacă spun...

LEON. Și-i frumoasă?

NICHIFOR. Ca pentru artistu-artiștilor!

LEON. Ca hazarca de frumoasă?

NICHIFOR. Cum să lămuresc?... Frumoasă trupește, frumoasă sufletește. Un înger!... Numai un înger se cade să urce pe aripile tinereții, ale curăției și ale frumuseții până la înaltele trepte din alcovu împărătesc!

LEON. Zău?

NICHIFOR. Zău, Măria ta.

LEON. (*Venit la alt gând*). E-ei! Și dacă nu mă însor?

NICHIFOR. Rău. Bâzâiala norodului poate fi bâzâială de roi de albine înfuriate.

LEON. Ințeapă?

NICHIFOR. Ințeapă.

LEON. (*Induplecându-se*). Bine, dragă. Să mă însor. Dar... Dar cu hazarca mea ce fac?

NICHIFOR. Măria ta... Cu toată durerea... Ca sftnic iubitor de adevăr și de tron... Trimite cu daruri bogate hazarca Măriei tale, înapoi la neamurile ei...

LEON. (*După o tăcere, arțagos*). Ia 'n ascultă!

NICHIFOR. La poruncă.

LEON. Hazarca mea-i o lucrare de artă a Dumnezeuului, făcător a toate!

NICHIFOR. Așa-i Măria ta.

LEON. Ce fel de sfetnic iubitor ești, când mă îndemni pe mine, artistu-artiștilor, să lepăd o lucrare de art'a Dumnezeirii? Sfetnic iubitor ești ori dușman?

NICHIFOR. (*Incurcat de atâta deșteptăciune din partea lui Leon*). O-o! Mă ierți. Nu te sfătui s'o lepezi. Dar... Cum să spun?... Vezi...

LEON. Nu văd nimic.

NICHIFOR. Dacă te însori, cum au să stea două femei?...

LEON. (*Iufit*). Tac!

NICHIFOR. Tac, Măria ta.

LEON. (*Țanțoș, grozav*). Uită-te la mine!

NICHIFOR. Mă uit.

LEON. Am eu mutră numai de bărbat la o singură femeie?

NICHIFOR. Doamne ferește!

LEON. Atunci?

NICHIFOR. (*Ca să nu strice*). Ține-o, Măria ta, și pe hazarcă. Dar soție, fecioară, trebuie să iai.

LEON. (*Inveselit*). Așa, Nichifore dragă, așa! (*Hohotește*). Acum sameni a sfetnic iubitor! Așa-i! Am o soție o fecioară și ibovnică o nefecioară! Haha! Să beau în sănătatea lor! (*Hohotește sgomotos. Ia cupa, dar când să bea, se uită iarăși speriat peste marginea năstrapei*). Nichifor!

NICHIFOR. Da, Măria ta.

LEON. Mai e o față tuciurie în Bizanț.

NICHIFOR. Tuciurie rău de tot.

LEON. Ce vorbești?! (*Lasă cupa și ia grăbit migdale, ronțându-le din nădejde*).

NICHIFOR. Bani! Vistieria!

LEON. Ce bani?

NICHIFOR. Vistieria nu-și află izvoare îndeajunse de umplere. Nevoile mari. Cheltueli multe... Priceperea vistiernicului tău de până acum...

LEON. De unde bani?

NICHIFOR. N'ai grijă. Eu știu de unde și cum.

LEON. Spune-mi și mie!

NICHIFOR. Dacă ar fi Măria ta singur să deslegi greul vistieriei, numai cu sfatul meu, de ce n'aș spune? Dar eu să descoper mijlocul și vistiernicul Măriei tale, care-l ai acum, să aibă el fericirea să mântue Bizanțul din nevoi? El, cu priceperea mea?... Nu-i drept...

LEON. Și, și?

NICHIFOR. Și... Nu îndrăznesc... Ai ghicit cred...

LEON. (*Zădărit*). Ce să ghicesc? Nu ți-i rușine? Ce mă crezi? Zodier?! Sunt împărat!

NICHIFOR. Atunci îndrăznesc.

LEON. Ei!

NICHIFOR. Să-mi încredințezi mie vistieria Bizanțului. Mie.

LEON. (*Ușurat*). Asta era?

NICHIFOR. Banii vor izvorî din piatră stearpă. Și te vei bucura.

LEON. Zău?

NICHIFOR. Zău, Măria ta.

LEON. (*Inveselit*). Atunci... Beau în sănătatea vistieriei mele și a vistiernicului celui nou! Nichifor! (*Ia cupa grăbit și vrea să bea*).

NICHIFOR. Să bei, dar...

LEON. Dar...? (*Speriat, ia migdale și rămâne nehotărît și tâmp între cele două mâini*). Iar ceva tuciuriu?

NICHIFOR. Cum poruncești Măria ta.

LEON. Eu hotărâsc?!

NICHIFOR. Da.

LEON. Eu?!... (*Svârlind migdalele*). Atunci... Atunci să fie alb! Alb strălucitor!... Zi-i!

NICHIFOR. Căpitenie destoinică și vitează pentru oaste ai.

LEON. (*Urcând veselia*). Am!

NICHIFOR. Fecioară înțeleaptă, frumoasă, tânără, vei avea ca soție...

LEON. (*Băgându-i de seamă*). Și hazarca!

NICHIFOR. (*Primind*). Și hazarca.

LEON. Bine! Am! Sunt vesel! (*Ridică pocalul*).

NICHIFOR. Bani sunt. Vistiernicul cel nou are să-ți umple vistieria!

LEON. Am, Nichifoare, am! Sunt neînchipuit de vesel! (*Hohote*). Și dacă le am, ce-mi mai trebuie?

NICHIFOR. Lipsește ceva.

LEON. Ce lipsește?

NICHIFOR. Un cronicar iscusit.

LEON. (*Trăsnit*). Ce?!

NICHIFOR. (*Indesându-i lămurirea*). Un cronicar. Sincel împărătesc! Să potrivească în slove nimerite domnia fericită a lui Leon al patrulea Isaurul! Leon izbăvitorul de păgâni, care a lăsat urmaș păstrător de împărăție. Leon, care măiestrit a chi-vernisit cele de obște cu vistiernicul său Nichifor, sfetnic cu bun chip...

LEON. (*După ce a ascultat nătâng*). Zău?

NICHIFOR. Zău, Măria ta.

LEON. Fie precum zici! Un cronicar! Sincelul Curții împărătești! Haha!... Să scrie, să scrie! Haha!... Are minunat de scris! (*Hohotește, bea așund și iar hohotește*).

Cortina

SCENA III-a

Odaia Irinei. În dreapta divan. Deasupra, icoana Maicii Domnului împodobită cu salbe și nestimate. Candelă. În stânga stau atârinate coiful, spada și platoșa lui Aëtius. La ridicarea cortinei, Aëtius încearcă a săruta pe Irina. Aceasta, stând mai adânc pe divan, îl îndepărtează ușor.

IRINA. Nu, nu! Nu se poate. (*Tăcere*).

AËTIUS. (*Înfrânt*). Ciudat... Ne iubim și totuși... Să pun stavilă celei mai nevinovate mărturii de dragoste: sărutul.

IRINA. (*Podidită de gând*). Sărutul... Sărutul e atingerea buzelor. Buciumul care chiamă în adăpătoare poftele pitulate ale cărnii.

AËTIUS. Care tineri nu-și apropie suflarea în sărut cald înaintea căsătoriei? Dragostea-i delăsare, părsire, uitare în îmbrățișarea sufletelor și a trupurilor. Tu... Tu presori prea multă prevedere, judecată. Macini în minte gestul poruncit de inimă. Dragostea mână ființa noastră în neștire. Nu cunoaște hățurile gândului.

IRINA. Tu vrei beția dragostei. Și eu o vreau!... Dar beție înseamnă amestecul a ceva străin. Ceva care ne preface obișnuitul, simțindu-ne mai plini, mai bucuroși de noi... Cum vrei să mă simt mai bogată de mine când mă îndemni: Lasă-te în neștire! Părăsește-te chemării trupului!

AËTIUS. Și-a sufletului.

IRINA. O, și-a sufletului... Dacă te uiți pe tine, dacă treci în neștire, cuvintele nu mărturisesc ele înșile că-mi ceri să înăbuș sufletul prin care-mi dau seama, judec, aflu înțelesul trăirii?... Nu, nu. Așa cum te iubesc eu, cu opreliștile mele, te iubesc mai cuprinzător... Ființa ta o îmbrățiș nu în sărăcia de forme a vieții trupești — trupește nu putem fi decât un fel — ci o îmbrățiș în mulțimea formelor, de care numai sufletul e în stare... Iată! (*Inchide ochii, privește prin gene*). Tu mă învinui că nu te sărut... (*Schițează un sărut pătimaș către Aëtius*). Dar mintea mea te chiamă! Gura mea sărută cu înfrigurare buzele tale! Degetele mi te mângâie pe tâmpile și se înfioară de atingere!... (*Intorcându-se*). Sufletu-i minune! Carnea nu poate îmbrățișa decât dacă timpul și locul îngăduie apropierea. Sufletul îmbrățișe oricând, oriunde, în depărtări, dincolo de vreme, în veșnicie!

Ajunge să iubești, ajunge să-ți închipui. Icoana dragă se preface în ființă a ceea ce trăiești iubirea peste megieșile materiei... (*Duios*). Cât te-am iubit, Aëtius, singură, despărțită de tine, în cămăruța sufletului, după gratiile simțurilor!... (*Tristă*). Să nu-mi pângăresc sufletul! Te-am îmbrățișat cu el de mii de ori, cum am vrut, cât am vrut... Da!... Fug de apropierea trupei. Ea moare în clipă și în fărâma de loc. (*Cutremurată*) Te iubesc, Aëtius! Brațele gândului meu te prind, te strâng. Așa de fericită-s cu tine!... (*Strânge în brațe vedenia lui Aëtius*).

AËTIUS. Nu mai pricep nimic... Te-am văzut în grădină. Mi-ai spus, revederea noastră-i sărbătoare. Că țirea întreagă s'a prefăcut în tine și în afara ta, că totu-a luat forme și lumină, Acum... Acum te văd străinată, neliniștită, abătută, tristă...

IRINA. Nu cunoști taina năzuinței și-a 'mplinirii.

AËTIUS. Ce taină?

IRINA. Vezi. Erai departe... Plecând, ce-ai rămas în mine? Câteva linii în cutele amintirii. Tu, erai ceva nelămurit... Dar eu, eu care te păstram, dragostea mea care mă încălzea și-mi da lumină, înmulțea liniile, adâncea umbrele, te rotunjea, zugrăvindu-te în colori vii. Trăiai întreg în sufletul meu, pentru că eu, din puținul care mi-ai rămas, te adăogam prin dragoste până la întregire! Aëtius din depărtare era trăit prin Aëtius alcătuirea mea!... Așa te-ai înfiripat năzuință în mine!

AËTIUS. Și acum când mă ai?...

IRINA. Acum când te am, dragostea îmi trece frântă... Tu, cel a ceea ce, te poruncești sufletului meu cu formele tale! Chipul tău e încheiat și deplin. Liniile tale-s crestate adânc și luminat. Închipuirea mea nu mai adaogă nimic, nu mai lucrează. Nu mă mai simt sufletească... Așa-i. Împlinirea-i lucru aevit. Materie cioplită. Trup arătat prin forme... Împlinirea lenevește sufletul sprintenit de năzuința creatoare... (*Măhnită peste măsură*). Uite, Aëtius. Aș fi mândră să știu că-s icoană în sufletul tău. Că te cutremuri de ea, sărutând-o pe colorile penelate de tine, decât să fiu eu, aceasta, odihna buzelor tale...

AËTIUS. (*Cu spaimă*). Irina! Pentru numele lui Dumnezeu! Întărești în mine credința că revederea ființei dragi desamăgește? Că pe cine iubești mult să-l vezi puțin?

IRINA. N'am vrut să spun asta.

AËTIUS. Dar urmează asta!

IRINA. (*Refăcându-se*). Un lucru încerc, să țâșnească vâjos ca un izvor de apă săltătoare: (*Inflăcărată*). Minunea dragostei! Pricepe-o, Aëtius! Ea e culmea noastră. Dumnezeuirea noastră creatoare... Prin dragoste unesc icoana a ce ești cu ceea ce-mi închipui prin dragoste de tine. Deasupra noastră se 'nfiripă vedenia, ființă nouă, îmbrățișare de a ceea ce și de nălucire! Tur-

burător amestec de tu și eu!... Acolo 'n vedenie, tu ești desăvârșit. Ești cernut prin flacăra îndumnezeitoare a dragostei!... Lasă-mi cucernicia iubirii să te sărute acolo, și nu aici... (*Ră-mâne istovită de încleștarea mărturisirii*).

AETIUS. Nu mai știi ce să-ți răspund. Imi pare că plutesc în nefiresc.

IRINA. Nefiresc?

AETIUS. Da.

IRINA. I-așa de firesc nefirescul care ți se pare!... Caută în jur. Il vei găsi mai mult decât te aștepți.

AETIUS. Nu văd.

IRINA. Iată, tu.

AETIUS. Da.

IRINA. La hotar, cu ce chip ai fost în ochi?

AETIUS. Cu chipul tău! (*Scofând năframa*). Năframa ta fermecată mi l-a înțețit mereu în amintire.

IRINA. Altă icoană n'ai purtat?

AETIUS. Nu te iubesc decât pe tine!

IRINA. Totuși un ostaș adevărat...

AETIUS. La ce te gândești?

IRINA. Un ostaș adevărat mai nutrește și altă iubire.

AETIUS. A, da! Iubește pe împărat.

IRINA. Vezi?

AETIUS. Icoana ta dela care râvnesc plinul vieții, stă lângă icoana împăratului pentru care imi dau vieța!... Gelozești alăturarea?

IRINA. L-ai văzut pe împărat?

AETIUS. Nu. Împăratul Leon nu s'arată în lume. Dar mi-l închipui.

IRINA. Cum ți-l închipui?

AETIUS. Bărbat vajnic, înțelept, viteaz, drept! Simbolul țării!

IRINA. Il iubești, gata să mori pentru dânsul... De unde-i icoana lui în sufletul tău? Icoană, că mândru ești de ea și-ți dai viața pentru dânsa?... Incepi să pricepi?

(*Intră Doica*).

DOICA. Stăpână...

IRINA. Da.

DOICA. Trimis dela Curte.

IRINA. Dela?

DOICA. Dela Curtea împăratului.

IRINA. (*După o tăcere de nedumerire, căutând la Aëtius și el uimit, se scoală. Aëtius strânge năframa*). Să poftescă!

(*Doica face loc Sincelului să intre*).

SINCELUL. (*Cu plecăciune*). Mă iertați...

IRINA. Te rog.

SINCELUL. La Curte se știe că în clipa aceasta Aëtius, căpitanul destoinic din straja împărătească, se află aici.

AËTIUS. Eu sunt.

SINCELUL. Prea bine.

AËTIUS. Ce dorești?

SINCELUL. Înalta bunăvoință a Măriei sale, cunoscând iscusința ta și vitejia, te-a rânduit căpetenie întregii oștiri de pe mare și uscat, păzind hotarele spre răsărit.

AËTIUS. (*Copleșit*). O! Neașteptată cinste! (*Tăcere scurtă*).

IRINA. (*Turburată, amestecând bucuria și durerea*). Privește la mine, Aëtius!

AËTIUS. (*Intorcându-se nedumerit*). Ce-i, Irina?

IRINA. (*Inceștată în privire*). Nu așa? Ai năzuit să fii. Ai izbutit. Toate au forme adânci, bucălate, pline de lumină!

AËTIUS. De ce-mi spui astea?

IRINA. Nu-i așa că simți iubirea pentru împărat mai puternică?

AËTIUS. Un împărat care-și răsplătește...

IRINA. Icoana lui va fi mai trăitoare în tine, pentru că îl iubești mai mult.

SINCELUL. Mă iertați... (*Irina se întoarce îndurerată*).

AËTIUS. Te rog.

SINCELUL. Primejdia necredincioșilor se întefește. Împăratul poruncește, chiar de îndată să alergi la hotar.

IRINA. (*Scoate un șipăt năbușit și încremenește, jucându-și durerea*). A!...

SINCELUL. Măria sa, trimite coiful, platoșa, spada de căpetenie de oaste. Calul și straja de călăreți așteaptă la poartă. (*Face semn. Intră doi ostași. Aceștia îi pun lui Aëtius platoșa, coiful, și-i atârnă spada*).

IRINA. Aëtius!

AËTIUS. Da, Irina.

IRINA. Pleci?

AËTIUS. Vezi și tu.

IRINA. Ești vesel.

AËTIUS. Ostașul trebuie să fie bucuros de datoria lui.

IRINA. Nu te doare că mă lași singură, departe, cu dragostea neîmplinită?

AËTIUS. Sufletul tău se nutrește din împlinirea chipului drag, rămas în amintire.

IRINA. De ce partea dragostei mele e numai suferința?... Iată. Năzuința 'mplinită nu mi-a 'mpăcat sufletul. (*Intărind dureros*). Dar știi... știi tu ca mine acum ce pătimește sufletul când împlinirea se întoarce iarăși în năzuință?

AËTIUS. Irina! Să nu te îmbolnăvească judecata. Judeci toate prea mult... (După câteva clipe de nehotărîre). Să-mi iau rămas bun...

IRINA. (Dându-i mâna fără să-l privească, spune stîns). Pleci?

AËTIUS. Plec. (Se rupe și pleacă. Singelul și ostașii au ieșit. Irina se deșteaptă sălbatec și strigă).

IRINA. Aëtius! (Aëtius se oprește).

AËTIUS. Irina! (Tăcere lungă).

IRINA. (Incarnată, se apropie ispititoare și poftitoare. Pieptul ei saltă în răsufolare întepită. Formele trupului ei înviorat se împlinesc și se alintază aproape, aproape de tot de făptura lui Aëtius). Pleci, Aëtius?

AËTIUS. Da, Irina.

IRINA. (Pătimașă). Aëtius, te iubesc, cum nu cred că poate fi altă iubire!

AËTIUS. (O prinde bărbătește în brațe). Irina!

IRINA. Te-am dorit. M'am turburat că te-am dobândit. Iată, sufăr că-mi treci din nou în dorință... (Lasă fruntea pe pieptul lui Aëtius. Tăcere, apoi încet). Mă iubești?

AËTIUS. (Dulce). Tu știi că te iubesc.

IRINA. Indură și tu ca mine durerea năzuinței îndestulate, făcută iarăși năzuință... Ai vrut să mă săruți... Împlinește-ți căutarea. Se va împrosăta mai arzătoare plecând... (Imbie sărutarea lui Aëtius. Acesta apropie încet buzele de ale Irinei și rămân prelung în strângerea dragostei. Aëtius se rupe apoi din îmbrățișare și pleacă. Se oprește 'n prag. Scoate năframa, o flutură și apoi iese. Irina, sfârșită de durere, e aproape să cadă. Doica aleargă și o sprijină, ducând-o la divan. Irina se lasă în el, se afundă cu fața în perini și plânge. Doica o mângâie pentru a o liniști. Se întunecă în odaie. Plânsul Irinei se potolește până ce întunecarea e întreagă. După un răstimp, de ajuns să arate o trecere mai mare de vreme, se luminează ușor divanul. Irina e culcată. Doica se ridică încet să plece, mai încredințându-se odată că Irina doarme. Apoi iese. În scenă arde numai candela. În stînga, platoșa, coiful și spada de căpitan a lui Aëtius se desemnează nelămurit, fiind atârnat în cuier la depărtările în care stau obișnuit pe trupul lui. Doica ieșită, Irina dă semne de neliniște în somn. Deodată se ridică pe divan, speriată. Înarmurește privind armura lui Aëtius. Ochii ei se prind de armură tot mai mult, tot mai mult. Nelămuritele linii ale armurii se mișcă. Chipul lui Aëtius, îmbrăcat în ele, ia formă și vine plin de duioșie către Irina. Aceasta brăzdează pe întreaga ei făptură o bucurie cerească și îngaimă, primindu-l lângă ea).

IRINA. Aëtius, dragul meu, Aëtius... (Firesc, gingaș, se îmbrățișează în nesfârșită sărutare... Se întunecă. Apoi lumina

mijește din nou pe divan. Irina doarme, Aëtius nemai fiind. În stânga, armura stă nelămurită la locul ei. După o trecere de vreme lumina crește, făcându-se dimineață. Odată cu luminarea, un cor de bărbați și femei cântă dela încet la mai tare).

CORUL. Te scoală din somn
frumoasă fecioară!
Că zorile vin,
pe zâmbet pogoară
Coloare de cald,
lumină de viață.
Te scoală și 'n psalm
auzul răsfață!

(Irina se trezește ușor, se ridică, ascultă și nu se dumirește. Intră Doica).

DOICA. Stăpână...

IRINA. De unde-i. cântarea?

DOICA. Solie împărătească. Vestitorii nunții tale.

IRINA. *(Izbucnește în bucurie)*. Aëtius! *(Intră Nichifor și două tinere, purtând marama de logodnică și flori de lămâiță)*.

NICHIFOR. Ingerul cel întâi stătător din cer, a fost trimis să spună Născătoarei de Dumnezeu: Bucură-te!

IRINA. Ce înseamnă închinarea aceasta?

NICHIFOR. Eu, Nichifor, slujnicul împăratului Leon, vin să vestesc pe cea mai curată, pe cea mai înțeleaptă și frumoasă fecioară din luminatul Bizanț, că a fost aleasă de Dumnezeu și de împărat să dea tronului prea slăvit al Isaurilor mlădiță crăiască.

IRINA. Cum poate fi aceasta când sufletul meu e închinat dragostei pentru altcineva?

NICHIFOR. *(Mereu dulceag, spăsit, supărat de spăsit)*. Măria ta, știu. Iubești pe Aëtius, căpitanie de oaste.

IRINA. Iubesc pe Aëtius.

NICHIFOR. Dar Aëtius iubește pe împărat și viața lui o dă pentru dânsul.

IRINA. Ca un adevărat ostaș.

NICHIFOR. Dacă Aëtius, pe care-l iubești, dă viața pentru împărat, Irina, fecioara care-l iubește pe Aëtius, nu poate da dragostea ei, când dragostea e mai puțin decât viața întreagă?

IRINA. Dragostea-i mai mult decât viața.

NICHIFOR. Irina e înțeleaptă. Pricepe totul ușor, ușor. Nespus de ușor... Gândește... Cutez a ruga să gândești... Dacă nu primești a fi împărăteasă... nu-i adevărat că viața *cuiva!* *(Mișcare la Irina)*. E mai de preț decât dragostea ta?

IRINA. *(Ingrozită)*. Aëtius va fi ucis?!

NICHIFOR. (*Prea plecat*). Viața lui Aëtius stă în cumpănă cu dragostea Irinei...

CORUL. Zâmbește bogat!
Zâmbește, fecioară!
E vrajă în trai!
Un basm ce 'nfioară.
Fă zâmbetul plin. †
Dă chiot dintr'nsul.
Mijesc doar izbânzi †
Și-apune tot plânsul!

(*Irina, risipită în durerea ei, stă nemișcată. La semnul lui Nichifor, tinerele gătite în alb pun marama și flori de lămâiță pe creștetul Irinei*).

Cortina

SCENA IV-a

Undeva în Bizanț. Noapte. Se aude muzică de instrumente, muzică de voci, chiote, veselie de mulțime. În scenă Nichifor și Sincelul.

NICHIFOR. Auzi? Revărsare de veselie.

SINCELUL. Nunta Irinei cu Leon al patrulea Isaurul. Norodul petrece.

NICHIFOR. Bucuria poporului țese pe canavaua unui basm. Basmul lor!... Craiul se însoară cu o mândră fecioară, dulce, tânără, frumoasă ca o zână!... (*După ce iarăși ascultă*). Basmul răsfătă veșnica noastră copilărie. Și taina fericirii, poate e în a te lăsa lui, fără a ști că se băsmuește cu tine... Mergem!... Ne strecurăm prin mulțime. Să împrumutăm din neștiința gloatei puțintică delăsare... (*Ștregar*). Ce basm o fi împletind alcovul împărătesc?... Habar n'avem... Dar, să ne închipuim!... Ba nu! Să nu ne închipuim! Inchipuitul unei astfel de petreceri să nu samene cu arta șoltică de copilandri mângă-lind pereții cu cărbune. Ce zici?

SINCELUL. Să mergem! (*Ies*).

Cortina

SCENA V-a

Odaia de nuntă a Irinei. Intr'o revărsare de alb, patul, văzut printre perdelele grele din față, întunecate, are pe latura lui, stând jos pe trepte, pe împărăteasă. Plânge cu fața îngropată în așternut. Leon, la măsuta din stânga, dincoace de perdele, bea din cupa largă și adâncă.

LEON. Cine socotește fecioria cea mai plăcută floare, e tâmpit sadea! (*Bea*).

Fecioara când se dăruie iubirii, se dăruie firesc. Și firesc înseamnă: vită! (*Bea*).

Arta ne ridică dela vită la treapta om. Așa că... (*Bea*).

Drumul dragostei care mă înalță la omenesc, e drumul spre arta desăvârșită a hazarcei mele... (*Lasă cupa*). Mă duc la ea!... (*Iese legănându-se beat*).

IRINA. (*Plânsă*). Dacă dragostea între femeie și bărbat e aceasta... Doamne, din dragoste ai făcut un blestem! (*Plânge sbuciumat*).

Cortina

ION LUCA

ILIAȘ TURCITUL

Cu creștetele lor mântuitoare 'n spume
Vuiiau învățături în răzvrătire
Și se 'ncercau să-și caute un nume
Cu care să-și vădească tragica lor fire.

Un os domnesc de-al nostru și-a lăsat credința
Și s'a turcit la Țarigrad de-o vreme,
Și fapta lui ne-a 'ndurerat ființa
Chiar dacă moldovean el n'o să se mai cheme.

Râvnea la lux și la turcească strălucire
Și socotindu-și Țara fără fală
Umbla pe la sultan cu-ademenire
De-a înjgheba pe-aici o nouă rânduială.

Mai marii noștri-au scos din totul a lui urmă
Lăsată 'n pergamente sau în piatră
Și, oaie rătăcită de-a ei turmă,
A fost îndepărtat de strămoșeasca vatră.

Să-i fie pomenirea totuși ușurată
De lucru demn de ținere de minte
Și de cinstire veșnic nepătată
Că Petru Vodă Rareș fostu-i-a părinte.

UMBRA

Cânta prin sufletul meu ca un sbor de albină
 Imaginea unei domnițe care
 Să fi țesut un văl cu 'ndemânare
Din fire de păianjen albe și lumină.

Aș fi dorit să-acopăr piatra 'n mânăstire
 Sub care ea și-a săvârșit viața,
 Ca soarele să-i iasă dimineața
Din mătăsoasele și caldele lui fire.

Un Crist înalt și palid ca o 'mpărătească
 Icoană să-i suradă din mătase
 Și genele lui umede să lase
O lacrimă pe lespedeă ei creștinească.

Infățișarea lui mai galbenă decât varul
 Să se strecoare seara printre ițe
 Ca să zâmbească tinerei domnițe
Și să-i primească cu melancolie darul.

VOEVODUL

Și răsărea pe căile lui ca un soare
Pe care-l prevestește aurora
Pe zarea gândurilor tuturor
Și-l poartă omul la ureche ca pe-o floare.

Venea dela Călugăreani sau Feldioara
Dela Cetatea Albă sau Rovine
Dar totdeauna mulțumit în sine
Că-și simte inima pe-același drum cu țara.

Era înalt și liniștit ca o icoană
Sau aspru și puternic ca mistrețul,
Domnia lui se cântărea cu prețul
Credinței noastre demne de-ași făuri coroană.

Oriunde însă și 'n oricare 'mprejurare
Cinstea pe Dumnezeu cu-o rugăciune
Și preamărea-așezările străbune
Cu-a brațului și-a inimei lui apărare.

VĂLUL MARIEI DIN MANGUP

Și 'n aerul greu de lumină
In dreapta unei vechi biserici
Părea o stranie regină
Intr'un sobor tăcut de clerici.

Ii contemplau boerii țării
Cu voevodul împreună
Privirii ca reflexul mării
Și părul ca un clar de lună.

Ea răspundea, surâzătoare
Din firele de-argint și aur,
Privirii lor întrebătoare
Pe-al umerilor ei tezaur.

Erau aducerile-amine
Sortite-afară să rămână
Din așezate oseminte
In liniștita lor țărăină.

Un vâl ales din fir și rază
Acoperă mormântu 'n care
Maria din Mangup visează
Din umbra lui Ștefan cel Mare

NEGRU VODĂ

Figura lui tot mai strălucitoare
E totuși enigmatică și-acum
Și 'ntunecatului prin veacuri drum
E-al nostru veșnic luminat de soare.

De unde va fi scos atâta forță
Incât să fi putut neconținut
Să lumineze cu cât a trăit
In viitorul nostru ca o torță?

Descălecarea lui e-o viziune
In care noi ne străduim abia
Să cățărăm încet ca pe-o vâlcea
O 'ntreagă ne 'ncercată 'nțelepciune.

Al Argeșului curs e gând și faptă
Găsite parcă de-un vultur în sbor,
Să fie sprijinul unui popor
A cărui soartă încă mai așteaptă.

Il știm cu fruntea prinsă 'n diademă
Cu perle 'mpodobită și cu crini,
Ca cei purtați de regii Angevini
Pe-al purpurei lui violet de stemă.

Dar cine însă-ar fi putut să fie
Acest semeț și falnic cavaler
Pe care gândurile noastre-l cer
Și-l spune-ajunsă țară-a lui moșie?

Ii știm doar o biserică din care,
De murmurul pădurii legănat,
Cu strălucirea unui împărat,
Răsare fără preget la hotare.

NARCIS

Ascuns după oglinda apei clare,
Ți-apeci din vis misterios obraz
Străin și geamăn mie din naștere
Trăgându-mă cu ziua mea de azi

Spre alt tărâm. O taină, tremurare
De lebezi, roză, coapsă sau grumaz!
Lumină unduind o legănare
De brațe înflorite în olmaz...

Ce translucide liniști te opriră?
In cale-mi cin' te scoase? In ce somn
Ce svon te întrupă din vânt pe liră
Să-mi fii, în gol de suflet, rob și Domn!

Și aripile toamnei, frunza, dorul,
Privirea ta le soarbă sau izvorul?

OGLINDIRI

Amiaza verii doarme în odaie
Și ceasul a tăcut.
Cu umbra lui fereastra iar o tae
Un ram, de ani ne mai văzut.

M'am deșteptat sau somnul tot mă ține?
Odaea n'o mai știu.
Din apele oglinzii îmi revine,
Uitat, acest iatac pustiu.

Invers și clar trecutul în oglindă
Sfidează omul de-azi —
Și în cleștar vrând viața lui s'o prindă
Răspunde mut cu alt obraz.

Tu, ce 'n oglindă ai rămas aeve
Când dibuesc prin viș,
Nu mă privi sub ramul fără seve,
In limpezi nemuriri închis.

Nu mă privi nostalgic — fără veste
M'oi șterge ca 'n oglinzi
De ape, norul dacă trece peste
Străinul chip ce nu-l cuprinzi.

PREZENȚĂ

Intre oglinzi și umăr lângă umăr
Cu mine, mă privesc la infinit:
Multiplicat ecou ce m'a orbit
Sau adevăr, pe-același când îl număr.

In transparențe reci de teoreme
Oglinzile opuse îmi deschid
Pe oceane legănate 'n vid
O geometrie vie de poeme.

O, timp invers! O, clar afund de ape
Lovite 'n digul sufletului dur!
O, val lăuntric, sare și azur,
In care numai lacrima încape!

Cu gemenii, din mine pribegiți,
Oglinzi pustii de ce să mai mințiți?

POST MORTEM...

M'a părăsit azi lumea ca și haina
Uitată colo 'n cui,
Și singur stau împărțășit cu taina
Ce n'o pot spune nimănui.

Imi las toiagul, praful și sandala:
Nici umbră nu mai sunt.
Din alt tărâm privesc în zări petala
Luminii ce mi-a fost pământ.

ION PILLAT

« PERIOADA SLAVONĂ » LA ROMÂNII ȘI RUPEREA DE CULTURA APUSULUI

Nenorocirea slavonă. Românii sunt un popor romanic, de limbă și cultură latină, dacă nu de sânge, întru cât moștenirea rasială traco-dacică trage mai mult în cumpănă în această din urmă privință. Ei au păstrat numele Romei, tradiția ei ne este scumpă și e un impuls puternic al vieții naționale; în numele ei au luptat marii cărturari ai Școalei Ardelene și pe ea o invocă Vasile Alecsandri în poema premiată la Montpellier, *Ginta Latină*. Dar această ramură orientală a romanității a avut o soartă diferită de a celorlalte popoare romanice, Francezi, Italieni, Portughezi, Spanioli. Mai întâi Romanicii sunt catolici, Românii sunt ortodocși; Românii n'au participat la marile eflorescențe ale culturii apusene, creații eterne care îmbogățesc patrimoniul sufletesc al omenirii. Dacă Românii au avut în adevăr o artă bisericească medievală de stil bizantin, care a compensat lipsa catedralelor gotice, în schimb le-a lipsit literatura profană a acestei epoci: epopeele eroice, chansons de geste, romans courtois, sau romanele satirice, tot ce a făcut farmecul vieții nobile din Apus. Abia în secolul al XVII-lea au fost cunoscute unele din aceste opere în traducere românească. Când în Italia, Germania, Franța și până în Polonia Evul-Mediu cunoștea universitățile scolastice, noi n'am avut până în secolul al XVII-lea nicio școală de cultură superioară. Renașterea și Humanismul n'au atins nici ele țările noastre, cu cortegiul lor de artiști învățați, iar în vremea când domnea Ludovic al XIV-lea la Versailles, Românii n'aveau orașe mari, nici filosofi, nici dramaturgi, nici fabuliști. Abia în veacul al XIX-lea, după secolele

ce par amorțite, «lumina» culturii occidentale începe să vie și asupra noastră.

Care să fie cauza acestei rupturi între cultura apuseană și română, acest zid chinezesc între noi și civilizație? De ce cultura apuseană se oprește la granițele noastre și nu trece mai departe? Răspunsul se află în toate cărțile de istorie a Românilor, în aproape toate istoriile literaturii noastre, într'o unanimitate impresionantă: de vină este slavonismul și în parte și ortodoxia. Dacă Românii n'ar fi avut nenorocirea să fie în drumul năvălirilor Slavilor, dacă n'ar fi adoptat liturghia slavonă în Biserică și de aci și în cancelaria domnească, în actele private, în cronici și în literatură, nu s'ar fi ridicat un zid între Români și Apusul Europei. În calitate de ortodocși, deci fără contact sau în antagonism cu cultura popoarelor catolice, și mai ales ca unii ce ne adăpam la izvoarele turburi ale culturii slavone, nu puteam să ne bucurăm de binefacerile culturii europene. A fost o mare nenorocire pentru Români această influență slavonă, după părerea istoricilor noștri; cultura slavonă și până la un punct ortodoxia ar fi de esență inferioară, nu se puteau desvolta și împiedicau contactul nostru cu Apusul. E o adevărată rușine, o pată pe istoria noastră, un balast care ne-a ținut în urmă, în întunec, față de popoarele care înaintau cu pas repede pe calea progresului. Timotei Cipariu tuna la Academia Română: «Secli pleni de întunerecu și de barbaria, de carea nece un Român nu si pôte adduce amente fôre grétia și înfiorare, grétia pentru barbari'a și înfiorare pentru stricatiunea ce ne-au causatu sclavonismu în limba și în cultura intelectuale»¹⁾. Iar Papiu Ilarian scria: «Romanii scappară prin aquésta (traducerea cărților bisericești) de osând'a aquea grozava a limbei slavone, quare de mai multe secole, dela petrecerea Romanilor cu Bulgarii și attingerea lor cu alte natiuni slavine, intră în beseric'a romanescă, îngrosiă întunereculu nesciintiei, domni cu un sceptru de ferru assupr'a Romanilor: un poporu, chiaru liberu fiindu, suptu limba straina, geme suptu o suppunere amara»²⁾.

¹⁾ Timotei Cipariu, *Discursu asupra istoriei limbii române*, Analele Societății Academice Române, I, 1867, p. 19.

²⁾ Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, I, Viena, 1851, p. 62.

Dar nu numai latiniiști înfiorați de visul lor roman erau de această părere, ci ea se perpetuiază în cultura noastră și este împărtășită de autoritățile cele mai incontestabile. A. D. Xenopol spune: « La noi slavismul tâmpit, orb și lipsit de orice idee, apasa ca un munte asupra cugetului poporului român, fără să-i aducă niciun folos, îngroșând tot mereu întunecul care-i cuprinsese mințile, în loc de a-l împrăștia. Limba slavonă înnăbuși gândirea românească. De aceea, pe când în Apusul Europei întrebuițarea limbii latine aduse și efecte pozitive și rodnice asupra cugetării omenești, la Români predominarea slavonismului distruse numai cât, fără a crea nimic »¹⁾. N. Iorga este de aceeași părere: « Aceasta (desvoltarea literaturii) nu s'a putut face din cauza stricteții imobile a slavonismului ortodox, de stângace contrafacere bizantină și care mai avea pentru noi desavantagiul că, fiind o limbă liturgică, era pentru o parte din locuitorii Balcanilor și o limbă populară, incapabilă de a se desvolta, cu atât mai puțin de a se întinde și a cuceri, dar cu atât mai capabilă de a împiedica »²⁾. Iar acum în urmă d. N. Cartoian, în *Istoria literaturii române vechi*, dealtfel excelentă, întărește aceste păreri: « Intrarea țărilor noastre în zona culturii sud slave este un fapt capital în istoria românească... Ea a fost fatală pentru toată cultura noastră veche... Literatura ce se desvoltă mai departe în Occident pe temelile Renașterii, o literatură bogată și variată... , rămâne străină sufletului românesc, închis în formele învechite ale culturii bizantino-slave... Dar dacă din punctul de vedere al integrității etnice ortodoxismul ne-a adus servicii incontestabile, alipirea noastră la cultura Slavilor sud-dunăreni a restrâns însă în chip simțitor orizontul vieții noastre literare »³⁾.

Culturi superioare și inferioare. Această teorie, care este impresionantă, nu atât prin logică, ci prin faptul că a strâns în jurul ei, cu puține excepții, aproape unanimitatea istoricilor și a istoricilor literari, prezintă însă dela început serioase nedumeriri pentru cei ce gândesc, în loc să repete cele spuse de autoritățile științifice. Înainte de a analiza faptele istorice, adică originile și rezultatele influenței slavone la noi, trebuie să punem câteva principii

¹⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Tratată*, ed. III, II, p. 122.

²⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române*, ed. II, I, București, 1925, p. 12.

³⁾ N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1942, pp. 14—15.

de temelie ce reies din studiul culturii. Există oare culturi superioare și inferioare prin esența lor, prin potențialul lor de dezvoltare? De sigur că nu. Cultura este o manifestare a societății, nu este de sine stătătoare, cu posibilități proprii de evoluție, independente de societate. Există de sigur popoare pe o treaptă de cultură inferioară și altele pe o treaptă superioară, unele popoare cu cultură originală și bogată, altele dimpotrivă slabe copii ale culturilor streine. Aceasta, din mai multe motive: sunt rase inferioare, care nu pot realiza creații superioare de cultură, și sunt altele superioare, întocmai precum sunt animale superioare și inferioare. Sunt apoi împrejurări favorabile pentru cultură și altele nefavorabile: un popor independent, unitar din punct de vedere politic, bine organizat economic și omogen, este într'o condiție de creație optimă; un popor divizat sub stăpâniri streine, compus din elemente eterogene, anarhizat, sărăcit, nu va da o mare cultură națională. Sunt și momente favorabile, posibilități de optimă realizare a culturii, când evoluția armonioasă a rasei coincide cu aceste condiții externe favorabile. Atunci vom avea marile secole de cultură: al lui Pericle, al lui August, al Renașterii, al lui Ludovic al XIV-lea.

Așa dar, cultura nu e superioară sau inferioară în sine, ci depinde de societățile ce o crează. O cultură slabă, inferioară, se poate dezvolta, o limbă săracă se îmbogățește de către scriitori și prin împrumuturi.

Al doilea principiu de care trebuie să ținem seamă când judecăm problema slavonismului la Români este acela că nu există culturi impermeabile. Oricare ar fi deosebiri religioase, conflictele politice și deosebiri de limbă, dacă un popor are nevoie de cultură și a ajuns la un stadiu în care poate s'o adopte, el primește influențele vecine sau mai depărtate. Dacă Românii n'au avut Universități, n'au avut filosofi și n'au avut pe un Michel-Angelo și o Capelă Sixtină, nu slavonismul se opunea în principiu culturii universitare, filosofiei și picturii Renașterii, ci stadiul de dezvoltare al societății.

Aceste principii foarte simple și general verificate sunt în deobște cunoscute și totuși a fost nevoie să le prezentăm, căci sunt ignorate de susținătorii teorici « nenorocirii slavone ».

Este deci clar că nu cultura și influența slavonă au împiedicat pe Români să se împărtășească în trecut de cultura Apusului și să se desvolte în cadrul culturii lor slavone la o treaptă superioară a învățaturii și a creației. Trebuie dar să cercetăm întâi, care sunt adevăratele cauze ale treptei inferioare culturale, pe care au stat Românii până în veacul al XIX-lea, ale lipsei de contact și de schimb de influențe între Români și cultura Apusului, și apoi de ce Românii s'au « complăcut », au adoptat și au trăit în formele culturii slavone, de origine bizantină și de spirit ortodox?

P sibilitățile de cultură superioară în istoria Românilor. Fără îndoială că Românii au avut în Evul-Mediu și până în veacul al XVIII-lea o cultură care nu este de disprețuit; pe lângă bogata cultură populară, care astăzi este în decădere, am avut o artă bisericească, un capitol evoluat și original al artei bizantine, am avut o organizație de stat proprie și originală, o literatură bisericească și mai ales una istorică de valoare. Au venit apoi legislațiile (pravilele din secolul al XVII-lea), școlile înalte domnești dela Trei Ierarhi și Sf. Sava, academii de studii clasice, am dat ortodoxici pe un Petru Movilă, geografiei universale pe Nicolae Milescu, istoriografiei pe Dimitrie Cantemir.

Dar cu toate acestea, dacă facem o comparație cu Franța, Germania, Italia sau chiar cu țări mai mici ca Suedia, Olanda, Portugalia, cultura noastră medievală și chiar modernă este mult în urmă. Când Portughezii dădeau pe Vasco de Gama, care descoperea drumul spre India, când picta Rafael și când scria Erasm, noi nu aveam decât dascăli semi culți, care abia silabiseau.

Care este cauza acestei diferențe de treaptă de cultură? Esența inferioară a culturii slavone? Este o glumă. Slavonismul n'a împiedicat pe Poloni să dea un Copernic și nici ortodoxia n'a împiedicat reformele culturale ale lui Petru cel Mare.

Să fie Românii de rasă inferioară? De sigur că nu, și dovadă că atunci când anume Români au fost puși în mediul cultural favorabil, au putut da mari realizări de cultură. Dimitrie Cantemir a trebuit să se ducă la curtea de învățați a lui Petru cel Mare ca să scrie *Istoria Imperiului Otoman și Descrierea Moldovei*, cerută de mediul de acolo, Petru Movilă a fost în Polonia creatorul Academiei Ortodoxe, iar Milescu a devenit geograf, pentru că a avut prilejul să meargă în China și a găsit oameni streini care se inte-

resau de rezultatul acestei călătorii. Erau deci împrejurări defavorabile culturii la noi în țară.

Românii n'au avut liniște, au trăit în războaie continue pentru apărarea țării lor și prin aceasta pentru apărarea Europei, a culturii europene. Ștefan cel Mare a domnit 47 de ani și a avut 44 de războaie, zice cronicarul, iar Mihai Viteazul numai 8 ani, din care niciunul n'a fost un an de pace. Și nu numai atât: pe lângă războaie a fost stăpânirea streină. Cum puteau Românii să aibă grije de cultură, când Turcii exploatau veniturile principale, ca să nu mai vorbim de cei ce deveniseră iobagi pe moșiile nobililor unguri din Ardeal?

Lipsa de liniște și lipsa de independență politică sunt de sigur două cauze importante, care au împiedicat pe Români să se ridice la o cultură originală și creatoare. Totuși aceste două împrejurări nu trebuiesc exagerate, cum se face adesea de către necunoscătorii ai istoriei noastre. Independență am avut de fapt în cele două principate, înainte de suzeranitatea turcească, căci suzeranitatea ungurească și cea polonă au fost mai mult forme feudale decât realități politice. Chiar sub Turci s'a păstrat autonomia internă a principatelor. Iar răstimpuri de pace au fost totuși în istoria noastră, unele destul de lungi, iar războaiele vechi din Evul-Mediu se făceau cu oștirile mici și ciocnirile cele mai multe, afară de bătălii mari ca cea dclă Valea-Albă, nu erau prea sângeroase. Intr'un război de un an de zile nu piereau decât câteva sute de oameni. Prădăciuni mari ale țării întregi cu satele, orașele și mănăstirile, se pomenesc în istoria noastră câteva, dar cam la un secol odată: la 1574 în Moldova, după înfrângerea lui Ioan Vodă cel Cumplit, și la 1650 sub Vasile Lupu, când a prădat hatmanul Cazacilor Bogdan Chmielnicki cu Tătarii împreună. Dar în genere într'o țară agricolă, fără instalații industriale, fără aglomerații mari de populație, prădăciunile nu puteau însemna altceva decât arderea unor recolte și răpirea unor vite și acestea erau de obicei ascunse din vreme în munți sau păduri, unde cetele de Tătari călări nu puteau pătrunde. Prin urmare, deși istoria noastră a fost în adevăr sbuciumată în comparație cu a Apusului (care a suferit și el de altfel; să nu uităm, războaie cumplite, cum ar fi cele religioase și cele de 100 de ani și de 30 de ani), totuși acest aspect nu trebuie exagerat și nu el este cauza unică a lipsei de dezvoltare culturală mai înaltă.

Credem că o cauză mai importantă încă decât sbuciumul eroic al strămoșilor noștri este *lipsa unității politice românești*. Popoarele care au izbutit să aibă o maximă dezvoltare a culturii lor, o realizare a posibilităților de creație, au fost cele care au izbutit mai întâi să închege sub o formă sau alta o unitate politică. Franța lui Ludovic XIV a dat marea ei eflorescență de cultură în generația ce a urmat după unificarea creată de Henric IV și de Richelieu. Spania lui Carol Quintul și a lui Cervantes, a marelui imperiu colonial a urmat după unificarea politică creată de Ferdinand Catholicul și de Isabela de Castilia. Cultura secolului lui August a venit după unificarea imperiului și stingerea războaielor civile. Este adevărat că secolul lui Pericle n'a fost într'o Grecie unitară, nici secolul Renașterii într'o Italie unificată, dar în realitate Grecia fusese unită sub egida Athenei în lupta națională cu Persii și Italia sub egida papei Iuliu II în lupta contra cuceritorilor francezi.

Puteam da noi Români o mare operă culturală de valoare eternă, când aveam Ardealul, cu Maramureșul și Banatul sub Unguri, când restul țării era împărțit în două domnii deosebite, cea dela Suceava și cea dela Târgoviște? Fără Ardeal, românismul nu se putea realiza în creația de cultură. Nici temelia materială pentru această creație, monumente, curte bogată, centre universitare, nu era posibilă cu această destrămare de forțe, nici concentrarea forțelor vii ale neamului spre un ideal de cultură unic. Ce cultură originală și mare se putea naște la un popor la care nu era o solidaritate în vederea unui țel unic? Cultura înaltă presupune unitate spirituală și aceasta e legată de cea politică.

Dar pe lângă această considerație de ordin politic se mai adaugă și o împrejurare economică. Români au trăit până în veacul al XVIII-lea în mare sărăcie. Organizația noastră economică și cea socială legată de dânsa era mai ales din veacul al XVI-lea înainte redusă la o exploatare agricolă și a creșterii vitelor, formând aproape o autarhie economică. Comerțul foarte redus nu aducea bani în țară, economia era mai mult naturală, fiecare gospodărie boierească sau țărănească trăia din produsul ei propriu și-și fabrica nu numai hrana, dar și îmbrăcămintea, uneltele, clădirile și toate cele necesare pentru membrii ei. O asemenea economie închisă (vorbim de aspectul ei general, ea cuprindea și multe excepții: comerțul cu Grecii, cu Brașovul și Sibiu) nu permitea desvol-

tarea artelor, a științei, a școlilor, a tehnice, nu erau venituri cu ce să le ții. Civilizația este strălucirea și luxul popoarelor bogate. De asemenea, tot de aci rezultă o oarecare impermeabilitate pentru influențele culturale străine, care întotdeauna vin întâi pe calea legăturilor economice. Nu cultura slavonă-ortodoxă era impermeabilă, ci forma de viață a societății noastre.

Clasele sociale românești se reduceau la o boierime de proprietari agricoli și la cultivatorii pământului, sătenii. Curtea domnească era apropiată de cei dintâi. Câtă vreme a existat în secolul al XV-lea, cu comerțul genovcz și polono-săsesc, o burghozie bogată în târgurile noastre, ea a fost streină, Nemți și Armeni. Această societate agricolă nu era numai agricolă ca organizație economică ci și ca spirit; simțea țărănește, avea nevoile unei culturi țărănești populare, cu toată înțelegiunea ei naturală, dar nu simțea nevoia unei culturi tehnice și intelectuale superioare. Chiar când, în secolul al XV-lea, au trecut pe la noi căile de comerț dela Baltica la Marea Neagră și din Ardeal spre Dunăre, comerțul acesta a fost în primul rând de transit și un transit în mâna streinilor. Domnia s'a îmbogățit prin vămi, și-a întărit poziția economică în țară, dar societatea românească tot agricolă a rămas.

În Franța și în genere în tot Apusul, epoca merovingiană și cea care a urmat până la cruciate, nu a dat o mare înflorire de cultură, tocmai pentru că societatea era redusă la seniorii proprietari și la șerbii lor și abia după ce au apărut orașele comerciale din Flandra, Italia și Germania, au apărut și catedralele gotice, universitățile, epopeele și descoperirile științifice. În Imperiul Roman, câtă vreme Romanii au fost agricultori în Italia centrală, n'au dat o civilizație originală și abia după ce au luat din mâna Cartaginezilor și a Grecilor comerțul mediteranian și orașele maritime s'a născut o cultură mare a Romanilor.

Noi Românii orașe mari n'am avut și cele ce purtau acest nume erau sate mai importante sau erau străine. Este clar deci că structura societății noastre și împrejurările în care au trăit Românii nu îngăduiau o dezvoltare culturală, tehnică și intelectuală în stil mare.

Societatea românească și cultura apuseană. După concluziile la care am ajuns, rezultă că societatea românească până către sfârșitul veacului al XVIII-lea nu era în condiții favorabile ca să creeze,

nici să asimileze o cultură superioară. Aceasta explică de ce cultura de influență slavonă-bizantină a trecutului nostru n'a fost dusă mai departe, n'a dat o eflorescență de talente creatoare la noi și o dezvoltare literară, artistică și tehnică. Dar rămâne întrebarea, de ce a fost preferată culturii apusene, de ce în lupta între influența apuseană, ce putea veni la noi prin Polonia, Ungaria și prin negustorii italieni care treceau pe la noi și între influența slavă-balcanică a învins cea din urmă? Trebuie să admitem că Românii n'au adoptat cultura apuseană, nu numai pentru că ea ajunsese la forme superioare de manifestare, pe care societatea românească nu era încă aptă să le primească, dar și mai ales pentru că structura însăși, tipul de cultură occidental era străin de această societate românească. Nu este deci numai o chestiune de grad de cultură, ci mai ales de spirit deosebit între culturi sau mai bine zis între neamurile ce poartă aceste culturi. Cultura apuseană a fost la început o cultură a nobilimii independente feudale și a orașelor. Nobilimea a creat poemele truverilor, poemele eroice, iar orașele au creat catedralele, universitățile, arta picturii, literatura individualistă și profană, umanismul. Aceste forme de cultură corespundeau nevoilor sufletești, dar și practice, ale nobilimii de cavaleri luptători pentru ideale abstracte, în cruciate și turnire, ca și ale orașelor bogate, în care trăia un lux artistic rafinat. Mai târziu, au venit regii unificatori: Carol Quintul, Francisc I și Ludovic XIV, Elisabeta a Angliei; curtea lor a fost centru de creație culturală, cultura făcea parte din politică, era unul din instrumentele de stăpânire și de atracție; prin ea se ridica prestigiul regelui în ochii supușilor, prestigiu care-i dădea autoritate și-l diferenția de nobili.

La noi n'au existat nici nobilime de cavaleri cruciați, cu curte războinică în castele, căci boierii noștri au fost niște seniori ai pământului, legați de agricultură, nici orașe mari și luxoase cu o burghezie rafinată și bogată și nici o mare curte a unei regalități românești. De aceea nu puteam adopta și n'aveam nevoie, în țara noastră de țărani și de boieri, de formele acestei culturi streine de structura noastră socială. Este cea mai mare greșeală credința că, dacă noi am fi fost catolici și nu ortodocși și dacă n'am fi avut formele culturii slave, apoi de sigur că între boierii dela cramele din Cotnari și de pe valea Teleajenului s'ar fi născut un Rembrandt,

un Corneille și un Voltaire, iar la Curtea Veche de pe malul Dâmboviței s'ar fi jucat tragedii, în loc să cânte lăutarii țigani.

Cultura este în legătură cu formele sociale și fără evoluția lor ea nu se poate schimba. De sigur că istoria, mai ales când lucrează cu noțiuni generale, e plină de nuanțe și nimic nu e absolut. Așa și în problema pe care o cercetăm. Românii au avut o viață agricolă și de aceea n'au adoptat cultura apuseană. Dar în măsura în care în viața lor socială erau totuși elemente mai evoluat, apropiate de formele de viață apuseană, au fost totuși adoptate și în trecutul nostru mai îndepărtat influențe apusene pe fondul de temelie al culturii răsăritene. Și pe de altă parte, în măsura în care anume forme de cultură apuseană erau potrivite sufletului românesc, ele au fost primite de Români. Astfel, în veacul al XIV-lea, curtea domnească dela Argeș, îmbogățită prin vămile comerțului internațional, avea mode apusene: paftaua din mormântul lui Radu Vodă zis Negru era de aur cizelat, reprezentând un cavaler și doamna lui în balcoanele unui castel feudal, iar Mircea cel Bătrân apare pe tabloul ctitoresc dela Cozia îmbrăcat în haine apusene. La curtea lui Ștefan cel Mare din Suceava erau brocarturi venețiene și bisericile moldovenești de stil bizantin au multe elemente gotice, ca arcul frânt la ferestre și contraforturi de cetate. Am arătat într'un studiu recent că în epoca lui Radu Negru și a lui Mircea au existat și la noi pentru scurtă vreme cavaleri români îmbrăcați în zale, care luau parte la un turnir dela Buda, alături cu cavalerii apuseni ¹⁾. În organizația dregătorilor noștri de curte erau influențe ale organizației ungurești și polone de tip apusean. Iar în secolul al XVII-lea, când avem la noi o perioadă aristocratică, atunci când boierimea este totul, iar domnul nu mai este aproape nimic, boierii cei mai bogați din Moldova, adică cei ce pe lângă pământ, vite și șerbi aveau și ceva bani, se încuscresc cu nobilii poloni și copiii lor (nu mai mult de 10—15 familii) învață la iezuiți latinește și se scriu cronici imitate după cele polone. Secretari poloni și italieni se ivesc la curțile domnești și la Academia lui Vasile Lupu dela Trei Ierarchi se învață latinește. Iar în Brașov, încă din veacul al XVI-lea, sub

¹⁾ P. P. Panaitescu, *Armata lui Mircea cel Bătrân*, «Convorbiri literare», Septembrie—Octombrie, 1942.

influența Reformei, Coressi tipărea cărți în românește. Aceste influențe occidentale sunt însă puțin lucru în comparație cu însăși cultura apuseană în centrele sale de înflorire și de sigur că n'au atins straturile adânci ale poporului român. Dar totuși existența lor arată că viața ortodoxă și slavo-bizantină dela noi nu era, cum se vorbește în deobște, impermeabilă față de Apus și apoi că acolo unde în societatea românească existau organe de adaptare, ca să zicem așa: curtea în epoca ei de glorie, anume elemente ale boierimii, adoptarea culturii apusene se făcea în chip firesc.

Dar aceste elemente apusene ale culturii noastre vechi, deși importante, sunt însă excepții în tabloul vieții românești de odinioară. Noi am trăit o viață agricolă în forme patriarhale, iar cultura apuseană de spirit orășenesc sau curtean ne era streină ca structură intimă. Cavalerul ca și curteanul și orășeanul sunt individualiști, săteanul care trăiește în comunitate de muncă este o parte a unui tot, trăiește în comunitate și prin comunitate. Orășeanul care face negoț cu socoteli și afaceri e raționalist; agricultorul e fatalist, intuitiv, legat de mersul vremii, de periodicitatea timpurilor. Orășeanul care crează întreprinderi noi, cu rizic, este dinamic și creator, agricultorul este static și tradiționalist. Atâtea deosebiri care nu mai sunt de formă, ci de spirit între cultura Apusului și aceea a poporului nostru. Este clar că și în cazul când n'ar fi existat niciodată Bizanțul, Slavii și ortodoxia, noi nu puteam adopta cultura apuseană și nu acestea sunt de vină că n'am adoptat-o.

Aci atingem o latură mult mai adâncă și mai complicată a problemei. De sigur, cultura este în legătură cu structura socială, dar cine crează această structură? Imprejurările geografice în parte, dar rasa în mai mare parte. Se pune deci întrebarea: nu cumva Românii sunt legați de spiritul Răsăritului prin ceva mai adânc decât împrejurările ce se pot schimba, ale stadiilor procesului evoluției sociale și economice? Noi Românii suntem prin rasă Daci, Traco-Daci; numai prin cultură și limbă latini (căci populația băștinașe de aci e dacică rasial, o spun antropologii; noi nu suntem rasial Romani, adică Italieni, iar coloniștii lui Traian nu erau din Italia, ci tot provinciali romanizați, mai ales din Orient). Această rasă dacică pare a aparține spiritual mai mult Orientului decât Occidentului.

Invățații care au studiat ortodoxia noastră, cei care au studiat sufletul popular românesc s'au pronunțat hotărît în acest sens: noi suntem urmașii și perpetuarea unei rase orientale, cu spirit static tradiționalist, cu suflet de colectivitate, iubitor de forme plastice și nu de abstracțiuni. Astfel sunt concluziunile lui Nae Ionescu, Vasile Băncilă, Lucian Blaga.

Ethnopsichologia și mai ales studiul legăturilor ei cu rasa nu au dat încă rezultate definitive, dar aceasta este din ce în ce mai mult rezultatul spre care se îndreaptă aceste cercetări aplicate poporului român. Și atunci, dacă spiritul culturii apusene ne este congenital străin, nu numai că nu trebuie să învinuim slavonismul și bizantinismul, ci trebuie să ne gândim la posibilitatea de dezvoltare a unei culturi românești mari și originale, dar de spirit răsăritean.

Originie și caracterul culturii slavo-bizantine la Români. Dar chestiunea pe care o studiem are două laturi: întrebarea dacă puteau Români să primească și să asimileze în trecut cultura Apuseană și apoi a doua întrebare necesară: era în schimb cultura de limbă slavonă, de origine bizantină și de spirit ortodox, care a predominat la Români în Evul Mediu cu prelungiri până în veacul al XVIII-lea, adecvată, firească, atât pentru forma socială a poporului nostru de atunci. cât și spiritul rasei noastre? Spre deosebire de cultura apuseană, era această cultură răsăriteană forma cea mai autentică de manifestare a românismului medieval? Sau, precum spun cei mai mulți istorici ai noștri, a fost un accident nenorocit, o abatere dela adevăratele rosturi intime ale evoluției noastre istorice și a trebuit totuși să vie influența franceză din secolul al XIX-lea să ne puie din nou pe calea cea dreaptă?

Pentru a răspunde la această întrebare plină de grave consecințe, nu numai în aprecierea valorii trecutului nostru, dar și pentru directivele culturii noastre în viitor, trebuie mai întâi să lămurim natura acestei culturi slavone dela noi și împrejurările în care a fost adoptată de poporul românesc.

Înainte de toate, trebuie înlăturată o confuzie foarte răspândită la noi: *slavonesc*, în sensul medieval al influenței culturale dezvoltate asupra Românilor, nu înseamnă *rusesc*. Rusia Moscovită a fost ultima din țările slave care s'a deșteptat la cultură, împrumutând-o târziu dela ceilalți Slavi. Mai întâi s'a ivit lumina cărții

la Slavii din Macedonia, prin opera fraților Metodie și Ciril, originari din Salonic, apoi la ceilalți Slavi, unii prin ortodoxie, alții prin catolicism. Rusia nu a avut niciun rol la crearea liturghiei slave. La adoptarea formelor de cultură slavă, și dovada cea mai bună este că până azi limba liturgică în bisericile rusești este cea slavă-bisericească de origine bulgară-macedoneană. Este drept că în actele domnilor moldoveni predomină în genere influențe ale limbii ruse-apusene, dar e vorba de cea ucrainiană sau ruteană și istoricii și filologii serboși admit că Rușii și Ucrainenii sunt două popoare deosebite. Românii au împrumutat liturghia slavă și odată cu ea multe elemente de organizare politică, precum și influențe în arta bisericească dela Slavii de Sud, în special dela Bulgari. Imprejurările în care s'a exercitat această influență sud-dunăreană nu sunt bine cunoscute; ele cad în veacul al X-lea, adică după creștinarea Slavilor de Sud și crearea alfabetului cirilic (până la anul 900) și înainte de cucerirea Transilvaniei de către Unguri. Intru cât aceeași liturghie slavonă e comună și Românilor din Ardeal și celor de dincoace de Carpați, este clar că adoptarea ei s'a făcut într'o vreme anterioară cuceririi Transilvaniei, care a pus bariera granițelor regatului apostolic la mijlocul Românilor. Cucerirea Transilvaniei, cel puțin a părții centrale și sudice, are loc după anul 1000, adică în vremea lui Ștefan cel Sfânt. Iar motivul pentru care Românii au adoptat în veacul al X-lea limba slavă în biserică, și nu ne îndoim că înainte de această dată ei au avut limba latină în liturghia lor, dovadă terminologia creștină a limbii române — este de ordin politic. Imperiul bulgar al lui Simion, împăratul Grecilor și Bulgarilor, cum se întitula țarul dela Preslav, își întindea autoritatea politică și militară și asupra vechei Dacii din Nordul Dunării, până la granițele Moraviei (Cehilor) și până la Tisa, unde se întâlnea cu marginile înaintate ale Imperiului Carolingian. În Dacia erau pe atunci mai multe statulețe conduse de voievozi slavi, pe unele din ele le pomenește vestitul Notar Anonim al regelui Bela, alături de voievozii români. *Slavii dacici*, de fapt Slavi bulgari, aceia care se despărțiseră de masa slavă din părțile Vistulei și trecuseră în Sudul Dunării în veacul al VI-lea d. C., nu erau încă romanizați. Clasa cuceritoare a boierilor era de sigur în veacul al X-lea slavonă și ea redusese în ascultare pe *Rumâni*, al căror nume devenise sinonim cu *șerbi*.

Această clasă nobilă slavonă din țările române a adoptat liturgia slavă, limba de cancelarie slavă, tradiția slavă. Aci stă originea culturii slave la noi și nicio altă explicație dată de istorici nu este suficientă (căci adoptarea unei limbi streine în Biserică și ca limbă de Stat prin simpla influență a vecinătății, este imposibilă și nu există niciun caz asemănător în istorie. Sunt o serie de istorici români pudici, care nu vor să vadă această imposibilitate). Faptul că nobilimea proprietarilor de pământ a fost la noi de origine streină și se trage din războinicii cuceritori este în concordanță cu situația similară din toată Europa medievală. *Aproape toate nobilimile popoarelor din Evul Mediu au fost de origine streină, din cuceritorii pământului.* În Galia, nobilimea franceză s'a format din cuceritorii germani, Francii, în Italia din Longobarzi și Ostrogoți, în Spania de Vizigoți, în Anglia nobilimea lorzilor s'a alcătuit prin cucerirea normando-franceză a lui Wilhelm Cuceritorul, în Germania prin baronii cuceririi carolingiene, în Rusia prin Normanzii Varegi, în Bulgaria prin cuceritorii turanici, din limba cărora a rămas și numele de *boier*; adoptarea culturii slave la noi este deci rezultatul unui proces istoric social, asemănător cu cele din viața tuturor popoarelor medievale din Europa: stăpânirea streină și formarea clasei nobile.

Dar prin conviețuirea seculară a Românilor cu Slavii, prin fireasca permeabilitate a clasei nobile de proprietari de către celelalte clase de jos, cei de sus mai puțin numeroși au fost româniizați. E greu de spus când a fost încheiat acest proces de omogenizare a poporului român; credem că aceasta a avut loc în veacul al XII-lea, când cronicarii bizantini și ruși dela Chiev vorbesc pentru întâia oară de Românii din Nordul Dunării ca de un popor romanic deosebit de Slavi. Slavismul etnic era deci în plină desărgare la noi în această epocă și ultimele lui urme au dispărut în preajma întemeierii principatelor, act de energie românească, trecerea de la trib la stat, ce nu s'a putut împlini decât de o societate omogenă. Nu este vorba numai de o desnaționalizare totală a elitei războinice de proprietari slavi, ci, de pe urma măcinării firești în vremuri turburi a acestei elite de înlocuirea ei totală cu o altă elită românească, ridicată pe încetul din rândurile luptătorilor de jos. De altfel, de pe urma vremurilor turburi, a sângerei în războaie, în special a boierimii, care era în esența ei

militară, cu obligații feudale față de domn și pe de altă parte a selecției boierimii de proprietari militari pe baza criteriului eroismului, ca să nu mai vorbim de cauzele economice, sărăcirea unor proprietari și ridicarea altora noi, clasa boierilor noștri s'a priment de mai multe ori; boierii lui Mihai Viteazul nu mai erau, cei mai mulți, urmașii celor din vremea lui Ștefan cel Mare și aceștia cu atât mai mult nu mai erau urmașii de sânge ai cuceritorilor slavi.

Așa dar slavonismul etnic, Slavii din Dacia, dispar cu totul în veacul al XII-lea și al XIII-lea, dar totuși Românii păstrează ca o prețioasă tradiție cultura lor bisericească și politică încă cinci veacuri, până la sfârșitul veacului al XVII-lea, iar spiritul acestei culturi rămâne în haină românească până în veacul al XIX-lea. Cum este cu puțință așa ceva? Nu înseamnă oare că, în afară de limbă, adică de forma exterioară, această cultură nu era așa de streină spiritului românesc, pentru ca Românii s'o îmbrățișeze multe veacuri de rând?

Conservarea culturii slavone de către Români, multe veacuri după stingerea ca națiune a Slavilor dacici, este un fenomen istoric poate mai interesant decât însăși problema originilor influenței slave asupra Românilor. Pentru a înțelege acest lucru trebuie să examinăm natura acestei culturi. Am spus că ea este numai de limbă slavă, nu însă în privința originilor și spiritului ei. Cultura slavă ortodoxă din Evul Mediu, așa cum apare la Slavi de Sud, nu este o creație a Slavilor, ci este de origine bizantină. Bizanțul a fost cel mai strălucit centru de cultură al primei perioade a Evului Mediu. Acolo și numai acolo a înflorit filosofia, teologia creștină, poezia, istoria, învățătura înaltă, arta arhitecturii și a mozaicului, arta politică și știința administrativă. Bizanțul a cucerit pentru cultură prin misionarii săi pe Slavi, adică pe Bulgari, pe Sârbi, ca și pe Ruși, creștinându-i. Toate aceste popoare au devenit tributare culturii bizantine, au imitat-o în chip servil și n'au sporit-o cu mare lucru. Slavii de Sud au fost chiar mai multe veacuri sub stăpânirea bizantină. Prin urmare, această cultură adoptată și de Români era cultura bizantină în spiritul și originile ei.

Cultura bizantină are ca temelie credința, credința în formă răsăriteană, ortodoxă, de supunere Celui de Sus, de religie a ma-

selor anonime cu tradiție de umilință și de înfrățire. În artă Bizanțul înseamnă predominarea clasicului, a concretului asupra abstracției și intelectualismului; în politică, stăpânirea centrală în contrast cu feudalismul cavaleresc apusean; în litere, tradiția Antichității grecești și romane, întreruptă în Apus. Dar cultura bizantină era creată pentru un imperiu, pentru Noua Romă, iar Slavii erau popoare de săteni, monarhiile lor erau patriarhale și agricole, puterea de asimilare a culturii la ei era redusă. Slavii au adoptat din marea cultură bizantină, ceea ce au înțeles, ceea ce au putut asimila, potrivit cu gradul și cu genul lor de organizare socială. Pentru acești țărani și păstori cu o curte creștină și patriarhală, filosofia creștină bizantină nu era necesară, ei au tradus numai predicile pentru popor ale călugărilor; istoria bizantină în genul retoric al lui Tucidide era de neînțeles, dar cronicile scrise la curte an cu an, cu faptele trecute ca în calendar, erau binevenite. Viețile asceților și ale mucenicilor, cântecele simple de laudă ale Fecioarei îndurătoare, proverbele istețe, erau potrivite pentru popoarele de țărani, cu mentalitate țărănească. Arta mozaicurilor strălucite era prea luxoasă pentru ei, dar pictura bisericească pe zid în tempera, pictură cât mai multă, care să învețe pe cei fără știință de carte faptele Mântuitorului și ale sfinților tutelari, a fost îmbrățișată de Slavi.

Așa dar, Slavii au cules din marea cultură bizantină numai părțile populare: cultura slavă este o cultură bizantină, pentru popor. Și pentru că accentul ei este totuși bisericesc, ca și în originalul bizantin, putem s'o caracterizăm ca *o cultură bisericească de origine bizantină-răsăriteană, adaptată unor popoare agricole-patriarhale*. Aceasta este natura acelei culturi, în care numai haina exterioară era slavonă, adoptată și păstrată de Români timp de nouă veacuri.

Societatea românească față de cultura slavo-bizantină. Societatea românească cu viața ei economică și spirituală din Evul-Mediu nu era mult deosebită de acelea ale Slavilor de Sud. Aceeași viață agricolă, cu sate de răzeși exploatare în comun și sate boierești cu pământ mult lucrat de țărani supuși, orașe puține cu aspect de sate mari sau aglomerare de curți boierești cu toate acareturile lor, comerț de transit executat de negustori streini. Domnul cu titlul interesant, slavonesc, de *gospodar*, care a dat în românește

sensul de bun administrator al unei averi, era un șef patriarhal, adică cu legătură dela om la om cu boierii, precum era legătura acestora cu țărani. Economiceste, puterea domnului român în Evul-Mediu era organizată prin marile dări, în special în natură (și dela vămi), care se adunau în depozitele « casei domnești », dela care se distribuiau apoi mănăstirilor și oștenilor, roți de caș-caval, buți cu vin, pietre de ceară, pături, care cu pește sărat. Domnul avea în diferite părți ale țării mori la orașe, herghelii de cai în anume sate, pescării cu cherhanale la Dunăre, cășării la stânele din munte. Dela curte plecau regulat în țară, ca să judece, să strângă veniturile și să dea milostenii, boierii și dregătorii trimiși ai domniei, funcționari ambulanți. Altfel, satele și orașele se administrau autonom cu sfatul oamenilor buni și bătrâni. Boierii cu drepturi feudale aveau sate *imune* (ohabe), tot mai numeroase, în care nu pătrundeau funcționarii domniei; ei judecau, ei încasau birurile, numai oastea toată era a domniei. Funcția de binefacere, de asistență socială a țării, precum și cea de instrucție elementară o împlinea Biserica, operă imensă și de mare importanță istorică. Caracterul esențial al acelei epoci pare a fi, precât se poate străbate în sgârcenia de amănunte a izvoarelor istorice, legătura suflească dela om la om, unificarea societății printr'o cultura puțin dezvoltată, dar de o mare putere de solidaritate dată dă ortodoxie, o economie agricolă condusă de un mare gospodar, care avea însă și o autoritate părintească acordată, lui de tradiție și de Biserică.

Acestei societăți i se potrivea întru totul cultura bizantină, așa cum a fost modificată, popularizată, de Slavi, în chipul în care am definit-o în paragraful precedent: o cultură religioasă cu imagini concrete, cu literatură de povești înțelepte cu suflet sătesc, în contrast direct cu cultura Apusului, orășenească, abstractă, corespunzătoare altui stadiu economic. Că această cultură a fost la noi în limbă slavonă, a fost o simplă întâmplare; ea a continuat și după secolul al XVII-lea cu același spirit și conținut în limba română. Această epocă din cultura noastră corespunde cu dezvoltarea de atunci a societății noastre și era deci necesară; ar fi absurd să ne închipuim că altfel de cultură s'ar fi potrivit mai bine sau măcar ar fi putut să fie suportată.

Da~ chiar, departe de a fi o nenorocire în istorie, cultura bizantină-slavă, o putem numi acum cultura veche românească, ne-a adus însemnate servicii în trecut. Se știe că cea mai mare calitate pe care toți istoricii au recunoscut-o poporului român în Evul Mediu și până în epoca modernă, a fost aceea de a *rezista*. Am rezistat împotriva năvălirilor, a stăpânirilor străine, împotriva desnaționalizărilor, a propagandei cultelor străine și a sărăcici, câteodată o rezistență activă, de cele mai multe ori pasivă, dar neînfrântă. Cultura bizantină-ortodoxă, așa cum a fost înțeleasă și trăită de Români, i-a ajutat în această rezistență, a fost, putem spune, hotărîtoare pentru a-i întări într'un bloc de apărare. În adevăr, ea a creat o omogenitate de cultură și deci de simțiri între domnie, boieri, săteni, toți cam pe aceeași treaptă, dar împărtășind aceeași credință vie ortodoxă. Mai mult, s'a creat o omogenitate între Români din Ardeal, Moldova și Muntenia. Cultura aceasta fiind populară nu era streină, n'a creat nicio prăpastie între clasele dominante și cele supuse. În formele ei tehnice a fost națională și anume în organizarea economică unitară sub egida domnului, precum și în organizarea armatei. Oastea noastră veche era bazată pe două principii, care nu existau în Apus: oastea de curteni, țărani, militari privilegiați, așezați în satele domnești, unde erau scutiți de dări și prestații în schimbul îndatoririi de a fi gata mereu cu armele în slujba domnului. Cu această oaste denumită « oastea cea mică » sau curtea, a câștigat Ștefan cel Mare toate victoriile lui. În al doilea rând cu tactica militară, marile bătălii de rezistență câștigate de Români au fost toate în codru; codrul a fost cetatea naturală, am zice națională, a Românilor, lupta în codru a fost tactica lor particulară; așa a fost la Rovine, la Vaslui, la Valea Albă, la Codrii Cosminului, la Călugăreni.

Valorile morale fac parte integrantă dintr'o cultură: în această vreme noi am avut eroismul luptei seculare împotriva Turcilor pentru creștinătate, înțelepciunea lui Ștefan cel Mare, vitejia lui Mihai Viteazul, cumințenia răzeșilor, dârzenia boierilor. Toate aceste valori morale formează un tot spiritual, călăuzit de sentimentul religios ortodox și de ideea solidarității creștine în afară, de legătura între clasele sociale înăuntru. Putem spune cu drept cuvânt că, dacă privim consecințele pentru trecut ale acestei culturi slavo-bizantine la noi și dacă este îngăduit istoricului să judece

și să aprecieze valorile, apoi noi Românii să-i fim recunoscători: ea ne-a asigurat coeziunea și consolidarea neamului în ceasurile cele mai grele ale trecutului.

Pe de altă parte, e ușor de văzut din cele precedente că acei istorici care deplâng starea înapoiată a culturii noastre în epoca slavonismului, dând vina pe această cultură, fac o confuzie între cauză și efect. *Cultura slavo-bizantină n'a fost cauza pentru care societatea românească a rămas multe veacuri într'o formă de viață simplă și patriarhală, ci tocmai dimpotrivă, a fost efectul acestei forme de viață, datorite împrejurărilor economice.* Ea a fost expresia spirituală adecvată a acestui stadiu al dezvoltării noastre istorice.

Sfârșitul culturii slavo-bizantine la Români. În definitiv, cultura slavo-bizantină se identifică la noi cu vechiul regim dinaintea perioadei burgheze și capitaliste a istoriei noastre. Cultura aceasta în formele ei pure dispare în veacul al XVII-lea, adică atunci limba slavonă în Biserică, în Stat și în literatură face loc celei naționale. Am arătat într'alt articol intitulat: *Inceputurile literaturii în limba română*¹⁾, semnificația acestei schimbări. Ea coincide cu schimbarea societății românești la sfârșitul secolului al XVI-lea, trecerea dela perioada voievodală la cea aristocratică-boierească. Domnia în forma dinastiei patriarhale dispare și e înlocuită cu predominarea boierimii, adică a proprietarilor de pământ, atât în viața economică, cât și în cea politică. Pe când slavonismul era forma tradiției hieratice a domniei, literatura în limba română a fost forma națională a vieții mai simple a stăpânirii boierești. Această schimbare în cultura noastră, așa de importantă, care înseamnă începuturile literaturii române și introducerea limbii române în Biserică, este deci rezultatul unei schimbări sociale în țara noastră, constatare care întărește concluziile noastre privitoare la cultura slavă-bizantină. Ea este rezultatul unei anume structuri a societății și se schimbă odată cu modificările ce le suferă această structură, era deci în funcție de organizarea noastră socială în trecut și nicidecum nu este cauza ei.

Totuși, oricât de mare ar fi importanța schimbării ce s'a produs în cultura românească în veacul al XVII-lea, care înseamnă sfârșitul slavonismului, spiritul adânc al culturii românești și chiar

¹⁾ « Revista Fundațiilor Regale », Septemvrie 1943.

În mare parte formele ei nu s'au schimbat. Deși literatura reprezentă de acum mentalitatea boierilor și nu a curții, aceste mentalități nu erau profund deosebite. Societatea românească rămâne tot patriarhală și agricolă, cu viață spirituală medievală. Unii boieri, cronicarii moldoveni, învățând în școlile iezuite din Polonia, alții, ca Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, la Școala Patriarhiei din Constantinopol, unde predomina învățământul elasic cu profesori ce studiaseră în Italia, introduc la noi « lumina » Apusului, se face atunci marea descoperire a latinității noastre. Cu toate acestea, putem spune că în realitate cultura ortodoxă bizantină continuă: Același spirit ortodox religios predomină; *tot ceea ce e superior e pentru slava lui Dumnezeu*, aceasta e formula culturii noastre de atunci. Cultura epocii Brâncovenești de pildă a fost un imn de slavă religioasă. Operele istorice ale cronicarilor sunt opere de morală și învățătură, arta este esențialmente religioasă, afară de palatele brâncovenești, care sunt și ele în stil mănăstiresc. Același spirit sfânt, țărănesc, lipsa completă a raționalismului, chiar la cele mai înalte culmi. În *Metafizica* lui, Dimitrie Cantemir, acest autor care cunoștea lucrările apusenilor (Van Helmont, filosof experimental), conchide la respingerea, atât a rațiunii, cât și a experienței ca izvoare ale cunoașterii, considerând ca singur izvor revelația divină ¹⁾. Nu ne este posibil să dezvoltăm aci această temă, dar se poate dovedi din analiza operei lui Dimitrie Cantemir că acest scriitor a fost în primul rând un scriitor ortodox. Dacă așa este cu figura cea mai îndrăzneță a culturii noastre vechi, e ușor de înțeles că tradiția medievală s'a păstrat neschimbată la restul scriitorilor și al purtătorilor de cultură.

Nu numai spiritul culturii românești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea a rămas cel religios ortodox ca în Evul-Mediu, dar nici stilul bisericesc bizantin, singura creație de artă, nu s'a schimbat esențial și chiar alfabetul cu care se scria limba română, a rămas, precum se știe, tot cel slavonesc-cirilic.

O schimbare mai serioasă s'a produs abia la începutul veacului al XIX-lea; atunci abia se poate vorbi de o influență apuseană adâncă în cultura noastră. Este clar, deși totuși lucrul nu apare

¹⁾ D. Cantemir, *Metafizica*, trad. N. Locusteanu, Biblioteca Universală, București, 1928.

lămurit în opera tuturor istoricilor noștri, că această schimbare nu se datorește unei simple « influențe » a școlilor și literaturii apusene, în speță celei franceze ¹⁾, ci iarăși unei schimbări sociale adânci. Cultura noastră devine din religioasă laică, din agricolă orășenească (adică o cultură tehnică și de școli înalte), pentru că atunci se naște burghezia română, noua clasă ce în scurt timp devine dominantă. Dispariția vechiului regim este opera burgheziei și a capitalismului comercial, începând la noi în jurul anului 1821, iar noua cultură este expresia noii societăți burgheze.

Cum și de ce s'a format clasa burgheză la Români, care este cauza acestei transformări a societății noastre, care până la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu avea decât agricultori: proprietari și muncitori, acest lucru este azi destul de limpede lămurit în urma studiilor lui St. Zeletin, G. Zane, M. Manoilescu. La sfârșitul veacului al XVIII-lea și mai ales la începutul celui următor începe în Europa capitalismul propriu zis (spre deosebire de *Frühkapitalismus*, care începe din secolul al XVI-lea), noul val de invenții, noua expansiune colonială, duc la un capitalism internațional mondial; acest capitalism a început să se intereseze și de România, care nu era până atunci cunoscută comerțului internațional, se face atunci « descoperirea » grâului românesc. Intrarea României în comerțul internațional a creat instrumentele, personalul acestui comerț, iar în interior agenții exploatării capitaliste a negoșului, ca și a pământului, acest personal a fost burghezia românească. Din ce elemente sociale vechi s'a recrutat această burghezie românească, nu este ușor de spus, dar pare a fi dintr'o proporție egală din mica boierime, coborâtă dela conacurile moșiilor la orașe și care capătă o educație tehnică, din membrii vechilor bresle din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, cu caracter local și interese reduse, cărora nu le putem acorda numele de burghezie, din funcționarii locali și eventual o mică parte de țărani așezați la orașe, fii de profeți și de chiaburi.

E drept că s'ar putea obiecta că cei ce au introdus cultura occidentală la noi la începutul veacului al XIX-lea și chiar autorii

¹⁾ N. Iorga, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe aux XVII-e et XVIII-e siècles*, în « *Revue historique du Sud-Est européen* », I, 1924, pp. 1—36, 102—138, 250—296 (privește însă și secolul al XIX-lea).

revoluției dela 1848, care în cele politice este reflexul noii culturi românești, n'au fost burghezi, ci boieri tineri, care studiaseră la Paris și în alte centre din Apus. Dar această boierime, e vorba de boierimea mică și mijlocie, ca ranguri și ca avere, devenea de fapt o burghezie prin angrenarea ei în capitalismul comercial internațional. Anume proprietarii mijlocii deschid comerțul de grâne și de vite cu Austria și încep capitalismul comercial la noi (ce a adus atâtea nenorociri și exploatarea țăranimii, care nu era înainte, nici chiar în vremea Fanarioșilor). Unii boieri devin ofițeri (Kogălniceanu, Bălcescu), alții tipografi (C. A. Rosetti), coborînd în clasa burgheză ¹⁾.

Dacă introducerea masivă în forme de copie servilă a culturii franceze la noi în secolul al XIX-lea a fost o fericire pentru cultura noastră, e o întrebare pe care n'o putem desbate aci pe larg. În cele economice influența occidentală era să ducă la sărăcirea țăranimii, în cele culturale imitația a dus la forme adesea ridicole, care au provocat biciuirea ironică a unui Eminescu și verva satirică a lui Caragiale. Firește, nimeni nu va susține azi că trebuia să rămânem în formele și spiritul vechiului regim, a culturii lizantine și religioase. Ea își împlinise rostul în legătură cu o anume fază întrecută a evoluției noastre sociale și odată cu trecerea acestei faze a trebuit să facă loc unei culturi orășenești și tehnice, pe care nimeni nu o poate învinui de inactualitate și neorganicitate. Dar dacă ținem seamă că rasa continuă și-și cere drepturile, că viața agricolă continuă să fie predominantă la noi, vom înțelege mai bine tendințele de azi de restaurare în această cultură a ortodoxiei și a tradiționalismului. Nu o cultură occidentală pură poate înlocui pe cea medievală românească, ci o nouă fază a culturii românești. Acest lucru apare azi posibil. Am arătat mai sus că nu numai cauzele economice și sociale au produs caracterul patriarhal al culturii noastre vechi, ci și cauze politice, care au menținut la un nivel redus manifestările de cultură la Români și anume: lipsa unității politice și lipsa unei regalități românești de prestigiu general. În schimb, chiar după unirea parțială dela

¹⁾ Cf. M. Manoilescu, *Originile și destinul burgheziei românești*, București, 1942. Singura obiecție ce aș aduce luminoasei expuneri a autorului este că nu anul 1829 este hotărîtor pentru introducerea capitalismului comercial, ci e începe la sfîșitul veacului XVIII cu comerțul austriac în Principate.

1859 s'a produs un potențial de cultură superioară românească, iar domnia lui Carol I a însemnat o cultură națională patronată de regalitate, mai ales în latura organizării tehnice. Unitatea completă românească poate prezenta condiții optime pentru o eflorescență de cultură originală românească.

Dar această chestiune se îndepărtează de obiectul nostru, care este numai vechea cultură românească de caracter slavo-bizantin, originile, căderea și valoarea ei.

Pentru cele ce voim a arăta, reținem un fapt stabilit: cultura slavo-bizantină a făcut loc unci alte faze culturale la Români, numai atunci când acest lucru a fost firesc din punct de vedere social, când s'a transformat adică societatea. Este deci absurd să socotim această cultură veche ca o nenorocire și o pată; ea a fost firească și și-a împlinit rolul istoric, dispărând numai atunci când nu a mai fost manifestarea organică a unui stadiu de evoluție socială.

Latinism și slavonism. Am lăsat dinaintea deoparte până acum argumentul în aparență cel mai puternic al celor care privesc cu o sfântă oroare epoca slavonismului la Români și o socotesc o nenorocire istorică. Slavonismul bizantin și ortodox, spun acești istorici ai noștri, nu numai că ne-a despărțit de cultura superioară a Apusului, ținându-ne într'o stare de inferioritate față de celelate popoare, nu numai că prin esența sa inferioară a împiedicat orice progres, dar ne-a rupt de originile romane, întrerupând firul normal al dezvoltării noastre ca neam, al destinului nostru cultural. Dacă am fi păstrat legăturile cu Apusul, am fi păstrat ca și țările catolice tradiția romană, care la noi a fost întreruptă și nu a putut fi regăsită, decât peste veacuri prin contactul cu Franzezii și cu Parisul.

În această judecată se face de fapt aceeași greșală de logică, de intervertire a termenilor de cauză și efect, pe care am văzut-o, când am examinat cealaltă latură a problemei, anume dacă cultura slavo-bizantină a fost o cauză de inferioritate. Roma a fost o cetate, *urbs*, Imperiul Roman a fost extensiunea urbei; oriunde erau colonii romane, ele erau pe model de oraș. E drept, Romanii au fost agricultori, dar organizația lor nu a fost rurală și patriarhală, decât în epoca regalității și a începuturilor republicii. La sfârșitul republicii și în vremea imperatorilor, statul roman a fost

o vastă organizare economică pe baze capitaliste, comerțul mediteranean fiind baza bogăției imperiului. Exploatarea pământului se făcea de către senatori, în provincie de către cavaleri, cu sclavi cari țineau locul mașinilor de azi. Chiar coloniile de mici proprietare ale veteranilor de pildă, cum erau atâtea în Dacia, erau mici orașele, cu magistrați temple, statui, ca la centru. Stilul culturii romane era acela al unui stat cu autoritate centrală, cu viață culturală de oraș, cu viață economică capitalistă. Organizația socială, religia de stat, arhitectura civilă, literatura clasică, toate erau la diapazonul acestui stil.

Prăbușirea Imperiului Roman și trecerea dela Antichitate la Ev-Mediu a însemnat o *ruralizare*, dîspariția orașelor, reducerea întregii economii la agricultură, decăderea culturii. În toată Europa, nu numai în Dacia, cultura romană antică a suferit o eclipsă din cauza schimbării sociale. În locul culturii antice a urmat o cultură țărănească primară și patriarhală, o organizare socială redusă la clasa seniorilor proprietari și a țăranilor muncitori¹⁾.

Prin urmare, nu slavonismul a întrerupt cultura antică; ea era pierdută la noi în formele ei, de sigur dela părăsirea Daciei de către armata romană sub Aurelian, fapt care este un fenomen general european. Ruperea legăturilor de cultură cu Roma este mult mai veche decât slavonismul nostru; nu el a provocat-o, ci slavonismul a venit mult mai târziu, ca o urmare a ruperii acestor legături. Ruperea fusese aceeași și pentru Apusul Europei dar, dela o vreme, prin biserica catolică, cu ajutorul universităților, a curților regilor iubitori de cultură și a mării nobilimi, Antichitatea a renăscut, mai ales când s'au format centrele orașenești. Dar civilizația medievală târzie a secolilor al XIII-lea și al XIV-lea în Apus nu este pur latină, ci în viața feudală predomină influența și formele de gândire și închipuire *germanice*. A venit apoi Renașterea cu cultul Antichității în slovă și imagini; Renașterea a fost rezultatul ridicării orașelor bogate de negustori din Italia, Olanda, Franța.

La noi nu s'a putut întâmpla așa ceva, am văzut de ce; în țara noastră n'au fost orașe, cel puțin nu orașe românești, n'a fost o mare nobilime feudală, nici o regalitate puternică și bogată

¹⁾ F. Lot, *La fin du monde antique et le début du Moyen-Âge*, Paris, 1927, colecția *L'évolution de l'humanité*.

ca în Apus. Deci nu a putut fi nicio renaștere a civilizației orășenești și imperiale romane. Încă odată se face aci confuzia de a învinui civilizația de stil patriarhal slavo-bizantină că ar fi cauza întreruperii civilizației romane de stil orășnesc și imperial, când în realitate civilizația antică a dispărut în toată Europa și a renăscut mult mai târziu, în forme schimbate, în Apus, sub influența unor factori sociali și politici care au lipsit la noi. Lipsa acestor factori a fost cauza înscăunării culturii slavo-bizantine la noi și a imposibilității de a se relua cultura romană. O cezură, o întrerupere în civilizația romană, a fost deci nu numai la noi, ci un fenomen istoric general, numai că la noi a durat mai mult, nu datorită zidului ridicat de slavonism, ci din cauza vieții noastre de economie agricolă.

Adaog că, dacă Roma a murit la noi în formele culturii superioare și în organizația socială, în ceea ce are esențial nu a murit niciodată: limba noastră, numele nostru, anume aptitudini de ordine socială, care ne deosebesc de nebuloasa slavă, anume măsură etică a poporului nostru, care sunt romane, și atâtea obiceiuri la sărbători, care nu sunt copilării, ci podoabe ale zilei, o anume ordine fastă a vieții, ceea ce înseamnă o moștenire spirituală mai adâncă decât formele exterioare ale culturii, care s'au pierdut. Nici ortodoxia, nici bizantinismul, nici măcar slavonismul n'au putut fi o piedică pentru păstrarea acestei mari tradiții. Ele nu sunt vinovate cu nimic de pierderea culturii antice la noi.

În ce privește problema specială religioasă, de ce suntem ortodocși și nu catolici, ar fi prea lungă aci o discuție completă. Vom spune pe scurt că noi suntem dintre cei ce cred că ortodoxia răsăriteană este expresia sufletului nostru dacic, diferit de sufletul apusean; ortodoxia noastră nu este o influență slavă, ci, așa cum e trăită de Români, este o expresie a rasei. Aci n'a fost ruptă o tradiție, ci dimpotrivă s'a păstrat o moștenire străveche într'o formă creștină ¹⁾.

Concluzii. Din analiza unor fapte, cele mai multe în general cunoscute, am ajuns la o prețuire mai dreaptă a culturii așa zise slavone la noi, care a fost în realitate o cultură patriarhală și reli-

¹⁾ Cf. studiul nostru, *Destin românesc*, în « Convorbiri literare », Noembrie—Decembrie 1941.

gioasă potrivită unui popor agricol. Cultura aceasta, care se identifică la noi cu « vechiul regim » este rezultatul unei situații sociale și economice care a dăinuit la noi în tot Evul Mediu, prelungit până la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Cultura apuseană de caracter tehnic și orășenesc n'am putut-o adopta, nici înțelege, în decurs de lungi veacuri, nu pentru că slavonismul (adică bizantinismul popular) ar fi fost un zid între noi și Occident, ci pentru că nu era în spiritul, în nevoile societății noastre. Slavonismul n'a fost o cauză a ruperii noastre de Occident, ci rezultatul acestei ruperi, care s'a făcut prin contrastul vieții economice și sociale. Ceea ce ni se potriveau din cultura occidentală am adoptat la timp, încă din Evul-Mediu. De asemenea și ca o consecință a concluziei de mai sus, nu este drept să spunem că slavonismul (cu înțelesul și cuprinsul ce i-am dat mai sus) ar fi provocat ruperea noastră de moștenirea latină; această rupere se făcuse cu mai multe veacuri înainte și slavonismul a venit mai târziu ca o *consecință* a acestei ruperi.

În definitiv, putem socoti reabilitată o întregă și glorioasă perioadă a istoriei noastre, privită de mulți cu dispreț sau cu desgust. Nu avem dreptul să deprecieăm trecutul nostru. Perioada patriarhală a culturii noastre este bogată în valori morale: solidaritate socială, avânt religios, spirit eroic. Putem oare s'o socotim o nenorocire, cu alte cuvinte să plângem pe strămoșii noștri că au fost altfel, de cum înțelegem noi viața cu ideile noastre de azi? Perioada aceasta așa de lungă a trecutului nostru nu a fost de sigur o perioadă nefericită; valorile morale fac pe oameni mai fericiți decât cele materiale, iar o cultură care se adaptează nevoilor sufletești ale neamului întreg, într'un anume stadiu al evoluției sale, este un bun spiritual, pe care urmașii trebuie să-l respecte.

În istoriografia noastră ideile simple și formulele de-a gata sunt adesea repetate și țin loc de judecarea trecutului. Istoricii români au ajuns azi la un stadiu destul de înalt al cunoașterii faptelor și al criticii istorice, ca să poată păși la înțelegerea reală a valorilor trecutului. Problema aceasta a valorii culturii « slavone » este una din cele dintâi care trebuie revizuită pentru înțelegerea adevărată a istoriei noastre. Numai din dreapta ei prețuire vom înțelege că istoria noastră n'a fost un lung accident nenorocit, ci o dezvoltare organică între viața materială și cea spirituală.

P. P. PANAITESCU

TEXTE ȘI DOCUMENTE

EMINESCU ȘI KOGĂLNICEANU

Încă de mult, G. Ibrăileanu făcuse apropierea spirituală dintre Kogălniceanu și M. Eminescu, atunci când îi grupase în marea familie a « spiritelor critice » moldovenești, în cartea sa « Spiritul critic în cultura română ». Alături de romantismul avântat și de fantezia zvăpăiată a poetului Eminescu, găsim la el și un spirit ponderent, rezonator, specific moldovenesc, pe care îl aflăm și la « liberalul » Kogălniceanu.

S'ar putea găsi multe apropieri între Eminescu și M. Kogălniceanu în concepțiile lor sociale, politice și mai ales, istorice. În știrile următoare vom releva numai foarte puține.

Nu trebuie să uităm de exemplu că în « Introducțiunea » la *Dacia Literară*, Kogălniceanu era condus de criteriul *estetic*, atunci când cerea ca operele să fie bune, dar nu uita nici criteriul *etic*, atunci când spunea că nu va fi uitat nici moralul Această armonizare a eticului cu esteticul o găsim încă din primele articole ale lui Eminescu, ca de exemplu în *Teatrul românesc și repertoriul lui* (în *Familia* 1870, din Pesta, cu inițialele lui Eminescu), atunci când îndrăznește să critice chiar « Comediile d-lui V. Alecsandri, pline de spirit însă pline partea cea mai mare și de imoralitate... ». (Ediția I. Scurtu, *Scriseri politice și literare*, p. 56), cerând dramaturgilor « naționali » să compună un repertoriu, « care nu numai să placă, ci să și folosească, ba înainte de toate să folosească » (p. 62). Această concepție, formulată în 1870, o va menține și mai târziu, în cronicile sale dramatice, mai ales la *Curierul de Iași*.

Știut este, de asemenea, că trecutul național și limba « veche și 'nțeleaptă », pe care o va întrebuița și la Viena în alcătuirea cărților de boierie în « Divanurile » studențești (Stefanelli), din cronicile publicate de Kogălniceanu le va cunoaște elevul Eminescu, bibliotecarul lui Aron Pumnul.

În sfârșit, meritul lui Eminescu este că, deși aducea o simțire, o fantezie și o cugetare de o originalitate și un individualism unic, totuși aceste elemente personale a știut să le armonizeze cu speci-

ficul național românesc, chiar și atunci când unele idei și motive de inspirație erau de origine europeană sau germană. Și din acest punct de vedere, Eminescu este alături de școala din jurul lui Kogălniceanu, care cerea naționalizarea literaturii. Caracteristice sunt unele notițe din manuscrisele lui Eminescu (Ms. Ac. Rom. 2258, f. 187, la Scurtu, pp. 12 și 13): « Comoara și puterea limbistică, felul stilului și a expresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în *literatura sa națională*; ea este izvorul, din care are să iee fiecare ». Într'alt loc, tot Eminescu spune despre literatură: « nicio literatură puternică nu poate exista decât întemeindu-se pe baza largă a geniului național... numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensitatea aceluși simțământ subiectiv care-i face ca toți să se numere membrii aceluiași corp ». Ceea ce este însuși principiul fundamental al « Școlii critice moldovenești », afirmat mai întâi la revistele lui Kogălniceanu. În prefața la *Letopisețele țării Moldovei* (1852), — letopisețe pe care Eminescu le-a găsit și în biblioteca tatălui său, Căminarul ambițios și iubitor de cultură, dar și în biblioteca profesorului A. Pumnul, — între alte idei, Kogălniceanu afirmă: « Artele și literatura, expresii ale inteligenței, n'au speranță de viață, decât acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altminteri ele nu sunt decât niște plante exotice, pe care cel dintâi vânt ori le înviază, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu *societatea*, cu *credințele*, cu *obiceiurile*, într'un cuvânt cu istoria noastră. Niciodată n'am fi avut frumoasele biserici ale Argeșului, ale Trei-Ierarhilor, ale Dragomirnei dacă arta n'ar fi fost insuflată de sentimentul religios ce era atât de strâns unit cu sentimentul național, nefăcând, pot zice, decât unul și același. Asemenea și astăzi, nu vom avea artă și literatură dacă nu ne vom adăpa în izvoarele naționalității noastre, *care sunt religia secolului al XIX-lea* » (Ed. G. Drăgan, la « Cugetarea », p. 178).

În afară de amalgamarea sentimentului estetic cu cel național, comun lui Eminescu și Kogălniceanu, citatul de mai sus ne amintește și de versul din *Melancolie*, a lui Eminescu:

Credința zugrăvește icoanele 'n biserici...

Tot dela Kogălniceanu pornește și tendința de a asocia în cultura și literatura noastră eticul, esteticul și naționalul, așa cum găsim în aceeași notiță de mai sus: « E vădit cum că elementul moral și estetic al culturii își are izvorul său principal în literatura națională ».

Dar chiar tradiționalismul formulat de Eminescu în multe articole de gazetă, încă din 1870—1871, ca de ex. în *Despre naționalism și cosmopolitism*, când afirmă, între altele, că « numai în continuitate cu lucrările trecutului, în prourmarea consecventă a

celor bine începute consistă misiunea generațiunii viitoare », (la Scurtu, p. 20). acest tradiționalism nu trebuie căutat prea departe la filosofii germani, cum fac unii cercetători, ci la izvorul tradiționalismului formulat de același Kogălniceanu. De asemenea reacțiunea împotriva imitațiilor superficiale și păgubitoare pentru Români a formelor apusene în discordanță cu specificul național este comună celor doi gânditori. Despre aceasta ne convingem dacă citim acel început de roman, *Tainele inimii*, scris de Kogălniceanu după 1847 și publicat, numai câteva capitole, în *Gazeta de Moldavia* din 1850 (9 Ianuarie — 23 Martie), nesemnat. Este meritul lui N. Iorga de a-l fi atribuit, cel dintâi, lui Kogălniceanu, iar acum de curând a demonstrat definitiv d. N. Cartoian paternitatea lui, găsind între manuscrisele dela Academie părți din *Tainele inimii* scrise de mâna lui Kogălniceanu (v. N. Cartoian, *Mihail Kogălniceanu*, An. Ac. Rom. 1941). Din faptul că în textul fragmentului găsim în două locuri întrebunțate în mod ironic formele pumnuliste: « convenciune » în loc de « convenție » (p. 27, o. c.) și « conversăciunii »: « jurnalele mai ales fac materia conversației (cât pe ce eram să zic conversăciunii...) » (p. 31), din aceasta deducem că încercarea de roman a lui Kogălniceanu trebuie să fi fost scrisă la o dată cât mai apropiată de 1850, când apare în *Gazeta de Moldavia* și pe când pumnulismul începe a lua proporții în Bucovina.

Iată ce susține Stihescu, eroul basarabean din romanul lui Kogălniceanu: « urăsc tot ce nu se cuvine țării noastre, toate acele parascovenii și bazaconii pe care voi le luați dela străini cu ochii închiși. Știu că Europeanii au multe lucruri bune; știu asemenea că Românii nu sânt desăvârșiți și că prin urmare ei au toată dreptatea de a se împrumuta dela cei dintâi; dar socot că le-am putea lua altă ceva, decât straele, butcele și luxul desfrânat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie ». De aceea Stihescu spune Românilor: « voi care vă socotiți nici mai mult, nici mai puțin, decât Franțujii Răsăritului, și care în faptă nu sântefi la cele rele decât momițele, iar la cele bune decât Chinezii Europii » (p. 39, o. c.). Vorbește apoi, ca și Alecsandri, cu ironie despre cei « scoborîți cu hârzobul din ceriu » (p. 39) și concludă: « De aceea și țeara voastră este prichită ca și civilizația voastră. Ce aduceți în adevăr din țeri străine, voi Europeanii cei noi? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă; și în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă » (p. 39). Acest Stihescu reprezintă părerile tradiționaliste ale lui Kogălniceanu, Russo, dar și Eminescu, de exemplu atunci când laudă pe « un cinstit și vrednic boier moldovan » sau când laudă, întocmai ca I. Ghica, drunml de fier, vapoarele și adevăratele binefaceri ale civilizației, de pe urma cărora « și țeara voastră ar însemna mai mult » (p. 40) lăsând însă « fuduliile voastre

de scoborîți cu hârzobul din ceriu, cu straele dișențate și cu mințile și mai dișențate » (p. 40). Autorul inteervine și el direct și-și expune ideile, în acord cu acelea ale eroului său Stihescu. Kogălniceanu ne spune: « Niciodată n'am fost contrar ideilor și civilizației străine. Din potrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țeri, care stau în capul Europei, am fost și sânt de idec, că în secolul al XIX, nu este ertat nici unei nații de a se închide înaintea înriurilor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și dela străini. Aceasta astăzi nu este ertat nici Chinezilor. Propășirea este mai puternică decât prejudețele popoarelor; și nu cste zid destul de înalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii prin poziția geografică, politică, morală și etnografică sunt datori mai mult decât ori și care altă nație de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățire intelectuală și materială a țerei lor » (p. 40). Iată cât de clar este expus așa numitul astăzi principiu al « interdependenței », de care s'a făcut atâta caz cu ocazia apariției *Istoriei civilizațiunii* lui E. Lovinescu. Dar iată cum continuă Kogălniceanu, de perfect acord cu Eminescu: « Civilizația nu isgonește nici de cum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general. Noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era mai bun pământesc, și n'am păstrat decât abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înțelese și minciunoase civilizații. Așa, predicând ura a tot ce este pământesc, am împrumutat dela străini numai superficialități, haina din afară, litera, iar nu spiritul, sau spre a vorbi după stilul vechi, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n'avem nimică pregătit pentru viitor, decât corupția năravurilor. O nație însă nu poate decât prin o amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renega trecutul, căci adevărata civilizație este aceea, care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față. Aceasta o simțesc și o practică chiar națiile care se află în capul luminilor. Franția, Anglia, Germania simțesc neapărata nevoie de a lega lanțul timpurilor și de a urmări în trecut propășirea năravurilor publice, origina instituțiilor lor, leagănul libertății lor... » (p. 41).

Urmează o vehementă critică a situației dela noi, la începutul secolului XIX, critică ce se poate compara numai cu articolele dela *Timpul* ale lui Eminescu: « Când, după izgonirea domniilor străine, am fost chemați să ne dăm nouă instituții, ne-am purtat ca (și) când ne-ar fi fost rușine de tot ce era al nostru; am aruncat tot ce era esențial pământesc; ne-am lepădat de trecut ca Petru de Hristos; ne-am lepădat de toate acele instituții vechi, care

făcuseră puterea strămoșilor noștri, ca de o haină puturoasă, când trebuia numai să isgonim abuzurile ce se vârăseră în legile și viața noastră, prin lungi ani de tirănie și de războaie, păstrându-le însă spiritul și potrivindu-l cu timpul de față. Noi am socotit că, lepădând tot și împrumutând tot, am face mai bine și am merge mai departe. Ce am isprăvit? Am adus în țeara noastră plânte străine, nepotrivite cu clima și pământul nostru, și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curății și a vultui plântele înrădăcinate de sute de ani în țeara noastră. . . Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și de o potrivă îndrituire, bună starea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fala seculului. . . Ne pretindem nație civilizată și avem robi; civilizația noastră se mărginește în lux, în mărfuri europene, care ne exportează toată bogăția, în caritele și juvaerele femeelor noastre și în cunoștința superficială a unei sau două limbi străine, care ne înlesniră de a înțelege romanele doamnei Sand și vodevilurile domnului Scribe. Propășirea noastră intelectuală se mărginește în șasesprezece școli publice! Iar buna stare materială este închisă între părății poleiți a câteva palaturi boerești. Burjuasie, adecă stare de mijloc, puterea cea mai de căpitanie a unui stat, nu avem, căci prea o disprețuim pentru ca cineva să vroească a rămănea în ea, și să nu se silească la cel întâiu prilej și cu orice preț de a se preface boer» (42).

Deci forma goală fără fond, pe care o va critica *Junimea* în frunte cu Maiorescu și Eminescu, le găsim criticate mai înaintea lor de Kogălniceanu. Lipsa burgheziei o deplânge și Kogălniceanu, după cum Eminescu va deplânge dispariția breslelor, din cauza concurenței mărfurilor străine și a năvalei străinilor și în special a evreilor. După cum Kogălniceanu și Eminescu simpatizează pe adevăratul boer băștinaș, păstrător al tradițiilor strămoșești, tot astfel amândoi vor deplânge soarta mizeră a țărănimii: «Țăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în sdrențe și ingenunchiat este tot așa ca și când era silit de a fugi înaintea Hunilor și a Tătarilor. Orașele noastre sânt numai niște sate mari» (43). Ca și I. Ghica și Eminescu, la fel Kogălniceanu pune în contrast bogăția țării cu sărăcia țaranului: «În mijlocul celor mai mari bogății, cu pământul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurile cele mai frumoase, sântem săraci; și pentru ca să ne putem îndestula nevoile civilizației ce ne-am dat, adecă straele europene, trăsurile lui Brandmaier, mobilele de de lux a Parisului, poftele aprinse ce am dobândit în țeri străine, ne sărăcim prezentul și ne ruinăm viitorul. Cât de departe însă am merge, câtă fericire ne-am pregăti, când în loc de a ne cheltui în deșert activitatea și capitalurile noastre, le-am întrebuița în sporirea bunei stări materiale a țerei noastre, singură care ne

poate duce (la) bună stare intelectuală, adică la adevărata civilizație » (43). Enumerând îmbunătățirile necesare, Kogălniceanu citează idei din lecția de deschidere a cursului de Economie politică la Academia Mihăileană a lui I. Ghica: « ... cum au zis odinioară în fosta Academie un bun prieten al nostru și profesor de economie, importanța noastră politică nu poate spori decât prin numărul chilclor de grâu ce vom exporta » (43).

Se știe că și Eminescu a fost preocupat de problemele economiei politice și de buna stare a țaranului român, care susține, el singur, toate formele civilizației introdusă din străinătate. Iar vorbele lui Kogălniceanu din romanul său ar fi putut să fie semnate și de Eminescu: « m'am încredințat, că popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea bunei stări materiale... » (44). De altfel și « Semănătorismul » și « Poporanismul », pornind dela tradiționalismul lui Kogălniceanu și Eminescu, au urmărit înălțarea păturii țărănești prin dezvoltarea ei intelectuală, morală și materială. Multe din articolele din *Timpul* vădesc această dragoste pentru țărănime a lui Eminescu, după cum sunt și « în contra maniei ce avem de a ni întipări numai modelele rele și abuzurile străine... » (45). Sunt vorbele lui Kogălniceanu, deși ni s'ar părea că sunt ale lui Eminescu.

De asemenea Kogălniceanu, făcând portretul psihologic al Laurei, probabil eroina principală a romanului *Tainele inimei*, pare că avem înaintea ochilor pe *Venere și Madonă* a lui Eminescu: « Când veselă până la nebunie, când melancolică până la disperare, când împopoțonată ca o madonă catolică, când înegrită și jălindă ca văduva lui Mausol, ea era în toată puterea cuvântului un demon cu jața de înger, adevărat cameleon luând toate formele, jucând toate rolele, sunând toate gamele sentimentului, imitând toate virtuțile și cunoscând toate viciurile... » (49).

Iată dar că și Kogălniceanu și Eminescu concep femeia sub dublul aspect antitetic, de înger și demon, iată că « antitezele cam exagerate », pe care i le impută Maiorescu poeziilor lui Eminescu, sunt nu numai apanajul romanticului poet Eminescu ci și ale tot atât de romanticului orator și om politic Kogălniceanu! De nicăiri nu reiese mai bine acest romantism al lui Kogălniceanu decât din felul cum ne sunt prezentați eroii și eroinele romanului său, deși d. N. Cartoian îl socotește de construcție balzaciană, (o. c., p. 15) adică realistă.

Comparând ideile tradiționaliste din *Tainele inimei*, cu broșura *Dorințele partidei naționale din Moldova*, publicată în 1848 de Kogălniceanu, care era refugiat în Bucovina, vedem că și critica, și reformele pe care le preconizează au același substrat al continuității tradiționaliste.

Iată cum critică Regulamentul Organic: « A doua meteahnă capitală a regulamentului este că acesta, în loc de a regula ... după spiritul timpului vechile instituții a Moldovei, a dărâmat și a desființat toate legiurile țării, ne-a tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a țării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoinelor nației... » (ed. P. V. Haneș, p. 22). Iar în toate reformele pe care le propune Kogălniceanu, se aseamănă cu cele spuse de personajul principal Stihescu din *Tainele inimei*: « De aceea dar, vroim a ne întoarce la acele instituții a căror origină este din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut, și pe care nu mai voim a le adapta după lumina și trebuințele epocii... Instituțiile ce le voim sunt curat ale țării noastre în cea mai mare parte, și aceasta o dovedesc istoria și acturile publice a Românilor » (24). Această continuitate o dorește și *Eminescu în *Despre naționalism și cosmopolitism* (v. mai sus).

Despre țaran, aceeași asemănare între ideile din *Tainele inimei* și cele din *Dorințele partidei naționale*: « ...și astăzi toate greutățile și dările statului în contra a orice dreptăți se reazimă numai pe acel mai sărac, pe acel ce n'are a lui decât trupul său, adică pe locuitorul sătean; numai acesta plătește pe Domn care nu știe de dânsul, pre administrator care-l fură, pre judecător la care niciodată nu cere dreptate, pre slujitor care-l ține sub bici, pre militar care n'are ce să-i apere, căci țaranul n'are nimic al lui sub soare, nici măcar bordeiul unde-și odihnește obositele măduări » (36). Și Eminescu, același lucru îl va spune în multe articole din *Timpul*.

Kogălniceanu spune la 1848 ceea ce va spune și la înscăunarea lui Cuza Vodă în 1859, și va demonstra și cu ocazia împroprietăririi țaranilor: « nimic nu s'au statornicit pentru această numeroasă și nenorocită clasă, nădejdea și puterea patrici... » (38).

« Liberalismul » și « revoluționarismul » patruzecioptistului Kogălniceanu sunt totuși tradiționaliste atât de mult, încât se confundă cu ale « conservatorului » Eminescu! Căci iată cum subliniază mereu Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale*: « Reformele însă ce atât Valahia cât și Moldova doresc, și de care mai înainte am dat o scurtă privire, sunt curat pământeste (autohtone), pentru că au originea lor în pământul nostru și mântuitoare pentru că sunt drepte pentru toți » (71).

Toate aceste asemănări între fragmentul *Tainele inimei* și *Dorințele partidei naționale* ne fac să credem și mai mult că fragmentul de roman l-a scris Kogălniceanu numai după ce își fixase pricipiile sale tradiționaliste în 1848, în *Dorințele partidei naționale*. Dar asemănările acestea cu Eminescu ne arată cât era de aproape « liberalul » Kogălniceanu de « conservatorul » Eminescu. Căci și

Eminescu ar fi subscris ideea lui Kogălniceanu din prefața la *Letopiseșele țării Moldovei* (1852): «Țara noastră nu prin grabnice și sgomotoase schimbări se poate ridica» (Ed. Drăgan, p. 179).

Dar asemănările dintre ei nu sunt numai pe terenul social-politic, ci și pe acela istoric.

În 1875, Austria sărbătorește la Cernăuți centenarul răpirii Bucovinei și inaugurarea Universității înființate cu acea ocazie. Despre această sărbătorire, Alecsandri, într'o scrisoare către Gh. Hurmuzachi, spune că e pornită din îndemnul Evreilor și că: «O asemenea serbare... nu poate avea loc fără o demnă protestare din partea noastră» (C. L., 1906, p. 1105). Ca o primă protestare, însuși Alecsandri scrie poezia *11 Mai 1875*. Eminescu scrie în *Curierul de Iași* două articole *Despre Universitatea din Cernăuți* (nr. 81 din 23 Iulie și nr. 107 din 29 Septembrie 1876).

Tot în 1875, Eminescu trece clandestin peste graniță o ladă plină cu broșura, atât de puțin cunoscută de noi, scrisă de Kogălniceanu, ¹⁾, dar nesemnată, intitulată *Răpirea Bucovinei, 1775 — 7 Maiu 25 Aprilie 1775* (București, Socec, 1875). Broșura are ca motto cuvintele lui Ghica Vodă dintr'o «depeșă» a lui către Poartă, în care spune între altele: «Partea ocupată a Moldovei întrece în îmbelșugare și valoare toată cealaltă parte a țării». Tot în motto se citează și cuvintele lui Kaunitz din 7 Februarie 1775: «Prin Bucovina luăm în mâinele noastre cheia Moldovei».

Atât introducerea, cât și documentele publicate de Kogălniceanu în această broșură i-au servit lui Eminescu drept izvoare de informație pentru o serie de articole din *Curierul de Iași* (*Grigore Ghica Voevod*, nr. 108, din 1 Octombrie și nr. 109 din 3 Octombrie 1876; *Răpirea Bucovinei*, nr. 106, din 30 Septembrie 1877), cum și un ciclu de vreo 19 articole din *Timpul* (*Bucovina și Basarabia*) scrise cu ocazia răpirii Basarabiei de Ruși, în 1878. De aceea, ne vom permite să insistăm asupra introducerii scrisă de Kogălniceanu, pentru a evidenția câteva asemănări cu articolele lui Eminescu. De exemplu, Kogălniceanu insistă, ca și Eminescu, asupra faptului că în 1775 «prin o convențiune cumpărată, Turcia recunoscu faptul îndeplinit al furării a trei ținuturi ale Moldovei, poreclite apoi de Ducatul Bucovinei» (p. III). Iar Eminescu precizează (*Grigore Ghica Voevod*, C. d. I., 1 Octombrie 1876) că Gr. Ghica «Văzând stupul matern al Moldovei întregi (Bucovina) vândut Austriacilor de către Ruși și Turci chiar, Vodă a protestat, a amenințat chiar Poarta, iar rezultatul: asasinarea sa!» (la Scurtu, p. 203).

În introducere Kogălniceanu spune: «Voim și noi a lua parte la jubileul... din Cernăuți, ...publicând estrase din arhiva se-

¹⁾ A apărut acum de curând ediția III-a, la Socec, publicată de Petre V. Haneș.

cretă din Viena, ale notelor diplomatice dintre Kaunitz, cancelarul Mariei Tereza, și Thugut, internunciul austriac din Constantinopol între anii 1771—1777, — în intervalul cărora s'a săvârșit furarea Bucovinei și drama sângeroasă din Beilicul din Iași... ne credem în drept de a susține că luarea Bucovinei este un act de spoliațiune, care în istoria modernă nu-și poate găsi o comparațiune — dacă nu o și întrece — decât în împărțirea Poloniei » (p. V).

Și Kogălniceanu, ca și Eminescu, se ridică împotriva răpirii, « unui teritoriu de 178 mii germane cadastre, cu 233 orașe și sate, cu munții cei mai frumoși, cu pădurile cele mai bogate, cu șesurile cele mai roditoare, în fine *cheia Moldovei*, după cum mărturisește însuși Kaunitz » (p. VIII). Iar Eminescu insistă asupra drepturilor noastre istorice asupra Bucovinei: « După ce ni se luase bucata de pământ, unde zac oasele Domnilor noștri de la Dragoș Voievod până la Petru Rareș, după ce ni se luase vatra strămoșească, începătura domniei și neamului moldovenesc și în care doarme cenușa lui Alexandru cel Bun, legiuitorul și părintele țării și a lui Ștefan Vodă, pavăza creștinătății întregi, după ce am pierdut pământul nostru cel mai scump, se asazinează, prin influența *morală* a Austriei, Domnul care a îndrăznit a protesta contra nerușinatei răpiri » (la Scurtu, p. 204). În introducerea la broșura sa, Kogălniceanu se ridică împotriva « *purtării samavolnice a guvernului austriac*, cum o califică însuși Kaunitz » (p. XI), guvern care prin « frică, corumpere și alte mijloace convingătoare » (p. XII), și-a ajuns ținta: « Prin convențiunea din 7 Maiu 1775, Turcia a recunoscut în principiu apucătura făcută de Austria! » (p. XII).

Din cartea lui Kogălniceanu va fi cunoscut Eminescu protestul lui Ghica V. V. către Poartă (din raportul lui Thugut către Kaunitz), în care Ghica Vodă arată Turcilor că « partea ocupată a Moldovei întrece în îmbelșugare și valoare toată cealaltă parte a țării, că *locuitorii Moldovei* cer cu stăruință ca Poarta să-i apere » că în caz contrar, Moldovenii stau la îndoială « dacă să lucreze ei singuri cu înseși puterile lor pentru a lor scăpare, sau dacă, nefiind apărați de suzeranul lor, să alerge la altă putere străină » (p. XIV), făcând aluzie la Rusia.

În concluzie, Kogălniceanu spune: « Dacă vreodată cuvintele lui François I al Franței — *tout est perdu fors l'honneur* — se vor aplica la vre un eveniment, aceasta este negreșit la purtarea lui Grigore Ghica și a boierilor Moldoveni față cu răpirea Bucovinei... În mijlocul corupției generale numai *Moldova legală*, numai *Grigore Ghica V. V.* și cu *boterii Divanului său* s'au ținut necorupți » (p. XX—XXI) Același lucru va lăuda și Eminescu în seria de articole din *Timpul*, sub titlul general *Bucovina și Basarabia* (dela 11 Aprilie — 27 Iunie 1878).

Kogălniceanu încheie introducerea la broșura sa *Răpirea Bucovinei* cu vorbele profetice: « Când virtutea strămoșilor noștri va reînvia între noi, ne va reveni și dulcea Bucovină; căci minciuna, corupțiunea și răpirea niciodată nu pot constitui un drept; căci cauzele cele drepte, întocmai ca și dreptatea lui Dumnezeu, nu pier niciodată » (p. XXI).

Aceasta era broșura pe care Eminescu i-o aduce clandestin la Cernăuți lui T. V. Stefanelli și o trimete chiar și autorităților cernăuțene prin poștă, care au și confiscat-o apoi. Ea a lăsat urme adânci în sufletul și activitatea gazetărească a redactorului-șef dela *Timpul*. În special, în numărul din 4 Iunie 1878, Eminescu spune: « Astfel, lipsiți de sprijinirea poporului, înșelați de cătră împărăția în care nădăjduseră, boierii Moldovei au pierdut o parte din vatra țării lor, Ei însă, prin purtarea lor, au păstrat numele bun al țării, au dat tărie încrederii în noi înșine și au dovedit, că și chiar în cele mai ticăloase vremi, Românul rabdă, dar nu renunță ». Ca și Kogălniceanu, și Eminescu laudă pe boierii Moldovei și în numărul din 9 Iunie 1878 al *Timpului*, care « după puțința timpului și-au făcut datoria și nu au dat faptei împlinite (răpirea Bucovinei), prin învoirea lor, sfințenia morală... Fără de învoirea lor, Moldovenii au fost desbinați, și pentru aceea până în ziua de astăzi ei și-au păstrat dreptul de a se simți uniți... »

* * *

Și Kogălniceanu și Eminescu sunt adânci cunosători ai realităților și problemelor bucovinene. Cât de mult s'a identificat Eminescu, sufleteste și ideologic cu aspirațiile românismului din Bucovina am arătat în volumul: *Bucovina în viața și opera lui Eminescu*.

Și legăturile intelectuale și sufleteste ale lui Kogălniceanu sunt destul de numeroase și adânci. Să nu uităm că în fruntea tinerilor revoluționari, refugiați la 1848, se afla M. Kogălniceanu care, la Cernăuți, formulează « Dorințele partidei naționale din Moldova »¹⁾.

Să nu uităm că protestul cel mai documentat împotriva răpirii Bucovinei, tot el l-a formulat.

Și Kogălniceanu și Eminescu au cunoscut realitățile bucovinene prin proprie experiență; și unul și altul s'au ridicat împotriva nedreptății istorice a răpirii vetrei Moldovei dela trunchiul comun.

De aceea se cuvine să facem o apropiere între aceste două spirite eminente ale Moldovei și ale literaturii românești.

AUREL VASILIU

¹⁾ Kogălniceanu dăruiește în 1865, « Societății p. cultură » din Cernăuți, vreo 17 cărți. (Vezi: A. Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Eminescu*, 1943, p. 157).

COMENTARII CRITICE

LUCRĂRI ROMÂNEȘTI DE FILOSOFIE

1. Lucian Blaga: *Trilogia Cunoașterii* (Eonul Dogmatic, Cunoașterea Luciferică și Censura Transcendentă), editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă, 1943, p. 458.

I

Am recitit, întrunite în volumul *Trilogia cunoașterii*, cam la un deceniu după apariția lor, cele trei cărți care constituie baza epistemologică și metafizică a sistemului filosofic al d-lui Lucian Blaga. Am vrut cu dinadinsul să vedem dacă, după atâția ani, impresiile și judecățile inițiale vor fi aceleași sau dacă timpul, cu atenuările și dumiirile lui, ne va condiționa un alt cadru de aprecieri ¹⁾.

În primul rând, trebuie să mărturisim că, recitind paginile acestea pline de construcții epistemologice și soluții metafizice, mai totdeauna înfățișate înainte de constatările de ordin științific-concret, am fost mai impresionat de data aceasta decât la prima lectură de motivul adânc al căutărilor filosofului. La prima lectură ne impresionase tonul de revoluționar copernician sau de descoperitor al unei sumbre Americi, poate neobservând îndeajuns că sistemul epistemologic și metafizic, încheșat în cele trei volume, nu afirma atâta din proprie disponibilitate constructivă o nouă metodologie și o altă viziune a lumii, cât răspundea și el — ca atâtea alte explicații filosofice moderne — îndoelilor spirituale și neajunsurilor dramatice ale cunoașterii.

Urmărind mai ales geneza acestor scrieri, izvoarele lor, am avut impresia, pe care de altfel ne-a confirmat-o, în parte, după prima sută de pagini și autorul, mărturisind că « am fost mânați spre analiza dogmei de nedumeririle ce le-au stârnit în noi tocmai

¹⁾ În ceea ce ne privește, am scris în 1932 (în N-rul 1 al revistei *Azi*) o cronică despre *Eonul Dogmatic*, iar în 1933 (în N-rul 2, Vol. XVIII al *Revistei de Filosofie*) o alta despre *Cunoașterea Luciferică*, semnalând puterea constructivă a acestui gânditor și aducând, totodată, unele obiecții.

teoriile în chestiune » (p. 120). E vorba de teorii ca aceea a relativității, a cantelor și a entelechiei, care într'adevăr despică misterul și formulează convențiuni aproape dogmatice, cu care se poate opera relativ rodnic în realitatea noastră. Vrem să spunem că trilogia cunoașterii și mai ales primele-i două volume sunt tot un răspuns la inadecvația logică între concept și intuiție, de care și-a dat seama criticismul, deci o aprigă și mândră încercare de a aduce noi scheme, care să mijlocească omului o cunoaștere mai îndrăzneță, cu « salturi » în misterul care n'ar mai fi cu totul de nepătruns și cu formulări paradoxale, care totuși să ne îngăduie, dacă nu o orientare mai spornică în lume, măcar puțința unor operații inteligente, coerente și lucrative, cum sunt cele ale matematicii și ale fizicii recente.

Oprindu-ne la geneza trilogiei epistemologice a d-lui Lucian Blaga, am putut să ne convingem și mai temeinic decât prima dată de încă ceva: că numai un filosof dublat de un poet putea construi o atare explicație de orientare în dogmă și mister, răspunzând într'un mod personal unor îndoeli și dificultăți ce frământă pe orice cunoscător al filosofiei și științei moderne. Așa cum pentru marele public descoperirea radiofoniei a readus încrederea în energiile imateriale sau nepalpabile, după crunta înfundare în materialism, ducându-l la tot felul de analogii, care chiar când sunt fanteziste sau superficiale, încă îi slujesc pentru a-l apropia de spiritualitate, la fel, pentru cei la curent cu ultimile teorii științifice, cunoașterea manevrează în modul cel mai paradoxal misterul.

Intre dogma treimii și coexistența geometriei euclidiene și neeuclidiene, spiritul d-lui Blaga a reușit a stabili o seamă de surprinzătoare asemănări metodologice, pornind dela întrebarea cum cunoaștem lumea și ajungând inevitabil la rezolvări care adesea depășesc logicul. Fire plină de intuiții esențiale și temperament chinuit de fundamentale întrebări, d-l Lucian Blaga a trăit din plin, pe marginea întrebărilor filosofice și a noilor teorii științifice, problematica vremii noastre, roasă de îndoeli, antinomii, contradicții, relativisme, ficționalisme și scepticisme și totuși încumetându-se să aprofundeze cele mai tănuite zone ale realității.

Meritul primordial al gânditorului român este acela că și-a luat asupra-și răspunderea cu adevărat împovărătoare de a căuta procedeele și soluțiile crizei, stârnită de criticismul și funcționalismul filosofic și de revoluționarele teorii fizicale. Dacă analiza metodologică a dogmei este opera unui epistemolog iscusit, atracția către despicierea misterului e, deopotrivă, rezultatul unui dramatic neastâmpăr de poet cu adevărat liric, ca și o explorare de metafizician. Cum cunoașterea intelectuală conține

și trăirea imaginativă, bogăția schemelor și în genere a construcțiilor teoretice se lămurește deplin în cazul filosofului-poet. Înțuiția misterului trecut în teorie și devenit realitate directoare i-a făcut d-lui Lucian Blaga carieră de filosof, precum, în lirică, descoperirea substanței mitice a poeziei, trecută în metafore cu adânc răsunet, i-a asigurat o configurație nespuse de revelatoare.

Dela Kant încoace știm sau măcar bănuim limitele cunoașterii noastre; credem că știm ceea ce nu putem cunoaște. Un spirit pozitiv ca Spencer a întocmit chiar o listă, a lucrurilor incognoscibile, faimoasele *unknowables*. Până la un punct pe calea agnosticismului, d-l Lucian Blaga nu se va opri totuși oricum în fața misterului, așa cum nu s'au oprit nici matematicienii, fizicienii și astronomii moderni, făcând unele « salturi » acolo unde rațiunea părea că-și recunoaște limitele și manipulând peste antinomii și contradicții.

N'avem decât să urmărim liniile mari ale sistemului acesta pentru a ne convinge cum el este un răspuns personal la autenticele îndoeli ale oricărui cugetător contemporan și cum dogma sugerează un anumit fel de cunoaștere pentru pătrunderea misterului. Astfel, vom rezuma din nou, pe scurt, trilogia cunoașterii pentru a ne opri, apoi, la soluțiile aduse, discutând valabilitatea lor în partea a doua a acestui articol.

După cum se știe, în *Eonul dogmatic*, d-l L. Blaga cercetează un aspect oarecum inedit al dogmei, anume caracterul ei epistemologic sau metodologic. Până acum, dogmele — aceste « antinomii transfigurate » — au fost studiate mai mult din punctul de vedere al temeiniciei lor religioase și metafizice. Autorul român cercetează dogmele din punctul de vedere al structurii lor intelectuale, metodologice, deci ca modalități de anumită cunoaștere.

Deși renunță a urma o adecvațiune logică între gând și realitate, dogma închide în ea « o ciocnire de termeni », constituind astfel un nou mod de intelectualitate, fundamental deosebit, spune d-l Blaga, de metodele gândirii obișnuite sau de viziunile mitice. În dogmă, logica este depășită și forțată în absurd, deoarece dogmele sunt « antinomii transfigurate de misterul pe care-l exprimă ». Exemple de dogme: Afirmățiunea lui Philon din Alexandria că din substanța primară emanează existențe secundare, fără ca prin acest proces substanța primară să sufere vreă scădere. Formula creștină a treimii este, deasemenea, o dogmă: Dumnezeu e o ființă în trei persoane, sau, după cum s'a remarcat de atâtea ori, o substanță în trei ipostaze.

Dogma este văzută de autor ca o stare a intelectului ȃc-static, adică a intelectului ce se exprimă « net și definitiv în afară de funcțiile sale logice » și care « sare din sine, din încheeturile sale funcționale, utilizând, totuși, concepte intelectuale ».

Astfel, dogma, produs al intelectului ec-static, potențează misterul, dându-i un fel de adâncime, contrar celui alt fel de intelectualitate care împușinează misterul. Dăm un citat lămuritor: « În gândirea dogmatică intelectul e silit din afară la saltul în antinomie și, odată saltul săvârșit, intelectul rămâne în noua sa poziție, care echivalează cu *acceptarea* unei antinomii, a unei antinomii transfigurată, apoi, în expresie a unui mister ». Urmează din acestea concepția plină de consecințe: dogma « formulează transcendentul, fără de a-i răpi caracterul de mister », afirmație fundamentală în concepția d-lui Blaga și care urmează să vedem dacă este acceptată de știință, și chiar în sensul acesta, de teologie, chiar când acestea ar proceda « dogmatic ».

Cunoașterii dogmatice d-l Blaga îi vede și prevede un mare viitor, sperând într'un eon dogmatic, adică un ev, în care să predomină această metodă de cunoaștere, ce este în fond o minus-cunoaștere.

Pe baza acestei epistemologii dogmatice, se continuă în *Cunoașterea Luciferică* o explorare a cunoașterii, autorul deosebind două feluri de cunoaștere — deosebire de natură, după d-sa, iar nu de grad — și anume: cunoașterea paradiziacă — în care cunoașterea își este sie-și suficientă, caracterizându-se printr'o integrală atașare, plină de încredere, la obiect, așa cum obiectul se prezintă pe planul intuiției, al abstracțiunii sau al imaginației — și cunoașterea luciferică.

Pe când cunoașterea paradiziacă nu cunoaște problematicul, fenomenul ei central fiind determinarea obiectului, primit așa integral, « nedespiciat » și fără niciun gând de iscodire ipotetică, cealaltă cunoaștere, luciferică, este plină de tragism și contradicție, căci în năzuințele ei intră tocmai misterul, nevoia de a deosebi într'un obiect ceea ce se arată și ceea ce se ascunde, respectiv elementul « fanic » și elementul « criptic ». « Obiectul cunoașterii luciferice este totdeauna un « mister », un « mister care, de o parte se arată prin semnele sale, și de altă parte, se ascunde după semnele sale ».

Această cunoaștere provoacă o criză în obiect, răpind conținutului unitatea lui de liniște. În cunoașterea luciferică, misterul este problematizat, este deschis, intelectul funcționând față de el într'un mod tragic, desprinzând părți luminoase și încumetându-se către alte întunecimi. În această cunoaștere, obiectul dat nu mai e suficient, ci e luat — spune autorul — doar ca simptom al adevăratului obiect. « Cunoașterea luciferică deschide un mister nu spre a-l lăsa deschis, ci spre a-l imprima pe urmă variațiile de care un mister este susceptibil ».

Cu alte cuvinte, necunoscutul în cunoașterea paradiziacă este o lacună, o lipsă, un hiat, ce poate fi găsit și înserat, pe când

în cunoașterea luciferică necunoscutul este misterul, care poate fi cunoscut printr'un salt intelectual în adâncimile lui, în partea nearătată, criptică, astfel atenuată, sau variată, lăsând intelectului alte porțiuni de mister pentru a fi deslegate cognitiv, pentru a fi pătrunse, desplicându-se fanicul (ceea ce se arată) și cripticul (ceea ce nu se arată).

Câteva pilde, date de d-l Blaga. Newton, supunând observației metodice fenomenele optice ale refracțiunii luminii prin prismă și ale dispersiunii spectrale, a pus, primul, problema « dispersiunii spectrale », deschizând un mister. « Pentru saltul în cripticul acestui mister deschis, Newton a utilizat o idee cu funcțiune teorică: ideea « mecanicistă »... Newton și-a realizat, « ideea teorică », propunând o « construcție teoretică », pe care a formulat-o aproximativ astfel: « lumina e o mișcare de corpuscule materiale ». Ideea teorică se găsește în vădită opoziție de conținut cu materialul fanic (ceea ce se arată, n. r.), care nu trădează, în niciun chip, nici elementul masă și nici elementul mișcare. Construcția teoretică a lui Huygens, prin care lumina e redusă la « undulații în eter », ideea substratelor calitative prin care Goethe explică problema colorilor, chiar căutarea de către Thales a unei substanțe ca realitate a tuturor lucrurilor — constituiesc acte luciferice de deschidere a misterelor. Intre a construi teoria că totul provine din apă și aceea a lui Freud, care a revelat în visuri cripticul psihic, este o identitate metodologică, indiferent dacă observațiile și cunoașterile viitoare le confirmă sau nu.

Logicește, fazele și momentele cunoașterii luciferice sunt astfel rezumate de autor:

I. Faza punerii problemei.

a) deschiderea unui mister, prin actul provocării crizei luciferice în obiect (despicarea în fanic și criptic);

b) anularea virtuală a determinațiilor conceptuale ale materialului fanic;

c) degradarea virtuală a fanicului și punerea unui accent esențial pe criptic.

II. Faza de trecere spre soluționarea problemei.

a) utilizarea unei idei teoretice ca suport pentru saltul în cripticul misterului deschis. Prin acest act se produce:

b) o tensiune interioară în problemă, și se deschide:

c) o zare interioară în problemă.

III. Faza soluționării problemei:

a) enunțarea unei construcții teoretice;

b) acordarea indirectă a acesteia (sau a ideii teoretice) cu fanicul inițial, prin accesorii teoretice sau neteoretice;

c) degradarea de fapt a fanicului, anularea și înlocuirea unora din determinațiunile sale conceptuale (dislocare categorială).

Pot fi cazuri când ne găsim în imposibilitate de a mai soluționa partea criptică a unui mister, aflându-ne deci în fața unei zero cunoașteri luciferice, ajungând chiar la o permanentizare a misterului. Altfel, intelectul trece la plus sau minus cunoaștere. În minus-cunoaștere, intelectul iese din funcțiunile sale logice, devenind ec-static și transfigurând antinomiile misterului, minus-cunoașterea caracterizându-se prin forma antinomică a tezelor ei.

În genere, progresul cunoașterii se săvârșește în această filosofie « dela un irațional complex la un irațional mai elementar », raționalizarea constând « doar în reductibilitatea în sine a iraționalului », în înțeles numeric și în înțeles de variere calitativă. « Raționalismului superficial » îi opune autorul « un raționalism care știe că nu poate ieși din cercul de vrajă al iraționalului, un raționalism care trage toate consecințele și e gata să accepte, uneori, rezultate care înseamnă ieșirea din sine a rațiunii ».

Epistemologia aceasta dogmatică, luciferică, supusă puterii inconvertibile a iraționalului presupune conceperea lumii ca mister. E ceea ce ne va arăta ultimul volum din trilogie, *Censura Transcendentă*.

Metafizica este totdeauna implicată în epistemologie, chiar dacă, pentru conveniențe metodologice, se face sau mai precis se pretinde a se face abstracție de ea. Marele Kant ne-a învățat, mai mult fără să vrea, cercul vițios al lucrului-în-sine, cu care deși nu ai voie să intri în epistemologie nu poți rămâne fără el, căci de îndată ce-ți pui întrebarea *cum* cunoaștem trebuie să te gândești la *ce* cunoaștem. În volumul al treilea, trecerea dela epistemologic la metafizic se dovedește inevitabilă, chiar dacă, după cum vom vedea îndată, gândirea d-lui Blaga implică o metafizică mai curând negativă, totul fiind orânduit sub specia misterului.

Factorului metafizic îi dă numele de Marele Anonim, iar la el ajunge — după cum singur recunoaște d-l Blaga — printr'un salt, prin postularea unei viziuni, nefiind « un produs de absolută stringență logică ».

Raportul de cunoaștere între Marele Anonim și cunoașterea individuală este următorul: « Din motive care țin de domeniul echilibrului existențial, Marele Anonim *se apără* pe sine și toate misterele derivând din el, de aspirațiile oricărei cunoașteri individualizate, creând între aceasta și misterele existențiale o rețea de factori izolatori. Rețeaua izolatoare pusă — între misterele existențiale și cunoașterea individuală — se manifestă în forma specială a unei « censuri ». De vreme ce censura aceasta își are centrul inițiator dincolo de orizontul nostru crono-spațial, o numim « censură transcendentă ». Prin această censură transcen-

dentă « se refuză cunoașterii individuate orice cuprindere pozitiv-adevătată a misterelor existențiale ».

Cu alte cuvinte, noi, oamenii, nu putem cunoaște deplin factorul metafizic, ce pare a fi tot una cu misterul existențial. Mai mult, Marele Anonim ni se arată sau revelează « mascat » sau « disimulat », prin însuși faptul cunoașterii ce ni este dată, cunoaștere cenzurată față de care misterul predomină, iar dogma este o modalitate de potențare, iar nu de luminare deplină. Cunoașterea luciferică are drept obiect misterul, care « se ascunde, revelându-se ». (A nu se înțelege cuvântul « revelare » în sens teologic, ci doar în sens de arătare. Gânditorul însuși ne-o cere și știe bine de ce, căci cele mai adesea « revelarea misterelor consistă numai în noi disimulări »).

Filosoful își dă apoi multă silință de a ne convinge că — între Marele Anonim și noi existând censura transcendentă — orice concepție metafizică implicând veracitatea Marelui Anonim, care pentru majoritatea filosofilor e izvorul adevărului și realitatea care, prin ea însăși, prin constituția ei, nu ne poate înșela, cade dela sine, ea nefiind decât un mit.

Noi suntem « creaturi înadins refuzate de adevăr, spre a fi cu atât mai mult creaturi destinate creației ». De asemenea, cunoașterea absolută ar constitui pentru obiectul cunoscut o primjdie, putând fi astfel creat sau distrus, după plac.

Noi rămânem mai curând la un fel de iluzie a adevătației. « Cunoașterea individuată nu parvine niciodată la cunoștința că un mister existențial se ascunde în dosul revelației, că acest mister existențial, care se ascunde, e altfel decât laturea sa care se arată, că revelația disimulează și că arătatul ar putea fi înlocuit printr'o transcendentă criptică, ce scapă cunoașterii ».

Nu putem converti misterul existențial în non-mister. Cunoașterea luciferică se integrează în mister, încercând să-l atenueze, dar mai adesea îl permanentizează sau îl potențează. Rațiunea nu poate fi punte între cunoașterea noastră și Marele Anonim. Rațiunea « e o structură imprimată cunoașterii individuate în ordinea censurii transcendente ». Marelui Anonim i se atribue o cunoaștere pozitiv-adevătată și nelimitată, pe când cunoașterii omenești una cenzurată, dar nelimitată, care se subdivizează în *quasi*-cunoaștere și cunoaștere-negativ. Autorul crede că Marele Anonim nu poate fi mărginit sau condiționat de raționalitate.

După înfățișarea aceasta, cât mai fidelă, a concepțiilor d-lui Lucian Blaga exprimate în *Trilogia Cunoașterii* urmează să cercetăm în a doua și ultima parte a articolului acesta, consecvența lăuntrică a sistemului, adică puterea de construcție filosofică a gânditorului, apoi, în ce măsură exprimă și soluționează el neli-

niștile timpului, deci originalitatea autorului, originalitate ce nu capătă sens decât judecată în relație atât cu trecutul cât și cu căutările vremii și locului, căruia-i aparține, în fine în ce măsură epistemologia și mai ales viziunea-i metafizică exprimă geniul neamului său, acel *genius loci*, pentru ca, pe baza acestor constatări, să desprindem eventuala valabilitate universală a sistemului, chestiune fără de care critica filosofică și însăși filosofia nu au nicio rațiune de a fi.

PETRU COMARNESCU

PE MARGINI DE CĂRȚI

1. Dumitru Almaș: « *Acolo în Filioara* ». Editura Gh. Mecu. Un vol. 580 p. — 2. Dinu Pillat: « *Tinerete ciudată* » Editura Moderna. Un vol. 220 p. — 3. Sărmanul Klopștock: « *Feciorul lui nenea Tache Vameșul* ». Vol III. Editura « Casa Școalelor ». Un vol. 138 p. — 4. Petronela Negoșanu: « *Am ucis albatrosul* ». Editura Publicom. Un vol. 112 p. — 5. Sebastian Popovici: « *Vătaful Neculai* ». Un vol. 166 p.

1. Dumitru Almaș s'a afirmat încă din momentul debutului ca un scriitor matur, lipsit de stângăciile și ezitățile începutului. El este dintre acei tineri care « pour leur coup d'essai veulent des coups de maître ». « Miron Costin », acel roman istoric, prima sa carte, impunea atenției noastre un scriitor deplin format, care nu s'a desmințit pe sine nici în al doilea roman al său, « Meșterul Manole », cu subiect situat de astădată în plină viață contemporană.

Noul roman al său, « Acolo, în Filioara », un volum compact și dens, este o prezentare a vieții sătești. Aș spune chiar că e o adevărată monografie a unui sat, un document viu și clocotind de dinamism, mult mai prețios pentru cunoașterea sufletului țărănilor români, decât acele seci, statistice, rigide « anchete sociologice » inițiate la noi de școala profesorului D. Gusti. Nu vreau să neg valoarea cercetărilor sociologice rurale făcute la noi. Ele au însă mai mult o importanță muzeală, rămânând infructificate, în domeniul abstract al specialiștilor. Literatura, de calitatea celei a lui D. Almaș, pătrunde adânc în straturile intelectuale și fecundă cunoștințele, făcând un mai mare serviciu satului românesc. « Acolo, în Filioara » este un admirabil document monografic, complet și complex, al satului nostru.

Romanul lui D. Almaș este un bun prilej de reactualizare a discuției în jurul semănătorismului. Este sau nu estetic este valabilă această școală — sau să nu exagerăm, fiindcă nu poate fi vorba chiar de o școală — acest curent literar? Este, în măsura în care el se realizează de către o mare personalitate, de către un mare talent. Ce este Mihail Sadoveanu acest poate cel mai mare scriitor român de astăzi, decât un semănătorist?! Un curent literar

nu se poate condamna sau respinge pe bază de principii. Valoarea unei opere nu o dau principiile programatice ci regulile interne ale expresiei și acestea țin de personalitatea creatorului. Semănătorismul n'a dat scriitori mari? Aceasta nu e vina principiilor care guvernau curentul literar. Când un scriitor ca Mihail Sadoveanu a scris, atunci prin aceasta însăși semănătorismul a câștigat drept de existență literară.

D. Almaș nu e un scriitor semănătorist și nici nu-mi place să categorisesc pe scriitori după școli literare decât în măsura în care aceasta este definitoriu pentru fizionomia lor. «Acolo, în Filioara» este însă un roman semănătorist, un bun, un excelent roman semănătorist și o accentuez în ciuda acelora care se sperie de cuvinte sau pentru care calificarea de semănătorist este infamatorie. D. Almaș ca și M. Sadoveanu, ca și Victor Ion Popa în «Velerim și Veler Doamne» reabilitează acest epitet, dovedind încă odată că teoriile sunt totdeauna relative și că valoarea stă în realizare.

Dumitru Almaș are vocație deosebită pentru povestire. Epicul său este mai mult de povestire decât de roman în sensul balzacian al cuvântului. Este o povestire de esență moldovenească, plină de sentimentalism, de acea duioșie și melancolie tânguioasă specifică scriitorilor dela Nord de Milcov. D. Almaș e un temperament sadovenist și oferă multe asemănări cu marele său predecesor. Ca și M. Sadoveanu, D. Almaș are simțul înăscut al naturii pe care știe să o evoce în trăsături lirice, amestecând-o la fiecare pas în viața eroilor săi, ca și Sadoveanu, el povestește cu plăcere și evocă liric trecutul. Infiltrația lirică din literatura lui D. Almaș este un caracter general al prozei scriitorilor noștri moldoveni, caracter devenit la Ionel Teodoreanu dominant și parazită. La D. Almaș, ca și la Sadoveanu epicul și liricul se împerechează într'un mod armonios.

«Acolo în Filioara» se mai așează și sub zodia lui Ion Creangă, celălalt mare povestitor moldovean, prin latura de evocare a copilăriei rurale și prin anumite accente de umor, puse din loc în loc și care, fără să aihă frecvența și intensitatea acelora ale scriitorului din Humulești, au aceeași duioasă bonomie și aceeași ghiđușie. Și, deși la persoana III-a, elementul autobiografic este preponderent în roman care astfel capătă o mai puternică autenticitate. Fără să vrem a pretinde că eroul autorului, copilul Valeriu Barbu este D. Almaș, incontestabil că materialul întrebunțat de scriitor este scos din propriile sale amintiri și experiențe ale copilăriei la sat. Romanul are un timbru de viață trăită, de sinceritate, pe care rar îl întâlnim în literatura la pers. III. Totuși aceasta nu scade cu nimic caracterul obiectiv al narațiunii. D. Almaș a știut să înlăture orice urmă de subiectivitate, orice prezență a autorului, a cărui proprie aventură se presimte doar, printre rânduri.

D. Almaș nu este însă un scriitor dintre aceia care trăesc doar din propria lor experiență de viață. El are acea intuiție în adânc a vieții, datorită căreia se pot face numai marile construcții epice. Dacă știe să-și amintească, el știe să și inventeze și imaginația sa merge mână 'n mână cu observația. Marii romancieri sunt aceia care au știut să împletească datele observării realității, cu produsele inventivității faptice. D. Almaș calcă și el pe această cale și întrebuițarea, evidentă în « Acolo, în Filioara », a elementului autobiografic nu este decât un ajutor al intuiției vieții și al imaginației.

Noul roman al lui D. Almaș este în același timp o evocare a copilăriei cât și a satului, amândouă integrate în cadrul grandios al naturii al cărui sentiment acut îl are scriitorul și pe care o evocă în linii și colori blânde. Viața satului este de altfel atât de strâns legată de aceea a naturii încât una fără cealaltă nu pot fi evocate. Ele se întretaie, se împletesc, merg uneori contopite una cu cealaltă, încât natura nu mai e adesea cadru, ci devine unul dintre personajele operei. Aceasta este o trăsătură specifică de altfel literaturii române în general, mai ales celei de proveniență moldovenească și conviețuirea dintre om și natură, sinteza dintre viața umană și natură, a fost ca nicăiri în altă parte mai puternic configurată în opera lui Mihail Sadoveanu. D. Almaș de asemeni realizează în mod fericit această sinteză om-natură.

Acțiunea romanului începe în momentul declarării războiului din 1916 și toată turburarea pe care o provoacă acest eveniment în sat este aproape în întregime subiectul. Bărbații pleacă de acasă și femeile rămase singure trebuie să ducă grija gospodăriei ajutate doar de copii nevrâstnici dispuși mai mult către aventuri șgomotoase și șolticării decât la muncă. Satul rămâne exploatare personală pentru șul postului de jandarmi și notar. Șeful postului devine un fel de pașă al satului, din mila căruia trăiesc femeile care nu-i refuză grațiile lor, iar notarul adună avere pe spinarea nenorocitelor din al căror trai își face partea cea mai grasă. Copiii, lipsiți de supravegherea bărbătească a tașilor, își fac de cap, ajungând să se constituie în bandă de haiduci și să dea lovituri, terorizând satul și punând pe gânduri pe cei rămași acasă. Rușii, cantonați în sat în câteva rânduri, sunt una dintre calamitățile vremurilor turburi, mai mică totuși decât mizeria, foamea și nesiguranța, deoarece ei fac bucuria multora dintre femeile lipsite de bărbați. Desfrăul rusesc se adaogă la acela al celui pus să păzască satul. În sfârșit tifosul exantematic vine să pună nota lui funebă peste toate relele.

S'ar părea, după cele de mai sus că scriitorul este un pesimist și că oferă o viziune deprimantă a vieții rurale, viziune pe care am putut-o constata la Pavel Dan sau la Eusebiu Camilar. Mai ales

că la cele de mai sus se adaugă: răutatea nevestii notarului care se dușmănește cu învățătorul și familia lui, răutatea sătenilor și a copiilor, dispuși totdeauna să facă să sufere pe ceilalți, ajungând până la a pune foc casei unei femei fără apărare când ea era plecată și înăuntru se aflau numai copiii ei, figura fioroasă a lui Ili Broina, bețiv și scandalagiu de frunte, bătându-se la cârciumă ca o fiară și nesfiindu-se să lovească pe preotul intrat în ogradă cu icoana și altele încă.

Și totuși viziunea vieții în scrisul lui D. Almaș nu e deprimentă. Nu lipsște în construcția accasta epică elementul de echilibru și de armonie, care să contrabalanseze aspectul răului.

Dacă scriitorul a creat în Ili Broina tipul primar al țaranului înrăit, bețiv și devenit fiară, în fața lui a aș zăt pe Constantin Barbu, săteanul de treabă, gospodar cinstit și harnic, văzându-și de nevoile lui și lucrând și pentru binele obștei, nu împotriva ei. Alături de Nițulescu, bărbat fără energie, condus de nevastă, aprig doar la jecmânirea sătenilor, stă învățătorul Spiridon Dandu, străduindu-se pentru necazurile sătenilor și ajutându-i să-și câștige pământ. Lângă șeful de post, brută scârboasă, abuzând de putere, stă părintele Dumitrache, figură blândă de duhovnic, ostenind și el pentru înstărirea sătenilor. Față cu notărița, muere rea de gură și de inimă, egoistă și interesată, se înalță chipul suav al Marioarei Dandu, fiica învățătorului, devenită infirmieră și șefă a spitalului improvizat în sat, datorită căreia se stăvilește molima tifosului. Devotamentul ei merge mai departe, în grija pe care o pune față de copiii țaranului, îndemnându-i să meargă la oraș, la carte, pentru ridicarea elementului sătesc. În sfârșit, din grupul femeilor din Filioara, necăjite și mai bune și mai rele, se desprinde mama eroului, Maria lui Barbu, tip de dârzenie care nu se lasă abătută de niciun necaz și de nicio nedreptate, izbutind să-și înalțe casă nouă și să-și dureze gospodărie nouă, deși a rămas văduvă de război și deși vrășmașii i-au pus foc casei. Nimic nu o sperie și nu o încovoie pe această țarancă frumoasă, care preferă să îndure foamea decât să cedeze asalturilor lubrice ale șefului de post căruia îi va rezista până la urmă cu succes, după cum îi va putea rezista și lui Ili Broina, omul care o iubea ca fată și l-a respins pentru că era un nevrednic. În figura Mariei Barbu se simte mai mult decât o iscusință artistică: e fiorul de sensibilitate filială care înobilează și desăvârșește materia, e cultul religios al mamei devenit incarnație literară. Lupta dintre Maria Barbu și șeful de post pe de o parte, satul pe de alta, este de un puternic dramatism. Ea este elementul principal de opoziție al răului în acest roman: nu însă singurul.

Fără a fi moralistă, sau moralizatoare, cartea lui D. Almaș este etică și acest caracter, departe de a strica esteticului îl întâ-

rește și-l adâncește. Scriitorul nu trage concluzii morale, nu predică, nici nu dă sentințe. Dar aspectul însuși al binelui și al răului, lupta dramatică dintre ele, este suficient pentru a da romanului un puternic principiu etic. El e cu atât mai valoros cu cât reiese în mod firesc din acțiune, din fapte și nu este nicăiri închegat teoretic, ceea ce ar dăuna epicului.

Tema însăși a romanului pare a fi abia presimțită, ca un fir ce se strecoară printre fapte: formarea conștiinței morale a copilului Vakriu C. Barbu. Toate pripitiile care duc pe acest copil de la starea de derbedeu care bate dealurile și pădurile în hăitac cu semeniile lui organizați în bandă, până la acțiunea de ajutorare a mutului Petre a Tachiș și până la părăsirea satului sunt etapele progresive ale acestei conștiințe care se dezvoltă până la a face din erou un izolat fugărit de proprii săi camarazi, care nu pot suporta înălțarea lui morală. Valeriu Barbu este urmărit în tot complexul lui psihologic infantil, cu mare preocupare analizat. Fiere de artist, contemplativ, inhibat, timid, lipsit de energia suficientă pentru a înfrunta viața, imaginativ, iubitor de povești mai mult decât de acțiune, Valeriu Barbu șovăie în fața celei mai importante hotărâri pe care urmează a o lua: plecarea sa la oraș, la învățătură mai înaltă. Contradicțiile lui interioare, ezitățile, revenirile, sunt migălos analizate, până la triumful final, al avântării în viață. Figura copilului, precoce, uneori nefiresc de matură, este crescută viguros din viața întâmplărilor, din fluxul viu al vieții. D. Almaș nu e un psiholog analist minuțios, ci un povestitor. Personajele sale, de altfel elementare, întru cât nu aparțin mediului urban, trăiesc prin gesturi, vorbe și fapte, nu prin insesizabilul vieții interioare, afară de eroul principal însuși în a cărui intimitate sufletească pătrundem adesea.

Revenind la atitudinea scriitorului în fața vieții, trebuie să subliniem idealismul acesteia, în ciuda aparenței de pesimism. De fapt ceea ce pare pesimism, este, pe lângă melancolia amintirii, acel sentiment profund tragic al existenței, care dă adâncime și valoare deosebită operei. Eroii lui D. Almaș trăiesc viața cu convingere și cu disperare. Este viețuirea primitivă, elementară, apropiată de pământ, viețuire dramatică, patetică. Scena când Ilie Broina intră cu plugul în ogorul Mariei Barbu și lupta cu Mihai Trifan, sau bătaia dintre Ili Broina și săteni, la cărciumă, au în ele măreția epopeică a trăirii directe, necondiționate de conștiință și sentimente, trecută din instincte de-a-dreptul în voință și faptă. Apoi goana copiilor după mâncare, descoperirea feluritelor rădăcini, frunze sau plante pentru a-și minți foamea sau a inventa feluri de mâncare, apoi apariția hulpavă a mereu flămândului Iancu Hulpoi, groaza copiilor, sunt în mod egal vibrante și impresionante. Viața aceasta e prezentată ca o permanentă luptă, cu șanse inegale, în

care cel mai îndrăzneț și mai hrăpăreț. . . . Aceasta nu-l împiedică totuși pe cel bun și înzestrat cu calități să se ridice, biruind răul prin stăruință.

Am insistat poate prea mult asupra părții etice și a semnificațiilor romanului. N'aș vrea ca cititorii să rămână cu impresia că « Acolo, în Filioara » este o așa numită carte morală, pentru că de « moral » lumea modernă se ferțește ca de foc. (Și totuși ce înaltă valoare etică în arta literară a antichității pentru care modernii afișază atâta admirație!). Romanul lui D. Almaș este un roman propriu zis, în a cărui lectură ești prins de fluxul vieii al narațiunii și al personajelor. Aventurile și șotiiile copiilor, cu sublinieri de umor de bună calitate, amintind pe Ion Creangă, sunt pline de o savoare crudă. Romanul are momente epice de mare încordare și fociște de personaje de un extraordinar relief. Incât ceea ce rămâne în atenția cititorului este viața, viața într-oagă a satului, cu toate implicațiile ei. N'am mai relevat, deși ar fi fost poate cazul, aspectele sociale ale romanului: problema împroprietării țărănilor, perfecționarea muncilor agricole, ridicarea elementului țărănesc prin îndreptarea lui spre carte pe de o parte, spre meserii pe de alta. Acestea se găsesc toate desvoltate în romanul atât de bogat și de polivalent al lui D. Almaș.

Scriitor de multe virtualități și de realizări multiple, D. Almaș a făurit în « Acolo, în Filioara » icoana reală și realistă a satului românesc, înfățișat fără împodobiri exagerate dar și fără părtinire, cu toată cruzimea feroce a adevărului, dând literaturii române o operă care, chiar dacă uneori i se poate reproșa unele lungimi sau lăncezeli, este totuși o puternică realizare epică.

2. Dacă n'am fi aflat că Dinu Pillat este încă foarte tânăr n'am fi putut-o afla în niciun caz din stilul său. Fiindcă, trebuie să remarcăm dela început, Dinu Pillat are un scris de o uimitoare maturitate. Reținerea aproape clasică, absența subiectivismului parazitar adecvat vârstei, cumpătarea, claritatea și preciziunea de turnură stendhaliană, conciziunea și siguranța, sunt atributele unui mod de a scrie care desvăluie claritate și siguranță în gândire. Bănuesc că Dinu Pillat este un intelectual și un cărturar, din conformația abstractă și geometrică a expresiei sale în care orice podoabe artificiale sunt înlocuite de simțul observației realiste și al detaliului caracteristic. Și sunt convins că va scrie pe viitor o proză ideologică excelentă și nu lipsită de substanță. Deși roman, « Tinerețe ciudată » anunță un viitor critic, un observator inteligent și studios al realității literare, un analist înzestrat cu un instrument fin și exact de expresie.

Romanul lui Dinu Pillat trece dincolo de literatură, nu numai prin stilul propriu mai de grabă prozei abstracte, ci și prin valoarea

de document psihologic nealterat de artificiile obișnuite ale beletristicii. « Tinerețe ciudată » este un prețios sondagiu în terenul încă virgin al sufletului adolescent, care a format obiectul multor opere literare, mai ales în anii de după războiul trecut. Puțini scriitori ai reușit însă să prezinte, fără să falsifice această operă incertă și superbă din istoria individuală a omului.

Dinu Pillat izbuțește să ne înfățișeze ceva din sbuciumul și ferveasca adolescenței în colecția de tipuri caracteristice ce populează paginile romanului său. Sunt siluete turburătoare, pe jumătate încercări, pe jumătate fișe de laborator psihologic, suficient de viabile pentru a ne interesa, destul de puternice uneori pentru a ne turbura. Întâlnindu-se toți în nevoia comună de prietenie și de dragoste, precum și în nclinștea ce-i răscolește, ei se individualizează în identități flurite după obsesiile ficcărui. Tânăr studios și blând Laurențiu este sentimental și trist; Sergiu este sgomotos și înclinat spre farsă, aspirând să se realizeze pe tărâmul creației, mereu organizând și divizând pe ceilalți; Adrian este înșetat și dornic de aventură, pregătindu-și fuga spre țărături exotice; Alexe este un răsvrătit, înverșunat de boală, care n'a găsit în casa părinților săi răspuns nevoilor sale sufletești, blazat el este prea repede desgustat de viață și ajunge la sinucidere; Veniamin, infirmul care-și găsește consolarea în er dintă și în Evangh lie și care se sinucide cu seninătate... creștinească (deși creștinismul respinge sinuciderea!); Manina, fata frumoasă și oarecum int ligență, plăcându-i să se lase curtată de toți tinării, să fie înconjurată și adorată; Vladimir, care și-a găsit echilibrul în muzică; în sfârșit Yolanda, urită până la desgust, tânjind să fie iubită și ajungând din exasperare să alerge pe străzi ca să fie luată de un bărbat. Așa sunt acești adol scenți și mai sunt și altceva. Ei mai sunt acel indefinisabil necunoscut, acel surprinzător neașteptat, acel am stec neclar și greoi de umbre și lumini, acel farmec plin de nuanțe și de incertitudini, acea împerech re de farsă și de seriozitate și acel simț dureros al gravității inutile și stupide a vi ții. Este ceea ce se desprinde din romanul lui Dinu Pillat ca un fum amețitor, ceea ce a izbutit să redea, cu simplitate, cu acea nuditate îndrăzneată a stilului.

Analizat sub unghiul estetic acest așa zis roman ar prezenta multe stângăcii, multe insuficiențe. El însă nu poate fi judecat din acest punct de vedere, deoarece biruce orice raportare la canoane, prin sinceritatea lui. Poate că Dinu Pillat va scrie romane mai bune, cu siguranță că va progresa; niciodată nu va regăsi însă accentele cutezătoare ale adevărului și cruditatea limpede a autenticului ca aci. Ce importanță are că romanul e prost construit, că nu are o așa numită axă, ori idee centrală, că nu este un fragment epic încheat! Autorul nici n'a vrut să facă un roman. El

a vrut numai să dea contur unei realități, acelei «tinereți» cum îi spunea el, adolescențe cum ar fi mai exact spus, într'adevăr ciudată. Și a reușit. Este altceva decât literatura. Este un act de viață și, poate, de eliberare. Literatură rămâne să facă de aci înainte: timp mai are destul. «Tinerețe ciudată» o asemuiesc cu acel «Bal du Comte d'Orgel» al lui Raymond Radiguet, document psihologic și operă neîncadrabilă în genuri, spețe sau clase. Pentru cine va vrea să studieze sufletul adolescent cartea lui Dinu Pillat îi va servi drept îndreptar în aceeași măsură ca și ac l roman turburător — ce păcat că a rămas în paginile «Vieții românești» și n'a fost publicat în volum! — scris în colaborare de Ioan Gherea și Luca Ion Caragiale: «Nevinovățiile viclene».

Aș putea să citez câteva pasaje caracteristice. Aleg pe cel mai interesant: sinuciderea lui Alexe. În el se va vedea de câtă economie de mijloace se folosește scriitorul izbutind totuși să exprime în mod sesizant un moment tragic:

«Alexe se ridică de pe scaun și se îndreptă spre odaia lui Virgil Trofim.

Se opri în treacăt în fața oglinzii, observând apariția unui coș pe bărbia nerasă de câteva zile. În definitiv, nu avea nicio însemnătate... Trase sertarul mesei de noapte și scoase revolverul tatălui său, pe care îl privi cu mirarea naivă a unui sălbatic în fața primei arme de foc văzute în viața lui.

Se așează apoi pe un scaun. Era ciudată această nevoie neconținută de a sta jos, ca un bolnav abia sculat din pat.

Privirea lui Alexe urmări mersul unui păianjen, care înainta încet spre colțul stâng al tavanului. Mersul acela straniu și disgrațios.

Se întoarce apoi din nou spre revolverul din mână, pe care îl uitase parcă.

Ce mai aștepta?

De ani de zile trăia numai cu gândul la această clipă, care avea să curme odată ulcerul plictislii sale cotidiene.

Atunci?

Alexe se ridică încet, apropiindu-se din nou de fereastră: spectacolul străzii de totdeauna.

Detunătura revolverului va turbura de sigur liniștea duminicală a pușinilor vecini, cari mai rămăsescă acasă într'o zi atât de frumoasă. Numai femeia dela fereastra din față — surdă de bătrânețe — nu va auzi nimic.

Alexe duse revolverul la tâmpla dreaptă, cu o mișcare descompusă parcă de un film «au ralenti». Simți un început de sudoare rece la rădăcina frunții. Dacă ar fi articulat ceva în clipa

aceea, cuvintele ar fi sunat de sigur mai răgușite decât de obicei.

De undeva, poate din colțul străzii, izbucni aria târăganată a unei flașnete.

Alexe ascultă o clipă: valsul din «Còntele de Luxemburg». Și apăsă deodată pe trăgaci.

Trupul lui Alexe se prăbuși greoi.

Aria flașnetei răsuna mai departe, din ce în ce mai stins » (p. 213—215).

Un astfel de pasaj dovedește pe deplin că avem de a face cu un scriitor autentic de la care putem aștepta surprize.

3. Sărmanul Klopștok publică al treilea volum din «Feciorul lui Nenea Tache Vameșul», fericită evocare a mahalalei bucureștene de acum nu mai departe decât cincizeci și chiar patruzeci de ani. Și de ce să mergem atât de departe când în copilăria mea, sunt de atunci numai douăzeci și cinci de ani am avut prilejul să trec prin câteva dintre aceleași realități și aspecte ale mahalalei bucureștene, descrise de autor în aceste cărți, realități și aspecte azi cu totul defuncte. Cine a cunoscut locurile și oamenii, precum și limbajul și obiceiurile, așa cum apar în tot pitorescul lor autentic în cărțile Sărmanului Klopștok, rămâne uimit de pasul gigantic făcut de urbea bucureștană în ultimii douăzeci de ani, fără să mai vorbim că între ce este azi și ce era acum cincizeci de ani distanța pare aproape aceea dintre două planete. Evoluția urbanistică a Bucureștilor a mers paralel cu aceea psihologică și dacă au dispărut mahalale întregi și străzile și casele au luat alte forme, în același ritm au pierit tipuri și caractere, ca și atâtea forme ale limbajului. Poate, cu mare greutate, scotocind cu mare atenție pe la actuala periferie dacă am mai găsi unele exemplare care să amintească trecutele vremuri. Iată pentru ce «Feciorul lui Nenea Tache Vameșul» are o valoare incontestabilă de mărturie, de muzeu, mai ales lexical, în care se păstrează ca în vechile cărți poștale prost colorate, dar înduioșătoare, fețele și vorbele Bucureștilor de altădată. Savoarea e calitatea principală a acestor amintiri, din care mai târziu viitorul istoric va putea reconstitui fizionomia, moravurile și atmosfera Bucureștilor. Autorul este un memorialist înzestrat cu darul expresiei colorate. Ceea ce mai ales frapează în opera sa e lexicul, de o varietate și o îndrăzneală, inimitabile. Amestec de arhaisme, mahalagisme și neologisme, cu ortografia și pronunția specifică a mahalalei bucureștene, vocabularul d-lui Klopștok e de o mare bogăție și putere de sugestie. El mai ales conturează atmosfera specific desuetă a trecutului. Autorul procedează prin acumulare și aglomerare fără să păcătuiască, deoarece acest stil încărcat este perfect adecvat obiectului

evocat. Iată spre exemplu începutul chiar al volumului III, în care Sărmanul Klopștock sugerează truzirea vocației de scriitor în ceea ce-l privește:

« — Nu știu, — nu știu ce a fost; haimanalele copilăriei, vivii maidanurilor, colgii de bancă, tovarășii de poarcă, arșice și șotron, adversarii de țurcă, sămburi sau pietricele, dușmanii, discipolii, invidioșii sau binevoitorii, amantele, iubitele sau nevestele de mai târziu; în sfârșit, neantul, nebuloza, vidul sau abisul, cerul sau pământul, Saturn, Caru-Mare sau Marte, Jupiter, luccafărul sau cloșca cu pui, zodia, vrăjile sau bk stemul, descântecul, horoscopul sau diavolul, mi-au băgat în cap într'o dimineață abia sculată din somn, că «aș» avea talentul — într'o dimineață violacee de Mai, somnoroasă, cu liliac, fluturi, privighetori cari trăiesc, iubesc și apoi mor topindu-se în aliajul frumuseții pe care răsăritul și apusul logodiți îl țes într'o gigantică diademă de purpură, aur și lumină, dcla un capăt la altul al lumii urzind marama cu care primăvara fi va găti de nuntă » (p. 5).

Sunt în acest scris și pasaje regretabile, de o leșinată și echivocă poczie, încercări neizbutite de a «face frumos», de a mima pe poezii suavi sau mistici, cum sunt spre ex. pasajele despre sărbătorile Paștilor și suferințele Mântuitorului, legoree, galimatias verbal, tot ce vrăți, numai lucru de valoare nu. Poate acestea însă cititorul trebuie să treacă cu bunăvoință și înțelegere, reținând din operă ceea ce formează valoarea ei de autenticitate estetică, de originală prezentare a mahalalei bucuștene. Când vrea să facă pe distinsul și pe poetul, scriitorul eșuează în factice și bâlbâială confuză. Adevărata poezie o găsește atunci când nu o caută și trebuie citite pasajele cu colindul copiilor, acelea cu vagabondajele lor de golani pe toate imensele maidane ale periferiei bucuștene, acelea în care sunt fixate momente de superstiție ridiculă, cu ghicitul sau cu descântecul, acelea ale târguelilor la anticari, sau acela cu tablourile familiei, pentru a gusta lirismul melancolic al celor de mult defuncte. Este în tot ceea ce scrie Sărmanul Klopștok un gust al zădărniceii umane, un simț al efemerului și alături de ele un simț pentru durerea și sbuciumul omenesc care dau adâncime tablourilor sale. Dacă n'ar fi acestea, de sigur că scrisul său ar fi o superficială trecere în revistă a unor aspecte exterioare. Dar scrisul său e îmbibat de înduioșare pentru mizeria umană, pentru referința oamenilor, pentru svârcolirea lor zadarnică. Sensul omenesc profund care se strecoară în aceste tablouri îi dau elevație și valoare.

Voi mai cita un fragment din această carte colorată și sugestivă, din care se poate vedea și meritul de document istoric al ei dar și puterea de evocativitate a scriitorului. Din rândurile de mai jos se arată cât de mare este progresul în modernizarea poliției ro-

mânești față de cele descrise de autor ca aparținând vremurilor de mult apuse:

« Secția însemna comisariat de poliție și i se zicea « despărțire », denumită astăzi în termeni polițieniști « circumscripție »; orice conflict de orice natură, întâmplat în suburbia în care el se consuma, mergea la despărțirea de resort sub auspiciile vardianului prompt la datorie. Dacă părțile în pricină aveau norocul să se întâlnească de îndată cu d-l comisar sau în lipsa acestuia cu ajutorul său, cercetarea începea pe loc, în asistența reprezentantului forței publice, vardianul, care era cel dintâi sesizat cu conflictul în speță și care era dedublat, p.: loc, cu calitatea de martor ocular la fața locului, semnând prin... punere de acțet.

Dacă despărțirea cărcia i se mai zicea și comisie era goală la vremea aceea, — d. comisar fiind chemat la raport la prefectura cea mare din « Podu-Mogoșoaia » iar d. subcomisar ocupat, fie cu înmânări de procedură pe la diverși litiganți, fie cu dresare de acte constatatoare de contravențiuni repetate, fie, în sfârșit cu recrutarea tinerilor clasei anului în curs, atunci delicvenții aduși în osanale de huidueli de singurul păstrător al ordinii publice, care era vardianul, pe atunci fără serie, fără număr și mai ales fără clasică și modernă cravașă de cauciuc din zile noastre, treceau în pivnița despărțirii până la descongestionarea lucrărilor birou ui comisi-i, în care timp, clienții îngrijeau de gospodăria comisarului care își avea locuința în chiar sediul despărțirii, tăind lemne, stropind curtea și dând bobocilor de mâncare. După descongestionare, vâlva făcută în jurul cazului se diminuea și cercetarea se reducea la bunul plac sau la simpla apreciere a agentului anchetator. Dacă clienții se purtau corect în timpul sclavajului lor subteran, erau redați maidanului cu obligația de a mai trece pe la locuința d-lui comisar, spre toamnă, pentru aranjarea lemnelor în glugă. Dacă însă făptașii se comportau mai țănoși cu nevoile menajului d-lui șef, ei erau trimiși în cercetare mai departe cu acte și concluziuni apăsătoare, sub auspiciile gardianului care le ridica, în drum, câte un cui de fiece argument pentru determinarea mărturisită » (p. 110—111).

În literatura de evocare și de amintiri, Sărmanul Klopștok ocupă un loc bine determinat. În ce privește stilul său, ar merita o mai îndeaproape cercetare pentru a i se sublinia toate resursele de expresie. Studiul pe care o asemenea lucrare îl necesită va da la iveală interesante rezultate nu numai în domeniul estetic, dar și în cel filologic.

4. Petronela Negoșanu era până mai dăunăzi un nume foarte nou, cunoscută mai ales prin cronicile sale informative, inteligent scrise, asupra vieții literare germane. Volumul său de nuvele — cu-

prinzând patru bucăți — este prima sa încercare de literatură. Chiar dacă prezentarea editorială nu ne-ar fi trădat originea transilvană a autoarei putem să ne dăm seama de ea din caracterul oarecum arid și neîmpodobit al scrisului său care, ca formă de expresie se aseamănă cu scrisul lui Ion Slavici sau I. Agârbiceanu. Este aceeași rigiditate, aceeași uscăciune. Bineînțeles apropierea nu se menține decât pe latura formală: în ce privește conținutul, cu excepția poate a ultimei nuvele, acțiunea lor se petrece într-o cu totul altă lume și cu alte preocupări decât acelor doi prozatori transilvani.

Astfel în prima nuvelă, care dă și titlul volumului: « Am ucis albatrosul » autoarea încearcă un fel de schiță psihologică în aburul incert al sufletului feminin. Două prietene se îndrăgostesc de același bărbat, cunoscut la mare și care nu se decide pe care anume trebuie să o iubească. Una dintre ele, Maria, forțează lucrurile, silind pe Vlad să se fixeze asupra ei. Cealaltă se sinucide din disperare. Trebuie să mărturisim că nu ne-a convins prea mult moartea Lilianei. De sigur, nu e deloc neverosimil ca o femeie, și mai ales de sensibilitatea excesivă pe care o presupune scriitoarea eroinei sale, să se sinucidă în urma unei decepții sentimentale. Această situația însă în literatură trebuie să apară ca « necesară », ceea ce nu este cazul aci. Scriitoarea nu ne-a « convins » că Liliana trebuia să moară.

« Mahalaua lumii » este o divagație sentimentală-descriptivă pe marginea evacuării Balcului. Lipsită de un miez, de o intrigă, nuvela are ceva din vagul unui poem în proză, fără lirismul potrivit acestui gen. Câteva considerații politice banale, deplasate în cadrul de melancolie și regret al despărțirilor, pot fi adevărate, dar n'au ce căuta acolo unde au fost puse.

Ne-a plăcut mai mult « Intermezzo », nuvelă strict epică, desenând cu delicatețe un colț din sufletul copiilor. În cearta dintre cei doi frați și în gestul final de o feroce cruzime inconștientă, al băiatului, de a se răzbuna împotriva surorii aruncând în foc cadoul pe care ea i l-a făcut, este concentrată toată tragica gravitate a vârstei. Autoarea dovedește că are spirit de observație și cred că nu mă înșel îndemnând-o să continue pe această cale.

Și în ultima nuvelă « Voevodeni », cu substrat autobiografic și aspect de amintire se pot remarca trăsăturile de observație fidelă a realității, împletite de astădată cu poezia transfiguratoare a trecutului și cu optica deformatoare a copilului care totdeauna vede altfel decât noi. Invăluită în poezia regretului evocarea bătrânului Voevodan, făcută cu discreție și mândrie totodată, se înscrie în cadrul Transilvaniei de altădată, oropsite și asuprite, însă nu lipsită de mari caractere.

Petronela Negoșanu este o scriitoare care se află încă în stadiul căutării de sine. Cu nuanțe de subiectivism specific feminin, cu

preocupări descriptive nesuținute de posibilități de expresie plastică, cu ezitări inerente începuturilor, dacă va urma făgașul deschis cu « Intermezzo » va reuși probabil să scrie și lucruri mai bune.

5. « Vătaful Neculai » este primul volum de proză al unui poet. Sebastian Popovici a dat la iveală până acum trei volume de versuri și anume: « Din ploile orașului meu » (1939), « Dumnezeu la mine 'n casă » (1940) și « Iarba fiarelor » (1942). Sensibilitate delicată și înclinată spre jocul imaginației, pe poet îl vom regăsi și în volumul său de proză, așa cum vom vedea mai la vale. « Vătaful Neculai », subintitulat de autor roman este de fapt o nuvelă amplificată sau în orice caz un roman concentrat la limitele ultime posibile.

Subiectul ca și cadrul operei sunt o reeditare, cu mijloace noi, a unor aspecte semănătoriste. Vechiul « păcat boieresc » care se abate asupra unei familii decimând-o cu consecințele funeste ale actului, ca un destin implacabil, capătă sub pana lui Sebastian Popovici un interes nou.

La Știrbeiani, pe moșia boierului Iordache Cumpănă, unde vătaful Neculai, un țăran înstărit și destoinic conduce treburile câmpului, cucoana Adela, femeie superbă și ambițioasă, dorind să-și amenajeze un parc lângă conac aduce dela oraș pe un tânăr fecior de boier, absolut al unei academii agronomice din străinătate care să-i împlinească dorința. Surprinzând între soția sa și tânărul grădiar improvizat o idilă și poate ceva mai mult, boierul Iordache divorțează și curând după aceea moare. Văduva, având și un copil, conelul George, se recăsătorește cu avocatul Grigore Săcară, trimițându-și fiul la Paris la studii. Revenit din străinătate, conelul George care se pare a fi moștenit firea păcătoasă a mamei se leagă de o fată dela curte, orfană, Anica, pe care o necinstește. Ion vizitiul, înebunit de gelozie, pătrunde în camera tânărului boier, într'o iarnă când părinții lui nu se aflau la moșie și-l ucide. Copleșiți de amintirile pe care le-ar mai fi putut avea, boierii își vând moșia retrăgându-se definitiv în viața lor dela Iași. Anica, disperată de durere și rușine, aruncă pruncul nou născut într'o fântână din parc, unde va fi descoperit cadavru primăvara când se va face curățenia apei. Anica este închisă ca și Ion vizitiul. Vătaful Neculai singura legătură ce a mai rămas între foștii proprietari și moșie se duce la Iași, arătându-i conelui Grigore marca nenorocire și cerându-i să salveze pe nenorocită. Acesta reușește și după eliberarea Anicăi o ia pe lângă casa lor. Cucoana Adela nu știe însă nimic despre cauza morții fiului său. Ea începe a bănui ceva atunci când Anica e adusă în casă. O întâmplare nefericită o face să afle adevărul chiar din gura Anicăi și într'un acces de

nervi se spânzură. Cu aceasta urmările fatale ale păcatului s'au încheiat. Timpul trece, moșia este împărțită după războiul țărănilor și Ion Vizitiul iese din închisoare. El revine în sat pentru a regăsi pe Anica la care i-a stat gândul tot timpul cât a fost închis și probabil că o va lua de soție. Sfârșitul romanului este moartea vătafului Neculai, acel slujitor al boierilor, dar în același timp iubitor al semenilor săi țărani. El moare împăcat la vederea lui Ion, cu gândul că Anica își va găsi singurul sprijin de care are nevoie în viață.

Sebastian Popovici a reluat în romanul său vechea temă a distrămării morale și materiale a boierimii. În fața acestor boieri urmăriți de strigoii propriilor păcate stă, dârz și senin tipul de țăran robust și cinstit care e Vătaful Neculai. Credincios stăpânilor, dar blând și drept față de țărani, Vătaful Neculai apără pe Anica cu o suspectă grijă. Oare numai faptul că pe vremuri a trăit cu mama ei să fie motivul, sau simțul răspunderii pentru faptul că el a adus pe orfană la curte să fie crescută de boieri? E aci un element numai sugerat și parcă nu deajuns: oare nu cumva Anica e fata lui Nicolai, fructul tot al unui păcat? Dacă aceasta a vrut să o lase să se înțeleagă autorul n'a sugerat-o îndeajuns. Dacă sentimentul patern al vătafului nu e decât mila, întărită de dragostea lui pentru propria sa fată, legitimă, Elena, aceasta este totuși o suficientă motivare pentru sprijinul dat Anichii.

Vătaful Neculai este tipul central al romanului. În el se reflectă întreagă tragedia boierilor săi și-l vedem trăind cu sfâșiere lăuntrică toate nenorocirile care se abat asupra moșiei. Regret și milă sunt cele două aspecte ale omeniei care însuflețește pe acest țăran.

Sebastian Popovici e mai mult un povestitor decât un romanțier și un psiholog. Partea de povestire propriu zisă a romanului este admirabilă, plină de mișcare, plină de viață. Ea este scrisă într'un limbaj moldovenesc, dulce, învrăstat de cuvinte dialectele, dintre care pe unele le-am întâlnit în proza lui Sadoveanu, iar personajelor scriitorul le-a pus în gură pronunția specifică a regiunii descrise. Ceea ce i-aș reproșa este că nu tot romanul este scris în această limbă și că alături de provincialisme ca: stadoală, sămiceri, șufăr, ciucleji, tășulcă, otac, șarabană, a probozi, oplene, băhnă, gobăi, a se cărpoi, crivat, opust, zgancă sau băblit, stau cele mai ciudate neologisme abstracte luate din vocabularul ideologic al gazetăriei sau psihologiei. Ceva mai mult: nu pot trece cu vederea că scriitorul se îmbată uneori de cuvinte și se bălăcește în el ca o vrăbie în praf. Vrând să facă analiză psihologică scriitorul face astfel de fraze:

«Era cel mai vechi vătaf de pe moșie, întărit de o austeritate și o dârzenie sufltească, ce-l depărta totuși de vanitatea copioasă

a gravității călărețului împodobit cu un decorativ al părăzii » (p. 16) sau :

« Conclul George se plimba agitat, arzând de spasmele unei plăceri înfrigorată și zăbovind cu somnul pe muchea unei întreprinderi intime, din care se putea desluși indicațiunea fermă a unei atracțiuni delirante » (p. 65).

Asemenea exemple și altele însă dovedesc că scriitorul este un romantic — conținutul cărții de asemenea o arată — care se lasă dus de excesele verbalismului. Fiindcă ce alta poate fi: « un ritm de viață plin de viziunile apocaliptice ale tuturor senzațiilor », sau « o soțietate fără elan », sau « gustul otrăvit și stimulat », sau « să defrișeze liniștea pofteilor », sau « prada inspirației excitative », sau « o impresie de aspirație inexprimabilă »?

La un moment dat ai impresia că romanul este scris de doi scriitori cu totul deosebiți: unul povestitor domolit și cu viers dulce moldovenesc, celălalt un romantic furibund făcând clăbuci abstracți la gură. Cartea este alcătuită din două stiluri: unul bun, celălalt de care scriitorul va trebui să se desbere dacă vrea să valorifice pe cel dintâi. Fiindcă el este un poet și imaginile scrisului său îi dau acestuia un preț pe care încâlceala confuză a exemplilor date mai sus i-l scade.

Când scrie bine Sebastian Popovici scrie așa :

« ...din stuhăriile de pe mal, un cârd de găște albe ca floarea de magnolia se 'ntorcea fudul, lăsând o cărare de apă încrêțită cu tiv de ață roșic, ca basmalele de pe cap a fetelor dela țară » (p. 7).

« Flăcăul zâmbi, răsuci capul spre cer, unde niște nourasi albi se umflaseră ca o spumă de ouă bătute, în care soarele plutea ca un gălbenuș » (p. 48).

« ...coada iazului, moleșită de arșiță, cu malurile ca niște buze uscate, lipse de limba valurilor » (p. 54).

« O pasăre trecu spre culcuș, iar sborul ei muiat în strălucirea lumii, părea al unei frunze căzătoare » (p. 73).

sau :

« În fund, a apărut o barză, curgând lin spre sat. Biserica, în sideful luminii aurii, lucea ca 'ntr'un vast chihlimbar » (p. 159).

Având calități reale de povestitor și de evocator dinamic al realității, Sebastian Popovici, renunțând la tendința de gongorism manifestată pe alocurea în stilul său, va izbuti să dea și opere mai realizate, pe care « Vătaful Neculai » le anunță cu succes.

OCTAV ȘULUȚIU

VIAȚA POEZIEI

1. Emil Giurgiuca, *Transilvania în poezia românească* (Tip. «Lupta», București, 1943); 2. Petre Stati, *Chemarea soarelui* (Editura Casa Școalelor, Iași, 1943).

O antologie nu este un lucru ușor. Valoarea ei se măsoară atât după nivelul de artă al materialului ce prezintă, cât și după calitatea lui *reprezentativă*. Oglindind o epocă sau o idee, materialul antologic trebuie cumpănit între preocuparea unitară, de ansamblu și între valoarea estetică. Cercetătorul de istorie literară, scormonitorul de dosare și de biblioteci, se cere dublat de un om de gust, cu simț critic ascuțit. Numai atunci lucrarea lui va interesa literatura. Ceea ce este reprezentativ dintr'un punct de vedere eternomic, să fie reprezentativ și din cel exclusiv artistic. Cu un cuvânt, istoricul literar trebuie să fie și critic.

În literatura noastră nu putem spune că s'a făcut abuz de antologii. În afară de *Antologia scriitorilor ocazionali*, din vecinătatea Junimei, de Eugen Lovinescu, de cea a poezilor parnasieni necunoscuți, de N. Davidescu și de alte câteva ediții critice antologice, limitate la autori de a doua mână, sau la necesități pur didactice, niciun critic nu a fost atras de asemenea lucrări. Toate antologiile existente au fost alcătuite exclusiv de poeți. Dintre ele, cea mai cunoscută și mai completă este *Antologia poezilor de azi*, de Ion Pillat și Perpessicius. Ea reprezintă întregul sbucium al poeziei noastre din primul deceniu de după războiul trecut. Această lucrare a fost continuată de poetul Zaharia Stancu în *Antologia poezilor tineri* și de două remarcabile antologii regionale, întocmite tot de niște poeți: *Antologia poezilor ardeleni*, de Emil Giurgiuca și *Antologia poezilor bucovineni*, de Mircea Streinul. Amândouă au fost amplu discutate și criticate, la apariție. Li se imputau în special anumite lipsuri și toleranțe de grup. De curând, sub semnătura lui Ion Stoia-Udrea, a apărut și un crâmpei de antologie bănățeană. Cei *11 poeți bănățeni*, însă, în afară de doitrei, sunt mai mult bănățeni decât poeți.

Față de aceste antecedente, *Transilvania în poezia românească*, de Emil Giurgiuca, reprezintă ceva mai mult și ceva mai puțin. Reprezintă ceva mai mult prin conținutul ei axat cu exclusivitate pe un singur șir conducător, îmbrățișând toată istoria poeziei noastre moderne. Reprezintă ceva mai puțin prin concesiile critice pe care autorul a trebuit să le facă în fața unui material cu deosebire reprezentativ pentru scopul acestei antologii, dar nu totdeauna de o valoare poetică reală. De data asta trebuie să recunoaștem dictonul: *Scopul scuză mijloacele*. Emil Giurgiuca a înțeles că poezia Transilvaniei până la *Unire* are în primul rând o valoare eteronomică, de iredentă națională. El însuși spune: « În cel mai puternic din aspectele sale, poezia ardelenă este corolarul operei politice naționaliste a Românilor de peste munți, receptacolul tragediei lor, expresia îndurerată a sbuciumului lor. Poezii ardeleni de altfel au împărțășit soarta conducătorilor politici: temnițele, prigoana, ura ». Autorul nu putea cere acestei poezii altceva decât ceea ce era ea într'adevăr: o poezie de luptă pentru dreptate, un strigăt continuu de libertate și răzbuinare. Poetul este un fel de procuror într'un mare proces istoric. Misiunea lui este profetică, adânc comunitară. Preocupările lui de artă și de estetică înaltă cad pe al doilea plan. Vom putea înțelege mai bine caracterul acestei poezii urmărind ciclurile stabilite de însuși Emil Giurgiuca. Ele sunt strict legate de perioadele istorice ale Transilvaniei.

Volumul se deschide cu un *Psalm* introductiv al lui Teodor Corbea, din 1712, în felul versificărilor lui Dosoftei și Varlaam. Interesează mai mult prin vechime și printr'un sentiment religios sincer, decât prin calități poetice. Este ca un fel de motto. Urmează apoi primul capitol, intitulat *Transilvania în lanțuri*, care îmbrățișează epoca dela 1784 până la 1894, adică dela Revoluția lui Horia până la Memorandum. În afară de poeziile populare despre Avram Iancu, luate din colecția lui Simeon Fl. Marian, acest capitol cuprinde activitatea poetică grupată mai ales în jurul revistei *Familia* și mai puțin în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, *Foaia literară*, *Foaia Poporului* și altele mai puțin cunoscute. Niciun talent mare nu a dominat această epocă. Mihail Eminescu care și-a publicat primele versuri în *Familia*, începând cu *De-aș avea* și continuând mai ales cu poezii de dragoste și chiar Vasile Alecsandri, nu au scris poezii de iredentă ardelenă. Din primul, Emil Giurgiuca reproduce *Doina*, al cărei accent cade mai ales pe lupta împotriva străinismului, îmbrățișând pe Românii de pretutindeni și două poezii mai puțin cunoscute: *Ieșit-au Dragoș Vodă* și *Horia*. Ultima este inspirată exclusiv din realitățile naționale ale Transilvaniei, dar este doar o încercare de tinerețe. Poeziile lui Vasile Alecsandri, ușoare, naive, într'un

obositor ton oficial, nu interesează nici atât. Adevărata măsură a poeziei iredente ardeleno din această epocă o formează tot revista *Familia și Foaia pentru inimă, minte și literatură*. Versurile înflăcărâte și calde ale lui Miron Pompiliu, Iosif Vulcan, Justin Popfii, George Barițiu, Gh. Bocu și mulți alții, slabe și mediocre ca valoare artistică, dar izvorâte dintr'o mare dragoste de neam și dintr'un elan patriotic neprecupțit, încălzeau inimile întregii Transilvanii. Sinteza acestei poezii este *Deșteaptă-te Române* a lui Andrei Mureșanu, cu titlul adevărat *Un răsuneț*, apărut în *Foaia pentru inimă, minte și literatură*, în 1848. Pusă pe note, această poezie face ocolul tuturor ținuturilor locuite de Români, umple sufletele de o nobilă revoltă și încredere, devenind în scurt timp marșul libertății românești. Este un cântec revoluționar și puternic, demn de anul 1848, de adunarea de pe *Câmpia Libertății*, de Avram Iancu și de toată acea luptă îndârjită pe care au dus-o Românii din Transilvania în această epocă.

Totuși, puternica personalitate poetică a lui Eminescu, care își publică în *Convorbiri literare* în acest timp operele sale de maturitate, nu se putea să nu aibă ecouri în poezia Transilvaniei. *Convorbirile literare* erau citite cu asiduitate peste munți și activitatea Junimii bine cunoscută. Insuși Titu Maiorescu a purtat o corespondență bogată cu Iosif Vulcan și cu frunțașii scrisului ardelean. Iată un astfel de ecou eminescian:

Laurian, Cipariu scrutează ale limbii vechi isvoare,
Maiorescu cată frații risipiți printre popoare;
Barițiu mințile deșteaptă, iar Bărnăușiu cel chibzuit,
Ale dreptului origini chiar în fire le-a găsit;

Mureșan lovește lira și din stânci în stânci Carpații
Intrunesc din patru unghiuri pe toți frații 'nstrăinații;
Iară tu părinte bune cu al crucii viu cuvânt
Chemi poporul la 'nălțime și-l ridici dela pământ.

Eliad și Lazăr saltă pe-ale nemurirei plaiuri,
Șincai, Maior, cu dulceață recunosc a voastre graiuri;
De acum nu mai e teamă că Românul va pieri,
Când din neam în neam, o, Doamne, fi trimiți astfel de fii.

Aceste strofe fac parte dintr'un întins *Fragment*, intitulat *Imnu și Oda*, dedicat Episcopului Ioan Popasu al Caransebeșului și publicat în *Amicul Familiei* (Gherla), în 1887, de Zaharia Boiu. Influența lui Eminescu merge până la pastişă. La alți poeți, cum este Miron Pompiliu, ea este mai diluată și mai mult filtrată prin melodia proprie. Totuși, atmosfera, factura versului, ritmul, rămân cu evidență eminesciene. Iată câteva versuri:

Mii icoane 'ngrozitoare îmi întâmpină privirea,
Larmă, svonuri surde, șueri și fanfare 'n aer tremur,
Munții vârfurile-și clatin ca de un grozav cutremur,

Fulgerile săgetează, vajnic tunetul vueste,
 Codrul de stejar se 'ndoaie, valea urlă, clocotește.
 In acest vârtej sălbatec, fulgere când trec prin ceață,
 Se arată scene crunte, care sufletul înghiață;
 Mai apoi lucind cu slavă se pogoară dintr'un nor,
 Sab e de foc în mână, ingerul răzbunător.

Factura și atmosfera eminesciană sunt clare.

Al doilea ciclu al antologiei lui Emil Giurgiuca este intitulat *Chemarea Transilvaniei* și cuprinde epoca dintre 1894 și 1914, adică dela Memorandum până la războiul mondial. In această epocă Transilvania cunoaște doi poeți mari: Coșbuc și Goga. Locul *Familiei* este luat de *Luceafărul*. Gheorghe Coșbuc nu a avut o activitate de propriuz-zisă iredentă transilvană. Singura sa poezie de acest fel este *In opresores*, publicată în *Vatra*, în 1894. Emil Giurgiuca mai reproduce un fragment din *Moartea lui Gelu* și un pastel, *Pe Tâmpa*. Mobilul interior al acestor poezii este însă altul. Totuși, Coșbuc reprezintă un moment de culme în poesia transilvană. In baladele și mai ales în idilele sale capătă viață întregul peisaj al Transilvaniei, natura și viața dela țară, sănătatea morală și vigoarca sufletească a neamului. Este o viziune nouă, mai senină și mai împăcată, reprezentând realitățile primare ale țaranului transilvan, dincolo de încruntările și durerile prezente. Gheorghe Coșbuc este singurul poet care întregește în marginile unui umanism mai larg, mai puțin trist, peisajul exterior și interior al Transilvaniei. Optimismul său este profund țărănesc. Mai puțin mesianic, dar mai cald și mai duios, el este mai poet. Este chiar un mare poet, cel dintâi poet adevărat al Transilvaniei, depășind total și definitiv atmosfera regională, prin marea lui artă și rămânând totuși în ea, prin conținut. Îmi permit să cred că Emil Giurgiuca ar fi trebuit să reproducă mai multe poezii, astfel caracteristice, din Coșbuc, în această antologie.

E adevărat însă că întinsa coardă a sensibilității ardeleni din această epocă este reprezentată de Octavian Goga. In jurul *Luceafărului* s'au grupat cei mai mulți poeți, dela Andrei Bârseanu și Maria Cunțan, la V. Albu, Ioan Borcia, Vidu Rusmin, etc. Incordarea sufletească ajunge la culme, nemulțumirile și strigătele de luptă nu mai cunosc opreliști. Octavian Goga este poetul neamului obidit, cântărețul pătimirii sale. Ceilalți poeți sunt puternic influențați de dânsul. Iată-l pe V. Albu:

Eu vă ascult moșnezi cucernici...
 Și-mi pare jalnicul șoptit
 Că-i o poveste 'ndurerată,
 A unui neam desmoștenit.

Iată-l și pe bănățeanul Cassian R. Munteanu:

Astfel, moșnege, până astăzi
 Ne-a curs viața împreună
 Și 'n sufletul amândurora
 Simt cum amarul se adună:
 În pieptul nostru clocotește
 Răsplata zilelor robite,
 Iar tu sub scoarța împietrită
 Ascunzi puteri nebănuite.

Și când unealta pângărită,
 Va sparge 'n inima ta cale,
 Comorile să mi le fure,
 Atunci să tresărim de jale:
 Din temelie să te scuturi,
 Să gemi ca tunetul ce moare
 Și să cutremure văzduhul
 Mânia ta îngrozitoare.

Din adâncimea furioasă
 Să scoți cenușă, foc și smoală,
 În beznă să se 'n brace zarea
 Ca 'n ziua când morții se scoală,
 Câmpia lor părjol s'o arză,
 Ca să rămână numai zgură,
 Cum noi vom stânge 'n bălți de sânge
 Nepotolita noastră ură.

Toți poeții mărunți ai acestei perioade sunt dominați de Octavian Goga. În afară de conținutul identic al inspirației lor, această influență pătrunde până adânc în limbaj și în formele de vers, în tehnică și în imagini. Aceleași perioade largi, aproape retorice, cu strofe de 6—10 versuri, aceleași sonore rime feminine, aceleași versuri de tonalitate biblică, înccpute cu un și general, fără o determinație gramaticală precisă. Aceași proiectare a sufletului peste elementele naturii, umanizându-le, făcându-le părtașe la durerea românească, asociindu-le la luptele și revoltele poporului asupra. Pretutindeni Octavian Goga domină.

Totuși, această epocă mai cunoaște un însemnat poet care participă la iredenta Transilvaniei, el însuși născut pe acele plaiuri. Este Șt. O. Iosif. Mai liric decât Octavian Goga, mai domol și mai retras în el însuși, amestecând cântecul haiducesc cu melodiile minore, duios-intime, Șt. O. Iosif nu se ridică la perioadele largi ale lui Goga, cântarea lui nu are acel suflu uriaș care mișcă munții și tulbură masele. Reproducem o măsură:

Trece 'n sus, pe plaiu în sus,
 Un voinic pe-un murg călare,
 Înapoi se uită dus
 Peste mândrele hotare...

Dus el cată spre Ardeal
 Unde-o turlă 'n fund străluce
 Murgul urcă greu la deal
 Pe voinic de abia-l mai duce...

Neguri, de brădet se 'ntind.
 Turla 'n văi demult e ștearsă.
 Dar voinicul pribegind
 Tot mai ține fața 'ntoarsă.

Acest înstrăinat care « tot mai ține fața întoarsă » spre Ardeal este însuși Șt. O. Iosif. Poezia lui este adânc pătrunsă de durerea de spărtării, de jalea pribegirii pe drumuri străine. Cu accente potolite, de elgie și cântec în surdină, această poezie oglindește o nouă imagine a liricii ardeleni, aceea a dorului de casă și de peisajul natal. Idilicul Coșbuc a simțit și el acest sentiment, după stabilirea sa în București și ne-a lăsat câteva poezii pline de duioșie, în frunte cu cea cunoscută *Mama*. Octavian Goga, care se situa mai mult decât toți în tradiția de luptă a poeziei din Transilvania, nu este nici el străin de acest sentiment. El apare în poezii ca *Bătrânii*, *Casa Noastră* și multe altele și se subînțelege în toată lirica sa. Acest substrat intim, încordat până la o mare tensiune interioară, a dat prilej, lui Ovidiu Papadima, să încerce o nouă interpretare a poetului, acordându-i un interes mai larg și scoțându-l din formula de « poet al Ardealului ». Incercarea a reușit. Șt. O. Iosif este deci în ton cu un accent continuu al poeziei ardeleni.

Trebue să subliniem prezența tot mai bogată a scriitorilor de dincoace de munți, în procesul Transilvaniei. Mesianismul sgomotos și întins al lui Goga le-a dat și lor avânt. Iată câteva nume: N. Iorga, D. Nanu, Corneliu Moldovanu, I. U. Soricu. Poezia lor nu se ridică până la tonul puternic al lui Goga și adeseori nici până la cel al poezilor ardeleni mărunți. Ea interesează doar ca document pentru simțirea românească din acel timp și pentru atenția acordată în Principate cauzei Transilvaniei. De altfel literatura românească din acel timp, în poezie, trăia tot prin Coșbuc, Goga și Iosif. Nici N. Iorga, nici I. U. Soricu și nici chiar Corneliu Moldovanu, nu aveau nici circulația poetică și nici vigoarea talentului lor.

Odată cu începerea războiului mondial problema Transilvaniei devine mai acută, mai imediată. Refugiații ardeleni, în frunte cu Goga, nu încetează să ceară României o soluționare grabnică, prin arme. Această epocă, cuprinsă între anii 1914 până la 1918, formează în antologia lui Emil Giurgiuca un nou ciclu intitulat *Patria și războiul pentru Transilvania*. Ceea ce caracterizează această perioadă este participarea covârșitoare a poezilor din

România liberă la cauza Transilvaniei. Poeții ardeleni aproape nu există. Goga își lichidase, aproape, cariera sa poetică. Lupta sa întrebuița acum arme politice. Coșbuc și Iosif sunt copleșiți de dureri și tragedii personale. Un poet nou arddelean nu se născuse încă. În schimb, un Zaharia Bârsan, un I. Biciola, un Ovid Densușianu, un George Gregorian, un George Murnu, un Mircea Dem. Rădulescu, un V. Voiculescu, îmbrățișează cu entuziasm cauza Transilvaniei. Toți cereau intervenția României, prin arme, pentru a trece munții. Motivul acesta este general în poeziile reproduse aici de Emil Giurgiuca. Iată-l la V. Voiculescu:

O chingă de munți ne desparte
Și stâlpii cu steme străine...
De-ar curge și piedici de moarte
Stau proptă între noi și 'ntre tine.

Țintindu-și privirea vitează,
Din culmea ce-amenință cerul,
Cu mâna pe pușcă oftează,
Privindu-te lung, grânicerul.

Căci vede largi câmpuri bogate,
Tăiate de ape domoale,
Cu grâne de vânt legănate
Și codri sălbateci la poale.

Cuprins ca de-o aspră muștrare,
Se 'ntoarce târziu către țară,
Din munți peste văi, pân' la mare
O trece sub ochi și-o măsoară.

Ce gânduri îl poartă departe,
Căci iarăși se 'ntoarnă spre tine,
Au chinga de munți ne desparte
Și stâlpii cu steme străine?

Aceleași pământuri și sate,
Și brațele-aceleași pe pluguri,
Dar stau între noi blestemate
Ascunse și vechi vicleșuguri.

Acești munți trebuie trecuți. Toată poezia de iredentă ardelenă din timpul războiului mondial se rezumă la acest strigăt: « Să trecem munții! »

Fără îndoială, perioada dintre 1918 și 1940, pe care Emil Giurgiuca o intitulează *Transilvania liberă*, este cea mai bogată în poeți și poezie. După Unire, idealul național fiind împlinit, spiritele se așează și se liniștesc, avânturile sufletești se întorc spre alte idealuri. Poezia transilvană din această epocă se îndreaptă în special spre peisajul bucolic al țării, spre satul românesc de munte și de câmpie și spre realitățile noastre sociale. Mișcări tinerești

iau ființă în centrele mai importante ale Transilvaniei, la Cluj, la Sibiu, la Brașov și chiar în orașele mai mici ca Turda și Mediaș. În 1921 apare la Cluj *Gândirea*. Transilvania intră astfel în ritmul de viață culturală a țării, participă la lupta pentru unitatea ei spirituală și la mișcările cu caracter polemic, de natură politică și socială. Poezia sa este dominată de două mari talente, cu referințe unice în toată poezia noastră modernă: Lucian Blaga și Aron Cotruș. Dacă ultimul este mai singular, mai puțin imitat, prin accentul social al liricii sale și prin expresia ei dură, prea materială, celălalt intervine în procesul de formație al întregii poezii tinere. Orizonturile largi, de vecinătăți metafizice, cu aderențe la folclorul și la peisajul românesc, pătrund tot mai adânc în poezia Transilvaniei de după război. Apar câteva talente tinere excepționale. Astfel sunt: Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, George Boldea și chiar Ion Bălan, George Popa și Ștefan Baciuc. Grupările *Abecedar*, *Pagini literare*, *Gând Românesc* și *Lanuri*, dezvoltă o activitate poetică bogată, spre care se îndreaptă cu simpatie toată presa literară românească. Peisajul ardelean este blazonul cel mai de preț al acestor poeți. Citez din Mihai Beniuc:

Aicea printre Ardeleni mă simt acasă.
 În fiecare văd un nepot de-al lui Horia, de-al lui Iancu,
 Ai! ce s'or mișca într'o zi Munții Apuseni,
 Ce s'or urnii din loc ca urieșii!

Un accent social puternic, pe linia lui Aron Cotruș, străbate prin toată poezia lui Mihai Beniuc. În locul revendicărilor naționale, poezii ardeleni luptă acum pentru revendicări sociale. Lupta rămâne un caracter, dacă nu dominant, încă notoriu, al poeziei lor.

La alți poeți, ca la Emil Giurgiuca, George Popa și Vlaicu Bârna, primează peisajul bucolic, senin și larg, cu elemente de pastel interiorizat. O imagistică bogată, decurgând din Lucian Blaga, dă acestei poezii un ritm lent, de vară leneșe, de poezie a contemplației pure. Ce frumoase se scurg aceste unde domoale de peisaj estival (Emil Giurgiuca):

Infig într'un snop galben secerea.
 Plesnit de soare 'n umere cu bice,
 Mă culc în ierbi de smalț subt cocostârci de spice.
 Seninul fulguez pe pleoapa mea.

Strâng brațele 'ntre vrejuri pe pământ,
 Să nu le mai pot descălci din flori,
 Pe umere-mi cresc tufe de cicori —
 Pământul cald mă soarbe ca pe-un vânt.

Furnicile mă cară 'n iarbă, strămătură
 Sunt ca un trunchi de pom căzut de mult
 Și greerii mă ostenesc mai mult
 Ūrind pe ochi un cer păios de bură.

De m'aş scula aşi fi un lan enorm,
 Un dâmb de ierburi începând să umble,
 Dar tot văzându-mi sfarmă greu pe tample
 Cântecul surd: s'adorm, s'adorm, s'adorm...

Această împăcare în natură, în viaţa frustă şi rustică, unită cu o dragoste aproape sectară de peisajul Transilvaniei, de istoria ei şi de ăranii ei şi cu o tendinţă de luptă socială, ca în poezia lui Aron Cotruş, a lui Mihai Beniuc, a lui Ion Th. Ilea şi a altora mai puţin însemnaţi, această orientare spre zări noi, rămânând totuşi în elementul de acasă, formează caracteristicile poeziei ardelence de după război. În concertul poeziei generale româneşti, atât de mult tulburată şi de bogat diversă, contribuţia Transilvaniei este cu totul remarcabilă.

Dela 1940, după evenimentele politice şi naţionale atât de dureroase, asistăm la o nouă poezie de iredentă ardeleană. Susţinută în primul rând de poeţii ardeleni, cu mult talent de Emil Giurgiuca, de Mihai Beniuc, de Vlaicu Bârna şi de alţii câţiva şi cu un talent mai palid de ceilalţi, această poezie, numită de data aceasta *poezia refugiului*, este zilnic prezentă printre noi. Ea este alimentată de foarte mulţi poeţi din Vechiul Regat, ca N. I. Herescu, D. Iov, George Gregorian, V. Voiculescu, etc. Au apărut chiar câţiva poeţi caracteristici, ca: Lucian Valea şi Justin Ilieşiu, cu o circulaţie de masă deosebit de întinsă. Aceşti poeţi îşi recită, cu un succes neînchipuit, propriile versuri, la şezători şi intruniri publice. Astfel, poezia Transilvaniei de astăzi are mai mult un caracter retoric, cumpănind iarăşi între patosul naţional şi între echilibrul estetic. În afară de câteva excepţii, ea interesează doar prin funcţiunea ei luptătoare şi eteronomică. Nu are o valoare poetică exclusivă. Fiind expresia unei atitudini comunitare, criticul trebuie să o judece în cadrele mobilelor politice şi naţionale care o determină, renunţând la toga estetică. Dacă Emil Giurgiuca, Mihai Beniuc şi Emil Botta au reuşit să împace şi să armonizeze primatul naţional şi patriotic cu cel estetic, acest fapt se datoreşte unui talent poetic deosebit. Numai ei însă şi ceilalţi câţiva egali lor, nu ar fi putut determina o atmosferă întreagă, cu caracter de ansamblu. Pentru acestea sunt necesare toate celelalte contribuţii, mai mici şi mai neînsemnate, ca valoare artistică, dar uneori foarte însemnate ca atitudine generală, întregitoare şi popularizatoare de atmosferă. De altfel, acesta este caracterul întregii poezii ardelence.

* * *

Masivul volum de poezii al lui Petre Stati (aproape 200 de pagini) ne atrage atenţia doar prin sbuciumul sufletesc pe care-l conţine, prin acel tumult de experienţe interioare, de tristeţi şi de melancolii

meditative, în care recunoaștem o parte din frământările noastre, ale fiecăruia. În versuri oneste, scrise corect și adeseori relicvăndu-se prin câte o imagine sau prin câte o metaforă nouă, personală, acest conținut sufletesc ne este împărtășit direct, fără pregnanță, poetul pierzându-se deocamdată în apele comune ale lirismului curent. Totuși, putem cita, remarcându-le, astfel de strofe:

Mărunt burează ploaia toamnei
Peste 'ntunerecul din lac.
Spre apă, sălcii toropite
S'au despletit elegiac...

Ne bate ceața drept în față.
Margăritare ca de fum
În părul blond, pe-alint de gene
Ți-au pus podoaba lor acum.

Ce triști suntem în astă seară!
Purtăm în inimă poveri.
Pe crengi de gând apasă clipe
Din luminosul nostru ieri.

S'au prefăcut în piatră norii.
Lâncezitoare, umbra lor,
Atinge huma răsmuiată
Și recei ei fiori ne dor.

Se depărtează țărnul zării.
Poverile de noi se țin,
Ne ducem negura prin noapte
Cu pas învins, pe drum străin.

Versul precis, clar, denotă o activitate poetică încordată, o muncă de laborator îndârjită. Poetului nu-i lipsește decât nou-tatea inspirației, o viziune mai personală a lumii și a propriului său univers liric, pentru a se impune. Deocamdată, foarte deseori îl pândesc banalități ca acestea:

Norocul și cu soarta sunt doi prieteni răi.
Norocul poate-i cântul unui nebun, în noapte,
Din care ici pe colo mai prinzi răzlețe șoapte,
Apoi aștepți dearândul toți anii buni ai tăi.

Didactic și comun, versul său rămâne cenușiu și inexpressiv, ratând un conținut sufletesc bogat. Poetul trebuie să se adune, să fie el însuși.

ION ȘIUGARIU

SUPHI TANRIÖER

Una din cele mai proeminente figuri din viața culturală a Turciei de astăzi este, după părerea unanimă a cunoscătorilor, Excelența Sa d-l Suphi Tanriöer, actualul ministru al Turciei la București. El este coborîtor dintr'o ilustră familie, care a dat patriei sale scriitori, oameni de știință și de stat. Bunicul său, Çelik Medjib Effendi, a fost cel dintâi ministru modern de instrucție publică și ultimul reprezentant al poeziei clasice în literatura turcă; iar tatăl său, Abdullatif Suphi Pașa, a fost și el ministru al instrucției publice, istoric și numismat celebru, precum și cunoscător al literaturii, atât orientale cât și europene.

D-l Suphi Tanriöer unește astfel în persoana sa o glorioasă tradiție și spiritul modern de înnoire, care au dus la situația și prestigiul Turciei de azi.

Dela vârsta de 24 de ani, profesor de pedagogie și retorică la școala normală din Istambul, apoi un an după aceasta, profesor de literatură turcă, de estetică și istoria artelor musulmane la Facultatea de Litere din Istambul precum și la alte mari instituțiuni din capitala Turciei, d-l Suphi Tanriöer s'a relevat de timpuriu ca un poet, a cărui inspirație l-a așezat în fruntea mișcării literare a patriei sale.

Intr'un număr viitor al Revistei, vom da traduceri din opera sa.

Dela început, a afirmat credința sa în renașterea culturală și literară a Turciei pe baza resurselor etnice inepuizabile ale acestui glorios popor. Orator de frunte și organizator de seamă, el a fost purtătorul de cuvânt al mișcării Turkedjakilor, împânzind Turcia cu organizațiile care au fost stâlpii marelui prefaceri de înțeleaptă înnoire menită să rămână un exemplu unic în istoria contemporană.

Pentru noi, care avem acclăș crez, că numai prin bogatele resurse etnice străbătute de spirit modern se cimentează viitorul românismului la gurile Dunării, exemplul și caracterul acestei excepționale personalități sunt un reconfortant cu atât mai prețios cu cât, în momentele prin care trecem, instinctul poporului

român ne arată că Turcia și România sunt chemate să reprezinte, azi ca și în viitor, două fete ale aceluiaș destin.

Intreaga activitate a d-lui Suphi Tanriöer în calitate de reprezentant al Turciei în patria noastră, a fost străbătută de la început, de această credință manifestată în cei 13 ani de când Excelența Sa este solul și ministrul plenipotențiar al Turciei în România. Iar dacă ne amintim de vizita sa din 1910, când a condus aci un grup universitar din Istanbul, și de discursurile sale profetice ținute aici, apoi de gestul marelui I. I. C. Brătianu, Președintele Consiliului de Miniștri de atunci, care a intuit excepționalele calități ale tânărului scriitor și l-a invitat să-și prelungească șederea între noi, ne dăm seama că legăturile dintre cele două țări simbolizate prin persoana sa sunt nu un produs ocazional, ci reprezintă o dezvoltare organică.

Când doi ani mai târziu, universitarii noștri au vizitat pe colegii lor turci, d-l Suphi Tanriöer a fost inima proverbialei ospitalități turce și acela care a introdus pe universitarii noștri în tezaurele artistice ale patriei sale.

Darul său de orator a fost lapidar caracterizat de marele cititor al Turciei moderne: Atatürk, atunci când a formulat fraza aceasta: « Elocvența lui Suphi Tanriöer este idee, poezie și muzică întrunite ».

Prin tradițiile familiei sale timp de mai multe generații, prin excepționalele sale calități ilustrate în opera sa, și prin caracterul care întrupează însușirea fără pereche a rasei sale: statornicie și credință, domnul Suphi Tanriöer este pentru noi simbolul patriei sale.

Pentru toate aceste motive, credem că exprimăm sentimentul unanim al Universităților românești propunând Consiliului Facultății de Litere din București, proclamarea sa ca doctor Honoris causa al primei noastre Universități.-

23 Noembrie 1943

D. CARACOSTEA

DE LA « LUNA CĂRȚII » LA « ANTOLOGIA PITORESCULUI ROMÂNESC »

Sărbătorită pentru prima oară în primăvara anului 1933, așa zisa « Ziua cărții » s'a repetat la fel, patru primăveri de rând. Schimbându-și apoi numele, mai întâi în « Săptămâna cărții » și mai târziu, în « Luna cărții », sărbătoarea cărții a reușit în fine să-și tipărească personalitatea, cu cerneală roșie în calendarul tradițiilor noastre culturale.

Sărbătorirea acestui periodic eveniment cărturăresc, timp de 10 ani, n'ar trebui să se mai reia tot așa după cum a decurs până în anul când a fost întreruptă brusc. Vreau să spun că n'ar trebui să se reducă numai la o eventuală nouă lansare pe piața literară, a cărților proaspăt ieșite de sub teascurile tipografice... Eu cred că această aniversare trebuie pusă în valoare anual, dacă nu cu ceva mai multă amploare populară, măcar cu echivalentul acelor agresive «tobe, surle și trompete» cu care așa zisele noutăți ale zilei sunt impuse atenției marelui nostru public de cetitorii numai de ziare.

* * *

Intre timp, m'am întrebat și — ca să mă pot controla mai bine — am mai întrebat și pe alți confrăți, dacă o carte care, la urma urmelor, nu este cu nimic mai prejos decât un ziar obișnuit, n'ar merita și ea — dacă nu completă — cel puțin pe sfert, aceeași atenție pe care știutorii de carte din România, o oferă ziarului lui favorit, indiferent de culoarea lor politică.

Cei mai mulți, mi-au răspuns categoric «nu», deși raționamentul lor era tot așa de șubred și insipid ca orice noroi dintr'o ploaie trecătoare. Confrății mei pretindeau că un ziar chiar mediocru, dar scris de mai mulți ziarști, pare la citit mai atractiv chiar decât o carte remarcabilă, scrisă însă numai de un singur maestru al condeiului — autorul ei.

Raționamentul lor, după cum se vede, era cu adevărat dezolant, fiindcă — la drept vorbind — pe cititorul român nu-l interesează de obicei nici autorul cărții, pe care n'o citește decât din simplă curiozitate, nici autorul articolului din ziarul lui favorit, pe care îl citește din obișnuință. Il interesează numai faptul în sine — sau cum se obișnuiește în limbajul curent — «faptul divers». Numai că grație acestui simplu, dar diabolic «fapt divers», pâinea de toate zilele a intelectualului, care altă dată era «cartea» astăzi este «ziarul» — deși ziarul nu este decât copilul bastard al cărții.

Eu totuși, care nu mi-am pierdut încă nădejdea în mai bine, sunt sigur că, cu timpul, această rană purulentă a cărții s'ar putea cicatriza — dar bine înțeles — numai atunci când scriitorii de cărți vor înțelege că vremurile au evoluat și că faimosul lor «turn de fildeș» de altă dată a degenerat într'un hidos monument funerar și atâta tot...

* * *

Revin, deci, la ideea care mă preocupă, pentru a încerca să mi-o pun pe picioare, deși de când tot stă închisă în sertar, aproape ologise. Ideea mea, însă, n'are decât o importanță relativă, de a fi

fost pusă în circulație înaintea altor idei, care venind mai târziu ar putea fi socotite mult mai realizabile decât ideea mea.

Intru cât mă privește pe mine, însă, declar că le aștept cu bucurie să sosească la rândul lor, cât mai multe posibil. Deocamdată totuși, în lipsă de altceva mai bun, socotesc că datoria celor în drept să mă judece, este să ia act mai întâi de ideea mea — după cum de altfel spune și Francezul că « Faute de mieux, on couche avec sa femme ».

Ideea mea?... Iat-o!

Ca un fericit început al unui nou aspect de activitate culturală, propun ca pentiu o nouă eventuală aniversare de primăvară « Luna cărții » să fie sărbătorită printr'o « Antologie a pitorescului românesc » la care toți scriitorii de seamă să fie invitați a colabora cu întreaga lor prestață artistică și personalitate spirituală, oricare ar fi punctul cardinal al țării în care trăiesc în momentul de față, sau unde ar dori să-și plaseze provizoriu inspirația lor ad-hoc, necesară pentru o cât mai completă armonizare a celei mai variate colaborări colective.

Se înțelege dela sine, că originalitatea acestei « Antologii » sui-generis va fi în primul rând, chiar cuprinsul ei — un mănunchi impresionant de amintiri personale, scoase de fiecare scriitor în parte, din sertarul intimității lor sufletești. La drept vorbind, ele n'ar fi decât niște nimicuri scumpe — de care însă — în lungul vieții tale, fie că ești artist de seamă sau simplu om de rând, te simți totuși legat din an în an, tot mai mult și tot mai proaspăt, fie de locul tău natal, fie de felurite alte localități din restul țării, pe unde ai avut norocul să poposești temporar sau vreme mai îndelungată.

* * *

Și acum... Mă întreb care « Editură literară » din România s'ar încumeta să ducă la bun sfârșit această adevărată cheie de boltă a unei înfăptuiri naționale de cultură?

Ideal ar fi ca, de data asta cel puțin, editorii noștri să-și dea mâna cu toții pentru ca această primă « Antologie a pitorescului românesc » să poată apărea din punct de vedere tehnic, tot atât de sui-generis, ca și cuprinsul ei literar.

Mi-e teamă, însă, ca nu cumva, în ziua când vor veni în discuție și fondurile necesare pentru obținerea acestei victorii culturale românești, editorii noștri să nu treacă cu buretele peste noblțea titlului lor de « factori culturali » și să rămână aceiași admirabili negustori, pentru care, chiar cărțile propriei lor case de editură, nu au alte rezonanțe decât a banilor pe care i-ar câștiga, riscând cât mai puține cheltuieli.

Făcând abstracție totuși, de toate aceste meschine inconveniente de periferic ordin cultural, socotesc că apariția unei asemenea Antologii, n'o poate patrona decât autoritatea unei case de editură literară, desbrăcată de orice interes material imediat.

Mă gândesc — cu tot respectul ce-l datorez acestui frumos « vis de primăvară » — în primul rând, la editura « Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă » și la nevoie chiar la colaborarea indicată a actualului nostru « Oficiu național de turism ».

Deocamdată însă, cu nu fac decât pe « nebulul » din cunoscutul proverb românesc, care după ce a asvârlit o piatră în apă, trece mâna celor zece înțelepți, singurii care i-ar putea-o scoate din apă. Numai că, proverbul ca și gumelastical se poate întinde la infinit, cu condiția însă, să nu plesnească. Și dacă în anume cazuri « nebulul » trebuie să aștepte până la « Calendele grecești », în alte cazuri, aceluși « nebul » are norocul să fie luat în serios de către cei zece înțelepți...

Și atunci... În cazul acesta, ideea mea nu va mai fi numai « ideea mea » fiindcă odată înfăptuită ea va deveni trambulina oficială pentru cele mai interesante figuri de acrobație stilistică a tuturor confrăților mei, care până astăzi, după a mea cunoștință, s'au exersat numai « câte unul singur ».

Să admitem, însă, — ca epilog — că minușea s'a produs.

« Felicitările noastre » pentru « Luna Cărții » care nu pot ști în care anume primăvară va împlini — iar nu mai pot ști — câți ani anume. Știu însă, că după felicitările de rigoare, îi vom ura tradiționalul « La mulți ani ».

Și iată cum « Antologia pitorescului românesc » se va încetățeni în analele culturii noastre naționale, cu cel mai complet, artistic, pitoresc și elocvent elogiu, pe care scriitorii români au reușit în fine, odată și bine, să-l închine în bloc, pământului lor strămoșesc.

ION MINULESCU

CONSTANTIN KIRIȚESCU: PALAESTRICA

Istoria educației fizice din toate timpurile și la toate popoarele. Origini, evoluție, concepții, metode, împliniri. București, 1943, p. 477.

Voluminoasa lucrare pe care ne-o prezintă d. profesor C. Kirițescu, ca fructul și sinteza preocupărilor sale de peste 10 ani în domeniul educației fizice, împlinște în țara noastră două îndatoriri: una față de cultura românească, în care umple un gol, și alta față de educatorii fizici, cărora le pune la îndemână, în limba noastră, un material greu de adunat, neapărat necesar desăvârșirii culturii lor.

Ideea călăuzitoare în lucrarea de față, pe care autorul o subliniază pretutindeni, e că educația fizică a fost o preocupare constantă în toate timpurile și la toate popoarele, fiind unul din aspectele însemnate ale civilizației lor. De aici interesul pe care-l poate deștepta prezentul volum la orice om de cultură și mai ales la cei cari se ocupă cu pedagogia, istoria și filosofia.

Cartea d-lui Kirițescu este împărțită în 6 părți mari, din care întâia, intitulată *Originile*, ne înfățișează primele licăriri ale exercițiilor fizice. Capitolul cu titlul, *Preistoria* după ce ne arată ce feluri de exerciții fizice practicau oamenii rasei de Neanderthal, cei ai raselor de Cro-Magnon, Aurignac și Laugierian discută impulsurile care au dat naștere acestor exerciții și care au următoarele patru origini: una *biologică*, decurgând din nevoia găsirii hranei, și care se cristalizează în alergări, sărituri, cățărare și înnot; alta *socială*: lupta cu semenii, cu și fără arme; a treia *mistică*, având ca izvor legătura omului cu divinitatea, pe care o vedem evidențiată mai ales prin dansuri, și, în fine, cea *psihică*: plăcerea produsă de mișcările făcute într'o anumită ordine. Deoarece datele puse la îndemâna noastră de preistorie sunt sărace și destul de nesigure ele trebuiesc întregite — pentru adâncirea originelor exercițiilor fizice — cu cele ale etnologiei, o știință mai exactă, căci cercetătorii ei au putut să le culegă de-a-dreptul atât în veacul trecut cât și în al nostru, d-l Kirițescu ne rezumă cele mai însemnate culegeri de astfel de date făcute în America, Africa, Oceania și Asia, ajungând la concluzia că exercițiile fizice s'au găsit și se găsesc pretutindeni la popoarele primitive și că arată o surprinzătoare bogăție și variație de forme atât din punctul de vedere athletic, cât și din cel al jocurilor sportive și al dansurilor. Numai citind aceste pagine, care pot fi întregite prin nenumărate alte mărturii — căci cercetările făcute la fața locului de etnografi foiesc de astfel de amănunte — își poate da cineva seama de dreptatea acestor susțineri.

Cu partea a doua a lucrării sale intitulată *Educația fizică la popoarele antice* d. Kirițescu intră din plin în istoria exercițiilor și a educației fizice, așa cum acestea s'au cristalizat la popoarele de cultură ridicată ale antichității și mai ales în cultura greacă, unde ele au atins apogeul. Pentru înțelegerea exercițiilor fizice ale acestei culturi, care sunt rezultatul unei evoluțiuni mai vechi, se discută întâi manifestările lor la *Egiptenii* vechi, la care le putem cerceta nu pe manuscrise, ci pe monumentele de artă, care ne-au rămas, ca d. p. trânta pe picturile murale dela Beni-Hassan. La *Iudeii* vechi dansul, atât sacru și profan, era exercițiul fizic cel mai răspândit. La *Perșii* vechi scopul ultim al educației tinerilor era stăpânirea de sine. *Indienii* vechi n'au avut o educație fizică propriu-zisă decât pentru tinerii din casta războinicilor; pilda

cea mai bună e educația lui Gautama, întemeietorul Budismului. *Chinezii* vechi — China e o împărăție, care durează de peste 3.000 de ani — își educă copiii nobililor prin exercițiile clasice ale arcului, carului și dansului și mai practicau boxul, aruncarea cu piatra, lupta și scrima cu sabia. Caracteristic pentru ei e sistemul de educație fizică medicală al lui Kong-Fu, care avea la bază mișcări însoțite de o gimnastică respiratorie corespunzătoare. La *Japonezi* întâlnim încă din vechime trânta, scrima, lupta de apărare și tragerea cu arcul.

Din *Grecia prehelenică* cele mai însemnate documente asupra exercițiilor fizice sunt poemele homerice, în care se descriu amănunțit întreceri corporale cu ocazia serbărilor rituale la arderea cadavrului lui Patroclu și întrecerile Pheacienilor, la care a participat și Ulysse. În Grecia clasică o idee adânc înrădăcinată era aceea că un corp sănătos e condiția unei funcțiuni intelectuale sănătoase. Concepția greacă asupra exercițiilor fizice a evoluat în trei direcții: igienică, militară, armonică. Concepția *igienică*, care urmărea atât întreținerea sănătății cât și recăștigarea ei, a avut reprezentanți numeroși, printre cari amintim pe Asclepios, Herodikos din Selimbria, Hippocrat, Galenus și Phylostrat. Concepția *militară* a fost realizată desăvârșit — după cum știm din școală — în Sparta. Concepția *idealului armonic*, sintetizată în cuvântul Kalokagathia, pune în primul rând preț pe sănătatea trupezască, bărbăție, putere și dibăcie, a căror rezultat era frumusțea corporală. Din vrednicia trupezască se dezvoltă calitățile morale ale curajului, energiei și cumpănelii. Teoreticianul acestei armonii a fost *Platon*, care în operele sale *Legile* și *Republica* a desc. is un sistem de educație, în care gimnastica era factorul cel mai însemnat al educației armonioase. *Aristot* socotea gimnastica, gramatica, muzica și desenul singurele studii demne de oamenii liberi. *Lucian*, scriitorul din epoca decadenței exercițiilor fizice, a adunat într'o mică operă a sa toate obiecțiunile, ce se puteau aduce gimnasticeii. Concepția lumii grecești despre exercițiile fizice și-a găsit — cum era și firesc — reflexul în artă. Pe de o parte *arta ceramică*, cu mulțimea și varietatea vaselor ce ne-au rămas, pe de alta cea *statuară* cu Discobolul lui Miron, Doryphorul lui Polycleț, cu Apoxyomenes al lui Lysippos, sunt cele mai grăitoare mărturii ale acestei concepții.

Educația Atenienilor între 14—18 ani era mai ales consacrată gimnasticeii, care se învăța în palestre, sub supravegherea pedotribilor și gimnasticilor. Dela 18 ani în sus, sub conducerea sophroniștilor, efebii își perfecționau educația fizică și o întregeau cu o instrucție militară. Exercițiile practicate în gimnazii pot fi împărțite în trei mari diviziuni: în *gimnastică*, care cuprindea alergarea, săritura, aruncarea discului, a suliței și lupta cu pumnii — aceste cinci probe laolaltă au fost denumite pentathlon, — la care s'a

mai adăogat pancrațiul, lupta de trântă combinată cu pugilatul; tot ca exerciții gimnastice pot fi socotite jocul cu mingea, înotul, trasul cu arcul, aruncarea cu praștia, cursele de cai și care. A doua mare diviziune, *orchestica*, arta dansului mimic, exterioriză o stare sufletească internă și învață arta atitudinilor și gesturilor. A treia diviziune, *agonistica*, cuprindea jocurile de întrecere, dintre care cele mai însemnate se țineau în celebra Olympie, măreața instituție, care a strălucit timp de 1172 de ani.

Idealul de cultură expus mai sus a suferit multe schimbări. În Grecia supusă dominației politice a Romanilor cuceritori exercițiile fizice au sfârșit prin a decade. *Romanii* s'au lăsat influențați de cucerși, adoptându-le instituțiile, dar adaptându-le propriei lor structuri sufletești. La ei exercițiile fizice ale tinerilor trecuți de vârsta de 15 ani pregăteau pentru viața de militari. De aceea înotul era foarte iubit. Prin educația fizică Romanii își creau forța necesară guvernării popoarelor cucerite. Ca urmare ei nu admiteau dansul nici în viața tinerilor nici în cea publică. O instituție preluată dela Grecii, căreia Romanii i-au dat o mare dezvoltare, au fost băile, care au devenit prin themele imense o instituție caracteristică a vieții romane. Nicăieri ca în jocurile publice nu se poate vedea mai bine deformarea instituțiilor grecești; astfel alergările de care și cai și luptele au devenit niște spectacole sângeroase de amfiteatru. Ca o reacție împotriva acestor deformări s'a încercat în mai multe rânduri renașterea gimnasticii grecești, fără mult succes însă. Nici renașterea interesului pentru jocurile olimpice n'a fost de durată. În anul 394 împăratul Teodosiu I decretă desființarea acestor jocuri.

Cu partea treia a cărții trecem la cercetare și schimbărilor suferite de educația fizică și de exercițiile fizice în *Evul Mediu*. După înscăunarea religiei creștine exercițiile corporale au fost părăsite, deoarece corpul era socotit dușman al sufletului, care dăinuiește în viața viitoare și trebuie pregătit pentru ea printr'o viață de mortificare a cărnii. În școala medievală tinerii învățau cele șapte arte liberale, care nu cuprindeau așa dar exercițiile fizice. În schimb însă ele înflorau la *popoarele germanice* năvălitoare, al căror spirit era foarte războinic. Alergarea, săritura, aruncarea cu piatra, înotul, călăria, mersul cu patinele și cu ski-urile erau practicate cu multă râvnă. *Anglo-Saxonii* primitivi cultivau exercițiile fizice nu numai ca pregătire de luptă, ci și din interes sportiv. Datorită haosului creat de năvălirile barbare felul de viață se schimbă în imperiul roman de Occident, omul trebuind să dea acum însemnătate mare apărării sale. Se nasc astfel castelele și burgurile, în care trăiește castelanul cu oamenii săi de arme și în care educația pentru luptă trece pe primul plan, instituție cunoscută sub numele de *feudalitate*.

În această epocă ia naștere dintr'un vechiu obicei german *cavalerismul*, care sub înrăurirea bisericii a fost purificat de laturile lui în discordanța cu morala creștină. Cavalerul primește o educație fizică, care-l pregătește pentru războiul, iar etica care-l domină este *bravura desinteresată*. Chansons de geste și Nibelungenlied cristalizează aceste concepții în literatură. Tânărul nobil își începea *noviciatul*, adică educația de cavaler, la 7 ani. Educația fizică era partea cea mai însemnată a acestei pregătiri și cuprindea: călăria, înotul, mânuirea armelor, aruncarea, lupta, viața de curte și turnirul. Dela vârsta de 15—16 ani tânărul nobil devenea *scutier* pe lângă un cavaler, căruia îi făcea tot felul de servicii, iar la 21 ani era investit cavaler. Exercițiul cavaleresc prin excelență era *turnirul*, un adevărat joc de război între două echipe luptătoare. La început a fost sângeros; mai târziu, sub influența bisericii, a evoluat spre forme mai blânde. Forma simplificată a turnirului era *juta* sau turnirul în doi, în care luptătorii se loveau cu lancea. Juta a dat naștere întâi *duelului judiciar*, în care cel învins era socotit ca condamnat prin judecata lui Dumnezeu, iar apoi *duelului privat*, din care a ieșit *scrima*.

Poporul, mai ales țărani, își avea și el jocurile lui în aceste timpuri. *Quintena* era o parodie a jutei, în care se lovea o țintă fixă. *Lupta. Jeu de paume*, mingea bătută cu palma. Când era aruncată în aer liber la distanțe mari purta numele de *longue paume*; jucată într'un local închis cu racheta, de către clasele de sus, se munea *courte paume*. În Franța jocul acesta a avut o răspândire extraordinară. Din el a luat naștere în Anglia în anul 1874 *lawn-tennisul*, jucat pe iarbă. Mingea bătută cu piciorul, *la soule*, e tot de origine franceză; în vremurile noastre a devenit *foot-ball*-ul modern. Mingea bătută cu bățul, *la crosse*, a dat naștere prin evoluție golfului, hockey-ului pe gheață și cricket-ului specific englez. O variantă a jocului la crosse era *jeu de mail*, în care se bătea cu un ciocănaș o minge de lemn; din el s'a născut croquet-ul și biliardul. Un joc persan introdus în Europa de Englezi pe calea Indiei este polo-ul.

Către *sârșitul Evului Mediu* exercițiile fizice au început să decadă. În locul călăriei avem careta, în locul turnirului carousse-lul, în locul jocului de paume biliardul și în locul jutei scrima. Tot acum înfloresc dansurile cele mai variate.

În nicio altă parte ca în a *patra* a cărții, intitulată *Renașterea educației fizice în timpurile moderne*, bogăția de informație a profesorului Kirițescu nu se vede mai bine. Rândurile, care urmează, nu sunt decât un reflex palid al acestei părți, care trebuie citită pentru a putea fi trăită în toată plinătatea ei.

Cu *Renașterea* pedagogii humaniști au cerut formarea omului desăvârșit. Cel mai însemnat dintre ei în *Renașterea* italiană,

Vittorino di Rambaldoni da Feltre, a introdus în educația tinerilor educația fizică prin: alergări, înot, pescuit, călărie, luptă, jocul cu mingea, tirul, aruncarea lăncii, vânătoare, dans, jocul de războiu și excursii. În schimb eruditul *Hieronymus Mercurialis* în cartea sa *Ars gymnastica* a cercetat exercițiile fizice ale antichității și valoarea lor medicală, fără să treacă însă în niciun chip la practicarea lor. În secolul al XIII-lea chiar biserica a început să prețuiască virtuțile exercițiilor fizice. Tot astfel arta — mai ales cu Michel Angelo — forța corporală. Humanistii germani însă n'au salvat exercițiile fizice medievale, deoarece au pus spiritul pe primul plan al preocupărilor lor. Pedagogii humaniști englezi în cap cu *Thomas Elyot* au propovăduit dimpotrivă vrednicia corpului. *Rabelais*, rupând cu metodele pur intelectualiste, dă cea mai mare atenție educației fizice, gimnastice și higienii. *Comenius* cere și el să facem neconținut exerciții fizice, mai ales cu ajutorul jocurilor. Inspirându-se din Galenus, medicii evului mediu au proclamat sentința că exercițiile fizice sunt cea mai bună condiție pentru sănătate. *J. J. Rousseau* pune educația fizică pe primul plan în educația copilului dela 4—12 ani. Academiiile cavaleresti, Școlale Iezuiților, Universitățile și Școlile publice engleze au practicat exercițiile fizice, fiecare pentru rațiuni proprii și cu programe deosebite.

Odată cu *epoca luminilor* « *Aufklärung* » educația fizică a fost reînviată de pedagogia germană, care a deschis astfel un nou capitol în evoluția istorică a educației fizice. Școala filantropică a lui *Basedow* a introdus educația fizică pentru întâia oară în programul școlii. După el exercițiile fizice urmăreau pe de o parte un scop utilitar, fiind un instrument al îmbunătățirii naturii umane, și pe de alta unul de educație generală pentru viitorii cetățeni ai lumii. Izvorul lor, la *Basedow*, a fost gândirea greacă și exercițiile cavaleresti. Vieța de tabără și jocurile au avut un loc de frunte în gândirea acestui pedagog. Continuatorii lui au fost *Salzmann* și *Gutsmuths* — cel mai însemnat, — care a publicat lucrarea capitală *Gymnastik für die Jugend*, o operă de mare valoare pedagogică, cea dintâi carte modernă de educație fizică și temelie educației fizice școlare. După el gimnastica e un sistem de exerciții ale corpului, cu scopul perfecționării acestuia. Între dezvoltarea virtuților corporale și morală există un paralelism strâns. Prejudecățile timpului împotriva educației fizice sunt discutate și combătute. Exercițiile trebuiesc făcute în spațiul liber. Opt sunt exercițiile propriu-zise: săritura, alergarea, aruncarea, lupta, cățărutul, exercițiile de echilibru și balans; de ridicare, purtare și tragere; dansurile, marșurile și exercițiile militare. Scăldatul în apă rece și înotul sunt recomandate stăruitor. Pentru *Gutsmuths* jocurile sunt fleacuri însemnate, necesare educației tineretului. Contemporanul

lui Gutsmuths, *Vieth*, a scris o carte fundamentală de teorie a exercițiilor fizice. Insușindu-și concepția lui Platon, *Pestalozzi* restabilește educația fizică în drepturile ei, dându-i un loc de onoare într'un sistem general de educație, ea fiind un mijloc de educare a spiritului, de educație estetică și de dezvoltare morală. Gimnastica lui privea numai articulațiile; el e deci întemeietorul exercițiilor libere. *Herbart*, influențat de *Pestalozzi*, crede că educația fizică ne procură mijloacele de realizare a actelor de voință, căci numai naturile robuste îndrăznesc să voiască.

După gânditorii în domeniul educației fizice, de care am vorbit, au ieșit *oamenii de acțiune*, creatorii de sisteme pedagogice de educație fizică adaptate la trebuințele țărilor lor. Patriotismul a fost în Germania izvorul acestor reînnoiri, în Suedia grija de sănătate, în Anglia cultivarea personalității morale, în Elveția spiritul de defensivă tradițională, în Franța spontaneitatea acțiunii.

Pedagogii revoluției franceze, printre care cităm pe *Condorcet*, *Lepelletier* și *Lakanal*, au dat educației fizice un rol de întâietate în dezvoltarea personalității omenești. Tot în Franța spaniolul *Amoros*, inspirat de *Pestalozzi*, a reușit să creeze la începutul veacului al XIX-lea o puternică mișcare de sprijinire a educației fizice, înființând gimnaziile cu caracteristicele sale portuciri și scriind mai multe lucrări, în care și-a expus principiile. Temeiul psihologic al sistemului său sunt imaginile de mișcare, adică imaginile kinestetice, care ajută acțiunea și ritmul, iar cel utilitar obișnuirea cu învingerea obstacolelor. *Amoros* a fost primul, care a întocmit o fișă fiziologică, și a împărțit exercițiile fizice în: gimnastica *civilă*, adevărata gimnastică educativă, cu exerciții elementare și de aplicație la aparate, în gimnastica *militară* și în cea *medicală*. În lecțiunile sale *Amoros* întrunea preocupări științifice, intelectuale, fizice și morale. Doi elevi ai lui au înființat școala militară de gimnastică dela Joinville-le-Pont. *Clias*, adversarul lui *Amoros* în Franța, are marele merit că a pus bazele gimnasticeii copilăriei și că a contribuit mult la progresul educației fizice.

Campaniile lui Napoleon, lovind sângele Prusia și restul statelor germane, sentimentul întregului popor german s'a îndreptat într'o singură direcție: izgonirea străinului, câștigarea libertății și unificarea națiunii germane. Oameni ca *Stein*, *Fichte*, *Scharnhorst*, *Arndt*, *Hegel*, au socotit educația fizică ca un mijloc pentru realizarea acestor scopuri, deoarece nevoia dominantă a vremii era crearea de soldați. *Friedrich Jahn*, unul din cei mai de seamă exponenți ai acestei tendințe, a creat gimnastica populară ca mijloc de educație a poporului și de unificare a germanilor. Cartea lui de temeiu *Die deutsche Turnkunst* cuprinde patru părți: a) prima se ocupă cu introducerea unei terminologii gimnastice pur germane; b) a doua cu exercițiile gimnastice, dintre care cele la

aparatele fus și paralele, construite prima oară de însuși Jahn, sunt cele mai caracteristice; c) a treia jocurile gimnastice, în care se dă preferință jocurilor de partide și d) a patra cu metodică, care stabilește felul de construire a terenurilor, organizarea ședințelor, exercițiile, rolul profesorului. Principiile acestei gimnastici se pot rezuma astfel: activitate educativă și morală, caracter popular, în afara școlii, reacțiune împotriva comodităților vicții și franțuzismului, executarea exercițiilor în plină natură, dezvoltarea gustului pentru turism și sociabilitate. Jahn a avut o viață foarte zbuciumată, cu epoce de ridicare și de decădere.

Adolf Spiess este creatorul gimnasticii școlare germane, care cuprindea exercițiile libere, simple, exerciții în comun, făcute cu toată clasa, și exerciții de ordine, pentru câștigarea disciplinei. Comanda și muzica, jocurile și excursiile sunt alte caracteristici ale acestei gimnastici. Sistemul lui Spiess a fost criticat pe motiv că nu dezvoltă voința și inițiativa și că a părăsit natura în favoarea clasei.

Organizațiile, care au continuat în Germania gimnastica la aparate și virtuțile germanice, au fost *Turnvereinurile*, asociațiile de gimnaști.

Popoarele nordice au adus o contribuție hotărâtoare în evoluția modernă a educației fizice. Datorită lui *Nachtegall*, Danemarca a introdus prima în toate școalele sale un învățământ metodic și bine organizat al educației fizice. Suedezul *Ling*, elevul lui *Nachtegall*, om autodidact, de o cultură vastă și variată, e creatorul gimnasticii suedeze, bazată pe biologie, pe funcțiile organismului și pe analiza mișcărilor. *Ling* nu pleacă dela execuție, ca predecesorii săi, ci dela *om*, care trebuie readus la normal. Scopul gimnasticii e dezvoltarea armonică a organelor corpului omnesc. *Ling* o împarte în: gimnastică *pedagogică*, educativă prin excelență, care asigură dezvoltarea normală; gimnastica *militară*, pentru stăpânirea adversarului, gimnastica *medicală* și *ortopedică*, pentru prevenirea și vindecarea deformărilor trupului; gimnastica *estetică*, pentru câștigarea armoniei formelor trupești. Principiile pe baza cărora *Ling* și-a ales exercițiile sunt: dezvoltarea armonică, selecțiunea exercițiilor folositoare organismului, gradarea exercițiilor, preciziunea mișcărilor. Mișcarea e analitică în gimnastica aceasta, adică pornește dela mișcări cât mai simple, care devin cu timpul mai grele. Respirației și coloanei vertebrale îi se poartă o grijă mare. Exercițiile de ordine și marșurile, mișcările propriu-zise și jocurile alcătuiesc gimnastica pedagogică. Critica de seamă, care s'a adus gimnasticii lui *Ling* este că e artificială.

Realizatorul spiritului sportiv englez a fost *Arnold*, un cleric, reformatorul școlii engleze la începutul veacului al XIX-lea. Originalitatea sistemului său este că a întrebuințat mijloace fizice

pentru realizarea unor scopuri morale, a educației prin sport, și anume asociațiile de elevi cu spiritul lor de echipă și jocul lor leal (fair-play). Reforma lui Arnold s'a răspândit în întreaga societate engleză și a dat naștere cluburilor atletice.

Filosoful *Spencer*, fără să realizeze un sistem, a socotit educația fizică temeiul oricărei educații. Pentru el succesul în viață depinde de o bună condițiune a ființei fizice, de realizarea moralității fizice, cu ajutorul jocurilor, gânduri, care au avut un mare răsunset.

Atâtea sisteme diferite trebuiau să intre în conflict unele cu altele. În Germania *Rothstein*, adeptul lui *Ling*, a luat apărarea gimnasticii suedeze, combătând cu multă vigoare pe cea a lui *Jahn* și a elevilor lui. Ideile sale au triumfat câțva timp în armată și școală. Dar adversarii acestor idei au reînceput lupta, ajutați de savanții *Du Bois-Reymond* și *Virchow*, și au câștigat, la 1863, lupta denumită a barelor, ceea ce a dus la introducerea acestor aparate în școală.

După dispariția lui *Amoros* și *Clias*, Franța cunoaște o decădere a educației fizice. Singură școala dela *Joinville-le-Pont* a mai cultivat tradiția amorosiană. După 1880 însă s'a produs în Franța o însemnată mișcare în favoarea educației fizice, în care epocă batalioanele școlare, adică gruparea școlărilor în unități cu disciplină militară, nu a fost decât o greșeală pedagogică trecătoare. *Demény*, elevul fiziologului *Marey*, trimis în Suedia, se hotărăște, la reîntoarcere, pentru un sistem eclectic cu împrumuturi dela Suedezi, cu păstrarea gimnasticii militare franceze și cu igiena și recreațiile Englezilor. Gimnastica lui se deosebește de cea suedeză, căci se bizuie mult pe mișcările naturale, pe mișcarea totală a corpului, clasifică exercițiile după efectele lor fiziologice și așteaptă rezultate dela punerea în mișcare a tuturor organelor și funcțiunilor. Partea ei originală e gimnastica *educativă*, care pregătește corpul pentru practica sporturilor și exercițiilor atletice. Impotriva acestor idei s'a ridicat doctorul *Tissié*, care a luat apărarea gimnasticii lui *Ling*. Tot atunci s'a început critica gimnasticii brachiale la aparate (de suspensiune și sprijin), arătându-se că prin ea se rupe echilibrul fiziologic dintre sistemul muscular și organele profunde, care se surmenează.

Cu partea *cincea*, intitulată *Evoluția modernă a educației fizice* d. Kirițescu trece la discuția aspectelor educației fizice în vremurile noastre.

Statele-Unite n'au o doctrină națională de educație fizică, așa încât diferite influențe s'au făcut simțite, prin care cea dintâi și una din cele mai puternice a fost a gimnasticii germane. *Horace Mann* și *Dio Lewis*, doi educatori, au influențat educația fizică în direcția higienii. Cluburile și asociațiile au mare trecere, ca și școlile și universitățile, datorită sporturilor, care se practică în

ele în condiții neîntrecute în alte părți ale lumii. Jocul caracteristic al americanilor e *base-ball*-ul.

În țările nordice, Suedia, Norvegia, Danemarca și Finlanda, s'au ivit diferite curente de adaptare a gimnasticii lui Ling la concepțiile vremurilor noastre. Astfel în Suedia *Thulin* a înțeles că rostul exercițiilor fizice nu poate fi numai igienic, corectiv și formator, ci trebuie să aibă și o acțiune de educație morală și estetică. Ele trebuie să producă plăcere, mai ales prin ritm. Jocurile de copii mici le socoate de mare însemnătate. Pe scurt, gimnastica lui vrca să creieze un om întreg. În Danemarca *Niels Bukh* a revoluționat gimnastica suedeză. După el gimnastica trebuie să fie simplă și primitivă, ca să acționeze cu repeziciune asupra scheletului, mușchilor și nervilor și să elimine deformațiunile pricinuite de profesiuni. Scopul gimnasticii este creșterea omului întreg spre frumusețea armonică. În gimnastica aceasta execuția e cât se poate de repede și continuă. Ea se adresează numai tinerilor formați. În Finlanda *Elli Björkstén* a căutat să inspire gimnasticii lui Ling preocupări de umanitate și armonie și să o adapteze nevoilor femeii, exprimând prin atitudinile corporale sentimente. Succesul acestor metode se datorește în mare parte calităților personale ale d-rei Björkstén.

În Franța ofițerul de marină *Georges Hébert*, convins că omul trebuie să se întoarcă la natură, a creat metoda *naturală* în gimnastică, cu care a realizat adevărate triumfuri. El a intrat în luptă cu concepția școlii dela Joinville, a înființat cea mai bună revistă franceză de educație fizică *L'éducation Physique* și a influențat prin ideile sale străinătatea. Metoda naturală se bazează pe observație și cuprinde ca exerciții « naturale » prin excelență: mersul, alergarea și săritura. Este o metodă educativă, care vrea să facă atleți compleți, bine echilibrați fizicește. Se practică în plină natură, exercițiile făcându-se fără nicio oprire. Criticele aduse ei sunt: nu cadrează cu necesitățile civilizației contemporane, e empirică nu științifică, și nu e o metodă bună pentru școală.

Educația fizică feminină a arătat ce valoare psihică și estetică au mișcărilor și ritmul. Francezul *Delsarte* s'a făcut campionul înlocuirii mișcărilor urâte printr'unile armonioase și a avut ca urmași ai ideilor sale pe Geneviève Stebbins, Bess Mensendieck și surorile Duncan. *Rudolf von Laban* a creat gimnastica necesară dansului de expresie, iar *Dalcroze* a imaginat o gimnastică care să întărească simțul ritmului muzical. Mișcărilor lui *Rudolf Bode*, reprezentantul gimnasticii ritmice, au ca țintă să exprime ritmul natural al omului prin imitarea mișcărilor din muncă.

Generalul englez *Baden-Powell* a creat scoutismul (cercetășia) cu scopul de a scutura tineretul de artificialitatea vieții moderne prin viața de tabără, adevărat generator de sănătate, de mora-

litate și educator al simțurilor. Asociația creștină a tinerilor (Y.M.C.A.) ca și cea a tinerelor (Y.W.C.A.) pun și ele educația fizică în serviciul educației morale.

Miroslav Tyrș și *Jindrich Fügner* au organizat printre Cehi sokolismul cu gândul de a ridica sănătatea fizică, intelectuală și morală a poporului ceh. Mișcarea a luat o întindere enormă, astfel că în 1930 avea 3144 de asociații cu 663.702 de membri, și se folosea de un sistem eclectic de exerciții.

În Germania s'a înființat în 1912 organizația *Jungdeutschland* cu scopul întăririi fizice și morale a tineretului patriotic. Asociațiile *Wandervogel* au propagat practica excursiilor, construind în întreaga Germanie case de adăpost pentru tineret. Regimul național-socialist a dat educației fizice un avânt deosebit, socotind întâia îndatorire a educației întreținerea și dezvoltarea sănătății fizice. *Hiller-Jugend*, organizația tineretului, asigură tânărului o formație fizică de bază completă, iar serviciile muncii obligatorii o întregesc. Societățile gimnastice sunt unite într'o organizație: *Deutscher Reichsbund für Leibesübungen*.

Deși educația fizică se deosebește, după cum am văzut, dela un popor la altul, se poate totuși vorbi de una și aceeași educație fizică, universală în marile ei componente și în tendințele ei. Indrumarea *științifică*, care se dă educației fizice, a dus la stabilirea potențialului fiziologic, adică la exprimarea posibilităților fizice ale individului. Influența aceasta a fiziologiei în educația fizică a fost combătută de școala hebertistă, sub motiv că educația fizică e mai ales o problemă de ordin pedagogic. O altă latură a acestei îndrumări e *gimnastica medicală*, socotită ca o parte a fisioterapiei. Medicina sportivă caută să evite primejdia sportului, ca o urmare a abuzului de exerciții. Dar asupra educației fizice au exercitat o influență și apostolii gimnasticeii, ca d. p. celebrul *I. G. Müller*, autorul cărții *Sistemul meu* și *Hans Surén*, creatorul mișcării nudiste. Indrumarea *socială* în educația fizică urmărește să înlăture efectele rele ale specializării și mecanizării din viața modernă, ceea ce a dus la democratizarea sportului. Jocul și sportul dezvoltând spiritul de inițiativă, alcătuiesc așa dar exerciții intelectuale. Tot astfel turismul. Indrumarea *pedagogică* se simte în școală, căci educația fizică e în primul rând o operă școlară, în care trebuie să se cultive mai ales caracterul. Pentru aceasta e nevoie de educatori înzestrați cu cultură și moralitate. Școlile în aer liber fac ca tinerii să dobândească un corp sănătos și puternic, prin jocuri, gimnastică, sporturi și muncă practică în grădini și ateliere. În privința orariului Germania a realizat postulatul orei zilnice de educație fizică. Sala de gimnastică, terenurile de jocuri, piscinele, parcul sportiv alcătuiesc instalațiile necesare. Metodele tind să se unifice, anume prin adoptarea elementelor gimnasticeii suedeze,

ca școală de formațiune, și a sporturilor de aplicație. Un interes precumpănitor se dă formațiunii profesorului de educație fizică și higienii, care merge mână în mână cu ea. Odată cu sportul, care s'a întins peste toată lumea, s'au ivit și criticii lui, care combat recordul pe motiv că distruge organismul, dăgenerează în profesionalism, devine pseudo-sport pentru spectatorii inactivi, și e incompatibil cu cultura intelectuală. La acestea se răspunde: sporturile corespund unei trebuințe a trupului și a spiritului, produc sănătate, plăcere, bună dispoziție, stimulează funcțiunile fiziologice și psihice, liberează energia tineretului și-l disciplinează; primejdiile lor se datoresc lipsei de organizare și de metodă. În ciuda acestor critice sportul și-a continuat mersul triumfal în lume și a dus la reînvierea jocurilor olimpice, ideea francezului Pierre de Coubertin.

Cu partea a șasea a cărții *Educația fizică în România* d. Kiritescu pășește pe un drum în parte necălcăt. Educația noastră fizică cuprinde elemente autohtone și elemente de importăție. Pentru elementele autohtone primul izvor de adunare a materialului e poezia populară, al doilea obiceiurile vechi, care mai trăiesc și azi: jocurile atletice și dansurile. Din baladele populare se vede prețuirea de către popor a haiducilor, care au forța trupească, îndemănare în luptă, sunt buni călăreți, au curaj și avânt generos. Provocarea la lupta de întrecere e și ea cinstită. Lupta voinicească sau trânta dreaptă, călăria, aruncarea cu ghioaga, buzduganul, paloșul, baltagul, tragerea cu arcul, aruncarea cu paloșul, înnotul și vâslitul sunt de asemenea cântate. Jocul, un însemnat capitol de cultură populară, cuprinde: grupa jocurilor de *alergare*, care însoțite de aruncare dau oina, cu jocul « de-a prinsesea », având nenumărate variante, cu barul de origine germană și șotronul de origine franceză; grupa jocurilor de *sărituri*, reprezentate mai ales prin capră cu variantele ei biolanul și măgarul; grupa jocurilor de *trântă*, cu îmbrâncelea, lupta voinicească, lupta dreaptă (de dreptate), lupta ciobăncască, trânta mocănească; grupa jocurilor de *aruncare*, cea mai bogată, cuprinzând oina, poarca, țâcul, mingea în gropițe, țurca, arșicele; grupa jocurilor de *îndemănare* cu jocul în buși și bâza sau fripta; grupa jocurilor *executate cu jucării*, zmeul, pușcociul; și, în fine, grupa *jocurilor de iarnă*, cu cel mai însemnat săniuța.

Și *dansurile naționale* pot fi socotite exerciții fizice, care corectează ținuta corpului, activează funcțiunea respirației și a circulației, se execută în aer liber. După ritmul cu care se execută sunt trei feluri de dansuri: 1) dansuri cu *pași înceți*: hora, danțul miresei sau Nuneasca; 2) dansuri cu *pași repezi* în coloană deschisă, tip sârba: brăul, brăuțul, chindia, bătuta; și 3) dansuri *săltărețe*, executate perechi: învârtita și Ca la Breaza. Jocul Călușarilor e

cel mai vechi și mai pitoresc dans, a cărui origine a dat naștere la multe discuțiuni.

Despre începuturile gimnasticii în țara noastră ne lămurește bine cartea profesorului D. Ionescu *Istoricul gimnasticii și educației fizice la noi*. La școala dela Sf. Sava se practică din 1776 exercițiile corporale. Până la 1862, când sosește în țară ardeleanul Gh. Moceanu, educația fizică era în mâna unor străini aciuți. Moceanu a inspirat timp de trei decenii organizarea gimnasticii; deci poate fi socotit părintele ei. Iniințarea « Societății române de arme, gimnastică și dare la semn » în 1867, introducerea gimnasticii în armată în 1863, introducerea obligatorie a gimnasticii în toate școlile în 1875 de ministrul Gh. Cbițu, organizarea militară a elevilor din școlile primare și secundare în 1879 sunt etapele primei perioade de organizare a educației fizice.

Ministrul *Spiru Haret* a introdus în 1898 în învățământul secundar gimnastica cu o oră pe săptămână. Tot datorită lui a pătruns în școli oina. A fost ajutat de actualul profesor D. Ionescu, adept al școlii lui Demény. Profesorul I. Bucovineanu în schimb era adeptul școlii suedeze. Ministrul *Dr. C. Angelescu*, influențat de cele văzute în Statele-Unite, și având ca colaborator pe profesorul *C. Kirițescu*, a introdus educația fizică în învățământ cu 4 ore săptămânal. Prin legea de organizare a Ministerului Educației Naționale din 1936 s'a creat în el un Serviciu al Educației Fizice.

Doctorul *G. Istrati*, doctorul *I. Felix*, profesorii *I. Athanasiu* și *I. Hațieganu* sunt oamenii de cultură, cari au căutat să sprijine educația fizică, în ciuda prejudecăților, care îi stau la noi în cale.

Până în 1923, când s'a creat *Oficiul Național de Educație Fizică* și *Institutul Superior de Educație Fizică*, prin participarea activă a colonelului V. Bădulescu, pregătirea profesorilor de educație fizică nu era la înălțimea menirii lor. În 1937 Institutul a devenit *Academia Națională de Educație Fizică*, care se ocupă atât de pregătirea profesorilor de specialitate cât și cu cercetarea științifică a problemelor de educație fizică, publicând revista *Analele Educației Fizice*.

După ce am expus cât se putea de scurt, dar totuși pe înțelesul cititorilor cuprinsul cărții d-lui Kirițescu, să încercăm să ne dăm seama de valoarea ei. Unul din meritele cele mai mari este că pune la îndemâna publicului nostru, într'o limbă curgătoare, un vast material informativ, pe care autorul l-a adunat cu mîgală, în biblioteca sa de specialitate, ani de-a-rândul. Pentru prima oară s'a încercat o astfel de sinteză în țara noastră, ceea ce este un act de o deosebită îndrăzneală, când se știe ce restrâns e la noi cercul de celitori interesați pentru problemele de educație fizică. Un alt merit al lucrării este că privește materialul nu din punctul de vedere strâmt al specialistului în educația fizică, ci-l valorifică

prin prisma omului de școală și a pedagogului, deoarece aceasta este calitatea principală a d-lui Kirițescu. Datorită acestui fapt problemele de educație fizică sunt socotite ca laturi ale educației în general, ceea ce au făcut de altfel — după cum se vede din prezenta lucrare — cele mai de seamă personalități din istoria culturii, care s'au ocupat de aceleași probleme. O altă calitate a cărții e că din când expunerea materialului devine foarte atrăgătoare, atunci când nu se înșiră fapte și date, ci se descriu scene de exercitare fizică ale vieții din trecut, ca d. p. turnirele Evului Mediu.

Pe lângă meritele de mai sus cartea d-lui Kirițescu are și unele mici scăderi sau treceri cu vederea. Astfel titlul *Palaestrica* de pe copertă, deși voit sugestiv, nu deșteaptă în eventualul cititor interes pentru cuprinsul ei, deoarece e nou și necunoscut celor mai mulți. Apoi ilustrațiile nu sunt așezate mai niciodată la locul potrivit, în imediata apropiere a materialului pe care trebuie să-l înțregească vizual, iar înțelegerea lor e îngreuiată de faptul că explicația se găsește la sfârșitul cărții și nu dedesubt. O altă greutate pentru cititorul serios e faptul că nu se fac note în josul paginilor, astfel că nu se știe care e gândul autorului cărții și care al celui citat. Controlul acesta, posibil totuși cu ajutorul indicațiilor bibliografice care însoțesc marile capitole, e foarte greu însă. În ortografia unor nume străine s'au strecurat unele greșeli, ca d. p. în numele lui Dürer, scris cu doi de r (p. 155—156), și au fost folosiți — deși rar — unii termeni prea străini de limba noastră, ca de ex. *debarasat*, *detestat*, *designând*, *suplantat*, *scăpări*, care sperăm că vor lipsi la o viitoare ediție a cărții. Mai departe, concluziile trase din materialul folkloric asupra educației fizice în trecutul Românilor nu sunt totdeauna convingătoare, mai întâi pentru că acest material nu vorbește de cele mai multe ori decât de unele persoane legendare, nu de mulțime, în al doilea rând nu e caracteristic, căci îl găsim asemănător la popoarele înconjurătoare, și, în fine, pentru că apoi istoricitatea eroilor poate fi pusă la îndoială.

În sfârșit ne permitem să observăm că alături de expunerea istorică, deosebit de bine documentată, sunt și părți cu caracter psihologic, de o valoare mai mică, și care nu se îmbină cu caracterul istoric al cărții ca d. p. când se discută, în partea întâi, originile impulsurilor, care au dat naștere exercițiilor fizice la primitivi. Se vede așa dar că problemele de psihologie sunt mai străine autorului ca cele de istorie și pedagogie.

În concluzie, recomandăm călduros lucrarea d-lui Kirițescu oricărui cititor, care dorește să-și înțregească și pe această latură cultura, mai ales că prețul ei este de o efitinătate neîntrecută pentru vremurile în care trăim. În orice bibliotecă cartea aceasta va ține multă vreme un loc de cinste pentru toți, care se interesează de problemele educației fizice.

CONSTANTIN CALAVREZO

VALABILITATEA LUI HIPPOLYTE TAINÉ

Elevii dela *École Normale* din Paris numesc pe șeful promoției lor «cacic». Cacic este un fel de șef de trib în triburile indiene sud-americane și porecla aceasta a normaliştilor este o ironie la adresa colegilor lor iluștri.

Hippolyte Taine a fost un cacic al promoției sale dela *École Normale* și, după cum relevă Thibaudet, a rămas un cacic în lumea universitară, așa cum Hugo a fost un cacic în poezie și Bossuet în elocvența catolică. Dela moartea lui Taine au trecut cinci decenii și, în timpurile de față, credem că e necesară o revizuire a ceea ce a însemnat și a ceea ce mai înseamnă influența sa asupra spiritului european. Taine se naște în 1828 — deci în perioada de reacție post-napoleoniană. Era cu cinci ani mai tânăr decât Renan, dar numele lor — după cum relevă același Thibaudet — formează o tetrasilabă: *Taine-et-Renan*, pentru cele trei decenii ale sfârșitului secolului XIX.

Tot Thibaudet observă că despre Taine s'ar putea vorbi ca despre cel mai mare *Scolastic* al secolului său. Afirmația e cum nu se poate mai justă, doar că Taine rămâne un *ultim scolastic* — întrucât Barrès și Maurras merg pe drumuri deschise de el și de Renan.

Directorul Școlii Normale, Vacherot, îl judeca astfel pe cel mai bun elev al său: *Înțelege, concepe, judecă și formulează prea repede. Iubește prea mult formulele și definițiile, cărora le sacrifică deseori realitatea, fără a se 'ndoi, căci e de o perfectă sinceritate*.

Caracterizarea aceasta e aproape o siluetă, extrem de justă, a filosofului, criticului și gânditorului Taine.

În câteva fraze este greu de sigur să se schițeze silueta sa spirituală, dată fiind vastitatea scrisului său și mai ales mulțimea comentariilor ce și azi încă se mai scriu. Se pot fixa însă câteva puncte esențiale.

Taine a fost filosof, critic literar, istoric, critic de artă și chiar scriitor. Admira foarte mult pe Spinoza și pe Hegel. Dela unul a luat dogmatica rece, raționalistă; dela celălalt dialectica formulilor.

Întâi și 'ntâi, Taine a voit să fie filosof și a început lupta cu generația Victor Cousin—Maine de Biran.

Taine descindea însă din familia spirituală a lui Descartes și Stendhal. Ne dăm seama că era un excelent psiholog, dar nu un deschizător de orizonturi. Caracteristica sa era tocmai munca cea migăloasă de om de cabinet, în cadrul formulilor ce și le stabilise. Nu reușește la catedra de agregat în filosofie — și teza sa asupra senzațiilor (în care găsim spiritul lui Condillac) nu e bine primită.

Răzburarea sa e *Les Philosophes Français du XIX-e si de*. lucrare vie ce atinge pe alocuri culmi de pamflet. Metoda lui Taine în filosofie era neconținută analiză și nu trebuie să ne mirăm că n'a putut fi un filosof în secolul care culminează cu Auguste Comte și în care se anunță primele zori ale sociologiei, acea știință caracteristică a fenomenului social.

Taine a fost însă un precursor, deși nu era acceptat în generația pe care Barrès o va numi mai târziu « generația retorică ». Taine însă a deschis și căile pozitivismului, dar un pozitivism abstract, rece, deosebit de pozitivismul metafizic, al lui Comte.

Ceea ce i s'a imputat lui este tocmai prea marea abstractizare, importanța exagerată pe care o dă experimentului și analizei — și aceasta ne face să observăm cât de mult datorează el lui Descartes și Spinoza, în opoziție cu generația reacționară ce se va inspira mai mult din Sfântul Toma d'Aquino și din Pascal.

Nu e mai puțin adevărat însă, că a existat o întreagă generație a așa numiților « psihologi experimentali », generație al cărei fir poate fi urmărit pornind dela Descartes, Spinoza, apoi Stendhal, Taine și care culminează (oricât ar părea de curios) în literatură — cu Paul Bourget și Barrès. Reacția lui Gide împotriva lui Barrès, acuzațiile de asiaticism și analiză exagerată, sunt tocmai reacțiunile împotriva întregului curent¹⁾.

Am pomenit de apropierea Taine-Renan și nu este locul să analizăm problema pe larg, dar în trecut, pentru a observa că Renan, care a fost mult apropiat de Taine, se deosebește de fapt de acesta, așa cum Barrès se deosebește de Maurras și așa cum Pascal se deosebește de Bossuet.

Acolo unde influența lui Taine dăinuiește încă, este în critica literară. Nu vom stărui prea mult asupra teoriilor sale, fiindcă ele sunt prea cunoscute (și poate aceasta dovedește oarecum viabilitatea lor).

Taine aplică în literatură — ca și în filosofie și în critica de artă de altfel — metoda sa favorită a elaborării de principii fundamentale, în cadrul cărora porcede la o analiză amănunțită.

Conform acestor premize, Taine porcede la analiza în domeniul literar — deosebind « literatura » și « artistul creator ». El consideră literaturile deosebit, pe țări ori pe grupuri etnice — ceea ce e foarte important pentru timpul său, în care critica procedea « în globo », pe familii spirituale ori pe mari curente literare, fără a deosebi caracteristicile. Taine însă se preocupă mai întâi de acea « faculté maîtresse » ceea ce ar fi caracteristica geniului; apoi aplică cele trei determinante: *rasa, mediul și momentul*

¹⁾ André Gide, *Journal* (1934), pp. 21, 32—33. De asemeni articolele noastre Maurice Barrès și André Gide septuagenarul, în ziarul « Viața » din 3 August și 3 Octombrie 1943.

(istoric). În felul acesta, Taine se depărtează oarecum de critica subiectivă de nuanță estetică în care excela pe atunci Sainte-Beuve, dar nu e mai puțin adevărat că această abstractizare, acest scientism (cam scolastic de sigur) dădea o nouă literatură « științifică », adică critica analizei obiective, critica clasificării și mai ales critica psihologică, ce analizează artistul prin prisma operei create și în funcție de împrejurările ce-au produs-o. În « Essais », « Histoire de la littérature anglaise » — dar mai ales în « La Fontaine et ses fables », Taine exemplifică desăvârșit teoriile sale. Din generația critică de sub egida lui Taine, amintim pe Brunétière și pe Emile Faguet, care tocmai pe baza teoriei lui au explicat în mod impecabil pe Balzac și generația post-romantică dela finele secolului XIX. Este interesant că și Eugen Lovinescu aplică cu strictețe teoriile lui Taine în critica literară — teorii trecute prin filiera maestrului său Emile Faguet — și în felul acesta inaugurează faza critică pe baze deterministo-psihologice în cultura românească, fază ce se deosebește mult de generația semănătoristă Gherca-Ibrăileanu. Portretele literare din « Memorii » și din « Aqua-forte » sunt un real memento Taine în scrisul lovinescian și prin acesta introducem momentul Taine în cultura românească. Ca și în filosofie, și în critica literară înregistrăm reacțiunea noii critici estetice împotriva criticii științifice. Azi e o reîntoarcere la Sainte-Beuve pe linia lui De Sanctis și Croce, dar totuși Taine înseamnă o culme în critică, așa cum și Hegel e o culme în filosofie cu toate criticele ce i s'au adus, căci nu trebuie să uităm că tocmai reacțiunea înseamnă că fenomenul atacat a produs roade.

Aceeași metodă deterministă, Taine o folosește și în critica de artă, adică — după cum se exprima el însuși — *a scrie generalitățile și a le particulariza prin marii oameni*.

Dar acolo unde Taine își păstrează neștirbit contururile, este în opera sa istorică. Căci dacă cercetăm metoda sa, vedem că în ultimă instanță e o metodă pur istorică. Nicăiri ca în istorie nu se poate aplica mai bine analiza fără sfârșit raportată la anumite principii dogmatice. În filosofie, în critica literară, în artă, era fatal să fie depășit, dar în istorie, care nu e un fenomen legat de evoluție, ci evoluția însăși în marș, metoda aceasta fluctuantă ce consideră scrii de fenomene analizate în parte fără a trage o concluzie definitivă, este însăși metoda istorică. I s'au imputat lui Taine pesimismul său iremediabil și relativitatea abstractă cu care privea fenomenele istorice, pornind din contemporaneitate către trecut, dar nu atitudinea sa importă, atitudine ce de altfel în istorie — știință prin definiție aposterioric criticistă — nu e operantă, ci tocmai metoda sa aplicată e esențială. Căci Taine n'a fost un istoric, adică un om de cabinet analizând pentru a

trage concluzii pentru prezent, ci a fost un gânditor în istorie, un filosof. Și lucrul acesta e deosebit de important în cultura umană care are foarte mulți, poate prea mulți istorici, față cu atât de puțini filosofi ai istoriei, și putem exemplifica aceasta tocmai prin faptul că momentul Taine își păstrează neștirbitul prestigiu, prin faptul că n'a putut fi depășit. În felul acesta, îl descoperim și pe Xenopol ca un discipol al lui Taine în teoriile sale istorice, ce deosebeau fenomenul istoric ca o serie de fenomene și nu ca o repetiție. În felul acesta Xenopol a ales calea cea mai sănătoasă, față de o știință care înscamnă viața însăși. Și în latura aceasta Taine a rămas și va rămâne viu deapaururi; el, care se voia un filosof, excela în literatură, se descoperea un artist și nu intuia faptul că va rămâne veșnic legat de istorie.

DINU STEGĂRESCU

LITERATURĂ ROMÂNĂ

CĂRȚI

N. Tcaciuc-Albu: Ienăchiță Văcărescu (Viața — Opera — Influențele streine)

Inrămat cercetătorilor și beletriştilor încă din prima fază a *Junimei Literare*, d. Nicolae Tcaciuc-Albu este, printre exponenții literelor bucovinene de astăzi, ultimul din generația care și-a făcut din neostenințe, pentru explicare și pentru lirică, rațiunea continuării pilduitoare. Așa l-au înconjurat și cei de după războiul celălalt; așa l-au antologat printre tineri — vrednic indicativ primăverilor d-sale — și «iconarii» d-lui Mircea Streinu în 1938. D-l N. T.-A. intrupează cazul unei activități literare însă pân' într'a trcia generație, care îl întâmpină știutoare de trecut, dar trăind reactiv, cu bune prețuiri și condescendență.

Dintre numeroasele studii ce-a publicat în periodice sau în tiraje restrânse, cercetătorii literaturii noastre îi cunosc: *Gheorghe Tojan*, 1923; *Cântarea României*, 1927; *Viața și opera lui Tudor Flondor*, 1934; *Viața și opera lui Ion Sbiera*, 1936; *Istoria literaturii române*, ed. 2-a, 1937; *Geneza poeziei «Somnoroase păsărele»*, 1939; *Goethe și Eminescu*, 1942; *Heine și Eminescu*, 1942; *Schiller și Emi-*

nescu, 1943, pe care acum le urmează comentariul *Ienăchiță Văcărescu (Viața — Opera — Influențele streine)*.

În studiul din urmă, autorul discută data nașterii lui Ienăchiță Văcărescu dată pe care unii biografi o așează «pe la 1740». Se propune — prin raționamentul că fiii de boeri ajungau în slujbele statului la 18 ani (poetul muntean este velcăminar la 1760) și bazat pe amănuntul că Ienăchiță s'a căsătorit cu Elenița Rizu în 1762, respectând astfel obiceiul vremii de a face căsătoria la 20 ani — anul 1742 ca an al nașterii.

Dintre poezii explică *Amărită turturea și Intr'o grădindă*. Pentru cea dintâi, și împotriva celor ce-au discutat atât de deosebit grațioasa baladă, atribuind-o, rând pe rând, fie inspirației grecești (dar să nu se uite oă *Erotos Apotelesmata* se tipărește în 1792, iar compoziția Văcărescului îi premergea încă din 1780 și s'ar putea ca alcătuitorul grec să-l fi reproduș pe Văcărescu în traducere), fie influențelor neoașe țărănești sau folklorului german, fie socotind-o originală, d. N. T.-A. propune întâlnirea cu fabula lui Gottlieb Konrad Pfeffel *Die Turteltaube und der Papagei*, apărută posterior baladei cu temă similară *Der Wanderer und die Turteltaube* (1755) de Wilhelm Ludwig Gleim, pe care, deopotrivă, le-ar fi putut

cunoaște Ienăchiță prin preceptorul său neamț Weber. «D-la acest» a deprins să compue versurile sale cu o regularitate metrică destul de sigură, care pentru epoca de început a literaturii noastre este chiar excepțională și deschizătoare de drum nou. E probabil că a scris și versuri grecești în același timp, după povața altor profesori, căci a avut și educatori greci ».

Intr'o grădină este raportată tot lui Pfeffel (*Die Nelke*), «ideea fundamentală nu este chiar aceeași, dar e foarte apropiată ». În 26 August 1813, când își număra 64 ani, G. the reluă motivul lui Pfeffel pentru o subtilă dedicație la 25 ani de căsnicie cu Christiana Vulpius și sciise *Gefunden*, pe care vechii noștri istoriografi până la d. I. E. Torouțiu, care cel dintâi i-a denunțat anacronismul prin controlul cronologic (v. «Fat-Frumos», An. VI, Nr. 4—5, pp. 200—204), o socoteau singur izvor lui Văcărescu. Greșeala a trecut apoi în manualele liceale vreme îndelungată.

Pentru *A doua moliftă de rugăciune la Sfânta Fecioară* cercetătorul alătură două paralele lirice: *Abendlied* și *In Krankheit* de Christian Gellert, spre care ipoteza comparatistă îmbrățișează identități convingătoare; lor li se întărește similitudinea prozodică a iambilor. În *Ștefan Ion*, stihuitcrul odei către Scarlat Grigore Ghica pe care o cuprinde *manuscrisul Academiei Române* Nr. 378 (*Fondul grecesc*), d. N. T.-A. citește just pe însuși Ienăchiță (= Ion fiul lui) Ștefan Văcărescu, poetul nostru, a cărui moarte nu mai este de mult sub semnul nelămuritelor întrebări, de vreme ce Gr. Crețu într'o notă din *Cercetări despre tipografiile, xilografiile, librăriile și legătorile de cărți din orașul Bârlad*, 1907, p. 15, a transcris din *M-ssul*

Ac. Rom. Nr. 1650, f. 6 datarea: *12 Iulie 1797*, care trebuie însușită.

Contribuțiile d-lui N. T.-A. încearcă meritos prin numitele suprapuneri și adiacențe tomatiche, îngreunate mult de lipsa unei ediții critice ca și de necesarele ridicări biografice neîncercate, scoaterea lui Ienăchiță Văcărescu de sub caracteristica lirică fanariotă — lăutărească și corolarea lui în spațiul influențelor germane.

Augustin Z. N. Pop

Eminescu în viteză

O ineptie teatrală și muzicală care-și zicea, Dumnezeu știe pentru ce, *Pe lângă plopii fără soț*, scoase din uitare, mai anul trecut, cântecul cu același nume.

Cântecul: că la versurile lui Eminescu nu se mai gândea nimeni. Cine se gândește la ele, — nu le cântă.

Îl mormăia deunăzi un licean încrunțat, în intervalul dintre două probleme de algebră irezolvabile (cum sunt toate problemele de algebră la începutul anului).

O oră să mai fim amici,
Să ne iubim de zor...

Avea dreptate, băiatul. Ce poți să înțelegi dintr'o biată singură oră, dacă nu dai zor un pic?

Așa-i tinerețea: expeditivă.

Otilia Cazimir

Spre o identificare de intermediar

Cea de a doua traducere pe care Coșbuc o face din engleză, este după John Locke: *Câteva idei asupra educațiunii*.

La p. 4 din primul volum, simțindu-se stingherit de traducerea unei vorbe precum ar fi «Dicoețiune», Coșbuc mărturisește că în textul ori-

ginal « Locke zice « concoction », care însemnează... , indiciu în plus că traducerea ar fi făcută din engleză.

Stângăciile de limbă nu lipsesc însă nici în această traducere. Iată, aruncându-ne ochii pe prima pagină a cărții, la primul paragraf, ne izbesc construcții ca: *să fie în stare de a asculta, sau spre a-i fi la toate ocaziunile aplecat de a lucra*, care contrazic strident limba lui Coșbuc din *Balade și Idile* sau *Fire de Tort*. La sfârșitul primei părți din *Câteva idei asupra Educațiunii*, Coșbuc ne traduce un capitol intitulat *Viața și Scrierile lui Locke*, pe care îl mărturisește, într'o notă din josul paginii, a fi al bine cunoscutului pedagog german *Dr. E. Sallwürk* (1839—1926). Cum Sallwürk, printre alte lucrări ale sale, de specialitate, a cercetat și câteva figuri de gânditori străini cum ar fi Rousseau, sau Locke el însuși (cfr. *Meier Lexikon*, la vorba « Sallwürk »; « Ausserdem gab er Werke von Rousseau, Locke... »), *nu este exclus ca una dintre traducerile sale să-i fi servit lui Coșbuc drept intermediar la traducerea în românește a « Ideilor despre Educațiune » ale lui Locke.*

Alte note din partea a II-a a aceleiași opere, vin și ele să mărturisească, odată mai mult, că traducătorul nostru s'a servit la rândul său de alte traduceri în limbi ce-i erau mai accesibile și nu a mers direct la izvor în engleză. Undeva (John Locke, *Câteva Idei asupra Educațiunii*, I—II, Casa Școalelor, 1910—12, p. 7) Coșbuc ne spune, într'o notă: *Crousaz 'n Traité de l'education repovestește după Locke această întâmplare ca exemplu*, sau mai departe (John Locke, *op. cit.*, p. 10) *Coste amintește aici vorba lui Laroche-foucault*. În sfârșit într'o altă notă, (John Locke, *op. cit.*, p. 25), *reapare*

numele lui Sallwürk, dovedindu-ne cu precizieune a fi fost intermediar, cu toată confuzia pe care Coșbuc încearcă s'o orceze în jurul acestui nume. Iată această notă: Sallwürk dă o strofă din psalmul 64 pe care încercăm și noi s'o potrivim cam așa cum e în englezește:

« De ce vâri mâna ta în sân
Și fără scut ne lași?
Haid, scoate-o iar, nu fii trândav,
Plesnește-i pe vrășmași ».

Intrebarea care ne vine imediat pe buze este desigur aceasta: *Cum putea Sallwürk să dea o strofă din psalmul 64, într'o carte scrisă de Locke cu mult înainte, și, mai ales, cum putea totuși Coșbuc s'o potrivească « cam așa cum e în englezește? ».*

Ion Pătrașcu

Ortografie

Printre alte crize la ordinea zilei, nu se poate tăgădui că este la noi și o criză, și încă acută, a ortografiei. Cine să-și mai bată capul cu un lucru atât de neînsemnat? Se scrie mult, se traduce mult, timpul e prețios. Editurile nu mai tipăresc decât cărți dela un anumit număr de pagini în sus, pentru că, motivează ele, cumpărătorul — bani sunt, slavă Domnului — cere numai cărți groase. Și când trebuie să scrii un roman de 7—800 de pagini, mai ai vreme să te gândești la ortografie?

Și dacă până și literatura tipărită se dispensează aproape oficial de această prejudecată învechită, de care se poticnește stupid torentul inspirației creatoare, — ce să mai pretindem dela ne-scriitori, chiar dacă s'au chinut ani de-a rândul pe băncile școlii cu regulile atât de capricioase ale gramaticii române?

O domnișoară farmacistă (trecută, deci, prin: curs primar, liceu, bacalaureat și universitate) scrie pe dosul unei fotografii destinată iubitului obișnuita prostie, pe care originalitatea licenței ortografice o înalță la măreția unui simbol:

« Păstrează copia și nu uita originalul... ».

Otilia Cazimir

Un român despre o problemă de literatură comparată

Nu s'ar putea spune că disciplina literaturii comparate, așa cum a fost profesată de *Revue de littérature comparée* — publicația, din cauza evenimentelor, și-a suspendat temporar activitatea — inițiată de F. Baldensperger ou colaborarea lui Paul Van Tieghem și a lui Paul Hazard, alături de care a și condus-o până la plecarea sa din Franța, când a cedat locul său profesorului de literatură comparată dela Sorbona, J.-M. Carré, n'a găsit ecou printre studenții și istoricii literari români, care au trecut pe la Paris pentru studii de specializare. Mulți dintre ei — printre care d. N. Cartoian trebuie citat în primul rând — ca d-nii Basil Munteanu, N. N. Condeescu, Ion-Horia Rădulescu și alții, au colaborat la această revistă, însușindu-și în totul programul ei de activitate.

Printre aceștia se numără și actualul suplinitor al catedrei de limbă și literatură franceză dela Facultatea de Litere din Iași, d. N. I. Popa, care s'a simțit la fel de atras spre orientarea « sursieră » și erudită a acestei occidentale reviste, de cercul căreia s'a apropiat, întocmai ca și compatrioții săi, încă din epoca cercetărilor d-sale dela Paris, concre-

tizate într'o serie de studii nervalice: *Le sentiment de la mort chez Gérard de Nerval*, Paris, Gamber, 1926, *Les sources allemandes de deux « Filles du Feu », « Jemmy » et « Isis » de Gérard de Nerval*, publicat chiar în această *Revue de littérature comparée* (juillet 1930) și mai ales într'o ediție în două volume din aceleași *Filles du Feu*, Paris, Champion, 1931, al doilea volum cuprinzând un studiu critic întreprins după cea mai riguroasă metodă sorboniană.

Totuși, preocupările d-lui N. I. Popa au și o notă distinctivă, spre deosebire de ceilalți « comparațiști » români, d-sa arătând interes și pentru probleme teoretice ridicate de această formă de istorie literară, care a dus și la conceperea unui studiu despre « *Rezistențele* » franceze în literatură comparată, Iași, 1938.

Tipărit într'un număr extrem de restrâns de exemplare, pe cât se pare nepuse în comerț, trecerea lui ou vederea nu ne miră, deși este vorba de un studiu care depășește actualitatea imediată. El merită a fi semnalat, întrucât, ou toate că se referă la situația din literatura franceză — prin punctul de vedere adus, prin metoda și planul lui de investigație poate fi util și înțelegerii unor aspecte din literatura română, care a oferit și oferă încă diferite exemple de asemenea « rezistențe ».

Noțiunea aceasta este înțeleasă de autor drept « tot ce intervine pentru a refuza, modifica, atenua sau deforma elementele de influență dintre două literaturi » (p. 7), opusul ei fiind « replica », rezistența creatoare, stimulația națională în fața succesei din străinătate. Pornind dela evidențierea rolului jucat de « gust », în receptarea sau respingerea unor

opere literare străine, d. N. I. Popa întreprinde apoi ceea ce d-sea denumește, cu un termen împrumutat dela Thibaudet, « fiziologia rezistențelor », mecanismul lor de funcționare, privindu-le ca un fel de anti-toxine, « anticorpi », menite să prezerve o literatură de invazia influențelor exterioare dăunătoare. Stabilește « în conflictul spiritual al rezistențelor, trei serii de factori »: cel *influent* (personalități, opere, idei, sentimente, tipuri, atitudini sau forme de artă), *intermediarii* (călători, traduceri, fermenți de cosmopolitism, critici de inițiativă) și *factorul primitor* « compus din anumite dispoziții intelectuale și sufletești, îndrumate fie spre o cercetare liberă și înțelegătoare, fie spre acceptarea ușoară, fie spre răsfângere agresiv-națională » (p. 16). Ne menținem intenționat lângă firul conducător al studiului, pentru a sublinia mai bine metoda de interpretare a problemei. Fără a intra în discuția exemplelor aduse, dintre care unele nu par chiar atât de concludente, dintr'un motiv pe care-l vom evidenția mai jos, reținem deocamdată o schemă de studiu, ce poate oferi un punct de plecare.

Sistematizarea materialului continuă, procedându-se acum la o analiză a factorilor tradiționali, grupați metodic. Sunt trecute în revistă tradițiile literare și estetice ale culturii franceze: idealul « clasic », « retoric », specific; religioase: raționalismul teologic, umanismul creștin; filosofice și morale: curentul raționalist în gândire și, în sfârșit, tradițiile politice care izvorăsc din revoluția dela 1789, întreaga această cercetare constituind o încercare de studiu de « sociologie a rezistențelor », care dă

— de sigur — o orientare, întocmai ca și enumerarea acelor categorii de « rezistențe » ce provin atât din partea materialului uman (am fi dorit, poate, o discuție mai amănunțită a acestei chestiuni, a factorului individual deci, în care, după noi, stă rezolvarea întregii probleme), cât și a celui lingvistic. Sunt notate mai departe: adaptările sau simplificările atitudinilor generale și a temelor, uitarea sau stilizarea diferitelor tipuri literare (Don Juan, eroul byronian, etc.), diformația estetică produsă prin încadrarea unei opere străine într'un cod estetic propriu, precum și rolul jucat de gloriile literare de moment, care împiedecă răspândirea multor adevărate talente.

În sfârșit, autorul observă, într'o discuție mai lungă asupra esteticii « rezistențelor », caracteristicile procesului de receptare: « Operele nu au o personalitate obiectivă și o existență de sine stătătoare. Ele sunt aceea ce le facem noi. Le recreăm, rezistându-le, silindu-ne să le înțelegem, și asimilându-le personal: sunt rezistențe active și creatoare » (p. 68 sau: « Rezistența constituie deci o formă și o categorie de judecată estetică, înscrisă în însăși conduita față de o operă de artă » (p. 69).

Paginile acestea finale, împreună cu o privire sintetică asupra « fenomenului francez », sunt printre cele mai nuanțate ale studiului, însă, după modesta noastră opinie, ele nu par a acorda suficientă atenție — obiecția adresându-se, de altfel, întregii cercetări — caracterului profund individual al inițiativelor acestor « rezistențe ». Pentru ca, de ex., întregul curent francez de « apărare » anti-romantică să ia naștere, a trebuit să vină mai întâi reacțiunea

individuală a unui Maurras sau Las-serre și numai apoi să se pună în mișcare jocul întreg de forțe, studiat la capitolul «sociologiei rezistențelor». Iar, dacă se vor studia mai amănunțit împrejurări similare, se va vedea că la originea fiecărei «rezistențe» a prezidat la început reacțiunea unui «gust» strict individual, care ulterior și din diferite cauze s'a generalizat. Voltaire nu gusta pe Shakespeare și paginile lui defavorabile au fost mult timp decisive pentru contemporani, ca și pentru generațiile posteroare.

Inlocuind acum situația din literatura franceză cu aceea din literatura română și utilizând planul de lucru văzut, am putea răspunde și pe această cale unor întrebări, pe care mentalitatea noastră causală continuă să și le pună: de ce expresionismul german, formele revoluționare de artă și, mai înainte, simbolismul, sau chiar mare parte din atitudinile romantice au întâmpinat rezistența multor mentalități românești? Care sunt deci factorii «rezistențelor» românești? Explicația generală există, în perspectiva specificului național. Însă un studiu, care să demonstreze discursiv fatalitatea, necesitatea acestor reacțiuni, nu ar fi inutil și informată încercare a d-lui N. I. Попа poate oferi prețioase sugestii în acest sens, neomițându-se însă autoritatea gustului individual decisiv în acest proces intelectual, «rezistențele» sau acceptările pornind, în definitiv, numai dcla doi, trei critici de mare suprafață și uneori chiar dcla unul singur, care însă a reușit să formuleze mai bine idealul estetic al literaturii căreia aparține.

Adrian Marino

Ion Pillat : Tradiție și literatură

D. Ion Pillat a publicat în 1936 un prim volum de *Portrete lirice* în care se ocupă de câțiva dintre marii poeți ai literaturii europene de astăzi. Ceea ce a surprins în acel volum era mobilitatea sufletească a autorului, puterea lui de-a înțelege modalități artistice atât de diferite și substanțe poetice contradictorii. Cititor credincios de poezie și familiarizat cu întreaga literatură universală, d. Ion Pillat ne aducea în acel volum atât un memorial de călătorie în lirica vremii, cât și unele pagini critice remarcabile.

Era de așteptat, după acea carte, ca autorul să se oprească și la lirica românească. Volumul de față, apărut la Casa Școalelor, cu titlul semnificativ: *Tradiție și literatură*, răspunde acestei așteptări. El cuprinde câteva eseuri și conferințe elaborate într-o lungă activitate literară. Unele dintre ele datează chiar dinaintea războiului trecut.

Problemele pe care le tratează se referă la poezia noastră populară, la influența ei asupra liricii culte și la unele figuri reprezentative de poeți, ca: Anton Pann, V. Alecsandri, Eminescu, Cerna, Coșbuc, Macedonski, Goga, etc. Ideea conducătoare care leagă aceste subiecte este specificul etnic, modalitatea de expresie a acestui specific în poezia fiecăruia dintre poezii studiate.

Cu toată diversitatea subiectelor și cu toată distanța de timp dela un capitol la altul, volumul d-lui Pillat ne apare astfel unitar. El poate fi socotit ca o expresie clară a credințelor poetice ale autorului, fiind astfel în concordanță cu propria lui operă lirică, tradiționalistă și pseudo-clasică.

Acesta este, poate, interesul său cel mai de seamă. Despre literatura gândiristă și despre legitimitatea curentului tradiționalist s'a scris foarte mult în anii din urmă. Pro sau contra, această literatură critica, sau numai polemică, a pornit dela o realitate a cărei importanță nu o mai poate tăgădui nimeni.

Măi mult decât pentru contribuția lui la lămurirea ideologiei gândiriste, reținem acest volum, așadar, pentru lămurirea și înțelegerea propriei prezii a lui Ion Pillat. După *Mărturisirile* publicate în Februarie 1942, în *Revista Fundațiilor Regale*, articolele de față completează instrumentele de pătrundere în opera sa lirică, pe care ni le oferă însuși autorul.

În acest sens, noul volum al d-lui Ion Pillat interesează pe cititorul de rând, cât și pe criticul literar.

Ion Știugariu

Octav Botez

Nu știu dacă numele fostului nostru profesor de Istoria Literaturii Române Moderne dela Facultatea de Litere din Iasi spune ceva precis sau elogios cititorului actual. Nefăcându-i-se iscălitua în nicio revistă de mare răspândire, cu volumele de mult epuizate, cu apariții tot mai rare chiar în publicațiile ieșene, retras din viața publică, detestând manifestările oportuniste, Octav Botez — și în aceasta constă de fapt dureroasa particularitate a cazului său — își crease singur mare parte din condițiile uitării sale, de altfel nedrepte.

Fenomenul, în ultimă analiză se întâlnește atât de des la intelectualii moldoveni și n'ar spune nimic defavorabil despre sine, ci din contra. Însă situația sa ne pare complicată cu o

erie întreagă de factori particulari, care au colaborat în așa fel, încât relativ puțina sa circulație capătă o semnificație particulară.

Octav Botez era destinat unei cariere de critic pe care totuși n'a putut-o realiza integral, din cauze diferite: debutant la *Viața Românească*, el a întâlnit acolo marea personalitate a lui Ibrăileanu, al cărui colaborator întim devine. Dacă această conviețuire spirituală a fost în multe privințe salutară, o atitudine prea reverențioasă, prea plină de solici-tudine, prea respectuoasă, prelun-gită atâția ani deaîndul față de un maestru, poate avea asupra unui intel-lect critic în formație și unele efecte negative. Această influență prelun-gită, credem, i-a răpit mult din ini-țiativă, din spontaneitate, din emo-ția juvenilă, agravându-i o anumită timiditate și rezervă inițială. Atunci s'a întâmplat ceva paradoxal: tână-rul Octav Botez care făcuse excelente studii de filosofie în străinătate, unde adunase o erudiție de tip larg, uma-nist, și care avea o cultură literară și de idei, mai sistematică și mai bine organizată decât a lui Ibrăileanu, — subliniem acest fapt riscând de a surprinde pe mulți — dar care pășea sfios în redacție, a început să devină foarte reticent față de propriile sale opinii, îndoiindu-se adesea de propriul său gust, de altfel real, și să adopte decizii deja formulate.

Deși suntem înfărmăți că regretatul dispărut era uneori în divergență de opinii cu Ibrăileanu, în special în discuții relative la poezia mai nouă, el a șovăit mereu să dea o formă scrisă convingerilor sale, pe care le atenua mereu. În afară, deci, de această discreție de sine, a doua ca-racteristică a lui Octav Botez, ce

decurgea d'n condițiile amintite mai sus, era un spirit de excesivă auto-critică. A fost unul din intelectualii cu cele mai puternice inhibiții cunoscute la noi și această particularitate explică atât de micul sau număr de stuli tipărite la *Viața Românească*. Pline de seriozitate și onestitate, puteau forma, dacă erau cule e, substanța mai multor volume. Octav Botez a selecționat material deabia pentru unul singur (*Pe marginea cărților*, Iași, *Viața Românească*, f. a.). Dintr'o pănuită monografie asupra lui D. Lavrancea a apărut deabia un capitol, care poate da însă o impresie despre ceea ce ar fi fost studiul întreg, plin de documente și vederi juste, (« Naturalismul în opera lui Delavrancea », *Viata Rom.*, XXVIII, Nr. 9—11, Sept.—Nov. 1936 și extras), iar teza sa de doctorat despre *Alexandru Xenopol, teoretician și filosof al istoriei* Buc., « Casa Școalelor », 1928 a fost elaborată cu o prudență, erudiție și seriozitate occidentale.

Este opera sa esențială și, luând cunoștință acum în urmă de un studiu străin, ne-am putut da seama că o cercetare recentă asupra acele ași probleme, cum este aceea a lui Henri Berr, specialist recunoscut în materie, (*L'Histoire traditionnelle et la synthèse historique*, Paris, Alcan, 1935, p. 35—35) nu anulează deloc monografia lui Octav Botez, care mereu poate fi consultată cu folos. Totuși această excepțională conștiință profesională l-a împiedicat să încerce opere vaste, sinteze, construcții ample. Bogdan-Duică, pe care-l depășea prin finețe, nu era în fond altfel și din această cauză cercetătorii cu o astfel de structură își refuză ei înș și realizările pentru care atât pregătirea cât și inteligența îi arătau indicații.

Dar a mai existat și un alt impediment: cea mai fertilă epocă, în care puterea de creație e maximă, aproximativ între 30—40 de ani, la Octav Botez a fost pulverizată într'un anost profesorat liceal, pentru care în mod evident nu era indicat. Când, într'un târziu, a ajuns la universitate, vigoarea dispăruse. Acum se simțea îmbătrânit prematur, obosit de o activitate ingrată, antipatică oricărui intelectual de o oarecare complexitate și cu atât mai mult lui Octav Botez, constrâns, pentru a putea trăi, să bage în cap în fiecare zi verbe franceze cutărui fecior de popă din Tatarashi înscris și el la Liceul Național. În Franța, de ex., unde Alain poate fi profesor de licu. situația se prezintă astfel, însă la noi această formă de profesorat a consumat o serie întreagă de energii care puteau fi utilizate din plin în altă parte.

La Facultate, unde l-am cunoscut în acești ultimi doi ani, Octav Botez, care suferea din ce în ce mai mult de o afecțiune cardiacă, pășea încet, fantomatic, cu grija oricărui efort, a oricărei enervări. În seminarii, din această cauză, refuza orice soluție decisivă ce ar fi putut da naștere la obiecții și deci la discuții menite să rupă un echilibru visat de el mereu. Câte un student, plin de entuziasm, făcea o observație dură, o obiecție spirituală, malițioasă și atunci Octav Botez cu un zâmbet de o finețe indicibilă îl aproba tacit, iar ochii lui se luminau subit. Inșă cum nu dorea să supere pe nimeni, iar despre lucrarea slabă prezentată știa că nu constituie nicio faptă rea, scânteia, un moment aprinsă, se stingea, iar fostul nostru profesor găsea vorbe de împăcare pentru toată lumea și nimeni nu pleca supărat. Era animat

de un suflu de simpatie umană puțin obișnuit și credem că niciodată n'a fost capabil de insultă, de expresie violentă, într'atât omul era plin de distincție și de o bunătate anacronice.

Cine ar fi frecventat numai cursurile sau seminariile sale, nu și-ar fi putut forma o impresie exactă despre Octav Botez. Dogmatic, ponderat, reticent de multe ori în expunere, unde fugea de orice exagerare, de orice entuziasm, unui interlocutor căruia i-ar fi arătat încredere i s'ar fi prezentat însă altfel; dintr'odată, spectrul asistenței dispărut, el se înfățișa sub aspect neașteptat: discuția se anima, devenea ceva între confesiune voalată și joc suplu de idei, iar ironia apărea nestingherită. Spiritul său critic găsise o astfel de sublimare inofensivă, topit într'un zâmbet inefabil.

Totuși acest timid a dat și dovezi de temeritate intelectuală. Amintim numai un singur fapt: Octav Botez a pronunțat un elogiu al lui Nicolae Iorga imediat după moartea acestuia, traducând în acel moment un act de independență a spiritului, pe care el o avea.

Toate aceste trăsături privesc mai mult relațiile exterioare ale dispărutului. Era evident însă pentru oricine ar fi privit mai profund că numai o parte din agitația interioară era tradusă în gesturi, atitudini sau propoziții, restul continuând să rămână ascuns. Credem că acolo se refugiase o mare suferință, aceea a imposibilității creației, care dacă în tinerețe era provocată de elaborația lentă, acum, spre sfârșit, era complicată și prin durerea fizică, afecțiunea, care-i interzicea orice efortare, precum și de extenuante insomnii. Totuși, în

ciuda acestor obstacole, activitatea intelectuală era dusă înainte și Octav Botez, care trăia mai mult din amintiri, simțindu-se tot mai mult un izolat, odată cu dispariția cercului revistei *Viata Românească*, ce constituia de fapt existența sa, a unora dintre membri, prietenii săi și mai ales aceea a lui Ibrăileanu, fusese decis în ultima vreme să-și republice câteva din studiile anterioare, pe care le socotea mai rezistente, împreună cu o serie de reminiscențe despre maestrul său, într'un volum, astăzi în curs de tipărire. A murit însă înainte de apariția acestei opere și astfel ultima satisfacție pe care intenționa să și-o procure i-a fost refuzată.

Adrian Marino

Sabin Velican: Drumul Sevastopolului

Broșura aceasta a prozatorului Sabin Velican, autorul romanului *Pământ viu* și al volumului de nuvele *Frumoasele*, ridică o problemă interesantă, de acută actualitate: realitatea imediată poate fi folosită sau nu ca mobil al artei? Experiențele, în majoritatea lor, au arătat că operele scrise sub impresia imediată a realității nu pot atinge culmile artei. Sunt prea încărcate de pământesc, de actualitate politică și socială. Le lipsește obiectivarea, transfigurarea, viziunea largă a lumii și vieții. Teme-rarul care încearcă totuși trebuie să fie dotat cu mult talent, să aibă în el scânteia divină care poate însufleți orice lucru, să stăpânească puterea de transfigurare și viziune, necesară creării unei opere de artă, spre a scăpa de învinuirea de mai sus. E cazul lui Dante (să mi se ierte îndrăneala citării exemplului acesta), care a

transformat realitatea timpului său într'o operă nemuritoare: *Divina Commedia*.

Dacă încercările de acest fel n'au perspectiva dăinuirii în artă, au cel puțin un ecou larg în actualitate. E cazul lui Sabin Velican, cu al său *Drum al Sevastopolului*.

Inzestrat cu reale calități scriitoricești, Sabin Velican zugrăvește în broșura amintită sbuciumul sufletesc al unei mame, care, presimțind moartea unicului ei fiu pe front, ia drumul Sevastopolului pentru a găsi, desgrota și aduce acasă scumpul mort. Pe această temă s'ar putea scrie, cred, o baladă, care să aibă răsunetul baladei lui Bürger. Sabin Velican scrie numai o povestire emoționantă.

I-am putea obiecta autorului că povestirea aduce un reportaj. Suferă de morbul realității actuale. Li se spune pe nume localităților de pe itinerarul parcurs de îndurerata mamă, sunt arătate mijloacele de transport în amănunțime, stăruințele depuse pentru a obține dela comandamentul militar permisiunea deshmării mortului și atâtea alte amănunte fără importanță, dăunătoare povestirii.

Tema e ademenitoare, dar n'a fost speculată artistic la temperatura înaltă a creației.

George Putneanu

Sandra Cotovu : Fascinație

Deosebim în acest roman două părți distincte.

Prima parte este un jurnal copilăresc și capricios, ca orice jurnal feminin, inteligent și lucid totuși pe alocuri, în care Nanda își mărturisește sentimentele pentru oratorul Eugen Burada, sentimente ce variază între iubire și ură, admirație și dispreț.

De sigur că numai o femeie capricioasă ca Nanda e capabilă să facă exhibiții cu sentimentele sale. Eroina e destul de emancipată ca să mai aibă conștiința femeii măritate care se aventurează în zone periculoase pentru situația sa de soție. Căci autoarea, pentru a complica lucrurile, i-a dăruit eroinei un soț, pe Victor, destul de comod și de bună credință pentru a observa ceea ce nu trebuie. Luciditatea temporară a Nandei, ocupațiile sale sportive și artistice, indiferența omului idolatrizat din umbră sau plecarea inopinată a acestuia în Orient o împiedică totuși să fie imorală.

Partea a doua nu e decât un epilog, în care autoarea lămurește cazul Nandei. Victor moare în împrejurări necunoscute. Datorită unei întâmplări nu lipsită de haz, cei doi, care s'au căutat atâta vreme (între timp și pe Eugen începe să-l preocupe ființa Nandei), se apropie nestingheriți de niciun fel de convenție socială.

Între aceste două părți se simte un fel de ruptură. Saltul mare de vreme cât și schimbarea planului, autoarea trecând dela persoana confesiunii la narațiune, dela liric la epic, strică unității romanului, imprimându-i caracterul lucrului cârpit. Se remarcă de altfel un fel de grabă a autoarei în toate paginile romanului. Terminându-l de citit, rămâi cu impresia că e neisprăvit.

Subiectul cărții e destul de banal. Nu e aproape roman în care să nu regăsim, cu mici variații, pe prietenul casei care fură inima soției amicului său. Printr'un fel original de a simți, d-na Sandra Cotovu încearcă să salveze subiectul, dar nu reușește.

Personajele romanului nu pot trăi cu fizionomia pe care le-a imprimat-o autoarea. Eroina voește cu orice

preț să-și creeze singură o personalitate, dar rămâne aceeași ființă naivă, fără voință, copilăroasă și tulbură, pretențioasă și decolorată, care nu știe ce vrea și ce-i cu ea. Nereușind să-și creeze o personalitate prin viața fără semnificație pe care o duce, încearcă să se regăsească în pictură, pentru care își descoperă calități reale. Se pare că a reușit pentru moment. În artă își găsește un refugiu, în care adorm simțurile ce-o robesc. Dar numai temporar, căci omenescul din ea e mai tare. Cu cât încearcă să-l oprime, cu atât acesta o va tortura mai cumplit.

Și tema nuvelei *Adam și Ispita*, care completează cartea pentru a avea 200 pagini, se bazează tot pe o experiență artistică. Omenescul supus experienței artistului îi va face pe cei doi eroi, Adam și Didona, amândoi artiști, să sufere chinurile vecine morții. Iată partea originală pe care o aduce d-na Sandra Cotovu.

Ne-am fi așteptat din partea unei femei scriitoare să aducă ceva necunoscut din sufletul feminin, să facă noi sondaje în adâncul lui. Dar d-na Sandra Cotovu nu numai că nu duce nici cu un centimetru mai departe firul investigațiilor întreprinse de d-na Hortensia Papadat Bongescu și ale altor scriitoare ci rămâne cu mult în urma lor.

Facilitate, naivitate, dulcegărie, judecată puerilă, livresc, umplutură, iată impresiile cu care te alegi după citirea cărții d-nei Sandra Cotovu. Artă nu înseamnă transcrierea imediată a vieții, transpunerea conștiințioasă a faptului brut, însemnarea riguroasă a impresiilor și emoțiilor avute. Artă cere transfigurare, ridicarea faptului la semnificație adâncă și eternă.

Nu putem spune totuși că romanul d-nei Sandra Cotovu e lipsit de acel farmec cunoscut al literaturii feminine. Autoarea posedă un fin spirit de observație și posibilități noi de expresie. Dacă și-ar face un riguros examen al calităților și defectelor sale, acordând cât mai puține concesiuni editorului, publicului și sieși, ea ar putea deveni o bună scriitoare, alături de d-nele: Hortensia Papadat Bongescu, Lucia Manta, Ioana Postelnicu, Anișoara Odeanu și celelalte principese ale scrisului feminin.

George Puțneanu

REVISTE

Claviaturi

Claviaturi este titlul unei reviste frumos prezentate, cu subtitlul acesta simplu și sugestiv: *Caete de poezie*. Nu știu dacă un alt număr, următor acestuia, a mai apărut. Se pare că motive de ordin material ar fi împiedecat această manifestare, care avea pretenția de a ne oferi puțin din apa binecuvântată a poeziei pure.

D-l Gherghinescu-Vania și-a propus să strângă în aceste pagini, antologic, poezii ale unui număr destul de mare de poeți tineri, fiecare prezent aci în câte o singură poezie. Intenția d-sale fusese lăudabilă: aceea de a strânge aci versurile celor tineri «aceia în care abia au îmbobocit răsurile». Iar mai departe, nu știm de ce, d. Gherghinescu-Vania dă sfaturi utile poezilor... îndrăgostiți. Nu ne rămâne deci decât să subscriem la acestea. Ciudat însă că, dintre toate poemele prezentate aci în acest caet de poezie, sunt puține, foarte puține poezii de dragoste. Dimpotrivă majoritatea lor sunt de o cu totul altă esență. Nu ați observat cum, poate,

sub influența acestui mare mag care este Lucian Blaga (poetul!) tânăra noastră poezie se îndreaptă cu pași semeți spre esențele încete ale metafizicii? Le-am da și noi acestor poeți ai eterului pur un sfat analog cu acel al d-lui Gherghinescu-Vania: acela de a aștepta, de a sublima experiența metafizică și mai cu seamă de a citi mult. Așa ca atunci când fac metafizică să nu fie poeți și când fac poezie să nu fie numai metafizicienii. Dar ni-e teamă că sfatul va fi urmat pe dos. Și cine știe dacă nu-i mai bine așa.

Numele întâlnite nu sunt toate noi. Un Horia Bottea, un V. Copilucă, Ștefan Aug. Doinaș, B. Frunte, Al. Husar Ion Oana, Sebastian Popovici, Gh. Sava și alții ne sunt mai de mult cunoscuți. Dar de aci, și numai cu o singură poezie e greu să formulezi o judecată critică. Totuși alegerea, în contextul ei total, e fericit realizată.

Caetul se deschide însă cu acea uluitoare de frumoasă poezie a lui Lucian Blaga: «Cănele din Pompei» în care metafizica și poezia își dau mâna. De aceea poezii să fie atenți: e dureros și trist să desfăci aceste mâini dar e și mai dureros să nu le poți niciodată împreuna...

Petru P. Ionescu

LITERATURA GENERALĂ

CĂRȚI

Dan Petrașincu: «Edgar Poe, Iluminatul», București, «Cultura Românească»

Marturisim deschis că nu dela d. Dan Petrașincu, novelist și romanier pe alocuri interesant, însă fără

pregătire științifică deosebită, am fi așteptat întâia prezentare de ansamblu a operei lui Edgar Poe în literatura română, întreprindere în mod evident dificilă prin elevația spirituală, ca și prin informația sigură și directă ce presupune redactarea unui astfel de studiu.

S'ar părea că autorul, refugiindu-se pe poziția eseistică, enunțată liric dela început, socotește neadecvată și chiar îngustă o analiză care să pună în evidență succesiv: gradul de aprofundare a scriitorului discutat, inițierea în materie de izvoare și apoi, după acest prim examen, scrutarea viziunii integrale dela care se pornește, alegerea coordonatelor, într'un cuvânt opera de «interpretare personală» propriu zisă. Cam acesta pare a fi fost și gândul intim al d-lui Petrașincu atunci când afirmă în prefață că poate cunoaște limba engleză, dar că în definitiv nici nu era nevoie de așa ceva, oă a, utilizat în special doar versiunea lui Baudelaire și că a consultat, pentru orientarea sa generală, câteva monografii, firește, tot franceze.

În fața unor astfel de avertizări inițiale, cărora nu li se pot contesta o anumită savoare, impresia critică asupra seriozității cercetării de față se formează aproape definitiv și nu mai stăruie așa de insistent asupra acestor pagini decât din plăcerea analizei în sine, ca și — lateral — din dorința de a demonstra cum nu trebuie Edgar Poe prezentat și «interpretat» în publicistica noastră. Cultura română a produs, credem, destule monografii serioase ca să poată pretinde, pe măsura complexității sale, un adevărat studiu despre acest poet fundamental, ori măcar un eseu, oferit însă dintr'un

alt climat intelectual decât acela al d-lui Petrașincu.

În mod firesc Edgar Poe, ca și oricare alt creator de altfel, care s'a exprimat într'o limbă europeană, trebuia parcurs în textul original pentru a putea fi receptat just — o traducere, chiar de Baudelaire, fiind principial o operă de a doua mână — și urmarit pe toată întinderea lui. Ce valabilitate pot avea niște observații generalizate, sprijinite pe un material fragmentar? Prevenind obiecția, d. Petrașincu argumentează:

« Nefiind o operă de informație exactă, ci una de interpretare personală, cred că nici n'aveam nevoie să cunosc, în original și în amănunt, absolut toată opera lui Edgar Poe. După părerea altor comentatori și a mea (*sic*), cele două volume de nuvele ale lui Baudelaire (consultate în diferite ediții) cuprind esențialul din opera în proză a lui Edgar Poe » (Prefața, p. VIII). Niciun critic, însă, judecând în absolut, nu va putea accepta informația lacunară și indirectă.

Că sub acest raport *Edgar Poe*, *iluminatul* e o scriere inutilizabilă se demonstrează și prin lista operelor poetului (pp. XXI—XXIII), incompleta (nuvele ca: *The Elk*, *The Sphinx*, *The Assniation*, *The Spectacles*, etc. lipsesc; ele n'au atras atenția lui Baudelaire), prin incertitudinea biografică: « După dispariția din casa părinților adoptivi, Allan Poe pretinde a fi colindat prin multe părți ale planetei, până la Grecia și Rusia. Pretențiile acestea s'au dovedit mai târziu a fi simple laude de sine... » (p. 160) — dar se știe cu precizie că poetul n'a mistificat, — nu cităm izvoare —, precum și prin faptul — și mai surprinzător — că nici chiar traducerea lui Baude-

laire par a nu fi fost citite integral. Se vorbește, după cum s'a văzut, de « două volume de nuvele ale lui Baudelaire ». În realitate, Baudelaire a publicat trei și anume: *Histoires extraordinaires*, Paris, Michel Lévy, 1856, *Nouvelles histoires extraordinaires*, idem, 1857 și *Histoires grotesques et sérieuses*; idem, 1865, în afară de *Aventures d'Arthur Gordon Pym*, 1858 și *Eureka*, 1864. Informații bibliografice putea găsi d. Petrașincu din abundență în: *Oeuvres complètes de Charles Baudelaire*, éd. critique par F.-F. Gautier, continuée par Y.-G. Le Dantec, Tome XIII: *Traductions d'Edgar A. Poe*, Documents, Variantes, Bibliographie, Paris N. R. F., 1931, pp. 411—432.

Domnește chiar în referințele cele mai simple, precum și în citate, o imprecizie care, oricum ar fi motivată, e reprobabilă: *The Thousand and second Tale of Scheherezade* e dată cu ortografia franceză: « A mia și a doua poveste a *Schéhérazadei* » (p. 145); *The Island of the Fays*, devine: « Insula fėii » (*sic*), p. XXIII, 218; *Four beasts in one* e tradus așa: « Patru dobitoace și una » (p. XIII), deși Baudelaire transpusese titlul corect: « Quatre bêtes en une », etc. Pretutendeni izvorul francez se întrevede indiscret. Titlurile povestirilor nu sunt nici măcar transcrise, consecvent: *A descent into the Maelstrom* (recte: « Une descente dans le Maelstrom »), devine când: « O coborire pe Maelstrom » (p. XXI), când « *O descindere* » (*sic*) pe Maelstrom » (p. 159), etc.

Înutil a continua procesele de detaliu — am putea da și exemple de greșite traduceri din franțuzește — însă nici arhitectura internă a ceseului nu e scutită de lacune și chiar de

nadvertențe. De pildă, analiza ideilor estetice ale lui Poe, care au atras atenția atâtor generații de esteticieni, e expedită succint, despre *Philosophy of furniture* nespunându-se nimic. Asociația cu Dostoievski — numai parțial poate fi susținută. Scriitorul rus e, de fapt, un mistic, în timp ce poetul american ne un halucinat, un obsedat de esențe din afara experienței religioase. Dacă atitudinea lor față de poziția geniului în raport cu vulgul e comună, a-i apropia sub motiv că amândoi au fost preocupați de tema dedublării (pp. 74—76) e exagerat, deoarece am putea cita o serie întreagă de scriitori romantici la care motivul poate fi urmărit (Hoffmann: *Der Elxier des Teufels*, Gautier: *Le chevalier double*, etc.), ceea ce nu mai poate constitui o punte limitată la două personalități. La fel, apropierea faptului că, în prefețe, la respectivii autori, mentalitatea comună e avertizată (p. 85) e neconvingătoare.

Raportarea: Dante-Poe — unde poveștile, poeziile și poemul *Eureka* ar corespunde *Infernului*, *Purgatoriului*, *Infernului* — ține mai mult de imagine, iar caracterizarea de « sistem » (p. 278) aplicată poemului acesta *Eureka* a întâmpinat opoziția tuturor comentatorilor, observându-se cu dreptate că nimic sistematic nu se exprima aici.

Am fi dorit, în afară de informații controlate, o mai atentă încadrare a metafizicii lui Poe în curentul filosofiei idealiste, despre reprezentanții cărui sunt destule referințe în nuce, precum și a temelor sale, în literatura romantică a vremii. Motive ca: dedublarea, castelul gotic, fantomaticul, automatul, etc. sunt, de fapt, un bun comun al tuturor

poveștilor fantastice și d. Petrașincu ar fi putut face în această direcție asociații mai substanțiale ca cele de până acum.

Dar se va pretinde că totul, în fond, nu este, după cum s'a afirmat, decât o « operă de interpretare personală » (p. VIII), în care autorul a procedat conform viziunii sale. Totuși, o idee centrală riguros urmărită și subliniată cu insistență nu se face de loc perceptibilă. Evident că Edgar Poe era un « obsedat metafizic » (p. XI), un fantastic, sau cum se preferă: un « realist al esențelor realității » (p. 48), însă întrunesc aceste caracterizări în mod riguros atributul de « personale »? Sunt chiar așa de originale asemenea opinii, sau altele care se referă la condiția fantasticalui: « Fantastical poate lua ființă într'o astfel de ambiție exasperată, care e însăși ambiția omului nemulțumit de condiția sa, în încercarea de a realiza o altă condiție » (p. 153), ceea ce, în fond, e un truism? Cu siguranță, nu.

Opera d-lui Petrașincu, sfortându-se de a depăși domeniul vulgarizării — în care totuși se menține: vezi, între altele, paginile în care se face procesul științei » (p. 130 sq.) — nesprijinindu-se pe o documentare serioasă și nefiind gândită în termenii criticii literare de bună calitate, cade în planul producției de amatori.

Dar să dăm și alte exemple, care vor dovedi și ele inconsistența eseului: în *The system of Doctor Tarr and Professor Felher* (pp. 104—105), nu se face o teorie a geniului, ci numai una, subțire și literară, a relativității, a dublului punct de vedere posibil.

Deprecierea ciclului « polițist » (pp. 118—119) nu poate fi împartășită. Facultățile deductive fundamentale

la Edgar Poe, evidente și în estetică (*The philosophy of composition*: «La genèse d'un poème») apar și aici, exercitându-se însă numai pe un alt plan. Mctempsihoezi, idee destul de frecventă la acest poet, i se spune: «transmutație sufletească» (p. 123). Și mai supărătoare ne apare trecerea completă cu vederea a unei alte idei specifice la Edgar Poe — alături de deducție, reîncarnare, funebru, predilecția pentru fantastic și irațional, insistent profilându-se și sentimentul damnării, ideea de predestinare, de fatalitate (cf. *The Imp of Perseus*), care necesită evident un comentariu, un accent trebuind să cadă și pe observarea abundenței stărilor de patologie mentală și frecvența cazurilor de obsesie (*The Black Cat*).

Uneori, totuși, d. Petrașincu, înrăurit sau nu, a dat pagini aproximativ corecte, cum sunt acelea despre ironie și satiră la Edgar Poe, în genere juste, precum și altele referitoare la evaziune, abis, mare, subterană sau serafism. Însă ele, ca și tot restul cărții, sunt copleșite de o rară abundență verbală.

Autorul, înlocuind sobrietatea în expresie, indicată în esul critic, cu stilul liric, entuziast, a dat întregului studiu o ținută vapoasă, de jurnal interior (vezi confesiunea dela p. XI), cu efecte discutabile. Dăm doar o mostră, deși am putea extrage probe de oriunde, într'atât pasta este uniformă: «Insetat de alte țărâ-muri, el se vizionează un Columb temerar, ancorând pe pământul misterelor...» (p. 161).

Edgar Poe, de sigur, cere criticii românești altfel de interpretari, care probabil nu vor întârzia prea mult să se producă.

Adrian Marino

Orio Vergani: O zi din viață

Acest roman din 1942 al scriitorului italian prieten al poporului nostru și admirator al frumuseții peisagiului românesc, apărut în traducerea d-rei Mariella Coandă, în editura Gorjan, este a unsprezecea carte a romancierului, după: *L'acqua alla gola*, 1921; *Soste del Copogiro*, 1927; *Le due madri*, 1927; *Il cammino sulle acque*, 1927; *Fantocci del carosello immobile*, 1927; *Io povero negro*, 1929; *Domenica sul mare*, 1931; *Levar del sole*, 1933; *Basso profondo*, 1939 și *Recita in collegio*, 1941, (roman tradus tot de d-ra Coandă și apărut în editura «Cugetarea» sub titlul *Reprezentatie, la pension*), făcând abstracție de cele câteva cărți în care autorul își descrie călătoriile sale în Africa. Suntem deci în fața unui scriitor cu o bogată și foarte apreciată activitate literară.

În cuvântul înainte al versiunii de față d-ra Coandă îl definește pe Orio Vergani drept *psiholog al adolescenței. Și al copilăriei*, am putea adăoga noi. Și în acest caz l-am putea apropia de mult răsăfatul nostru Teodoreanu. Într'adevăr *Un giorno della vita*, — cum sună titlul original al romanului de care ne ocupăm —, este dedicat cunoașterii sufletului unui copil de unsprezece ani, chinuit mereu de dorul mamei sale necunoscute. Până și stilul cărții, cu ușoare note umoristice, îl amintește pe autorul Medelenilor. Pino, copilul erou al romanului, estei obiectul unei subtile analize, care întrebunțează toate procedeele moderne ale sondării sufletului omenesc.

Pe Orio Vergani nu-l interesează viața întregă a unui personaj, ci numai atât cât e nevoie pentru a

analiza o stare sufletească, lucru ce-l preocupă pe scriitor.

Pentru a analiza dorul mamei necunoscute din sufletul lui Pino, romancierul ni-l pune în fața unei doamne foarte frumoase, a cărei atitudine dominantă din tron, cu capul aplecat puțin pe spate, reproducea poziția mamei sale dintr'o fotografie veche, găsită de băiat într'un cușor cu vechituri. Astfel, un moment Pino are iluzia că se găsește în fața mamei sale, moment prielnic pentru autor ca să pătrundă în sufletul său. O singură zi din viața copilului, irosită în călătorie cu frumoasa doamnă Lisa, îi este suficientă romancierului, psiholog înainte de toate, ca să-i analizeze starea sufletească. Realizându-și scopul propus, se oprește brusc, lăsând pe cititor în dilemă. Ce se întâmplă mai departe? Lisa merge spre Piero, iubitul ei, sau se întoarce la cămin, unde o așteaptă soțul ei, Paolo, spre a se dedica copilului de șase ani? În tren, Pino i-a procurat viziunea copilului ei fără mamă. Va fi mai puternică iubirea ei pentru Piero sau va învinge dragostea maternă pentru micul Marcello? Aceasta nu-l interesează pe autor în acest roman. Ar putea, cel mult, alcătui nucleul unui nou roman. Cu această nedumerire se încheie romanul analizat. Nu-i lipsește deci și o oarecare ținută etică.

Viețile celor două personaje ale romanului se completează una pe alta, într'o ciudată atmosferă, de real și fantastic. Pino întregește un moment viața Lisei, ținând locul fiului ei, Marcello; iar Lisa înlocuiește pe Marina, mama gândurilor micului Pino.

Scrisă într'un stil sobru, energic și realist, cu ușoare note impresioniste, cartea se citește cu viu interes până la sfârșit.

Alegerea fericită a acestei cărți pentru a o transpune în limba noastră este un merit câștigat pentru d-ra Coanda, nu mai mic decât acela de a fi redat în limba română toate ciudățeniile stilului realist al lui Vergani. De altfel, d-ra Coandă este cunoscuta publicului prin cealaltă traducere din Vergani, *Reprezentatie la pension* și prin cronicile și studiile italiene publicate în diferite periodice.

George Putneanu

REVISTE STREINE

Centenarul lui Balzac

Eduardo Vazquez studiază, în N-rul 25 al săptămânalului madrilez *El Espanol*, o latură mai puțin cunoscută a operei lui Balzac, cu ocazia centenarului acestu autor al « celui mai considerabil ciclu de romane din toate timpurile ».

Marca sa ambiție — « a fi celebru, a fi iubit » — ne duce la studiul unui aspect prea puțin studiat: femeia în viața lui și felul în care o reprezenta în scris. Balzac avea o idee aparte despre femei și iubire. Galeria sa de femei cuprinde și portrete stranii; trebuie însă să recunoaștem că foarte puțini au știut crea eroine atât de romantice și atrăgătoare. În mediul realismului său de *outrance*, Balzac își rezerva cele mai bune pagini fantasmelor feminine visate prin delirantul său « a fi celebru, a fi iubit ». Shakespeare, Goethe, Hugo au cântat în strofe înalta pasiune a iubirii, dar micile dureri ale acestei mari suferințe rămăseseră necunoscute până la Balzac.

Între tipurile feminine create de el, îndrăgostitele sunt cele mai bine interpretate. Iar ca vârstă sunt fe-

melle ajunse la vârsta legală a dragostei, la treizeci de ani. Nimeni n'a înțeles și n'a descris mai bine atracțiunea și rafinamentele acestei vârste.

Toți romancierii care l-au precedat, fie clasici fie romantici, par a se fi pus de acord în a nu alege de protagoniste decât impecabile canoane de frumusețe. Balzac în schimb, revoluționează conceptul, fiind convins că în omul îndrăgostit sentimentul prevalează asupra instinctului. E evident că încântarea fizică pentru o femeie își are limite, în timp ce încântarea esențialmente morală e infinită. Iubirile cele mai profunde și subtile sunt acelea în care frumusețea femeii are pentru om o valoare privată, pe care ceilalți n'o pot evalua.

O. D.

Satul, purtător de valori constante

Sub acest titlu publică Ginez Calvo în *El Espanol* (Nr. 25) un interesant studiu de sociologie din care extragem:

«Dacă e monstruoasă negarea sau uitarea valorii om înaintea misiunii istorice a popoarelor, nu mai puțin monstruoasă e excluderea sau ignorarea valorii sat în funcția politică a națiunilor. Ca și omul, satul, element minim al orașelor și al națiunilor, are funcția unei transcendențe fundamentale și a unei semnificații aproape sacre.

Puțini au observat că mulțimile, n reacțiunile lor urâsc pe om sau îl exaltează până la zeificare. Mulțimile nu posedă măsura adecvată pentru o analiză senină și o valorificare justă. Mulțimea oscilează între extremele pasiunii, — iar în fața influxului pasional analiza și valorificarea nu

sunt posibile. Dimpotrivă, mulți au observat că orașele, care în definitiv sunt mulțimi supuse unei arhitecturi determinate, au ca principiu faptul de a nu admite oscilații sau alternări. De aici s'a ajuns la a se considera orașul ca exclusiv depozitar de cultură, la a se atribui orașului o personalitate proprie.

În fond, e aci un fenomen curios. Orașele nu sunt decât o aglomerație de sate sau o mulțime de săteni, — în orice caz se alimentează cu sateni. Totuși orașul ignorează satul. Căci după cum mulțimea oscilează între extremele pasiunii, tot astfel orașul, care e constituit din mulțimi arhitecturate, manifestă față de sat reacțiuni între extremele urii sau a uitării

Fapt e că valoarea atribuită orașelor, ca și aceea atribuită înainte maselor, e absolut falsă. E o valoare reflectată, nu o valoare reală. Putem admite că orașul ar fi depozitarul trăsăturilor culturale și artistice ale popoarelor; putem admite chiar ca este unica reprezentanță posibilă a splendoarei popoarelor. Dar nu putem admite oă, fiind depozitar sau mandatar, ar avea o personalitate de rang superior nucleelor — sat și săteni — care, pe lângă că îl întregesc, îi mai acordă, în delegație, ambele reprezentanțe ».

O. D.

Durerea, sau vocea poetică

Carlos Villacorta semnează, într'un număr din *Arriba*, un remarcabil mic eseu, pe care regretăm că nu-l putem reda integral.

La început a fost poezia, scrie Villacorta, căci la început a fost durerea păcatului originar. La extremitatea tulburărilor, când Dumnezeu

redeschide rănile, nu există o altă formă de expresie decât cea pur poetică.

Adevărul e că în noaptea durerii numai gemetele sunt posibile. Și omul nu-și poate îndreptăți calitatea sa de victimă decât inserându-se cosmic și armonios în sacrificiul universal. Atunci e momentul când rănile se exalează complexe poetice.

Cea mai bună explicație a unei dureri e sublimarea sa. Dar actuala rumoare a sângelui în Europa a dus fatal la amplificarea categoriei de poeți profesionali. Fără discreția intimității lirice, în fața acestei rumori a sângelui s'au creat elocvențe fără un suport interior, s'a creat poezie profesională. În loc de a fi cifru al universurilor tacite, astrală referință a rădăcinii creațiilor, poezia a fost diminuată la o tristă activitate quasi-administrativă. Și e tot atât de impudic să fii poet profesional ca și a fi un Don Juan profesional.

Se fac versuri când se clarifică un punct într'un miracol, o față a lui Dumnezeu. Momentul poetic e tot atât de acut și de excepțional ca și momentul morții. Numai când destinul ne identifică într'o comoziune ce concordă cu unele prezențe ale Ființei, e posibilă poetizarea.

Dar orice poezie e creație. Și creatorul se învâluie în odihna sa cea mai inhibată și tăcută, cu cât mai grave fi sunt creațiile sale. Dar pe bietul poet profesional îl întâlnim în perpetuă goană după cotidianul care să-i umple formele metrice. Ține să fie fidel nu spiritului său ci oficiului său. Pronunță cuvintele fără stupoarea prezenței misterului. Ori tocmai în asta constă neliniștea vocii noastre poetice.

O. D.

Mallarmé și filosofia chineză

Raporturile doctrinei malarneene cu estetica lui Edgar Poe, neomițându-se nici filiera baudelairiană, au fost subliniate în repetate rânduri până acum, încât problema apartenenței spirituale precum și aceea a « izvoarelor » gândirii sale părea oarecum elucidată. O încercare de a răsturna perspectiva, de a introduce în discuție date noi, care să solicite o modificare a consensului actual, pare puțin probabilă și totuși tentativa s'a produs, într'atât nu poate fi vorba în critică de soluții absolut definitive și de acceptări docile din partea generațiilor ulterioare. Evident, ultima opinie nu este totdeauna și cea mai probabilă și cazul de față ne pare a nu se prezenta altfel. Însă, cu titlul de informație, contribuțiile recente pot fi întotdeauna citate.

Este deci vorba de un recent eseu al lui Charles Mauron (*Cahiers du Sud*, 29-me année, mai 1942, p.351—367), care-și propune să dezbată relațiile dintre poetica lui Mallarmé și metafizica taoistă: « Mallarmé et le Tao ».

Asociația, la prima vedere, pare de sigur surprinzătoare, stranie chiar, Mallarmé fiind considerat de noi ca o expresie pură a intelectualismului european. Scrutând însă situația metafizică și perseverând în această direcție, apropierea pare posibilă, după cum se va vedea, căci gândurile adânci, intuițiile profunde, marile sisteme oferă uneori turburătoare coincidențe, spiritul uman având limitate posibilități formale. După ce observă în treacăt că « la vie superficielle de Mallarmé fut pleine de « chinoiserie », tantôt admirables, tantôt agaçantes: goût des trop petits

riens, délicatesses trop furtives et maniérées, effacements un peu exagérés», paradoxalul eseist are finețea de a nu căuta cu orice preț izvoare materiale de influență, totul neapărându-i decât ca o ciudată «rencontre spirituelle», «ou s'agit-il de davantage encore, d'une ressemblance plus profonde, touchant à quelque communion, d'ailleurs pas forcément consciente?». Oarecare inițiere în materie de orientalică avea totuși Mallarmé. Ne amintim, între altele, că este chiar autorul unui volum postum de *Contes indiens*, Paris, Carteret, 1927, editat de Dr. Bonniot, care a presupus o anumită documentare și concentrare anterioară și, oricum, o vagă inițiere în spiritualitatea asiatică, ce ar fi putut stimula apoi anumite depozite sufletești latente (cf. Jacques Scherer: «Notes sur les Contes indiens de Mallarmé», *Mercur de France*, 1-er avril 1938, p. 102—116 și C. Cuénot: «L'origine» des «Contes indiens» de Mallarmé», *Idem*, 15 nov. 1938, p. 117—126). Dăm numai o simplă sugestie, neștiind încă sigur dacă aceasta poate fi metoda justă de investigație, sau mai degrabă simplul examen, care nu poate duce însă decât la concluzii valabile în sine, eseul nedemonstrând în fond nimic, în afară de simple coincidențe spirituale. Firește, ele-și pot găsi integrări metafizice. Însă ne întrebăm dacă, în cazul acesta, Mallarmé însuși mai poate, interesa altfel decât ca simplu argument într-o discuție ce este exterioară cunoașterii directe a poeziei sale. Interesul observației stă în altă parte și adâncirea sensului propriu al poetului nu progresa, apropierea făcută fiind mutată pe terenul problemelor de estetică metafizică. În măsura re-

zolvării lor, fiecare caz particular de poezie se clarifică și deci și acel al lui Mallarmé, însă de o explicație proprie lui nu va mai putea fi vorba.

Ceea ce a izbit mai mult pe autorul acestui studiu este importantul rol jucat în creație, la Mallarmé, de liniște, de inacțiune, de calmul metafizic desăvârșit, care, în mod uimitor, cheamă în memorie principiul unic din *Tao-Te-King*, acela al imobilității creatoare, liniștea dela care emană totul, vidul generator:

«Ce principe central a la fixité du moteur immobile d'Aristote, il est l'équilibre de l'agitation universelle, la paix de ses guerres, la quiétude de ses inquiétudes. Dans la mesure où nous pouvons le réfléchir, il nous propose l'image parfaite du non-agir. dont toute sagesse équilibrée n'est qu'une imitation. De son silence, le verbe émane et toute parole sensée vient y mourir». Plecându-se deci dela niște principii cosmogonice, transpoziția în domeniul literar a acestor adevăruri va fi următoarea: poemul, ca și întreg cosmosul, se naște din liniște și tinde spre liniște, spre repausul absolut, și o pagină din *Divagations*, unde creația este evocată în acest sens, ilustrează surprinzător similitudinea de concepție a poetului cu filosofia chineză, Mallarmé ref. când intuitiv și temperamental o străveche experiență a gândirii umane: «Apuyer, selon la page, au blanc, qui l'inaugure son ingénuité, à soi, oublieuse même du titre qui parlerait trop haut: et, quand s'aligna, dans une brisure, la moindre, disséminée, le hasard vaincu mot par mot, indéfectiblement le blanc revient, tout à l'heure gratuit, certain maintenant, pour conclure que rien au-delà et authentifier la silence».

În felul acesta estetica poetului francez apare ca un document de ceea ce s'ar putea numi « logică cica-toare » concepție de gândire pentru care actul de creație constituie un dat primordial, elementar, autorul eseu-lui discutat distingând două metode de a gândi cosmosul: cea științifică (« Sa caractéristique est de n'admettre pas la création j'entends l'acte créateur. Tout événement doit pouvoir être expliqué, c'est-à-dire réduit à des éléments antérieurs ») și concepția « logiceii creatoare » mistică, specifică metafizicilor tradiționale (« Elle prend l'acte créateur comme une donnée élémentaire, le surgissement du nouveau, le jaillissement de la source comme allant de soi »). În această perspectivă, opera de artă are așa dar o origină ex-nihilo. Ea se prezintă ca o realitate dată, extra-fenomenală, și « ceci admis, lorsque Lao Tseu ou Mallarmé font dériver le monde ou le poème du vide ou du silence, cela signifie d'abord qu'ils ont choisi entre les deux conceptions ». De această realitate creatorul se apropie numai atunci când utilizează, în loc de fapte și cuvinte, relații: însă, din întreaga lor gamă, el va reține doar raporturile stabilite în momentul absorbției artistului în puterea creatoare însăși, celelalte, produse de spiritul său în stare lucidă, fiind evitate ca ne semnificative. Punând în evidență întreg acest proces, autorul sfârșește prin a trage ultima consecință: « Que reste-t-il donc ? Ce que l'artiste sent de supérieur à son intelligence, ce qu'il pressent et ne pourra jamais dire totalement. Telle est la vraie source de l'art — le silence le plus intime et le plus inexplicable du créateur. Tout le reste est échelonnement pour y atteindre ».

Nu este deci dificil de constatat că o astfel de estetică se învecinează cu mistică, cu cunoașterea nemijlocită, Mallarmé dintr'odată căpătând o coloratură irațională.

Nu știm dacă acest fel de argumentare, despre care noi am făcut câteva rezerve inițiale, va avea darul să convingă, în special pe mallarmeeni. Interesându-se mai puțin de dezbaterăa unei probleme de estetică transcendentă și mai mult de situația particulară a poeziei lor preferate, ei se vor de interesa, credem, în cazul acesta, de speculație, preferând simpla ei contemplare, ceea ce, să recunoaștem, constituie o operație la fel de dificilă.

Adrian Marino

STRĂINII DESPRE NOI

CĂRȚI

Geografi din secolele XV—XVI de M. Popescu-Spineni

Șovinismului unor vecini noi îi răspundem prin argumente istorice, concretizate în părerile cercetătorilor mai autorizați, pe care probabil ei le vor înțelege mai bine, căci, după cum remarcă d. prof. Brătianu, misticismul național de care este cu totul pătruns spiritul vecinului nostru « îl face insensibil la deducțiunile logice ale unui raționament obiectiv ».

Un asemenea mănunchi de argumente ne prezintă d. Popescu-Spineni în lucrarea sa *Geografi din secolele XV și XVI*, din care reiese că, încă dela începuturile înjghebării geografiei ca știință și cel dintâi contact, direct sau indirect, al celor mai competenți oameni ai vremii, cu pământul și poporul românesc, avalanșa de argumente pentru dreptatea

noastră spulberă din temelii fantomaticile construcții ale fanatismului maghiar.

Începând cu cei dintâi umaniști, Aeneas Sylvius Piccolomini, Sebastian Münster și Ioachim Vadianus, autorul continuă să se ocupe de geografii italieni dela sfârșitul secolului al XVI-lea între care Ruscelli, Alexandro Guagnini, Antonio Posserrino. Urmează apoi părerile geografilor și istoricilor din bazinul Dunării, unde se citează în prima linie Bonfinius, un mare istoric al Ungurilor, italian de origine, Honteius, Reichersdorff și Nicolae Românul (Olahus). Dintre geografii francezi sunt consultați Thevet, A. Du Pinet, Heyus etc. Lucrarea se încheie cu comentarea operei lui Giovanni Magini, autorul cel mai bine informat asupra țărilor noastre.

În expunerea celor douăzeci și șase de geografi d. Popescu-Spineni începe printr'o scurtă biografie a fiecăruia, urmează apoi o succintă dare de seamă asupra operei, insistându-se asupra fragmentelor referitoare la țara noastră, pe care autorul ni le citează nu numai în traducere, ci. pentru o mai bună documentare, iar ca încheiere urmează de fiecare dată un scurt comentariu cu interpretări ale acestor fragmente.

Ceea ce lipsește lucrării d-lui Spineni, este un capitol al concluziilor. Deși el se desprind limpede din text, credem totuși că orice cititor s'ar fi așteptat la o încheiere sintetică, la o formulare pregnantă a lor. Căci oricât de numeroase ar fi erorile de informație, confuziunile sau omisiunile autorilor străini inerente oricărui început — și pe care autorul român, grație metodei sale critice,

le corectează și le completează, — este impresionant să vezi cum știința, prin reprezentanții ei atât de numeroși și diferiți ca naționalitate, dă parcă un asalt la porțile adevărului pentru a cădea de acord asupra a trei chestiuni capitale pentru poporul românesc și drepturile lui: Originea latină, continuitatea în nordul Dunării cu așezarea ulterioară a Ungurilor, Sașilor și Securilor în masa românească și întinderea pământului românesc ale cărui hotare coincid de drept cu acelea ale vechii Dacie.

« Valachi genus Italicum sunt » exclamă foarte convins Piccolomini. Vadianus vorbește de altă parte despre o delegație « foarte împodobită de Valahi, în care strălucește dispoziția înăscută a virtuții romane și gotice ». A. Posserio recunoaște în Valahi pe coboritorii Italianilor: « Și încă aceia care se numesc Valahi, locuind în aceeași Transilvanie, dau destule semne de a coborî, care din Italia au mers acolo, având ei limba foarte stricată de italiană sau latină; și arată după înfațișare că sunt coborîtori din noi înșine ». Bonfinius, marele istoric al lui Matei Corvin recunoaște în originea română a regelui Ungariei « marea virtute precum și mărinimia, înțelepciunea și curajul roman ». În fine, iată ce spune Ferdinand, regele Ungariei, învățatului român Nicolae Olahus: « Valahii, neamul tău, se constată că se trag din Roma, cetatea stăpânitoare a lumii... ». « De aceea chiar azi se numesc ei în limba lor Români ».

În privința problemei continuității este de amintit Vadianus, care, combătând pe Vopiscus susținătorul teoriei retragerii integrale a coloniștilor romani peste Danăre, arată că totuși Valahii, urmașii colonilor sunt răs-

pândiți pe tot cuprinsul vechii Dacii. Iată și păreriile lui Magini asupra Clujului, de care se cramponează cu toată puterea disperarea ungurească în 1940: « Orașul, spune Magini, era vechi, cu populație românească peste care s'au așezat întâi Saxonii și mai târziu Ungurii. El adaogă, cum cu trecerea timpului, din cauza neglijenței administrației, au primit pe Unguri mai întâi ca oaspeți, apoi ca cetățeni și acum, din păcate, ei au aceleași drepturi și privilegii ca Saxonii ». Este interesant faptul că acest autor italian consideră venirea Ungurilor posterioară așezării Sașilor, ceea ce după părerea d-lui Popescu-Spineni nu este neverosimil. Este apoi iarăși foarte semnificativă părerea lui Magini, exprimată încă din secolul al XVI-lea, asupra originii Secuilor — cu totul diferită de aceea a Ungurilor, adevăr pe care abia în zilele noastre l-a pus în lumină marele istoric N. Iorga. Dar un adevăr științific — e lucru știut — n'a putut determina Statul Maghiar să renunțe la neînțelemele sale pretenții asupra regiunii secuști. Privitor la problema întinderii pământului românesc, nu vom mai cita nume, dat fiind că toți autorii sunt de acord asupra hotarelor sale firești, pe care le stabilesc între Nistru, Tisa, Dunăre și Mare, în ciuda multiplelor îmbucătățiri ale țării din acea vreme, sub stăpâniri diferite. Ne vom mulțumi să cităm numai în legătură cu această chestiune exclamația jalnică de regrete a lui Piccolomini — cu atât mai semnificativă cu cât este cu totul de actualitate: « Hotarele provinciilor însăși, de cele mai multe ori sunt mutate potrivit cu autoritatea și puterea stăpânitorilor, căci provincia care a fost odinioară cea mai mare, acum a dispărut

sau e foarte mică și din contră, cea care nu exista sau era foarte mică, o vedem cea mai mare și cea mai înfloritoare ». Și mai departe: « Curajul regilor și străduința popoarelor în a supune popoarele vecine, schimbă hotarele firești ale neamurilor și țărilor ».

Serisă într'un spirit de adâncă obiectivitate, lucrarea d-lui Popescu-Spineni îndeplinește nu numai scopul patriotic de a populariza păreriile prea puțin cunoscute la noi și care vor avea desigur ca efect întărirea conștiinței drepturilor noastre, recunoscute de atâția savanți străini, dar ca constituie în același timp un mijloc de propagare cinstită și dreaptă, a adevărului, istoric, nu pentru Unguri — care prin firea lor nu-l vor admite niciodată — ci pentru cei ce vor hotărî destinele Europei de mâine, pentru opinia publică mondială, căreia, după cum afirmă d. prof. Mehedinți în prefața lucrării, din vina noastră nu i s'au adus la cunoștința lucruri cunoscute încă din secolul al XV-lea. Iar consecința acestei neglijențe s'a văzut îndeajuns în dureroasa amputare din 1940.

Elena Isacu

RELAȚII ȘI COLABORĂRI INTERNAȚIONALE

Un studiu despre romanul românesc într'o revistă bulgară

Ultimul număr, recent apărut, al revistei *Balgarska Missal* (Gândirea bulgară) de sub conducerea d-lui Prof. Mihail Arnaudov — publică, sub semnătura d-lui N. Crevedia, un lung studiu asupra romanului românesc.

După ce arată care sunt precursorii romanului românesc, autorul insistă

asupra operelor lui Duiliu Zamfirescu, Mihail Sadoveanu și Liviu Rebreanu.

« În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, — scrie, între altele, autorul — când ia ființă statul român modern și când cultura română atinge în toate domeniile adevărate culmi, o nouă etapă în evoluția romanului o constituie ciclul de 5 volume, cunoscut sub titlul inițial de « Viața la țară » și despre care se poate spune, că este primul roman-fluviu, în românește. Aceasta este o frescă a societății românești din acea epocă și bine caracterizat rămâne tipul arendașului Tănase Scatiu, un vrednic urmaș al lui Dițu Păturică, din romanul înaintașului Nicolae Filimon, în opoziție cu câteva frumoase și tot atât de izbutite caractere de boeri români, așa zișii Comăneșteni. Prin ideologia sa junimistă-conservatoare, prin simetria și idealismul operei, precum și prin calitatea cuvântului, Duiliu Zamfirescu rămâne un clasic al prozei române.

Arătând însemnătatea curentului semănătorist în literatura română din veacul al XX-lea, autorul studiului, printre alte caracterizări privind opera lui Mihail Sadoveanu, scrie următoarele:

« Scrisul său, adoptat din izvoarele curate ale folclorului și care nu cunoaște decât cenzura unei mari conștiințe artistice, s'a înălțat peste orice critică și bisericuțe. Sadoveanu e un mare evocator al trecutului boeresc și vovodal. Romanul său « Frații Jderi » (3 volume) sugrăvește, în tonul magnific al epopeilor antice, epoca gloriosului Domnitor moldovean Ștefan cel Mare. El este și un puternic înfălișător al prezentului, al vicțiilor și oamenilor dela câmp și din orașe, al târgurilor moldovenești

mai ales. Țăranii săi sunt naturi greoaie, aspre, dar ei sunt și blajini, cumpătați, generoși. Când recheamă trecutul, Sadoveanu e un liric și un idealizant, ca și celălalt moldovean, Mihail Eminescu, cel mai mare poet al Românilor. Duișia este una dintre cele mai profunde coarde ale povestitorului, în a cărei operă natura cântă prin toate frunzele, apele, vânturile și graiurile sale tainice. Ca și Eminescu, Mihail Sadoveanu mănuieste limba românească autentică, neîntrecută. Un stil magic, liturgic, de un farmec fără pereche. E un Omer al Moldovei, al acestei provincii românești dintre Carpați și Nistru.

Transilvania, pe lângă atâți eroi martiri ai libertății naționale și pe lângă atâți cărturari, dăduse, în veacul trecut, pe marele poet George Coșbuc și câțiva prozatori, între care bunul nuvelist și romancier Ion Slavici. Imprejurarea că Ardealul a dat, în preajma războiului trecut, un alt poet glorios, pe Octavian Goga, — luptător pentru desrobire și fost Prim Ministru al Țării — nu umbrește de loc figurile a doi prozatori: Ion Agârbiceanu și Liviu Rebreanu, aceasta din urmă adevărată culme a romanului românesc.

Analizând operele mai importante ale lui Liviu Rebreanu, d. N. Crevedia arată cum romanul « Ion » marchează o adevărată dată istorică în evoluția romanului românesc, care se maturizează acum, devine obiectiv, epică pură. În drama lui Ion, care rezumă atâtea clocote și violențe, critica română a văzut tipul țărânului român în general, țărânul dornic de pământul care-l hrănește, care-i dă un sens moral existenței; pentru care, ca țărani din toate țărilor, a făcut și revoluție și pentru apă-

rarea căruia luptă și acum, ca pe timpul năvălirilor. Rasă tânără, ageră caută, în același timp, cu toată setea, iubirea. După încheștarea pentru obținerea pamântului visat, Ion își caută liniștea, o izbăvire poate, în dragoste. În felul acesta, Ion este nu numai o dramă românească. Eroii acestui roman, adevărată frească a vieții românești din Transilvania. cu țărani și intelectualii satelor și ai târgurilor, cu obiceiurile și idealurile lor, sunt niște *oameni* și deci semnificația lor este cu mult mai largă. Romanul rezolvă o problematică generală, universală.

«Compoziția romanelor sale începe greoi, cenușiu, ca o urcare pe munte; dar oamenii și pasiunile cresc, viziunea se rotunjește, arta mare stăpânește apoi totul. Și nu este o simplă întâmplare că pe podișul Transilvaniei, s'a născut cel mai mare romanțier valah, acela care a cuprins în ochiul său grav aspectul acesta robust și profund al umanității românești».

Studiul arată apoi alte aspecte și stiluri dominante în romanul românesc contemporan. Se arată însemnătatea operelor unor Cezar Petrescu, Gib. Mihăescu, Ionel Teodoreanu, I. Agârbiceanu, C. Stere, Victor Papiilian, Galaction, ș. a., până la roma-

nele generației tinere, care are în frunte talentele unor Mircea Eliade și Radu Tudoran.

Cu origini îndepărtate, în operele unor Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, romanul românesc s'a format definitiv, epuizând toate genurile, până la chinuitoarele introspecțiuni proustiene și până la revărsările epice, fluviale, din ultimul timp. Ca expresie a vieții integrale, el redă într'un ton de vigoare, pasiune și rafinament analitic, frământarea tuturor provinciilor românești. Având un caracter rural încă destul de pronunțat — el tinde să îmbrățișeze și animația modernă a orașelor. Și în adâncime a câștigat mult, prin operele de introspecție ale câtorva din autorii citați. Unda emoției, bonomia, culoarea, frăgezimea, fantasticul și exoticul — sunt tot atâtea aspecte care caracterizează romanul românesc contemporan, care a trecut, de altfel, victorios, granițele natale. O duzină cel puțin de scriitori și de opere povestesc întreg echilibrul latin al sufletului românesc, așa cum este el: plin de sănătate și tinerețe, pasional, dramatic, optimist, dar și ironic, visător și eroic. Acest suflet, întrebător și profund, își caută însă viguros conștiința de sine.

R.

INCUNOȘTIINȚARE

PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

DIN CAUZA LIPSEI GENERALE DE HÂRTIE, REVISTA SE VEDE CU REGRET ÎN IMPOSIBILITATE DE A MAI TIPĂRI EXTRASE DIN STUDIILE APĂRUTE ÎN SUMARUL SĂU.

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, DACĂ ÎMPREJURĂRILE PERMIT ACEASTA, PRIMA CORECTURĂ.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. DIN MOTIVE FINANCIARE, REDACȚIA NU ÎȘI POATE LUA OBLIGAȚIA DE A RĂSPUNDE ȘI CELOR ALE CĂROR MANUSCRISE NU AU FOST ACCEPTATE.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPUIAZĂ, AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

EDITURA FUNDAȚIEI REGALE PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Director: Prof. D. CARACOSTEA

Anunță apariția următoarelor volume care se găsesc în librăriile din Capitală
și din întreaga țară:

- ARGHEZI TUDOR
BĂRBULESCU N.:
BENIUC M.:
BLAGA LUCIAN:
BLAGA LUCIAN:
BRŢŢE E.:
BYRD R. AMIRAL:
CALDERON DELA BARCA
- CALEDONIU OVIDIU:
CAMILAR EUSEBIU
CAPIDAN TH.:
CAPIDAN TH.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARAGIALE I. L.:
- CARTOJAN N.:
CAZIMIR OTILIA
CIUREZU D.:
CONSTANTINESCU N. P. Ing.:
COTRUS ARON
DAVIDESCU N.:
ELIADE MIRCEA
EMINESCU M.:
FRANKLIN B.:
GALACTION GALA:
GIURESCU CONST. C.:
GIURESCU CONST. C.:
GIURESCU CONST. C.:
GIURGIUCA E.
HELIAD RĂDULESCU I.:
KIRIŢESCU C.
LOPE DE VEGA:
LUCA ION:
LUCA ION:
MACEDONSKI AL.
MEHEDINŢI S.:
MEHEDINŢI S.:
MINULESCU I.:
MUNTEANU B.:
NOICA C.:
OPRESCU GH.:
OPRESCU GH.:
PAPADIMA OVIDIU
PAPILIAN VICTOR:
PAULESCU C. N. Dr.:
PETRESCU CAMIL:
PILLAT ION
POPESCU-VOITEŢI I. Dr. Prof.:
POPESCU-VOITEŢI I. Dr. Prof.:
POPESCU-VOITEŢI I. Dr. Prof.:
ROSETTI AL.:
ROŢU N.:
SADOVEANU M.:
SADOVEANU M.:
SADOVEANU M.:
SHAKESPEARE W.:
SHAKESPEARE W.:
SHAKESPEARE W.:
- SHAKESPEARE W.:
SIMIONESCU I.:
SPIESS COL. A. von:
TUDOR D.:
VESPER IULIAN:
VOICULESCU V.:
- Versuri, ed. III adăogită
Din tainele derivatelor
Poezii
Poezii, ediție definitivă
Trilogia cunoașterii
La răscruce de vânturi ed. II
Singur, traducere din limba engleză de B. Brezeanu
Viața este vis trad. din limba spaniolă de Al. Popescu-Telega
Vrăjitorul apelor — versuri
Cordun
Limba și cultură
Macedoromânii
Creativitatea eminescandă
Critice, vol. I
Critice vol. II
Expresivitatea limbii române
Opere, vol. VII — Corespondența — ediție îngrijită de Ș. Cioculescu
Istoria literaturii române vechi, vol. II
A murit Luchi
Cumuna soarelui — versuri
Enciclopedia invențiilor tehnice, vol. II
Rapsodie dacă — versuri
Roma — versuri
Insula lui Euthanasius
Opere, vol. II, ediție critică îngrijită de Perpessicius
Autobiografie, trad. din limba engleză de Pr. Găldău
Rița Crăița
Istoria Românilor, vol. I, ediția IV-a
Istoria Românilor, vol. II, ediția IV-a
Istoria Românilor, vol. III ediția II-a
Dincolo de pădure, versuri
Opere, vol. II, ediția îngrijită de Prof. D. Popovici
Școala română într-o răscrucă de istorie
Fata cu uciorul și Țărâncuța din Getafé
Rachieria
Amon-Ra
Opere, vol. III ediție îngrijită de prof. T. Vianu
Opere complete, vol. I, partea I-a
Opere complete, vol. I, partea II-a
Versuri, ediția II-a
Dela metodă la cunoașterea ăterard
Două introduceri și o trecere spre idealism
Grafica românească în secolul al XIX-lea
Pictura românească în secolul al XIX-lea, ediția II-a
Creatorii și lumea lor
Manechinul lui Igor și alte povestiri de iubire
Opere, vol. I, ediție îngrijită de Dr. V. Trifu
Transcendentalia
Împlinire — versuri
Noțiuni de geologie
Petrolul românesc
Sarea regiunilor carpatice
Istoria limbii române, vol. II, ed. II-a
Destinul ideilor
Neamul Soimăreștilor
Opere, vol. III
Șoimii
Cum vă place? traducere din limba engleză de P. Grimm
Otello, traducere Dragoș Protopopescu
Regele Lear, trad. din limba engleză de Dragoș Protopopescu
Scorbia tmbănzită
Țara noastră, ediția III-a cu numeroase ilustrațiuni în text
Din Ardeal la Kilimandjaro, trad. din limba germană de Radu Cioculescu
Cortegiul amintirilor, versuri, ediție definitivă
Caiet, ediția II-a, versuri
Oltenia Română
Izvoare — versuri
Intrezedriri — versuri